

ΔΙΟΔΩΡΟΣ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ

Α Π Α Ν Τ Α 1

*Βιβλιοθήκης Ἱστορικῆς
Βίβλος Πρώτη*

Κ Α Κ Τ Ο Σ

401 «ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

Η ιστοριογραφία μέχρι τον Διόδωρο

Η λέξη *ιστορία* είχε στους αρχαίους γενικά τρεις σημασίες: α) την αρχική σημασία που ήταν συνολική γνώση, σοφία (*Φυσική Ιστορία*, Πλίνιος), β) τη σημασία που προήλθε από την προηγούμενη και ήταν η επιστήμη των πράξεων και της ζωής του ανθρώπου και γ) την αντικειμενική σημασία, τη σημασία, δηλαδή, των ίδιων των πράξεων του ανθρώπου.

Ο πρώτος που έδωσε ουσιαστικά τον ορισμό της ιστορίας ως επιστήμης των πράξεων του ανθρώπου είναι ο Ηρόδοτος, ο οποίος έγραψε την *Ιστορείς* *ἀπόδειξιν* «ώστε ούτε οι πράξεις των ανθρώπων να ξεθωριάσουν με τον χρόνο ούτε τα μεγάλα και θαυμαστά έργα τόσο των Ελλήνων όσο και των βαρβάρων αποδειχτούν ότι έγιναν άδοξα». Ειδική όμως επιστημονική σημασία στη λέξη *ιστορία* έδωσε ο Αριστοτέλης, διακρίνοντας την από την *ποίηση* και ανάγοντας τη σε όρο συγκεκριμένο που αναφέρεται στη γνώση των ανθρωπίνων πράξεων, όπου ο άνθρωπος δεν θεωρείται ον φυσικό αλλά λογικό και ηθικά ελεύθερο. Από τον Αριστοτέλη και στο εξής η λέξη *ιστορία* καθιερώθηκε ως όρος επιστημονικός, τον οποίο μεταχειρίστηκαν οι μεγάλοι ιστοριογράφοι των ελληνιστικών και των ελληνορωμαϊκών χρόνων, όπως ο Πολύβιος, ο Διονύσιος ο Αλικαρνασεύς, ο Διόδωρος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ο Σικελιώτης, ο Πλούταρχος, καθώς και οι Ρωμαίοι ιστορικοί Τίτος Λίβιος και Τάκιτος.

Σε όλους τους λαούς η ιστορία πέρασε από μια πρωτόγονη περίοδο, κατά την οποία περιοριζόταν απλά και μόνο στην ξερή έκθεση γεγονότων, που εξυμνούσαν τον κυρίαρχο της κάθε κοινωνίας ή έθνους, και στην ποιητική ανάπτυξη γεγονότων ή και μύθων, που ψάλλουν «τη δόξα θεών και ανθρώπων». Η πρωτόγονη τούτη ιστορία παρουσιάζεται είτε με τη μορφή αναγραφών, που είναι κατάλογοι δυναστών και ιερέων των μεγάλων ανατολικών λαών, γενεαλογίες ισχυρών οίκων, μυθώδεις διηγήσεις για οικιστές πόλεων, κ.λπ., είτε με τη μορφή ποίησης, ιερών ύμνων και, προπαντός, επικών ποιημάτων, όπως είναι τα ομηρικά έπη, οι σάγες (saga) της Βόρειας Ευρώπης ή τα επικά ιπποτικά άσματα του μεσαίωνα. Η σύνθεση όλων των έργων τούτων γινόταν με σκοπό πρακτικό και χάριν συμφέροντος, με αποτέλεσμα να μην έχουν τίποτα κοινό με την ιστορική επιστήμη όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, διότι τους λείπει το συνολικό και κριτικό πνεύμα. Οι Έλληνες πρώτοι ξεπέρασαν την πρωτόγονη περίοδο της ιστορίας και έκαναν την αναγραφή πράξεων ή την απλή αφήγηση του παρελθόντος είδος ιστορικό λογοτεχνικό. Έτσι, εμφανίζεται η *αφηγηματική ιστορία*, με τη λογογραφία των Ιώνων (προ του 500 π.Χ.), η πρώτη ελληνική ιστοριογραφία. Οι Ίωνες λογογράφοι αφηγήθηκαν κτίσεις πόλεων και γενεαλογίες. Κυρίως όμως το λογοτεχνικό είδος της ιστορίας εμφανίστηκε σε πλήρη ανάπτυξη τα μέσα του 5ου αιώνα, περί το 440 π.Χ., με τον Ηρόδοτο. Όσο ωραία και θελκτική κι αν ήταν όμως η σύνθεση του Ηροδότου, δεν μπορούσε να ικανοποιήσει την επιθυμία της βαθιάς φιλοσοφικής σκέψης που αναπτύχθηκε κατά τα τέλη του 5ου αιώνα, της οποίας λαμπρός εκπρόσωπος είναι ο Θουκυδίδης. Με σιγουριά και κριτική θεώρηση, με ύφος σφιχτό και αξιωματικό σπάει πρώτος

τα δεσμά που ένωναν την ιστορία με την εποποιία και αποβάλλει από τη συγγραφή του κάθε μυθώδες και υπερφυσικό στοιχείο, για να αποδειχτεί ο πρώτος και μεγαλύτερος πολιτικός ιστοριογράφος του κόσμου. Ο Θουκυδίδης δεν αρκείται στο να εκθέτει μόνο την ιστορική αλήθεια, αλλά αναζητά και τα αίτια των γεγονότων, ερμηνεύοντας τα με ευρύ, κριτικό πνεύμα.

Από την ευχάριστη διήγηση των γεγονότων που παρατάσσονται με απλή εξωτερική ενότητα, που προέρχεται από τη χρονική και τοπική συνάφεια, επιζητείται ήδη η παράσταση και η ερμηνεία τους με βάση την εσωτερική τους ενότητα, που προέρχεται από τη φυσική και λογική σχέση εσωτερικών δυνάμεων και ενεργειών, εκδηλώσεις των οποίων είναι τα γεγονότα. Για την επίτευξη τούτου του βαθύτερου σκοπού δεν πρέπει να εκτίθενται μόνο τα εξωτερικά πολιτικά γεγονότα αλλά και οι ποικίλες εσωτερικές εκδηλώσεις των λαών. Θαυμάσιο παράδειγμα τέτοιας ολοκληρωμένης ιστορίας δίνει ο Πολύβιος (περί το 140 π.Χ.). Η γεωγραφία, οι θεσμοί των κρατών, οι νόμοι και τα ήθη, η στρατιωτική, θρησκευτική και οικονομική διοργάνωση δεν είναι θέματα παρόδου αλλά καθαυτή η ύλη της έρευνας του Πολύβιου.

Σε μίμηση των τριών τούτων Ελλήνων ιστορικών, του Ηροδότου, του Θουκυδίδα και του Πολύβιου βάδισαν οι ιστορικοί όλων των αιώνων. Ο Διόδωρος παραδέχεται για τη συμβολή τους στην ιστοριογραφία τους δύο πρώτους, ενώ τον Πολύβιο, του οποίου το έργο γνωρίζει τον αναφέρει μόνο ως παιδαγωγό του Πόπλιου Κορνηλίου Σκιπίωνα, αλλά και τον χρησιμοποιεί ως πηγή για τη ρωμαϊκή ιστορία.

Η ζωή και το έργο του Διόδωρου

Ο Διόδωρος γεννήθηκε στη μικρή πόλη Αγύριον της Σικελίας περί το 90 π.Χ., χρονολογία την οποία συνάγουμε από την ομολογία του ιδίου ότι επισκέφτηκε για σπουδές την Αίγυπτο κατά την 180ή ολυμπιάδα, δηλαδή, 60 - 56 π.Χ. Υποθέτουμε επίσης ότι έζησε μέχρι το 30 περίπου π.Χ., από το ότι το τελευταίο ιστορικό γεγονός που αναφέρει είναι ο αποικισμός του Ταυρομενίου από τον Οκταβιανό που τοποθετείται περί το 36 π.Χ., ενώ ταυτόχρονα δεν υπάρχει στο έργο του η παραμικρή ένδειξη για τη ναυμαχία του Ακτίου, 31 π.Χ., που αποτέλεσε σταθμό στην εξέλιξη της πολιτικής ιστορίας της εποχής.

Για τη ζωή του Διόδωρου δεν γνωρίζουμε παρά ελάχιστα πέρα από τα όσα ο ίδιος μας λέει στο έργο του. Από το έργο του, λοιπόν, μαθαίνουμε πως εκτός της Ελληνικής, που ήταν η γλώσσα της Σικελίας, έμαθε από μικρή ηλικία και τη Λατινική, χάρη στη στενή επαφή που είχε η πόλη του με τους Ρωμαίους. Κατά τις συχνές επισκέψεις και παραμονές του στη Ρώμη, ήταν ακριβώς η γνώση της Λατινικής που του επέτρεψε να συλλέξει στοιχεία από τα αρχεία και τις βιβλιοθήκες για να τα ενσωματώσει στο έργο του. Σύμφωνα με δική του επίσης ομολογία μαθαίνουμε πως έμεινε στην Αίγυπτο επί τρία χρόνια, όπου μαθήτευσε κοντά στους ιερείς και έμαθε πολλές παραδόσεις της χώρας και πως επί τριάντα χρόνια γύρισε πολλές πόλεις της Ευρώπης και της Ασίας για να συγκεντρώσει υλικό για το έργο του. Πέρα από αυτά δεν γνωρίζουμε τίποτε ούτε διαθέτουμε άλλες πηγές για τη ζωή του.

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης έγραψε *Βιβλιοθήκην ιστορικην*, ήτοι παγκόσμια ιστορία από τα αρχαιότατα μυθικά χρόνια μέχρι τον Γαλατικό πόλεμο του Καίσαρα, το 59 π.Χ. Το έργο του αποτελείται από σαράντα βιβλία και ο ίδιος το

χωρίζει σε τρία μέρη. Το πρώτο περιλαμβάνει τα σκοτεινά χρόνια πριν τα Τρωικά, σε έξι βιβλία (τρία με τη ζωή των βαρβάρων και τρία με τη μυθική εποχή των Ελλήνων). Το δεύτερο μέρος, που αποτελείται από τα επόμενα έντεκα βιβλία, είναι η παγκόσμια ιστορία από τον Τρωικό πόλεμο μέχρι τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Στα υπόλοιπα είκοσι τρία συνεχίζεται η αφήγηση της παγκόσμιας ιστορίας μέχρι τον Γαλατικό πόλεμο του Ιουλίου Καίσαρα.

Από τα σαράντα αυτά βιβλία σώζονται πλήρη τα Α - Ε και τα ΙΑ - Κ, από τα υπόλοιπα υπάρχουν μόνο αποσπάσματα που διασώθηκαν στο έργο των άλλων συγγραφέων, όπως του Ευσεβίου, του Φώτιου, του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου, του Τζέτζη, του Ευσταθίου κ.α.

Το περιεχόμενο των βιβλίων του είναι συνοπτικά το εξής:

Βιβλίο Α: Μυθολογικές παραδόσεις, βασιλείς και έθιμα των Αιγυπτίων.

Βιβλίο Β: Ιστορία της Ασσυρίας, περιγραφή της Ινδίας, Σκυθίας, Αραβίας και των νησιών του Ωκεανού.

Βιβλίο Γ: Αιθιοπία, Αμαζόνες της Αφρικής, κάτοικοι των παραλίων του Ατλαντικού και γένεση των πρώτων θεών.

Βιβλίο Δ: Οι θεοί των Ελλήνων, οι Αργοναύτες, ο Θησέας, οι Επτά επί Θήβας.

Βιβλίο Ε: Νησιά και λαοί της Δύσης, Ρόδος, Κρήτη.

Βιβλία ΣΤ - Ι: Αποσπάσματα που αναφέρονται σε γεγονότα από τον Τρωικό πόλεμο μέχρι το 480 π.Χ.

Βιβλίο ΙΑ: Γεγονότα της περιόδου από 480 - 451 π.Χ.

Βιβλίο ΙΒ: » » » » 450 - 416 π.Χ.

Βιβλίο ΙΓ: » » » » 415 - 405 π.Χ.

Βιβλίο ΙΔ: » » » » 404 - 387 π.Χ.

Βιβλίο ΙΕ: » » » » 386 - 361 π.Χ.

Βιβλίο ΙΣΤ: » » » » 360 - 336 π.Χ.

Βιβλίο ΙΖ: » » » » 335 - 323 π.Χ.

Βιβλίο ΙΗ:	»	»	»	»	323 - 317 π.Χ.
Βιβλίο ΙΘ:	»	»	»	»	317 - 311 π.Χ.
Βιβλίο Κ:	»	»	»	»	310 - 302 π.Χ.
Βιβλία ΚΑ - Μ: Αποσπάσματα γεγονότων της περιόδου από 301 - 60 π.Χ.					

Βιβλίο ΙΗ:	»	»	»	»	323 - 317 π.Χ.
Βιβλίο ΙΘ:	»	»	»	»	317 - 311 π.Χ.
Βιβλίο Κ:	»	»	»	»	310 - 302 π.Χ.
Βιβλία ΚΑ - Μ: Αποσπάσματα γεγονότων της περιόδου από 301 - 60 π.Χ.					

Πηγές του Διόδωρου ήταν, γενικά στα ιστορικά, ο Έφορος και ο Απολλόδωρος, ενώ στα γεωγραφικά, ο Αγαθαρχίδης και ο Αρτεμίδωρος. Ειδικά για την ελληνική μυθολογία άντλησε από τον Διονύσιο τον Σκυτοβραχίονα, για τα αιγυπτιακά από τον Εκαταίο τον Αβδηρίτη και για τα περσικά και ασσυριακά από τον Κτησία. Για την ελληνική ιστορία μέχρι τον Μέγα Αλέξανδρο πήρε στοιχεία από τον Ηρόδοτο, τον Έφορο, τον Θεόπομπο, τον Αναξιμένη τον Λαμψακηνό, τον Καλλισθένη και από τον Δημόφιλο. Για τους χρόνους του Μεγ. Αλεξάνδρου είχε ως πηγή τον Κλείταρχο, ενώ για την εποχή των διαδόχων του τον Ιερώνυμο και τον Δούρι τον Σάμιο. Για την ιστορία της Σικελίας, στην οποία αφιερώνει μεγάλο μέρος, πηγές του ήταν ο Τίμαιος κυρίως και δευτερευόντως ο Φίλιστος, ο Αντίοχος, ο Δύλλος, ο Ερμείας, ο Καλλίας και ο Άντανδρος. Για τη συγγραφή της ρωμαϊκής ιστορίας είναι αμφίβολο αν χρησίμευσαν στον Διόδωρο οι Ρωμαίοι ιστορικοί Φάβιος Πίκτωρ, Καλπούριος Πίσσων και Κάσσιος Εμίνας, δεν υπάρχει όμως αμφιβολία ότι ακολούθησε τους Έλληνες Μηνόδοτο τον Περίνθιο, Σόσυλο τον Ιλιέα, τον Πολύβιο και τον Ποσειδώνιο.

Το να αναλάβει κάποιος να συγγράψει παγκόσμια ιστορία την εποχή που έζησε ο Διόδωρος ήταν έργο εξαιρετικά δύσκολο. Δύσκολη η ανεύρεση τόσο υλικού, δύσκολο το ξεκαθάρισμα του, δύσκολη η ταξινόμηση και δύσκολη η διάταξη του. Και τη μεν πρώτη δυσκολία ο Διόδωρος με ακατάβλητη θέληση και επιμονή κατάφερε να την υπερνικήσει. Ταξίδεψε σε πολλές χώρες και μελέτησε πολλές βιβλιοθήκες και αρχεία καθώς και το έργο των περισσότερων προγενε-

νεστέρων του ιστορικών και γεωγράφων. Συγκέντρωσε ά-[^]φθόνο και ποικίλο υλικό που δεν αναφερόταν μόνο στα γεγονότα και τις πράξεις αλλά και στις γεωγραφικές σχέσεις και τα ήθη και έθιμα των λαών, καθώς και στις τέχνες και τα γράμματα τους. Την επόμενη όμως δυσκολία, το ξεκαθάρισμα τόσο υλικού, δεν κατάφερε πάντα να την ξεπεράσει με επιτυχία. Καθώς ανατράφηκε εν μέσω των ρητορικών σχολών που ανθούσαν στην εποχή του, στερούνταν πολιτικής αγχίνουας, για να εκτιμήσει σωστά τους πολιτικούς αγώνες και τους πρωταγωνιστές τους, και κριτικής οξύνοιας, για να διακρίνει το αληθές από το πλαστό. Περισσότερο όμως ο Διόδωρος αστόχησε στο τρίτο σκέλος της προσπάθειας του, στη διάταξη, δηλαδή, της ύλης. Συνθέτοντας το μεγαλύτερο μέρος του έργου του κατά τη χρονολογική μέθοδο, το χώρισε σε τμήματα, προτάσσοντας σε καθένα απ' αυτά το έτος της ολυμπιάδας, τον επώνυμο άρχοντα των Αθηνών και τον Ρωμαίο ύπατο, στη θητεία των οποίων συνέβαιναν τα ιστορούμενα γεγονότα. Τούτη η μέθοδος όμως ήταν εντελώς λαθεμένη, όχι μόνο επειδή δεν συμπίπτει ο χρόνος των επωνύμων Αθηναίων αρχόντων με τον χρόνο των Ρωμαίων υπάτων (ο χρόνος της Τπατείας άρχιζε την 1η Ιανουαρίου, ενώ η θητεία του επωνύμου άρχοντα στην Αθήνα περί τα μέσα Ιουλίου), αλλά και επειδή το χρονικό διάστημα του ενός έτους είναι εξαιρετικά μικρό για τα γεγονότα της παγκόσμιας ιστορίας. Έτσι ο συγγραφέας αναγκάζεται ανά πέντε ή έξι κεφάλαια να μεταφέρει τον αναγνώστη από την Ελλάδα στη Σικελία κι από τη Σικελία στη Μακεδονία και από εκεί πάλι στη Ρώμη, πράγμα που όπως είναι φυσικό διαταράσσει την οικονομία του έργου.

Η αξία του έργου

Η γλώσσα του Διόδωρου παρά το ότι είναι απλή και σαφής, είναι άχρωμη και σχεδόν υπερβολικά άψυχη, πράγμα όμως που εκτίμησαν ιδιαίτερα οι Βυζαντινοί, όπως μαρτυρεί ο Φώτιος, όταν λέει ότι ο Διόδωρος *κεῖρηται φράσει σαφεῖκαι ἀκόμψω και ιστορία, μάλιστα προπονγι*) και μήτε τὰς λίαν νπερηττικισμένας και ἀρχαιοτροπους διώκων συντάξεις μήτε προς την καθωμιλημενήν νενων παντελώς, αλλά τω μέσω των λόγων χαρακτήρι χαίρων. Τούτο ακριβώς λοιπόν το χαρακτηριστικό της γλώσσας του, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αρνητικό, έκανε το έργο του Διόδωρου το μοναδικό σχεδόν ιστορικό σύγγραμμα που διαβαζόταν κατά τους βυζαντινούς χρόνους, δεδομένου ότι τότε σπανίως διάβαζαν τα έργα του Θουκυδίδη, του Εφόρου, του Θεόπομπου και του Πολύβιου, έτσι τα μεγάλα έργα και πράξεις του αρχαίου κόσμου Χριστιανοί και εθνικοί τα διδάσκονταν κυρίως από τον Διόδωρο, που χρησίμευσε και ως πρότυπο των Βυζαντινών χρονογράφων.

Έδη από τον Εκαταίο τον Μιλήσιο και τον Ηρόδοτο, οι Έλληνες ιστορικοί επικέντρωναν το ενδιαφέρον τους στα γεωγραφικά στοιχεία των χωρών και στα ήθη και έθιμα των λαών με τους οποίους καταπιάνονταν. Ακολουθώντας τη δική τους παράδοση, η ιστορία παρέμεινε άρρηκτα δεμένη με τη γεωγραφία. Μετά τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου και την επέκταση των ορίων του ελληνικού κόσμου, οι λόγιοι των Ελληνιστικών χρόνων αφέθηκαν στη γοητεία της μελέτης ξένων χωρών και λαών απομακρυσμένων, ανταποκρινόμενοι στις ανάγκες ενός κοινού με όλο και μεγαλύτερη δίψα για κάθε τι νέο, θαυμαστό, ακόμα και παράδοξο. Την ίδια τούτη τάση ξαναβρίσκουμε στον Διόδωρο. Δεν είναι τυχαίο που από τις πρώτες κιόλας αράδες θέτει το έργο του υπό την

αιγίδα του Οδυσσέα, ο οποίος *πολλών ανθρώπων ἶδεν ἄστεα και νόον ἔγνω*. Απ' άκρου σ' άκρο, το έργο του Διόδωρου διαπνέεται από ζωνρό ενδιαφέρον για τη γεωγραφία των χωρών και την εθνογραφία των λαών, στο βαθμό πάντα που τούτα τα θέματα μπορούν να κεντρίσουν την περιέργεια του αναγνώστη.

Ταυτόχρονα, ο Διόδωρος δεν ξεχνά ποτέ πως το έργο που ανέλαβε δεν έχει μόνο σκοπό να διδάξει και να ψυχαγωγήσει τον αναγνώστη αλλά και να τον κάνει να σκεφτεί. Από καιρού εις καιρόν, καλεί, διακριτικά πάντα, τον αναγνώστη να στρέψει την προσοχή του στα διδάγματα που θα μπορούσε να αντλήσει από την αφήγηση του. Αν επεκτείνεται, λέει ο ίδιος, στην παράθεση των «νομίμων» στους Αιγυπτίους, το κάνει για τρεις λόγους. Πρώτον, διότι ξεχωρίζουν για την παλαιότητα τους (*παλαιότητι διηνεγκαν*), δεύτερον, διότι φανερώνουν τάσεις πέρα από τα συνήθη (*παρηλλαγμένην τάξιν ἔσχον*), και τρίτον, διότι μπορούν να ωφελήσουν τους αναγνώστες (*ώφε'λειαν τοις φιλαναγνωστοῦσι δύνανται παρασχε'σθαι*). Σε μία φράση, ο Διόδωρος εκφράζει τις βασικές αρχές που τον οδηγούν: την αρχαιότητα θηών και θεσμών, την ιδιαιτερότητα που παρουσιάζουν και ικανοποιούν την ανάγκη του κοινού του για το «παράδοξο», και την ηθική ωφέλεια που μπορούν να προσφέρουν στην κοινωνία.

Ένα από τα θέματα που διατρέχουν ολόκληρο το έργο είναι ο αποφασιστικός ρόλος που παίζουν οι μεγάλοι άνδρες στην ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας. Τον ρόλο αυτό υπογραμμίζει ο Διόδωρος, όταν εξηγεί τις αιτίες για τις οποίες θεωρεί αναγκαίο να μην παραληφθεί η εποχή των ηρώων και των ημιθέων και, κυρίως, στο δωδέκατο απόσπασμα του Δέκατου Βιβλίου, όταν λέει ότι: «η σύνθεση της βιογραφίας των προσωπικοτήτων του παρελθόντος είναι μεν δύσκολη για τους ιστορικούς, αλλά ταυτόχρονα ωφελεί σε μεγάλο βαθμό την κοινωνία συνολικά». Από το πρώτο

βιβλίο της ιστορίας του, οι μεγάλοι φαραώ αλλά και οι θεοί των Αιγυπτίων, Όσιρις και Ίσις, παίζουν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των λαών. Στη συνέχεια, ο Νίνος, η Σεμίραμις, ο Ηρακλής, ο Ιάσων, ο Θησεύς, ο Δαίδαλος αλλά και ο Αριστείδης, ο Ξέρξης, ο Θεμιστοκλής, ο Γέλων, ο Περικλής και ο Βρασίδης, ο Διονύσιος ο Πρεσβύτερος, ο Επαμεινώνδας, ο Φίλιππος και ο Τιμόλεων, ο Αλέξανδρος ο Μέγας και οι Διάδοχοι και πολλοί άλλοι, με τα κατορθώματά τους απαρτίζουν στην ουσία τον σκελετό της ιστορικής αφήγησης.

Από τα γεγονότα, εκείνα που παίζουν πρωταρχικό ρόλο είναι οι πολεμικές συγκρούσεις, πράγμα φυσικό για ιστορικό της αρχαιότητας. Μολονότι ο Διόδωρος δεν είναι αυθεντία στον εν λόγω τομέα, όπως οι παλαιότεροι του Θουκυδίδης, Ξενοφών ή Πολύβιος, δείχνει να γνωρίζει αρκετά ώστε να θεωρεί αποφασιστικό παράγοντα της εξέλιξης πόλεων και ηγεμονιών την τροπή των γεγονότων στα πεδία των μαχών. Η ιστορία μέχρι την εποχή του γραφόταν στα πεδία των μαχών: ο Τρωικός πόλεμος, η κάθοδος των Ηρακλείδων, οι Περσικοί πόλεμοι, ο Πελοποννησιακός πόλεμος, οι επιτυχίες του Φιλίππου και η εκστρατεία του Αλεξάνδρου, οι μάχες των Διαδόχων, οι Καρχηδονιακοί πόλεμοι, η κατάκτηση της Ανατολής από τη Ρώμη, οι Γαλατικοί, τέλος, πόλεμοι και οι εμφύλιες διαμάχες που διαδραματίζονταν στην εποχή του. Πώς μπορούσε, λοιπόν, ο Διόδωρος να βγει από εκείνο το πλαίσιο που εξακολουθούσε να καθορίζει τη ζωή των λαών; Έτσι, η *Ιστορική Βιβλιοθήκη* με τη σειρά της συνεισφέρει άφθονο υλικό στην ιστορία του πολέμου, στην οποία ο Διόδωρος επικεντρώνει σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον του. Στα πρώτα πέντε βιβλία, όπως είναι φυσικό, σημαντικότερο είναι το εθνογραφικό μέρος, αλλά και πάλι βλέπουμε πως από τη μυθική εποχή, θεοί και ήρωες, Όσιρις, Διόνυσος, Ηρακλής, Αμαζόνες, εμφανίζονται ως κατακτητές, κάποιες φορές και ει-

ρηνικοί όπως ο Όσιρις, μαζί με τους βασιλιάδες. Από το Ένατο, όμως, μέχρι και το Εικοστό βιβλίο οι περιγραφές των πολέμων κατέχουν πολύ μεγαλύτερη έκταση. Ας σημειωθεί, μάλιστα, πως από τις περιγραφές αυτές πολλές είναι εκείνες που δικαιώνουν το έντονο ενδιαφέρον των ιστορικών της πολεμικής τέχνης. Ένα από τα πολεμικά θέματα που φαίνεται να έλκει ιδιαίτερα την προσοχή του Διόδωρου είναι οι πολιορκίες. Ενδιαφέρεται να δώσει αναλυτικά το πώς επιλέγονται οι τόποι προς οχύρωση, τις τακτικές πολιορκητών και πολιορκουμένων, τις μεθόδους επίθεσης και άμυνας, που τα περιγράφει λεπτομερώς, χωρίς να παραλείπει τα προβλήματα που προκύπτουν από τη διάταξη αλλά και την κατασκευή των τειχών.

Για όλους αυτούς τους λόγους, αλλά και πολλούς άλλους που θα βρει ο αναγνώστης στις σελίδες του έργου, η αξία του, πέρα από τις όποιες ελλείψεις του, είναι ανεκτίμητη, καθώς, επίσης, αναπληρώνει την απώλεια πολλών ιστορικών έργων της αρχαιότητας, τα οποία μόνο μέσω του έργου του Διόδωρου μπορέσαμε να γνωρίσουμε, αλλά και από το γεγονός ότι το τμήμα που αναφέρεται στη ρωμαϊκή ιστορία είναι το αρχαιότερο και το πιο αξιόπιστο που διαθέτουμε.

Το Πρώτο Βιβλίο

Μετά τον πρόλογο ολοκλήρου του έργου, ο Διόδωρος κά-νει μια περιγραφή της αρχής των εμβίων όντων και στη συνέχεια, δεδομένου ότι «η Αίγυπτος είναι η χώρα, όπου η μυθολογία τοποθετεί τη γένεση των θεών» και επειδή «η ζωή σ' αυτή τη χώρα εμφανίστηκε για πρώτη φορά», αφιερώνει ολόκληρο το Πρώτο Βιβλίο στους θεούς, τους βασιλιάδες, τους νόμους και τα έθιμα της χώρας αυτής.

Το ενδιαφέρον που έχει ο ίδιος για τα θρησκευτικά ζητήματα τον κάνουν να δίνει μεγαλύτερη προσοχή σ' αυτά παρά σε πολιτικά και στρατιωτικά θέματα, εν αντιθέσει με τα μετέπειτα Βιβλία του.

Γι' αυτό το Πρώτο Βιβλίο αντλεί τις περιγραφές του από τον Εκαταίο τον Αβδηρίτη, που επισκέφτηκε την Αίγυπτο στις αρχές του τρίτου προ Χριστού αιώνα, για τις συνήθειες των Αιγυπτίων, από τον Αγαθαρχίδη τον Κνίδιο, ιστορικό και γεωγράφο του δεύτερου προ Χριστού αιώνα, για τα γεωγραφικά στοιχεία και ειδικότερα για την περιγραφή του Νείλου, και από τον Ηρόδοτο. Αναφέρει επίσης λεγόμενα ιερέων της Αιγύπτου και κατοίκων της Αιθιοπίας, πράγμα που δείχνει πως είναι πολύ πιθανό πολλές από τις λεπτομέρειες που παραθέτει να προέρχονται από προσωπικές παρατηρήσεις και έρευνες. Την εποχή που επισκέφτηκε ο ίδιος την Αίγυπτο, επίσημη γλώσσα της χώρας ήταν η Ελληνική, ήδη από τριακόσια περίπου χρόνια, και αυτή χρησιμοποιούσαν στις ανώτερες τάξεις, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα να μην κινδυνεύει να παραπλανηθεί από ιερείς και διερμηνείς, όπως ο Ηρόδοτος.

Το Πρώτο Βιβλίο του Διόδωρου αποτελείται από τον γενικό πρόλογο ολόκληρου του έργου (1-5), από περιγραφή της γένεσης θεών και κόσμου (6-7), από ένα κεφάλαιο (8) αφιερωμένο στην προϊστορία και τέλος από μια μονογραφία περί της Αιγύπτου, που με τη σειρά της χωρίζεται, αν και όχι με μεγάλη σαφήνεια, σε τέσσερα μέρη: στη θεολογία της χώρας (11-29), στη γεωγραφία της (30-41), στην ιστορία της (42-68), και στους νόμους και συνήθειες των κατοίκων της (69-98).

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῇ πρώτῃ

τῶν Διοδώρου βίβλων

Προοίμιον τῆς ὅλης πραγματείας.

Περὶ τῶν παρ' Αἰγυπτίοις λεγομένων περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως.

Περὶ τῶν θεῶν ὅσοι πόλεις ἔκτισαν κατ' Αἴγυπτον.

Περὶ τῶν πρώτων γενομένων ἀνθρώπων καὶ τοῦ παλαιοτάτου βίου.

Περὶ τῆς τῶν ἀθανάτων τιμῆς καὶ τῆς τῶν νῶν κατασκευῆς.

Περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς κατ' Αἴγυπτον χώρας καὶ τῶν περὶ τὸν Νεῖλον ποταμὸν παραδοξολογουμένων, τῆς τε τούτου πληρώσεως τὰς αἰτίας καὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλοσόφων ἀποφάσεις.

Περὶ τῶν πρώτων γενομένων κατ' Αἴγυπτον βασιλέων καὶ τῶν κατὰ μέρος αὐτῶν πράξεων.

Περὶ κατασκευῶν τῶν πυραμίδων τῶν ἀναγραφομένων ἐν τοῖς ἑπτὰ θαυματομένοις ἔργοις.

Περὶ τῶν νόμων καὶ τῶν δικαστηρίων.

Περὶ τῶν ἀφιερωμένων ζώων παρ' Αἰγυπτίοις.

Περὶ τῶν νομίμων τῶν περὶ τοὺς τετελευτηκότας παρ' Αἰγυπτίοις γενομένων.

Περὶ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι τῶν ἐπὶ παιδείᾳ θαυματομένων παραβαλόντες εἰς Αἴγυπτον καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων μαθόντες μετήνεγκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Το πρώτο βιβλίο του Διόδωρου

περιέχει τα εξής

Προοίμιο της όλης πραγματείας.

Για τις παραδόσεις των Αιγυπτίων περί της γένεσης του κόσμου.

Για τους θεούς που έκτισαν πόλεις στην Αίγυπτο.

Για τους πρώτους ανθρώπους και τον αρχαιότατο τρόπο ζωής.

Για τον σεβασμό προς τους αθάνατους και την κατασκευή των ναών.

Για την τοπογραφία της Αιγύπτου και τα παράδοξα σχετικά με τον Νείλο, για τα αίτια της πλημμύρας του και για τις απόψεις ιστορικών και φιλοσόφων.

Για τους πρώτους βασιλείς στην Αίγυπτο και τις επί μέρους πράξεις τους.

Για την κατασκευή των πυραμίδων που κατατάσσονται στα επτά θαύματα του κόσμου.

Για τους νόμους και τα δικαστήρια.

Για τα ιερά ζώα των Αιγυπτίων.

Για τα έθιμα των Αιγυπτίων σχετικά με τους νεκρούς.

Για τους Έλληνες, τους αναγνωρισμένους για την παιδεία τους, που επισκέφτηκαν την Αίγυπτο κι αφού έμαθαν πολλά χρήσιμα πράγματα, τα μετέφεραν στην Ελλάδα.

ΔΙΟΔΩΡΟΥ
ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΩΤΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ
ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

1. Τοῖς τὰς κοινὰς ἱστορίας πραγματευσαμένοις
μεγάλας χάριτας ἀπονέμειν δίκαιον πάντας ἀνθρώπους,
ὅτι τοῖς ἰδίοις πόνοις ὠφεληῖσαι τὸν κοινὸν βίον ἐφιλοτι-
μήθησαν· ἀκίνδυνον γὰρ διδασκαλίαν τοῦ συμφέροντος
εἰσηγησάμενοι καλλίστην ἐμπειρίαν διὰ τῆς πραγματείας
2 ταύτης περιποιούσι τοῖς ἀναγινώσκουσιν. ἡ μὲν γὰρ ἐκ
τῆς πείρας ἐκάστου μάθησις μετὰ πολλῶν πόνων καὶ
κινδύνων ποιεῖ τῶν χρησίων ἕκαστα διαγινώσκειν, καὶ
διὰ τοῦτο τῶν ἡρώων ὁ πολυπειρώτατος μετὰ μεγάλων
ἀτυχημάτων

πολλῶν ἀνθρώπων ἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω·

- ἡ δὲ διὰ τῆς ἱστορίας περιγινομένη σύνεσις τῶν ἄλλο-
τρίων ἀποτευγμάτων τε καὶ κατορθωμάτων ἀπείρατον
3 κακῶν ἔχει τὴν διδασκαλίαν. ἔπειτα πάντας ἀνθρώπους,
μετέχοντας μὲν τῆς πρὸς ἀλλήλους συγγενείας, τόποις δὲ
καὶ χρόνοις διεστηκότας, ἐφιλοτιμήθησαν ὑπὸ μίαν καὶ
τὴν αὐτὴν σύνταξιν ἀγαγεῖν, ὥσπερ τινὲς ὑπουργοὶ τῆς
θείας προνοίας γεννηθέντες. ἐκείνη τε γὰρ τὴν τῶν
ὀρωμένων ἀστρῶν διακόσμησιν καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων
φύσεις εἰς κοινὴν ἀναλογίαν συνθεῖσα κυκλεῖ συνεχῶς

ΔΙΟΔΩΡΟΥ
ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΩΤΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ
ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

1. Στους συγγραφείς που πραγματεύτηκαν παγκόσμια ιστορία όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να χρωστούν μεγάλη χάρη, επειδή φιλοτιμήθηκαν να ωφελήσουν την παγκόσμια κοινωνία¹, με προσωπικό μόχθο. Καθόσον εισηγούμενοι μια διδασκαλία, που δεν περιέχει κίνδυνο για το συμφέρον τους, προσφέρουν πολύτιμη πείρα με την πραγματεία τους στους αναγνώστες. Διότι η γνώση που αποκτά ο καθένας με την προσωπική του πείρα μόνο ύστερα από πολλούς κόπους και βάσανα τον καθιστά ικανό να διακρίνει κάθε φορά το ωφέλιμο, και γι' αυτό ο πιο πολύπειρος από τους ήρωες², μετά από μεγάλες συμφορές,

πολλών ανθρώπων είδε τις χώρες και γνώρισε τα ήθη.

Ενώ η κατανόηση των αποτυχιών και επιτυχιών των άλλων, μέσω της ιστορίας, μας διδάσκει, χωρίς να χρειάζεται ν' αποκτάμε ίδια πείρα των κακών. Επιπλέον, τούτοι οι συγγραφείς, σαν να ήταν υπηρέτες της θείας πρόνοιας, φιλοδόξησαν να συσχετίσουν στο ίδιο και το αυτό έργο όλους τους ανθρώπους, που είναι μεν συγγενείς μεταξύ τους, αλλά ταυτόχρονα απέχουν τοπικά και χρονικά³. Διότι όπως η θεία πρόνοια, αφού έφερε την αρμονική τάξη στα άστρα που βλέπουμε και την κοινή αναλογία στη φύση των

ἅπαντα τὸν αἰῶνα, τὸ ἐπιβάλλον ἑκάστοις ἐκ τῆς πεπω-
 μένης μερίζουσα, οἳ τε τὰς κοινὰς τῆς οἰκουμένης
 πράξεις καθάπερ μιᾶς πόλεως ἀναγράφαντες ἓνα λόγον
 καὶ κοινὸν χρηματιστήριον τῶν συντετελεσμένων ἀπέ-
 4 δειξαν τὰς ἑαυτῶν πραγματείας. καλὸν γὰρ τὸ δύνασθαι
 τοῖς τῶν ἄλλων ἀγνοήμασι πρὸς διόρθωσιν χρῆσθαι
 παραδείγμασι, καὶ πρὸς τὰ συγκυροῦντα ποικίλως κατὰ
 τὸν βίον ἔχειν μὴ ζήτησιν τῶν πραττομένων, ἀλλὰ
 μίμησιν τῶν ἐπιτετευγμένων. καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτά-
 τους ταῖς ἡλικίαις ἅπαντες τῶν νεωτέρων προκρίνουσιν
 ἐν ταῖς συμβουλίαις διὰ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου περιγεγενη-
 μένην αὐτοῖς ἐμπειρίαν· ἥς τοσοῦτον ὑπερέχειν συμβέ-
 βηκε τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν ὅσον καὶ τῷ πλήθει
 τῶν πραγμάτων προτεροῦσαν αὐτὴν ἐπεγνώκαμεν. διὸ
 καὶ πρὸς ἀπάσας τὰς τοῦ βίου περιστάσεις χρησιμωτά-
 5 τὴν ἂν τις εἶναι νομίσειε τὴν ταύτης ἀνάληψιν. τοῖς μὲν
 γὰρ νεωτέροις τὴν τῶν γεγηρακότων περιποιεῖ σύνεσιν,
 τοῖς δὲ πρεσβυτέροις πολλαπλασιάζει τὴν ὑπάρχουσαν
 ἐμπειρίαν, καὶ τοὺς μὲν ἰδιώτας ἀξίους ἡγεμονίας κα-
 τασκευάζει, τοὺς δ' ἡγεμόνας τῷ διὰ τῆς δόξης ἀθανα-
 τισμῷ προτρέπει τοῖς καλλίστοις τῶν ἔργων ἐπιχει-
 ρεῖν, χωρὶς δὲ τούτων τοὺς μὲν στρατιώτας τοῖς μετὰ τὴν
 τελευτὴν ἐπαίνους ἐτοιμοτέρους κατασκευάζει πρὸς τοὺς
 ὑπὲρ τῆς πατρίδος κινδύνους, τοὺς δὲ πονηροὺς τῶν
 ἀνθρώπων ταῖς αἰωνίοις βλασφημίαις ἀποτρέπει τῆς
 ἐπὶ τὴν κακίαν ὁρμῆς.

2. Καθόλου δὲ διὰ τὴν ἐκ ταύτης ἐπ' ἀγαθῷ μνήμην
 οἱ μὲν κτίσται πόλεων γενέσθαι προεκλήθησαν, οἱ δὲ

ανθρώπων, συνεχίζει να διευθύνει τις τροχιές τους στον αιώνα τον άπαντα, αποδίδοντας σε καθένα εκείνο που του ορίζει το πεπρωμένο, έτσι και οι ιστορικοί καταγράφοντας τις κοινές υποθέσεις της οικουμένης, ωσάν να ήταν μιας και μόνο πόλεως, ανέδειξαν τις πραγματείες τους σε κοινή παρακαταθήκη και ενιαία εξιστόρηση των γεγονότων του παρελθόντος. Γιατί καλό είναι να μπορείς να χρησιμοποιείς τα λάθη από άγνοια των άλλων, ως παράδειγμα προς διόρθωση των δικών σου, και, όταν αντιμετωπίζεις τις ποικίλες αντιξοότητες της ζωής, να μην ψάχνεις κάθε φορά τι πρέπει να γίνει, αλλά να μπορείς να μιμηθείς τις επιτυχημένες μεθόδους του παρελθόντος. Πράγματι, όλοι προτιμούν να συμβουλευούνται τους πιο μεγάλους στην ηλικία, παρά τους νεότερους, για την πείρα που απόκτησαν με τα χρόνια, αλλά συμβαίνει η γνώση της ιστορίας να υπερέχει τόσο της πείρας, όσο, όπως γνωρίζουμε, υπερτερεί η ιστορία της πείρας σε πλήθος γεγονότων. Γι' αυτό μπορεί ο καθείς να είναι βέβαιος ότι η κατανόηση της ιστορίας είναι χρησιμότητα σε κάθε περίπτωση της ζωής. Προσφέρει στους νεότερους τη σύνεση των ηλικιωμένων, ενώ στους μεγαλύτερους πολλαπλασιάζει την ήδη υπάρχουσα πείρα τους· κάνει τους πολίτες ικανούς να γίνουν άρχοντες, ενώ προτρέπει τους άρχοντες, μέσω της αθανασίας που προσφέρει η δόξα, να επιχειρούν τα ευγενέστερα των έργων πέρα απ' αυτά, αυξάνει την ετοιμότητα των στρατιωτών στην αντιμετώπιση των κινδύνων υπέρ της πατρίδας τους, λόγω των επαίνων που θα δεχτούν μετά τον θάνατο τους, ενώ, με το αιώνιο ανάθεμα που τους επιφυλάσσει, αποτρέπει τους ανθρώπους με κακό χαρακτήρα από τη ροπή τους προς το κακό.

2. Γενικά, λοιπόν, ένεκα αυτής ακριβώς της υστεροφημίας, άλλοι παρακινήθηκαν να γίνουν ιδρυτές πόλεων, άλλοι

- νόμους εἰσηγήσασθαι περιέχοντας τῷ κοινῷ βίῳ τὴν ἀσφάλειαν, πολλοὶ δ' ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἐξευρεῖν ἐφιλοτιμήθησαν πρὸς εὐεργεσίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. ἐξ ἀπάντων δὲ συμπληρουμένης τῆς εὐδαιμονίας, ἀποδοτέον τῶν ἐπαίνων τὸ πρωτεῖον τῇ τούτων μάλιστ'
- 2 αἰτία ἱστορία. ἡγητέον γὰρ εἶναι ταύτην φύλακα μὲν τῆς τῶν ἀξιολόγων ἀρετῆς, μάρτυρα δὲ τῆς τῶν φανύλων κακίας, εὐεργέτιν δὲ τοῦ κοινοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. εἰ γὰρ ἡ τῶν ἐν ἄδου μυθολογία τὴν ὑπόθεσιν πεπλασμένην ἔχουσα πολλὰ συμβάλλεται τοῖς ἀνθρώποις πρὸς εὐσέβειαν καὶ δικαιοσύνην, πόσῳ μᾶλλον ὑποληπτέον τὴν προφητικὴν τῆς ἀληθείας ἱστορίαν, τῆς ὅλης φιλοσοφίας οἶονεῖ μητροπόλιν οὔσαν, ἐπισκευάσαι δύνασθαι τὰ ἥθη
- 3 μᾶλλον πρὸς καλοκάγαθίαν; πάντες γὰρ ἄνθρωποι διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν βιοῦσι μὲν ἀκαριαῖόν τι μέρος τοῦ παντὸς αἰῶνος, τετελευτήκασιν δὲ πάντα τὸν ὕστερον χρόνον, καὶ τοῖς μὲν ἐν τῷ ζῆν μηδὲν ἀξιόλογον πράξασιν ἅμα ταῖς τῶν σωμάτων τελευταῖς συναποθνήσκει καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον, τοῖς δὲ δι' ἀρετὴν περιποιησαμένοις δόξαν αἱ πράξεις ἅπαντα τὸν αἰῶνα μνημονεύονται, διαβωόμεναι τῷ θειοτάτῳ τῆς ἱστορίας
- 4 στόματι. καλὸν δ', οἶμαι, τοῖς εὖ φρονοῦσι θνητῶν πόνων ἀντικαταλλάξασθαι τὴν ἀθάνατον εὐφημίαν. Ἡρακλῆς μὲν γὰρ ὁμολογεῖται πάντα τὸν γενόμενον αὐτῷ κατ' ἀνθρώπους χρόνον ὑπομεῖναι μεγάλους καὶ συνεχεῖς πόρους καὶ κινδύνους ἐκουσίως, ἵνα τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εὐεργετήσας τύχῃ τῆς ἀθανασίας· τῶν δὲ ἄλλων ἀγαθῶν ἀνδρῶν οἱ μὲν ἥρωικῶν, οἱ δὲ ἰσοθέων τιμῶν ἔτυχον, πάντες δὲ μεγάλων ἐπαίνων ἡξιώθησαν, τὰς
- 5 ἀρετὰς αὐτῶν τῆς ἱστορίας ἀπαθανατιζούσης. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα μνημεῖα διαμένει χρόνον ὀλίγον, ὑπὸ πολλῶν

να εισηγηθούν νόμους που περιβάλλουν με ασφάλεια την κοινωνική ζωή του ανθρώπου κι άλλοι φιλοδόξησαν να εφεύρουν επιστήμες και τέχνες προς όφελος του ανθρωπίνου γένους. Κι επειδή απ' όλ' αυτά συνίσταται η ευδαιμονία, ο πρώτος και καλύτερος έπαινος θα πρέπει να αποδοθεί στην κυριότερη αιτία τους, στην ιστορία. Γιατί πρέπει να τη βλέπουμε ως φύλακα της αρετής των επιφανών, μάρτυρα της κακίας των φαύλων και ευεργέτη ολόκληρου του ανθρωπίνου γένους. Διότι αν η περί τον Αδη μυθολογία, παρ' όλο που το θέμα της είναι πλαστό, συμβάλλει αποτελεσματικά στην ύπαρξη ευσέβειας και δικαιοσύνης ανάμεσα στους ανθρώπους, πόσο πιο ικανή πρέπει να λογαριάζεται η προφήτισσα της αλήθειας ιστορία, που είναι τρόπον τινά και η μητρόπολη της φιλοσοφίας συνολικά, στη διαμόρφωση ευγενούς και καλού χαρακτήρα; Επειδή όλοι οι άνθρωποι, -λόγω της σύμφυτης αδυναμίας τους, δεν ζουν παρά μια φευγαλέα στιγμή της αιωνιότητας κι είναι νεκροί όλο τον υπόλοιπο χρόνο, όσοι, στη διάρκεια της ζωής τους, δεν έκαναν κάτι το αξιόλογο, μαζί με τον θάνατο του σώματος τους πεθαίνουν κι όλα τα υπόλοιπα της ζωής τους, ενώ οι πράξεις εκείνων που δοξάστηκαν για την αρετή τους μνημονεύονται στον αιώνα τον άπαντα, διακηρυττόμενες από το θείο στόμα της ιστορίας. Θεωρώ δε ωραίο για τους σώφρονες ανθρώπους την ανταλλαγή των θνητών μόχθων με την αθάνατη φήμη. Όλοι συμφωνούν πως ο Ηρακλής, όσο χρόνο έμεινε ανάμεσα στους ανθρώπους, υπέμεινε με τη θέληση του μεγάλους κόπους και συνεχείς κινδύνους, ώστε ευεργετώντας την ανθρωπότητα να αποκτήσει την αθανασία κι από τους άλλους γενναίους και καλούς ανθρώπους, άλλοι πέτυχαν τιμές ηρώων κι άλλοι τιμές θεών, ενώ όλοι αξιώθηκαν μεγάλων επαίνων, δεδομένου ότι η ιστορία απαθανάτισε τις αρετές τους. Διότι ενώ τα υπόλοιπα μνημεία δεν ζουν παρά για μικρό χρονικό διάστημα, καθώς φθείρονται από πλήθος συνθη-

- ἀναιρούμενα περιστάσεων, ἡ δὲ τῆς ἱστορίας δύναμις ἐπὶ
 πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διήκουσα τὸν πάντα τᾶλλα λυμαι-
 νόμενον χρόνον ἔχει φύλακα τῆς αἰωνίου παραδόσεως
 τοῖς ἐπιγινομένοις. συμβάλλεται δ' αὕτη καὶ πρὸς λόγου
 δύναμιν, οὗ κάλλιον ἕτερον οὐκ ἂν τις ῥαδίως εὔροι.
 6 τούτῳ γὰρ οἱ μὲν Ἕλληνες τῶν βαρβάρων, οἱ δὲ περαι-
 δευμένοι τῶν ἀπαιδευτῶν προέχουσι, πρὸς δὲ τούτοις διὰ
 μόνου τούτου δυνατόν ἐστιν ἓνα τῶν πολλῶν περιγενέ-
 σθαι· καθόλου δὲ φαίνεται πᾶν τὸ προτεθὲν τοιοῦτον
 ὁποῖον ἂν ἡ τοῦ λέγοντος δύναμις παραστήσῃ, καὶ τοὺς
 ἀγαθοὺς ἀνδρας ἀξίους λόγου προσαγορεύομεν, ὥς τοῦτο
 7 τὸ πρωτεῖον τῆς ἀρετῆς περιπεποιημένους. εἰς πλείω δὲ
 μέρη τούτου διηρημένου, συμβαίνει τὴν μὲν ποιητικὴν
 τέρεπιν μᾶλλον ἢ περ ὠφελεῖν, τὴν δὲ νομοθεσίαν κολά-
 ζειν, οὐ διδάσκειν, παραπλησίως δὲ καὶ τᾶλλα μέρη τὰ
 μὲν μηδὲν συμβάλλεσθαι πρὸς εὐδαιμονίαν, τὰ δὲ με-
 μιγμένην ἔχειν τῷ συμφέροντι τὴν βλάβην, ἓνα δὲ
 κατεφεῦσθαι τῆς ἀληθείας, μόνην δὲ τὴν ἱστορίαν, συμ-
 φωνούντων ἐν αὐτῇ τῶν λόγων τοῖς ἔργοις, ἅπαντα
 8 τᾶλλα χρήσιμα τῇ γραφῇ περιειληφέναι. ὀρεῖσθαι γὰρ
 αὐτὴν προτρεπομένην ἐπὶ δικαιοσύνην, κατηγοροῦσαν
 τῶν φαύλων, ἐγκωμιάζουσαν τοὺς ἀγαθοὺς, τὸ σύνολον
 ἐμπειρίαν μεγίστην περιποιοῦσαν τοῖς ἐντυγχάνουσι.

3. Διὸ καὶ θεωροῦντες ἡμεῖς δικαίας ἀποδοχῆς τυγ-
 χάνοντας τοὺς ταύτην πραγματευσαμένους προήχθημεν
 ἐπὶ τὸν ὅμοιον τῆς ὑποθέσεως ζῆλον. ἐπιστήσαντες δὲ
 τὸν νοῦν τοῖς πρὸ ἡμῶν συγγραφεῦσιν ἀπεδεξάμεθα μὲν
 ὥς ἐνὶ μάλιστα τὴν προαίρεσιν αὐτῶν, οὐ μὴν ἐξειργά-
 σθαι πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τὸ δυνατόν τὰς πραγματείας

κών, η δύναμη της ιστορίας, που εκτείνεται σ' ολόκληρη την οικουμένη, έχει τον χρόνο ακριβώς ο οποίος αφανίζει όλα τ' άλλα φύλακα που εξασφαλίζει την αιώνια παράδοση της στους μεταγενέστερους. Η ίδια επίσης συμβάλλει στο δυνάμωμα του λόγου, κι άλλο καλύτερο απ' αυτό δεν βρίσκει εύκολα κανείς. Γιατί αυτός κάνει ανώτερους τους Έλληνες από τους βαρβάρους και τους μορφωμένους από τους αμόρφωτους και, πέρα απ' αυτά, μόνο μ' αυτόν είναι δυνατόν ο ένας να υπερισχύσει στους πολλούς· γενικά, οτιδήποτε προτείνεται φαίνεται όπως ακριβώς το παρουσιάζει η ικανότητα του ομιλητή, καθώς επίσης αποκαλούμε τους καλούς ανθρώπους 'άξιους λόγου', ως να τους αποδίδουμε το μεγαλύτερο έπαθλο της αρετής, εφόσον ο λόγος είναι χωρισμένος σε περισσότερα μέρη, συμβαίνει η ποίηση, για παράδειγμα, να ευχαριστεί μάλλον παρά να ωφελεί, η δικαιοσύνη να τιμωρεί και να μη διδάσκει και, παρομοίως, από τα υπόλοιπα άλλα να μην συμβάλλουν στην ευδαιμονία, άλλα να εμπεριέχουν ανάμεικτη την ωφέλεια με τη βλάβη, ενώ μερικά να παραποιούν την αλήθεια, και μόνο η ιστορία, δεδομένου ότι σ' αυτή λόγια και έργα βρίσκονται σε συμφωνία, περιλαμβάνει όλα τα χρήσιμα είδη στη συγγραφή της· γιατί είναι φανερό πως αυτή προτρέπει τους ανθρώπους προς τη δικαιοσύνη, κατηγορεί τους φαύλους, εγκωμιάζει τους καλούς και, συνολικά, προσφέρει μεγάλο απόθεμα πείρας στους αναγνώστες της.

3. Ως εκ τούτου, βλέποντας κι εμείς ότι όσοι πραγματεύτηκαν την ιστορία έτυχαν δίκαιης αποδοχής, οδηγηθήκαμε στο ν' αντιμετωπίσουμε το θέμα με παρόμοιο ζήλο. Καθώς στρέψαμε όμως την προσοχή μας στους προγενέστερους μας συγγραφείς, αποδεχτήκαμε μεν ανεπιφύλακτα την καλή τους πρόθεση, αλλά διαπιστώσαμε πως οι πραγματείες τους δεν συντάχθηκαν έτσι ώστε να συμβάλουν όσο ήταν

- 2 αὐτῶν ὑπελάβομεν. κειμένης γὰρ τοῖς ἀναγινώσκουσι τῆς ὠφελείας ἐν τῷ πλείστας καὶ ποικιλωτάτας περιστάσεις λαμβάνειν, οἱ πλείστοι μὲν <ένος> ἔθνους ἢ μιᾶς πόλεως αὐτοτελεῖς πολέμους ἀνέγραψαν, ὀλίγοι δ' ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀρξάμενοι τὰς κοινὰς πράξεις ἐπεχείρησαν ἀναγράφειν μέχρι τῶν καθ' αὐτοὺς καιρῶν, καὶ τούτων οἱ μὲν τοὺς οἰκείους χρόνους ἐκάστοις οὐ παρέξενξαν, οἱ δὲ τὰς τῶν βαρβάρων πράξεις ὑπερέβησαν, ἔτι δ' οἱ μὲν τὰς παλαιὰς μυθολογίας διὰ τὴν δυσχέρειαν τῆς πραγματείας ἀπεδοκίμασαν, οἱ δὲ τὴν ὑπόστασιν τῆς ἐπιβολῆς οὐ συνετέλεσαν, μεσολαβηθέντες
- 3 τὸν βίον ὑπὸ τῆς πεπρωμένης. τῶν δὲ τὴν ἐπιβολὴν ταύτης τῆς πραγματείας πεποιημένων οὐδεὶς προεβίβασε τὴν ἱστορίαν κατωτέρω τῶν Μακεδονικῶν καιρῶν· οἱ μὲν γὰρ εἰς τὰς Φιλίππου πράξεις, οἱ δ' εἰς τὰς Ἀλεξάνδρου, τινὲς δ' εἰς τοὺς διαδόχους ἢ τοὺς ἐπιγόνους κατέστρεψαν τὰς συντάξεις· πολλῶν δὲ καὶ μεγάλων τῶν μετὰ ταῦτα πράξεων ἀπολελειμμένων μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου τῶν ἱστοριογράφων οὐδεὶς ἐπεβάλετο αὐτὰς μιᾶς συντάξεως περιγραφῇ πραγματεύσασθαι διὰ τὸ
- 4 μέγεθος τῆς ὑποθέσεως. διὸ καὶ ἐρριμμένων τῶν τε χρόνων καὶ τῶν πράξεων ἐν πλείοσι πραγματείαις καὶ διαφόροις συγγραφεῦσι δυσπερίληπτος ἢ τούτων ἀνάληψις γίνεται καὶ δυσμνημόνευτος. ἐξετάσαντες οὖν τὰς ἐκάστου τούτων διαθέσεις ἐκρίναμεν ὑπόθεσιν ἱστορικὴν πραγματεύσασθαι τὴν πλείστα μὲν ὠφελῆσαι δυναμένην,
- 5 ἐλάχιστα δὲ τοὺς ἀναγινώσκοντας ἐνοχλήσουσαν. εἰ γὰρ τις τὰς εἰς μνήμην παραδεδομένας τοῦ σύμπαντος κόσμου πράξεις, ὥσπερ τινὸς μιᾶς πόλεως, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀναγράφαι κατὰ τὸ δυνατόν μέχρι τῶν καθ' αὐτὸν καιρῶν, πόνον μὲν ἂν πολὺν

δυνατόν στο κοινό συμφέρον. Διότι ενώ η ωφέλεια των αναγνωστών έγκειται στο πλήθος και στην ποικιλία των περιστάσεων που εξετάζονται, οι περισσότεροι έγραψαν για μεμονωμένους πολέμους ενός έθνους ή μιας πόλης και λίγοι μόνο επιχείρησαν να αναγράψουν γεγονότα σχετικά με όλους τους ανθρώπους, αρχίζοντας από τους αρχαίους χρόνους μέχρι την εποχή τους" κι απ' αυτούς, άλλοι δεν συνέδεσαν τα γεγονότα της εποχής τους, άλλοι παρέβλεψαν τις πράξεις των βαρβάρων κι άλλοι απέρριψαν την αρχαία μυθολογία, ένεκα της δυσχέρειας που παρουσιάζει η πραγματεία της, ενώ άλλοι δεν κατάφεραν να πετύχουν τον στόχο που είχαν βάλει, καθότι η ζωή τους διακόπηκε από το πεπρωμένο⁴. Απ' όσους επίσης ανέλαβαν τη συγγραφή παγκόσμιας ιστορίας κανείς δεν τη συνέχισε μετά τη Μακεδόνικη περίοδο, διότι άλλοι με τις πράξεις του Φιλίππου, άλλοι μ' εκείνες του Αλεξάνδρου και μερικοί με τους διαδόχους ή επιγόνους έκλεισαν τη συγγραφή τους. Παρά, λοιπόν, τον αριθμό και τη σημασία τους τα γεγονότα που επακολούθησαν μέχρι των ημερών μας, έχουν μείνει ανιστόρητα και κανείς από τους ιστοριογράφους δεν ανέλαβε να τα πραγματευτεί όλα μαζί στα πλαίσια ενός έργου, λόγω του μεγέθους της υπόθεσης. Έτσι, δεδομένου ότι τόσο οι χρόνοι όσο και τα γεγονότα είναι διεσπαρμένα σε πολλές πραγματείες και σε διάφορους συγγραφείς, γίνεται δύσκολη η συγκέντρωση και η μνημόνευση τους. Έχοντας, λοιπόν, εξετάσει τη στάση του κάθε συγγραφέα ως προς ετούτα τα θέματα, κρίναμε πως καλό είναι να πραγματευτούμε το θέμα της ιστορίας, με τέτοιο τρόπο ώστε να προσφέρει τη μέγιστη δυνατή ωφέλεια και ταυτόχρονα να μη δυσχεράνει παρά ελάχιστα τους αναγνώστες. Καθόσον, αν κάποιος άρχιζε από τους αρχαιότατους χρόνους και κατέγραψε, όσο είναι δυνατόν, τα γεγονότα σ' όλο τον κόσμο, σαν να επρόκειτο για μια και μόνο πόλη, είναι προφανές ότι ναι μεν ο κόπος θα ήταν τεράστιος αλλά

7 ὑπομείναι δῆλον ὅτι, πραγματεῖαν δὲ πασῶν εὐχρηστο-
 8 τάτην συντάξαιτο τοῖς φιλαναγνωστοῦσιν. ἐξέσται γὰρ
 ἐκ ταύτης ἕκαστον πρὸς τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν ἐτοίμως
 λαμβάνειν τὸ χρήσιμον, ὥσπερ ἐκ μεγάλης ἀρνούμενον
 πηγῆς. τοῖς μὲν γὰρ ἐπιβαλλομένοις διεξιέναι τὰς τῶν
 τοσοῦτων συγγραφέων ἱστορίας πρῶτον μὲν οὐ ῥᾶδιον
 εὐπορεῖσθαι τῶν εἰς τὴν χρεῖαν πιπτουσῶν βίβλων, ἔπειτα
 διὰ τὴν ἀνωμαλίαν καὶ τὸ πλῆθος τῶν συνταγμάτων
 δυσκατάληπτος γίνεται τελέως καὶ δυσέφικτος ἡ τῶν
 πεπραγμένων ἀνάληψις· ἡ δ' ἐν μιᾷ συντάξεως περι-
 γραφῇ πραγματεία τὸ τῶν πράξεων εἰρόμενον ἔχουσα
 τὴν μὲν ἀνάγνωσιν ἐτοίμην παρέχεται, τὴν δ' ἀνάληψιν
 ἔχει παντελῶς εὐπαρακολούθητον. καθόλου δὲ τῶν ἄλλων
 τοσοῦτον ὑπερέχειν ταύτην ἡγητέον ὅσω χρησιμιώτερόν
 ἐστὶ τὸ πᾶν τοῦ μέρους καὶ τὸ συνεχὲς τοῦ διερηγμένου,
 πρὸς δὲ τούτοις τὸ διηκριβωμένον τοῖς χρόνοις τοῦ μηδὲ
 γινωσκομένου τίσιν ἐπράχθη καιροῖς.

4. Διόπερ ἡμεῖς ὁρῶντες ταύτην τὴν ὑπόθεσιν χρη-
 σιμωτάτην μὲν οὔσαν, πολλοῦ δὲ πόνου καὶ χρόνου
 προσδεομένην, τριάκοντα μὲν ἔτη περὶ αὐτὴν ἐπραγμα-
 τεύθημεν, μετὰ δὲ πολλῆς κακοπαθείας καὶ κινδύνων
 ἐπὶ ἧλθομεν πολλὴν τῆς τε Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἵνα
 τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ πλείστων μερῶν αὐτόπται γε-
 νηθῶμεν· πολλὰ γὰρ παρὰ τὰς ἀγνοίας τῶν τόπων
 διήμαρτον οὐχ οἱ τυχόντες τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ τινες
 2 καὶ τῶν τῇ δόξῃ πεπρωτευκότων. ἀφορμῇ δὲ πρὸς τὴν
 ἐπιβολὴν ταύτην ἐχρησάμεθα μάλιστα μὲν τῇ πρὸς τὴν
 πραγματεῖαν ἐπιθυμίᾳ, δι' ἣν πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ δοκοῦν
 ἄπορον εἶναι τυγχάνει συντελείας, ἔπειτα καὶ τῇ ἐν
 Ῥώμῃ χορηγίᾳ τῶν πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν

και η πραγματεία που θα συνέτασσε θα ήταν εξαιρετικά εύχρηστη για όλους τους φίλους του βιβλίου. Απ' αυτήν θα ήταν δυνατόν καθένας να παίρνει άμεσα ό,τι του χρειάζεται, σαν να αντλεί από ανεξάντλητη πηγή. Διότι, πρώτον, ακόμα και σε όσους έχουν σκοπό να μελετήσουν τις ιστορίες τόσων συγγραφέων δεν είναι εύκολο να προμηθευτούν τα βιβλία που τους χρειάζονται και, δεύτερον, επειδή τα βιβλία είναι τόσο πολλά και ακανόνιστα, η κατανόηση των πεπραγμένων γίνεται εντελώς δυσνόητη και ανέφικτη¹ ενώ η πραγματεία που περιορίζεται σε μια μόνο συγγραφή και παραθέτει τα γεγονότα με ειρμό διευκολύνει τόσο την ανάγνωση όσο και την παρακολούθηση των γεγονότων του παρελθόντος. Γενικά, η εξιστόρηση τέτοιας μορφής θεωρείται ότι υπερέχει όλων των άλλων στον βαθμό ακριβώς που το σύνολο είναι χρησιμότερο από το μέρος και το συνεχές από το διακεκομμένο, καθώς και στον βαθμό που το γεγονός το οποίο συνέβη σε εξακριβωμένη χρονική στιγμή από εκείνο που συνέβη σε άγνωστη εποχή.

4. Γι' αυτό κι εμείς, εκτιμώντας πως τούτη η υπόθεση είναι μεν χρησιμότατη αλλά απαιτεί πολύ χρόνο και κόπο, την πραγματευτήκαμε επί τριάντα χρόνια και με πολλές ταλαιπωρίες και κινδύνους επισκεφτήκαμε μεγάλο μέρος της Ασίας και της Ευρώπης, για να μπορέσουμε να δούμε με τα μάτια μας τις απαραίτητες περιοχές κι όσο γίνεται περισσότερες από τις άλλες· γιατί έχουν γίνει πολλά λάθη από άγνοια των τόπων κι όχι από τυχόντες μόνο αλλά κι από συγγραφείς που χαίρουν της μεγαλύτερης υπόληψης. Ως κίνητρο για να πάρουμε τούτη την απόφαση είχαμε, κυρίως, την επιθυμία γι' αυτό το έργο, με την οποία κάθε άνθρωπος μπορεί να κατορθώσει πράγματα που φαίνονται αδύνατα, και, δευτερευόντως, την αφθονία του σχετικού με την υπόθεση υλικού που παρέχει η Ρώμη. Καθόσον η υπε-

- 3 ἀνηκόντων. ἡ γὰρ ταύτης τῆς πόλεως ὑπεροχή, διατί-
νουσα τῇ δυνάμει πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης,
έτοιμοτάτας καὶ πλείστας ἡμῖν ἀφορμὰς παρέσχετο
4 παρεπιδημήσασιν ἐν αὐτῇ πλείω χρόνον. ἡμεῖς γὰρ ἐξ
Ἀγυρίου τῆς Σικελίας ὄντες, καὶ διὰ τὴν ἐπιμιξίαν τοῖς
ἐν τῇ νήσῳ πολλὴν ἐμπειρίαν τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου
περιπεποιμένοι, πάσας τὰς τῆς ἡγεμονίας ταύτης πρά-
ξεις ἀκριβῶς ἀνελάβομεν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὑπομνη-
5 μάτων ἐκ πολλῶν χρόνων τετηρημένων. πεποιεῖμεθα δὲ
τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν μυθολογουμένων παρ'
Ἑλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἐξετάσαντες τὰ παρ' ἐκάστοις
ἱστορούμενα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἐφ' ὅσον ἡμῖν
δύναμις.
- 6 Ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ὑπόθεσις ἔχει τέλος, αἱ βίβλοι δὲ
μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτοι τυγχάνουσιν οὖσαι, βούλομαι
βραχεά προδιορίσαι περὶ ὅλης τῆς πραγματείας. τῶν γὰρ
βίβλων ἡμῖν ἐξ μὲν αἱ πρῶται περιέχουσι τὰς πρὸ τῶν
Τρωικῶν πράξεις καὶ μυθολογίας, καὶ τούτων αἱ μὲν
προηγούμεναι τρεῖς τὰς βαρβαρικὰς, αἱ δ' ἐξῆς σχεδὸν
τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολογίας· ἐν δὲ ταῖς μετὰ ταύτας
ἑνδεκα τὰς ἀπὸ τῶν Τρωικῶν κοινὰς πράξεις ἀναγεγρά-
7 φαμεν ἕως τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς· ἐν δὲ ταῖς ἐξῆς
εἴκοσι καὶ τρισὶ βίβλοις τὰς λοιπὰς ἀπάσας κατετάξαμεν
μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ συστάντος πολέμου Ῥωμαίοις πρὸς
Κελτούς, καθ' ὃν ἡγούμενος Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ ὁ διὰ
τὰς πράξεις προσαγορευθεὶς θεὸς κατεπολέμησε μὲν τὰ
πλεῖστα καὶ μαχιμώτατα τῶν Κελτῶν ἔθνη, προεβίβασε
δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ῥώμης μέχρι τῶν Βρεττανικῶν
νήσων· τούτου δ' αἱ πρῶται πράξεις ἐπετελέσθησαν
ὀλυμπιάδος τῆς ἑκατοστῆς καὶ ὀγδοηκοστῆς κατὰ τὸ
πρῶτον ἔτος ἐπ' ἀρχοντος Ἀθήνησιν Ἡρώδου.

5. Τῶν δὲ χρόνων τούτων περιειλημμένων ἐν ταύτῃ

ροχή τούτης της πόλης, που εκτείνει τη δύναμη της στα πέρατα της οικουμένης, μας παρείχε, στη διάρκεια της μακράς παραμονής μας εκεί, πολλές και ιδιαίτερα προσιτές πηγές. Επειδή η καταγωγή μας είναι από το Αγύριο της Σικελίας κι ένεκα της επαφής μας με τους Ρωμαίους στο νησί αποκτήσαμε πλατιά γνώση της γλώσσας τους⁵, λάβαμε ακριβή γνώση όλων των πράξεων τούτης της ηγεμονίας, από τα αρχεία που κρατούνται ήδη από πολλά χρόνια. Αρχή της ιστορίας κάναμε από τις μυθολογίες των Ελλήνων και των βαρβάρων, αφού εξετάσαμε πρώτα, όσο καλύτερα μπορούσαμε, τα ιστορούμενα του κάθε λαού για τους αρχαίους χρόνους.

Δεδομένου ότι η εργασία έχει ολοκληρωθεί, παρ' όλο που τα βιβλία της συμβαίνει να μην έχουν ακόμη εκδοθεί, θα ήθελα να προσδιορίσω εν συντομία το περιεχόμενο της όλης πραγματείας. Από τα βιβλία μας τα έξι πρώτα περιέχουν τα γεγονότα και τις μυθολογίες, μέχρι τον Τρωικό πόλεμο· τα τρία πρώτα πραγματεύονται την αρχαία ιστορία των βαρβάρων, ενώ τα τρία επόμενα, αποκλειστικά σχεδόν την των Ελλήνων. Στα επόμενα έντεκα, αναγράψαμε την παγκόσμια ιστορία από τον Τρωικό πόλεμο μέχρι τον θάνατο του Αλεξάνδρου" και στα επόμενα είκοσι τρία βιβλία παραθέσαμε τακτικά όλα τα επόμενα γεγονότα μέχρι την αρχή του πολέμου ανάμεσα στους Ρωμαίους και τους Κέλτες, στη διάρκεια του οποίου, ο αρχηγός Γάιος Ιούλιος Καίσαρας, που για τις πράξεις του προσαγορεύτηκε θεός, καθυπόταξε τα περισσότερα και πιο αξιόμαχα έθνη των Κελτών και επέκτεινε την ηγεμονία της Ρώμης μέχρι τα Βρετανικά νησιά. Τα πρώτα γεγονότα τούτου του πολέμου έλαβαν χώρα τον πρώτο χρόνο της εκατοστής ογδοηκοστής Ολυμπιάδας⁶, όταν στην Αθήνα ήταν άρχοντας ο Ηρώδης.

5. Όσο για τις χρονικές περιόδους που περιλαμβάνονται

τῇ πραγματείᾳ τοὺς μὲν πρὸ τῶν Τρωικῶν οὐ διορίζομεθα βεβαίως διὰ τὸ μηδὲν παράπηγμα παρειληφέναι περὶ τούτων πιστευόμενον, ἀπὸ δὲ τῶν Τρωικῶν ἀκολούθως Ἀπολλοδώρῳ τῷ Ἀθηναίῳ τίθεμεν ὀγδοήκοντ' ἔτη πρὸς τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀπὸ δὲ ταύτης ἐπὶ τὴν πρώτην ὀλυμπιάδα δυσὶ λείποντα τῶν τριακοσίων καὶ τριάκοντα, συλλογίζόμενοι τοὺς χρόνους ἀπὸ τῶν ἐν Λακεδαίμονι βασιλευσάντων, ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Κελτικοῦ πολέμου, ἣν τελευτήν πεποιήμεθα τῆς ἱστορίας, ἑπτακόσια καὶ τριάκοντα ὥστε τὴν ὅλην πραγματείαν ἡμῶν τετταράκοντα βίβλων οὕσαν περιέχειν ἔτη δυσὶ λείποντα τῶν χιλίων ἑκατὸν τετταράκοντα χωρὶς τῶν χρόνων τῶν περιεχόντων τὰς πρὸ τῶν Τρωικῶν πράξεις.

- 2 Ταῦτα μὲν οὖν ἀκριβῶς προδιωρισάμεθα, βουλόμενοι τοὺς μὲν ἀναγινώσκοντας εἰς ἔννοιαν ἀγαγεῖν τῆς ὅλης προθέσεως, τοὺς δὲ διασκευάζειν εἰωθότας τὰς βίβλους ἀποτρέψαι τοῦ λυμαίνεσθαι τὰς ἀλλοτρίας πραγματείας. ἡμῖν δὲ παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τὰ μὲν γραφέντα καλῶς μὴ μετεχέτω φθόνου, τὰ δὲ ἀγνοηθέντα τυγχανέτω διορθώσεως ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων. διεληλυθότες δὲ
- 3 ὑπὲρ ὧν προηρούμεθα, τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γραφῆς βεβαιοῦν ἐγχειρήσομεν.

6. Περὶ μὲν οὖν θεῶν τίνας ἐννοίας ἔσχον οἱ πρῶτοι καταδείξαντες τιμᾶν τὸ θεῖον, καὶ τῶν μυθολογουμένων περὶ ἐκάστου τῶν ἀθανάτων, τὰ μὲν πολλὰ συντάξασθαι παρήσομεν κατ' ἰδίαν διὰ τὸ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην πολλοῦ λόγου προσδεῖσθαι, ὅσα δ' ἂν ταῖς προκειμέναις ἱστορίαις οἰκεῖα δόξωμεν ὑπάρχειν, παραθήσομεν ἐν κεφαλαίοις,
- 2 ἵνα μηδὲν τῶν ἀκοῆς ἀξίων ἐπιζητῇται. περὶ δὲ τοῦ

σ' ετούτη την πραγματεία, δεν μπορούμε να ορίσουμε με βεβαιότητα τις προ του Τρωικού πολέμου, δεδομένου ότι δεν έφτασε στα χέρια μας κανένας αξιόπιστος χρονολογικός πίνακας, αλλά από τον Τρωικό πόλεμο⁷ και εξής ακολουθούμε τον Απολλόδωρο τον Αθηναίο⁸ και θέτουμε ογδόντα χρόνια μέχρι την κάθοδο των Ηρακλείδων⁹ και από αυτή μέχρι την πρώτη Ολυμπιάδα τριακόσια είκοσι οκτώ¹⁰, υπολογίζοντας τις χρονολογίες με βάση τους βασιλιάδες της Λακεδαιμόνας, ενώ από την αρχή της πρώτης Ολυμπιάδας μέχρι την αρχή του Κελτικού πολέμου, την οποία θέσαμε ως τέλος της ιστορίας, επτακόσια τριάντα χρόνια, ώστε η όλη πραγματεία μας, που αποτελείται από σαράντα βιβλία, να περιλαμβάνει χίλια εκατόν τριάντα οκτώ χρόνια, εκτός από την περίοδο που καλύπτει τα προ του Τρωικού πολέμου γεγονότα.

Όλα τούτα τα προσδιόρισαμε ακριβώς, επιθυμώντας να δώσουμε μια ιδέα στους αναγνώστες μας για το όλο πράγμα και ταυτόχρονα να αποτρέψουμε όσους συνηθίζουν να διασκευάζουν τα βιβλία από του να καταστρέψουν πραγματείες άλλων". Ελπίζουμε, λοιπόν, πως στην Ιστορία μας αυτά που είναι σωστά δεν θα προκαλέσουν φθόνο, ενώ αυτά που παραλείπονται θα συμπληρωθούν από ικανότερους ιστορικούς. Ήδη διατρέξαμε στον πρόλογο τα θέματα και τον σκοπό μας, τώρα επιχειρούμε ευθύς να πραγματωσουμε την υπόσχεση του έργου.

6. Για τις διάφορες αντιλήψεις περί θεών που σχημάτισαν εκείνοι που πρώτοι εισήγαγαν τη λατρεία του θείου, καθώς και για τη μυθολογία που αφορά στον καθένα από τους αθανάτους, παρ' όλο που θ' αφήσουμε κατά μέρος την απόπειρα της λεπτομερούς καταγραφής, επειδή τέτοιο εγχείρημα θα απαιτούσε εκτεταμένη ανάλυση, όσα θεωρήσουμε πως είναι σχετικά με τα διάφορα μέρη της προκειμένης ιστορίας, θα τα μνημονεύσουμε εν συντομία, ώστε να μην παραληφθεί

γένους τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων καὶ τῶν πραχθέντων ἐν τοῖς γνωριζομένοις μέρεσι τῆς οἰκουμένης, ὡς ἂν ἐνδέχεται περὶ τῶν οὕτω παλαιῶν, ἀκριβῶς ἀναγράφομεν
 3 ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀρξάμενοι. περὶ τῆς πρώτης τοίνυν γενέσεως τῶν ἀνθρώπων διτταὶ γεγόνασιν ἀποφάσεις παρὰ τοῖς νομιμωτάτοις τῶν τε φυσιολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον ὑποστησάμενοι τὸν κόσμον, ἀπεφήναντο καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν, μηδέποτε τῆς αὐτῶν τεκνώσεως ἀρχὴν ἐσχηκυίας· οἱ δὲ γέννητόν καὶ φθαρτόν εἶναι νομίσαντες ἔφησαν ὁμοίως ἐκείνῳ τοὺς ἀνθρώπους τυχεῖν τῆς πρώτης γενέσεως ὠρισμένοις χρόνοις.

7. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὀρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δ' ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς, καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν, ἀνωφεροῦς οὔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κορυφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἀστρῶν ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὕγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταῦτό καταστῆναι διὰ τὸ
 2 βάρος· εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ συνεχῶς καὶ συστρεφόμενον ἐκ μὲν τῶν ὕγρῶν τὴν θάλατταν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ παντελῶς
 3 ἀπαλὴν. ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμπαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας συνοιδῆσαι τινα τῶν ὕγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι

τίποτε άξιο λόγου. Όσο για τα γένη όλων των ανθρώπων και τα γεγονότα που συνέβησαν στα γνωστά μέρη της οικουμένης, τα καταγράψαμε με ακρίβεια, όσο τουλάχιστο είναι δυνατό για τόσο παλαιά ιστορήματα, αρχίζοντας από τα πολύ αρχαία χρόνια. Για τη γένεση του ανθρώπου υπάρχουν δυο κύριες θεωρίες που έχουν αναπτύξει οι μεγαλύτερες αυθεντίες των φυσικών και των ιστορικών. Οι μεν, που θεωρούν αγέννητο και άφθαρτο τον κόσμο, υποστηρίζουν ότι και το ανθρώπινο γένος υπάρχει από πάντοτε και πως ποτέ δεν υπήρξε εποχή κατά την οποία να γεννήθηκε ο πρώτος άνθρωπος. Ενώ οι άλλοι, που θεωρούν ότι ο κόσμος δημιουργήθηκε και είναι φθαρτός, υποστηρίζουν πως και οι άνθρωποι δημιουργήθηκαν, όπως αυτός, κάποτε σε συγκεκριμένο χρόνο¹².

7. Γιατί κατά την αρχική σύσταση του σύμπαντος, ο ουρανός και η γη είχαν μία μορφή και η φύση τους είχε μεικτό χαρακτήρα" στην συνέχεια τα σώματα τους χωρίστηκαν και ο κόσμος απέκτησε τη διάρθρωση που βλέπουμε
/ 1 2 α / /Α / / β /
σήμερα ο αέρας τεσηκε σε αέναη κίνηση, το σερμο του στοιχείο συγκεντρώθηκε στις ψηλότερες περιοχές, επειδή η φύση του θερμού, λόγω της ελαφρότητας της, έχει τάση προς τα επάνω, και γι' αυτό τον λόγο ο ήλιος και όλα τα αστέρια έχουν πιαστεί στην παγκόσμια δίνη. Από την άλλη, το λασπώδες και θολό, που ήταν ανακατεμένο με υγρασία, κατακάθισε σε ένα μέρος εξαιτίας του βάρους του' καθώς στριφογύριζε συνεχώς γύρω από τον εαυτό του και συμπιεζόταν, δημιούργησε από το υγρό του μέρος τη θάλασσα ενώ από τα πιο στερεά του στοιχεία τη γη, που ήταν πηλώδης και εντελώς μαλακή. Αλλά καθώς η φωτιά του ήλιου έλαμπε πάνω της, η γη άρχισε να πήξει κι έπειτα, καθώς η επιφάνεια της βρισκόταν σε ζύμωση λόγω της θερμοκρασίας, μερικά απο τα υγρά στοιχεία φούσκωσαν σε πολλά

περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας· ὅπερ
 ἐν τοῖς ἔλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν
 ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὴν τῆς χώρας κατεψυγμένης
 ἄφνω διάπυρος ὁ ἀήρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν
 4 ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. ζωογονουμένων δὲ τῶν ὕγρων διὰ τῆς
 θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον τὰς μὲν νύκτας λαμβά-
 νειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ
 περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος
 στερεοῦσθαι· τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυφορουμένων τὴν
 τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέν-
 των τε καὶ περιρραγόντων, ἀναφυῆναι παντοδαπὸς
 5 τύπους ζώων. τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας
 κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν
 γενόμενα πτηνὰ, τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως
 ἐν τῇ τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει
 καταριθμηθῆναι, τὰ δὲ φύσεως ὕγρᾶς μάλιστα μετειλη-
 φότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα
 6 πλωτά. τὴν δὲ γῆν αἰεὶ μᾶλλον στερεομένην ὑπὸ τε τοῦ
 περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων τὸ τελευταῖον
 μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ
 τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων.
 7 ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὄλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης
 διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητῆς ὢν Ἀναξαγόρου
 τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ τῇ Μετανύκτῃ τίθησιν οὕτως,

ὥς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφῇ μία·
 ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
 τίκτουσι πάντα κἀνέδωκαν εἰς φάος,
 δένδρη, πετηνά, θῆρας, οὓς θ' ἄλμη τρέφει,
 γένος τε θνητῶν.

σημεία όπου σχηματίστηκαν φλύκταινες καλυμμένες με λεπτούς υμένες· πράγμα που και σήμερα παρατηρείται σε έλη και σε τόπους με λιμνάζοντα νερά, όποτε, σε ψυχρό έδαφος, ξαφνικά γίνεται διάπυρος ο αέρας, χωρίς να μεσολαβήσει διάστημα βαθμιαίας μεταβολής. Τα υγρά λοιπόν ζωογονούνταν με τη θερμότητα, με τον εν λόγω τρόπο, τα ζωντανά που γεννιούνταν τη νύχτα έπαιρναν την τροφή τους άμεσα από την ομίχλη που έπεφτε από την ατμόσφαιρα και την ημέρα στεριώνανε από τη ζέστη· όταν πια και το τελευταίο από τα όντα που κυοφορούνταν πήρε την τέλεια ανάπτυξη του κι οι υμένες κάηκαν και έσπασαν, ξεφύτρωσαν όλοι οι τύποι των ζώων¹³. Απ' αυτά, όσα είχαν μεγαλύτερη σχέση με τη θερμότητα ανέβηκαν στα υψηλά μέρη κι έγιναν πτηνά, εκείνα που τα τραβούσε η γαιώδης φύση συγκαταλέχτηκαν στις τάξεις των ερπετών και των επιγείων ζώων, ενώ όσα μετείχαν περισσότερο της φύσης του υγρού τράπηκαν προς τους ομοειδείς τους τόπους, και ονομάστηκαν πλωτά. Στο μεταξύ, η γη γινόταν ολοένα και πιο στέρεη, με την επίδραση της ζέστης του ηλίου και των ανέμων, κι έφτασε στο σημείο να μη μπορεί πλέον αφ' εαυτής να δίνει ζωή στα μεγαλύτερα ζώα και στο εξής έπρεπε τα έμψυχα όντα να σμίγουν μεταξύ τους για να πολλαπλασιάζονται. Φαίνεται δε πως ούτε ο Ευριπίδης διαφωνεί με τα προαναφερθέντα, όντας άλλωστε μαθητής του φυσικού φιλοσόφου Αναξαγόρα¹⁴, διότι στη *Μελανίπη* γράφει τα εξής:

Έτσι ο ουρανός κι η γη κάποτε ήσαν ένα
 κι όταν χωρίστηκαν το ένα από τ' άλλο,
 γέννησαν κι έφεραν στο φως τα πάντα,
 δέντρα, πουλιά, αγρίμια, κι όλα τα θρέμματα
 της θάλασσας,
 καθώς και τους θνητούς.

8. Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως
 τοιαῦτα παρειλήφαμεν, τοὺς δὲ ἐξ ἀρχῆς γεννηθέντας
 τῶν ἀνθρώπων φασὶν ἐν ἀτάκτῳ καὶ θηριώδει βίῳ
 καθεστῶτας σποράδην ἐπὶ τὰς νομάς ἐξιέναι, καὶ προσ-
 φέρεσθαι τῆς τε βοτάνης τὴν προσηνεστάτην καὶ τοὺς
 2 αὐτομάτους ἀπὸ τῶν δένδρων καρπούς. καὶ πολεμουμέ-
 νους μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων ἀλλήλοις βοηθεῖν ὑπὸ τοῦ
 συμφέροντος διδασκομένους, ἀθροιζομένους δὲ διὰ τὸν
 φόβον ἐπιγινώσκειν ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν τοὺς ἀλλήλων
 3 τύπους. τῆς φωνῆς δ' ἀσήμου καὶ συγκεχυμένης οὐσῆς ἐκ
 τοῦ κατ' ὀλίγον διαρθροῦν τὰς λέξεις, καὶ πρὸς ἀλλήλους
 τιθέντας σύμβολα περὶ ἐκάστου τῶν ὑποκειμένων γνώ-
 ριμον σφίσιν αὐτοῖς ποιῆσαι τὴν περὶ ἀπάντων ἐρμηνείαν.
 4 τοιούτων δὲ συστημάτων γινομένων καθ' ἅπασαν τὴν
 οἰκουμένην, οὐχ ὁμόφωνον πάντας ἔχειν τὴν διάλεκτον,
 ἐκάστων ὡς ἔτυχε συνταξάντων τὰς λέξεις· διὸ καὶ
 παντοίους τε ὑπάρξαι χαρακτῆρας διαλέκτων καὶ τὰ
 πρῶτα γενόμενα συστήματα τῶν ἀπάντων ἐθνῶν ἀρχέ-
 5 γονα γενέσθαι. τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων μηδενὸς
 τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὐρημένου ἐπιπόνως διάγειν,
 γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς
 6 ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεγνωήτους. καὶ
 γὰρ τὴν συγκομιδὴν τῆς ἀγρίας τροφῆς ἀγνωοῦντας
 μηδεμίαν τῶν καρπῶν εἰς τὰς ἐνδεΐας ποιεῖσθαι παράθε-
 σιν· διὸ καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀπόλλυσθαι κατὰ τοὺς
 χειμῶνας διὰ τε τὸ ψῦχος καὶ τὴν σπάνιν τῆς τροφῆς.
 7 ἐκ δὲ τοῦ κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς πείρας διδασκομένους εἰς
 τε τὰ σπήλαια καταφεύγειν ἐν τῷ χειμῶνι καὶ τῶν
 καρπῶν τοὺς φυλάττεσθαι δυναμένους ἀποτίθεσθαι.
 8 γνωσθέντος δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν ἄλλων τῶν χρησίμων

8. Αυτή είναι η παράδοση που έχουμε για την πρώτη αρχή της γένεσης των πάντων. Για τους πρώτους όμως ανθρώπους που δημιουργήθηκαν λένε πως στην αρχή ζούσαν άτακτο και θηριώδη βίο κι έβγαιναν σκόρπιοι στις βοσκές κι έτρωγαν απ' τα φυτά τα τρυφερά κι από τα δέντρα τους καρπούς τους άγριους. Καθώς τους πολεμούσαν τα άγρια θηρία, έμαθαν να βοηθούν ο ένας τον άλλον διδασκόμενοι από το συμφέρον τους και, καθώς συγκεντρώνονταν όλοι μαζί από τον φόβο τους, έφτασαν σιγά σιγά ν' αναγνωρίζουν τα μεταξύ τους χαρακτηριστικά. Ενώ οι φθόγγι της φωνής τους, που ήταν αρχικά ακατάληπτοι και άναρθροι, άρχισαν σταδιακά να διαρθρώνουν λέξεις και, θέτοντας από κοινού σύμβολα για κάθε πράγμα που βρισκόταν γύρω τους, έμαθαν τη σημασία που είχε κάθε σύμβολο. Επειδή όμως τέτοια συστήματα συμβόλων δημιουργήθηκαν σ' όλη την οικουμένη, δεν μιλούσαν όλοι την ίδια γλώσσα, καθόσον η κάθε ομάδα οργάνωσε τις λέξεις της γλώσσας της, όπως τύχαινε κι αυτός είναι ο λόγος που υπάρχει κάθε είδους γλώσσα, καθώς επίσης από αυτές τις πρώτες ομάδες που δημιουργήθηκαν κατάγονται όλα τα έθνη. Οι πρώτοι, λοιπόν, άνθρωποι ζούσαν πολύ δύσκολα, μιας και δεν είχε εφευρεθεί τίποτε από αυτά που κάνουν τη ζωή εύκολη· δεν φορούσαν ρούχα, δεν ήξεραν από κατοικία και φωτιά και δεν είχαν ιδέα από τροφές που προέρχονται από καλλιέργεια. Καθώς αγνοούσαν ακόμη και τη συγκομιδή των άγριων καρπών, δεν υπήρχε πρόνοια για την αποθήκευση τροφής για τις δύσκολες εποχές. Γι' αυτό και πολλοί πέθαιναν κατά τη διάρκεια του χειμώνα, τόσο από το κρύο όσο και από την έλλειψη τροφίμων. Σιγά σιγά όμως διδάχτηκαν από την πείρα τους και με τον καιρό άρχισαν να καταφεύγουν τον χειμώνα στα σπήλαια και να αποθηκεύουν τους καρπούς που ήταν δυνατό να φυλαχτούν. Όταν έμαθαν τη φωτιά και τα υπόλοιπα χρήσιμα πράγματα της ζωής,

9 κατὰ μικρὸν καὶ τὰς τέχνας εὗρεθῆναι καὶ τᾶλλα τὰ
 9 δυνάμενα τὸν κοινὸν βίον ὠφελῆσαι. καθόλου γὰρ πάντων
 τὴν χρεῖαν αὐτὴν διδάσκαλον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις,
 ὑφηγουμένην οἰκείως τὴν ἐκάστου μάθησιν εὐφυνεῖ ζῶντι
 καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας καὶ λόγον καὶ
 ψυχῆς ἀγχίνουσαν.

9. Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης γενέσεως τῶν ἀνθρώ-
 πων καὶ τοῦ παλαιοτάτου βίου τοῖς ῥηθεῖσιν ἀρκεσθησό-
 μεθα, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. περὶ δὲ τῶν πράξε-
 ων τῶν παραδεδομένων μὲν εἰς μνήμην, γενομένων δὲ ἐν
 2 τοῖς γνωριζομένοις τόποις τῆς οἰκουμένης, διεξιέναι
 2 πειρασόμεθα. τοὺς μὲν οὖν πρώτους ὑπάρξαντας βασι-
 λεῖς οὐτ' αὐτοὶ λέγειν ἔχομεν οὔτε τῶν ἱστορικῶν τοῖς
 ἐπαγγελλομένοις εἰδέναι συγκατατιθέμεθα· ἀδύνατον γὰρ
 τὴν εὖρεσιν τῶν γραμμάτων οὕτως εἶναι παλαιὰν ὥστε
 τοῖς πρώτοις βασιλεῦσιν ἡλικιώτιδα γενέσθαι· εἰ δέ τις
 καὶ τοῦτο συγχωρήσῃ, τό γε τῶν ἱστοριογράφων γένος
 παντελῶς φαίνεται νεωστὶ τῷ κοινῷ βίῳ συνεσταμένον.
 3 περὶ δὲ τῆς τοῦ γένους ἀρχαιότητος οὐ μόνον ἀμφισβη-
 τοῦσιν Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἐαν-
 τοὺς αὐτόχθονας λέγοντες καὶ πρώτους τῶν ἀπάντων
 ἀνθρώπων εὗρετὰς γενέσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων,
 καὶ τὰς γενομένας παρ' αὐτοῖς πράξεις ἐκ πλείστων
 4 χρόνων ἀναγραφῆς ἡξιῶσθαι. ἡμεῖς δὲ περὶ μὲν τῆς
 ἐκάστων παλαιότητος τάκριβες καὶ τίνων προτερεῖ τὰ
 ἔθνη τῶν ἄλλων τοῖς χρόνοις καὶ πόσοις ἔτεσιν οὐκ ἂν
 διορισαίμεθα, τὰ δὲ λεγόμενα παρ' ἐκάστοις περὶ τῆς
 ἀρχαιότητος καὶ τῶν παλαιῶν πράξεων ἐν κεφαλαίοις
 5 ἀναγράφομεν, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. περὶ πρώ-
 των δὲ τῶν βαρβάρων διεξιμεν, οὐκ ἀρχαιότερους αὐτοὺς
 ἡγούμενοι τῶν Ἑλλήνων, καθάπερ Ἐφορος εἶρηκεν, ἀλλὰ
 προδιελθεῖν βουλόμενοι τὰ πλεῖστα τῶν περὶ αὐτοὺς,
 ὅπως ἀρξάμενοι τῶν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἱστορουμένων

ανακάλυψαν σταδιακά και τις τέχνες κι ό,τι άλλο μπορούσε να ωφελήσει την κοινωνική ζωή. Γενικά πάντως ήταν η ίδια η ανάγκη που έγινε δάσκαλος των ανθρώπων, οδηγώντας με τον δικό της τρόπο στη μάθηση ένα πλάσμα ευφυές που είχε βοηθούς για τα πάντα τα χέρια, τον λόγο και την οξύνοια.

9. Σχετικά με την πρώτη γένεση του ανθρώπου και τον παλαιότατο τρόπο ζωής, ας αρκεστούμε στα λεχθέντα, στοχαζόμενοι τη συμμετρία του συγγράμματός. Θα αποπειραθούμε τώρα να περιγράψουμε αναλυτικά τα γεγονότα που παραδόθηκαν στη μνήμη και έλαβαν χώρα στα γνωστά μέρη της οικουμένης. Σχετικά με το ποιοι ήταν οι πρώτοι βασιλείς, ούτε εμείς έχουμε κάτι να πούμε ούτε συμφωνούμε με τους ιστορικούς που δηλώνουν ότι γνωρίζουν διότι είναι αδύνατο η ανακάλυψη της γραφής να είναι τόσο παλαιά όσο η εποχή των πρώτων βασιλείων. Αλλά κι αν ακόμη αυτό δεν μετράει, το γένος των ιστοριογράφων φαίνεται πως εμφανίστηκε εντελώς πρόσφατα στην κοινωνία. Όσο για την αρχαιότητα του γένους, όχι μόνο οι Έλληνες αλλά και πολλοί βάρβαροι θεωρούν τους εαυτούς τους αυτόχθονες και πως είναι οι πρώτοι απ' όλους τους ανθρώπους που ανακάλυψαν τα χρειώδη της ζωής και πως μόνο τα γεγονότα της δικής τους ιστορίας καταγράφηκαν από τα πολύ παλαιά χρόνια. Εμείς βέβαια δεν θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια την αρχαιότητα του κάθε λαού ούτε ποιου λαού τα έθνη προηγούνται των άλλων σε παλαιότητα και πόσο, αλλά θα αναγράψουμε περιληπτικά τα όσα λέει κάθε λαός για την αρχαιότητα του και τα πρώτα γεγονότα της ιστορίας του, έχοντας πάντα κατά νου τη συμμετρία του έργου. Πρώτα θ' αρχίσουμε με τους βαρβάρους, όχι επειδή τους θεωρούμε αρχαιότερους των Ελλήνων, όπως υποστηρίζει ο Έφορος, αλλά επειδή επιθυμούμε να διατρέξουμε από την αρχή την ιστορία τους, ώστε όταν φτάσουμε στην ιστο-

μηδεμίαν ἐν ταῖς ἀρχαιολογίαις ἑτερογενῇ προᾶξιν παρεμβάλλωμεν. ἐπεὶ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον θεῶν τε γενέσεις ὑπάρξαι μυθολογοῦνται, αἱ τε τῶν ἀστρῶν ἀρχαιοτάται παρατηρήσεις εὐρησθαι λέγονται, πρὸς δὲ τούτοις πράξεις ἀξιόλογοι καὶ πολλαὶ μεγάλων ἀνδρῶν ἱστοροῦνται, ποιησόμεθα τῆς ἱστορίας τὴν ἀρχὴν διὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον πραχθέντων.

10. Φασὶ τοίνυν Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὄλων γένεσιν πρῶτους ἀνθρώπους γενέσθαι κατὰ τὴν Αἴγυπτον διὰ τε τὴν εὐκρασίαν τῆς χώρας καὶ διὰ τὴν φύσιν τοῦ Νείλου. τοῦτον γὰρ πολύγονον ὄντα καὶ τὰς τροφὰς αὐτοφυεῖς παρεχόμενον ῥαδίως ἐκτρέφειν τὰ ζωογονηθέντα· τὴν τε γὰρ τοῦ καλάμου ῥίζαν καὶ τὸν λωτόν, ἔτι δὲ τὸν Αἰγύπτιον κύαμον καὶ τὸ καλούμενον κορσαῖον καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα τροφὴν ἐτοίμην παρέχασθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. τῆς δ' ἐξ ἀρχῆς παρ' αὐτοῖς ζωογονίας τεκμήριον πειρῶνται φέρειν τὸ καὶ νῦν ἔτι τὴν ἐν Θηβαΐδι χώραν κατὰ τινας καιροὺς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους μῦς γεννᾶν ὥστε τοὺς ἰδόντας τὸ γινόμενον ἐκπλήττεσθαι· ἐνίοις γὰρ αὐτῶν ἕως μὲν τοῦ στήθους καὶ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν διατετυπῶσθαι καὶ κίνησιν λαμβάνειν, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ σώματος ἔχειν ἀδιατύπτωτον, μενούσης ἔτι κατὰ φύσιν τῆς βώλου. ἐκ τούτου δ' εἶναι φανερὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τοῦ κόσμου σύστασιν τῆς γῆς εὐκράτου καθεστῶσης μάλιστα ἂν ἔσχε τὴν γένεσιν τῶν ἀνθρώπων ἢ κατ' Αἴγυπτον χώρα· καὶ γὰρ νῦν, οὐδαμοῦ τῆς ἄλλης γῆς φνούσης οὐδὲν τῶν τοιούτων, ἐν μόρῃ ταύτῃ θεωρεῖσθαι τινὰ τῶν ἐμψύχων παραδόξως ζωογονούμενα. καθόλου δὲ λέγουσιν, εἴτε κατὰ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος γενόμενον κατακλυσμὸν ἐφθάρη τὰ πλεῖστα τῶν ζώων, εἰκὸς

ρία των Ελλήνων, να μην παρεμβάλουμε στα γεγονότα της αρχαίας ιστορίας τους πράξεις άλλων λαών. Επειδή ανάγονται στην Αίγυπτο οι πρώτοι μύθοι για γένεση θεών και λέγεται πως εκεί έγιναν οι αρχαιότερες αστρονομικές παρατηρήσεις, καθώς επίσης έργα πολλά και αξιόλογα εξιστορούνται μεγάλων ανδρών, θ' αρχίσουμε την ιστορία μας από τα γεγονότα της Αιγύπτου.

10. Οι Αιγύπτιοι υποστηρίζουν ότι, κατά τη γένεση του παντός, οι πρώτοι άνθρωποι δημιουργήθηκαν στην Αίγυπτο, επειδή το κλίμα της χώρας είναι εύκρατο και εξαιτίας της φύσης του Νείλου. Επειδή τούτος ο ποταμός είναι γόνιμος και παρέχει αφθονία αυτοφυούς τροφής, εύκολα μπορεί να εκθρέψει ό,τι απέκτησε ζωή' τη ρίζα του καλαμιού, τον λωτό, ακόμα και το αιγυπτιακό κουκί και το λεγόμενο κορσαίο, καθώς και πολλά παρόμοια προσφέρει έτοιμη τροφή στο γένος των ανθρώπων¹⁵. Ως τεκμήριο ότι η ζωή ξεκίνησε από τη χώρα τους φέρνουν το γεγονός ότι ακόμη και σήμερα στην περιοχή της Θηβαΐδας γεννιούνται ποντίκια σε τέτοιο πλήθος και μέγεθος ώστε όσοι βλέπουν το φαινόμενο μένουν κατάπληκτοι" μερικά είναι διαμορφωμένα μέχρι το στήθος και τα μπροστινά πόδια και μπορούν να κινούνται, ενώ το υπόλοιπο μέρος του σώματος τους είναι αδιαμόρφωτο, διατηρώντας ακόμη τη φύση της λάσπης. Απ' αυτό είναι φανερό ότι κατά την απαρχή της γένεσης του κόσμου, η χώρα της Αιγύπτου είχε τη δυνατότητα περισσότερο από κάθε άλλη να είναι ο τόπος όπου γεννήθηκε ο άνθρωπος, λόγω της εύκρατης φύσης του εδάφους της. Διότι ακόμη και σήμερα, κανένα άλλο μέρος της γης δεν γεννάει οτιδήποτε, και μόνο σ' αυτή μπορούμε να δούμε κάποια έμψυχα να παίρνουν ζωή με τρόπο θαυμαστό. Γενικά υποστηρίζουν ότι είτε κατά τον κατακλυσμό που έγινε την εποχή του Δευκαλίωνα καταστράφηκαν τα περισσότερα έμψυχα, αλλά δια-

μάλιστα διασεσῶσθαι τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν
 μεσημβρίαν κατοικοῦντας, ὡς ἂν τῆς χώρας αὐτῶν οὔσης
 ἀνόμβρου κατὰ τὸ πλεῖστον, εἴτε, καθάπερ τινὲς φασί,
 παντελοῦς γενομένης τῶν ἐμψύχων φθορᾶς ἢ γῆ πάλιν ἐξ
 ἀρχῆς καινὰς ἤνεγκε τῶν ζώων φύσεις, ὅμως καὶ κατὰ
 τοῦτον τὸν λόγον πρέπειν τὴν ἀρχηγὸν τῶν ἐμψύχων
 5 γένεσιν προσάπτειν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. τῆς γὰρ παρὰ τοῖς
 ἄλλοις ἐπομβρίας τῷ παρ' ἐαυτοῖς γινομένῳ καύματι
 μιγείσης εἰκὸς εὐκρατότατον γενέσθαι τὸν ἀέρα πρὸς τὴν
 6 ἐξ ἀρχῆς τῶν πάντων ζωογονίαν. καὶ γὰρ ἐν τοῖς καθ'
 ἡμᾶς ἔτι χρόνοις κατὰ τὴν ἐπὶ κλυστον Αἴγυπτον ἐν τοῖς
 ὀψίμοις τῶν ὑδάτων φανερώς ὀρᾶσθαι γεννωμένας φύσεις
 7 ἐμψύχων· ὅταν γὰρ τοῦ ποταμοῦ τὴν ἀναχώρησιν ποιου-
 μένου τὴν πρώτην τῆς ἰλὺς ὁ ἥλιος διαξηράνῃ, φασὶ
 συνίστασθαι ζῷα, τινὰ μὲν εἰς τέλος ἀπηρτισμένα, τινὰ
 δὲ ἡμιτελῆ καὶ πρὸς αὐτῇ συμφυῇ τῇ γῇ.

11. Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπους τὸ πα-
 λαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν
 τῶν ὄλων φύσιν καταπλαγέντας τε καὶ θαυμάσαντας,
 ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς αἰδιόους τε καὶ πρώτους, τόν τε
 ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, ὧν τὸν μὲν Ὅσιριν, τὴν δὲ Ἰσιν
 ὀνομάσαι, ἀπὸ τινος ἐτύμον τεθείσης ἐκατέρας τῆς
 2 προσηγορίας ταύτης. μεθερμηνευσμένων γὰρ τούτων εἰς
 τὸν Ἑλληνικὸν τῆς διαλέκτου τρόπον εἶναι τὸν μὲν
 Ὅσιριν πολυόφθαλμον, εἰκότως· πανταχῇ γὰρ ἐπιβάλλον-
 τα τὰς ἀκτῖνας ὥσπερ ὀφθαλμοῖς πολλοῖς βλέπειν ἄπα-
 σαν γῆν καὶ θάλατταν. καὶ τὸν ποιητὴν δὲ λέγειν
 σύμφωνα τούτοις

ἡέλιός θ', ὅς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει.

3 τῶν δὲ παρ' Ἑλλήσι παλαιῶν μυθολόγων τινὲς τὸν
 Ὅσιριν Διόνυσον προσονομάζουσι καὶ Σείριον παρωνύ-

σώθηκαν οι κάτοικοι της νότιας Αιγύπτου, επειδή στη χώρα τους επικρατούσε ως επί το πλείστον ανομβρία, είτε, όπως ισχυρίζονται άλλοι, η φθορά των εμψύχων ήταν ολοκληρωτική και η γη δημιούργησε εξ αρχής νέα είδη ζωής, αλλά και σ' αυτή την περίπτωση, η πρωταρχική γένεση της ζωής αποδίδεται σ' ετούτη τη χώρα. Διότι, όταν το άφθονο νερό που έπεσε στις άλλες περιοχές ανακατεύτηκε με τον δυνατό καύσωνα της περιοχής, ο αέρας έγινε πολύ πιο κατάλληλος για την εξ αρχής δημιουργία της ζωής. Ακόμη και στη δική μας εποχή, την περίοδο που πλημμυρίζει η Αίγυπτος, μπορείς να δεις τη γέννηση εμψύχων όντων στα τέλματα που παραμένουν διότι, όταν αποτραβιέται το ποτάμι και ο ήλιος ξεράνει την επιφάνεια της λάσπης, λένε πως δημιουργούνται ζωντανοί οργανισμοί, μερικοί πλήρως ανεπτυγμένοι ενώ άλλοι ημιτελείς και σύμφυτοι ακόμη με τη γη.

11. Οι πρώτοι άνθρωποι, που γεννήθηκαν τα πανάρχαια χρόνια στην Αίγυπτο, όταν σήκωσαν το κεφάλι και κοίταξαν τον ουρανό, έμειναν κατάπληκτοι, γέμισαν δέος για τη φύση του σύμπαντος και θεώρησαν πως δύο θεότητες υπάρχουν αιώνιες και πρώτες, ο ήλιος και η σελήνη, που τους ονόμασαν Όσιρι και Ίσιδα, βασισμένοι σε κάποια συγκεκριμένη ετυμολογία για το κάθε όνομα. Μεθερμηνευόμενο στα Ελληνικά Όσιρις θα πει «πολυόφθαλμος», και εύλογα, γιατί ο ήλιος απλώνει παντού τις ακτίνες του σαν πολλά μάτια που βλέπουν όλη τη στεριά και τη θάλασσα. Μ' αυτό συμφωνούν και τα λόγια του ποιητή¹⁶, που λέει

Ο ήλιος που τα πάντα βλέπει και τα πάντα ακούει

Αλλά κι από τους αρχαίους Έλληνες μυθογράφους μερικοί ονομάζουν τον Όσιρι και Διόνυσο ή, με κάποια παραλλαγή,

μῶς· ὧν Εὐμόλπος μὲν ἐν τοῖς Βακχικοῖς ἔπеси φησιν

ἀστροφαῖ Διόνυσον ἐν ἀκτίνεσσι πυρῶπόν,

Ὀρφεὺς δὲ

τούνεκά μιν καλέουσι Φάνητά τε καὶ Διόνυσον.

- 4 φασὶ δέ τινες καὶ τὸ ἑναμμα αὐτῷ τὸ τῆς νεβρίδος ἀπὸ
τῆς τῶν ἀστρῶν ποικιλίας περιῆφθαι. τὴν δὲ Ἰσιν
μεθερμηνενομένην εἶναι παλαιάν, τεθειμένης τῆς προση-
γορίας ἀπὸ τῆς αἰδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως. κέρατα δ'
αὐτῇ ἐπιτιθέασιν ἀπὸ τε τῆς ὄψεως ἣν ἔχουσα φαίνεται
καθ' ὃν ἂν χρόνον ὑπάρχῃ μνηοειδής, καὶ ἀπὸ τῆς
- 5 καθιερωμένης αὐτῇ βοδὸς παρ' Αἰγυπτίοις. τούτους δὲ
τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν
τρέφοντάς τε καὶ αὖξοντας πάντα τριμερεῶσιν ὥραις
ἀοράτῳ κινήσει τὴν περίοδον ἀπαρτιζούσαις, τῇ τε
ἐαρινῇ καὶ θερινῇ καὶ χειμερινῇ· ταύτας δ' ἐναντιωτάτην
ἀλλήλαις τὴν φύσιν ἐχούσας ἀπαρτίζειν τὸν ἐνιαυτὸν
ἀρίστη συμφωνίᾳ· φύσιν δὲ συμβάλλεσθαι πλείστην εἰς
τὴν τῶν ἀπάντων ζωογονίαν τῶν θεῶν τούτων τὸν μὲν
πυρῶδους καὶ πνεύματος, τὴν δὲ ὑγροῦ καὶ ξηροῦ, κοινῇ
δ' ἀμφοτέρους ἀέρος· καὶ διὰ τούτων πάντα γεννᾶσθαι
- 6 καὶ τρέφεσθαι. διὸ καὶ τὸ μὲν ἅπαν σῶμα τῆς τῶν ὄλων
φύσεως ἐξ ἡλίου καὶ σελήνης ἀπαρτίζεσθαι, τὰ δὲ τούτων
μέρη πέντε τὰ προειρημένα, τό τε πνεῦμα καὶ τὸ πῦρ καὶ
τὸ ξηρόν, ἔτι δὲ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ τελευταῖον τὸ ἀερῶδες,
ὥσπερ ἐπ' ἀνθρώπου κεφαλὴν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ

Σείριο. Από αυτούς ο Εύμολπος, στον *Βακχικό Ύμνο* του λέει

Του Διόνυσου, που λάμπει σαν αστέρι, κάθε ακτίνα
πυρωμένο μάτι

Και ο Ορφέας¹⁷,

Γι' αυτό τον λένε Φάνη και Διόνυσο.

Μερικοί λένε πως και το κάλυμμα που έχει στους ώμους του από δέρμα μικρού ελαφιού¹⁸ δείχνει τον ουρανό τον στολισμένο με τ' αστέρια. Όσο για το όνομα Ίσις, μεθερμηνευόμενο στα Ελληνικά, σημαίνει Αρχαία, από την προαιώνια και πανάρχαιη γέννηση της. Την παριστάνουν με κέρατα στο κεφάλι, τόσο από την όψη της ημισελήνου που αποκτά, όσο και από την αγελάδα, που θεωρείται ιερό ζώο στους Αιγυπτίους. Τούτοι οι δυο θεοί, πιστεύουν, κυβερνούν το σύμπαν, τρέφοντας και αυξάνοντας τα πάντα, με τις τρεις εποχές που απαρτίζουν, μέσω μιας αόρατης κίνησης, τον πλήρη κύκλο, την άνοιξη, το καλοκαίρι και τον χειμώνα" τούτες οι εποχές, αν και αντίθετες η μια στην άλλη, συναπαρτίζουν το έτος σε τέλεια αρμονία. Στην ουσία, τούτοι οι θεοί παρέχουν όλα τα φυσικά στοιχεία που είναι απαραίτητα για τη γέννηση των πάντων, δίνοντας ο ένας το στοιχείο του πυρός και του πνεύματος, η άλλη του υγρού και του ξηρού ενώ κι οι δυο μαζί του αέρα από τούτα τα στοιχεία γεννιούνται και τρέφονται τα πάντα. Γι' αυτό και το σώμα του σύμπαντος απαρτίζεται από ήλιο και σελήνη και τα μέρη του είναι τα πέντε που προανέφερα, δηλαδή το πνεύμα, το πυρ, το ξηρό, το υγρό και τελευταίο το αερώδες, όπως στον άνθρωπο καταμετρούμε κεφάλι, χέρια, πόδια και τα υπόλοιπα μέρη, έτσι ακριβώς

τάλλα μέρη καταριθμοῦμεν, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ σῶμα τοῦ κόσμου συγκεῖσθαι πᾶν ἐκ τῶν προειρημένων.

12. τούτων δ' ἕκαστον θεὸν νομίσαι καὶ προσηγορίαν ἰδίαν ἐκάστῳ θεῖναι κατὰ τὸ οἰκεῖον τοὺς πρώτους διαλέκτῳ χρησαμένους διηρθρωμένῃ τῶν κατ' Αἴγυπτον
 2 ἀνθρώπων. τὸ μὲν οὖν πνεῦμα Δία προσαγορεῦσαι μεθερμηνευομένης τῆς λέξεως, ὃν αἴτιον ὄντα τοῦ ψυχικοῦ τοῖς ζώοις ἐνόμισαν ὑπάρχειν πάντων οἰονεῖ τινα πατέρα. συμφωνεῖν δὲ τούτοις φασὶ καὶ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τούτου λέγοντα

πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

- 3 τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνεούμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν
 4 εἰς γένεσιν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. τὴν δὲ γῆν ὥσπερ ἀγγεῖόν τι τῶν φνομένων ὑπολαμβάνοντας μητέρα προσαγορεῦσαι· καὶ τοὺς Ἑλλήνας δὲ ταύτην παραπλησίως Δήμητραν καλεῖν, βραχὺ μετατεθείσης διὰ τὸν χρόνον τῆς λέξεως· τὸ γὰρ παλαιὸν ὀνομάζεσθαι γῆν μητέρα, καθάπερ καὶ τὸν Ὀρφέα προσμαρτυρεῖν λέγοντα

Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα.

- 5 τὸ δ' ὕγρὸν ὀνομάσαι λέγουσι τοὺς παλαιοὺς Ὠκεάνην, ὃ μεθερμηνεούμενον μὲν εἶναι τροφὴν μητέρα, παρ' ἐνίοις δὲ τῶν Ἑλλήνων Ὠκεανὸν ὑπάρχειν ὑπειληφθαι, περὶ οὗ καὶ τὸν ποιητὴν λέγειν

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν.

- 6 οἱ γὰρ Αἰγύπτιοι νομίζουσιν Ὠκεανὸν εἶναι τὸν παρ'

και το σώμα του σύμπαντος αποτελείται εξ ολοκλήρου από τα προαναφερθέντα στοιχεία.

12. Καθένα απ' αυτά το θεώρησαν θεό και στο καθένα οι πρώτοι άνθρωποι στην Αίγυπτο που χρησιμοποίησαν διαρθρωμένη γλώσσα έδωσαν ιδιαίτερο όνομα, σύμφωνα με τη φύση του. Το πνεύμα το ονόμασαν, μεθερμηνεύοντας τη λέξη τους, Δία, κι επειδή αυτός ήταν η πηγή της ψυχής των ζώων, τον θεώρησαν υπό μίαν έννοια πατέρα των πάντων. Μ' αυτό, λένε, συμφωνεί κι ο μεγαλύτερος ποιητής των Ελλήνων, όταν λέει πως τούτος ο θεός είναι

πατέρας ανθρώπων και θεών.

Το πυρ το είπανε Ήφαιστο, όπως ερμηνεύεται η λέξη, θεωρώντας το θεό μεγάλο που συντελεί τα μάλα στη γέννηση και στην πλήρη ανάπτυξη των πάντων. Τη γη, πάλι, τη θεώρησαν κάτι σαν αγγείο που κρατάει κάθε τι που φύτευται και την αποκάλεσαν μητέρα. Οι Έλληνες, την αποκαλούν παραπλησίως, Δήμητρα, παραφθείροντας ελαφρά με τον καιρό τη λέξη¹⁹ γιατί παλαιά την ονόμαζαν Γη μητέρα, όπως μαρτυρά και ο Ορφέας¹⁹, όταν λέει

Γη μητέρα όλων, Δήμητρα πλουτοδότρα.

Το υγρό στοιχείο, λένε, οι παλαιοί το ονόμασαν Ωκεάνη, που αν μεταφραστεί σημαίνει Τροφή-μητέρα, αν και μερικοί Έλληνες το εκλαμβάνουν ως Ωκεανό, για τον οποίο και ο ποιητής²⁰ λέει

Τον Ωκεανό, τη φύτρα των θεών, και την Τηθύ τη μάνα.

Διότι οι Αιγύπτιοι θεωρούν Ωκεανό τον ποταμό τους τον

- αὐτοῖς ποταμὸν Νεῖλον, πρὸς ᾧ καὶ τὰς τῶν θεῶν
γενέσεις ὑπάρξαι· τῆς γὰρ πάσης οἰκουμένης κατὰ
μόνην τὴν Αἴγυπτον εἶναι πόλεις πολλὰς ὑπὸ τῶν
ἀρχαίων θεῶν ἐκτισμένας, οἷον Διὸς, Ἡλίου, Ἑρμοῦ,
7 Ἀπόλλωνος, Πανός, Εἰλειθυίας, ἄλλων πλειόνων. τὸν δ'
ἀέρα προσαγορεύσαι φασιν Ἀθηναῖν μεθερμηνευομένης
τῆς λέξεως, καὶ Διὸς θυγατέρα νομίσαι ταύτην, καὶ
παρθένον ὑποστήσασθαι διὰ τε τὸ ἄφθορον εἶναι φύσει
τὸν ἀέρα καὶ τὸν ἀκρότατον ἐπέχειν τόπον τοῦ σύμπαντος
κόσμου· διόπερ ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Διὸς μυθολογηθῆναι
8 ταύτην γενέσθαι. ὠνομάσθαι δὲ αὐτὴν Τριτογένειαν ἀπὸ
τοῦ τρις μεταβάλλειν αὐτῆς τὴν φύσιν κατ' ἐνιαυτόν,
ἔαρος καὶ θέρους καὶ χειμῶνος. λέγεσθαι δ' αὐτὴν καὶ
Γλαυκῶπιν, οὐχ ὥσπερ ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων ὑπέλαβον,
ἀπὸ τοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν γλαυκούς· τοῦτο μὲν γὰρ
εὐήθες ὑπάρχειν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τὸν ἀέρα τὴν πρόσοψιν
9 ἔχειν ἑγγλαυκον. φασὶ δὲ τοὺς πέντε θεοὺς τοὺς προ-
ειρημένους πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπιπορεύεσθαι, φαντα-
ζομένους τοῖς ἀνθρώποις ἐν ἱερῶν ζώων μορφαῖς, ἔστι δ'
ὅτε εἰς ἀνθρώπων ἰδέας ἢ τινων ἄλλων μεταβάλλοντας·
καὶ τοῦτο μὴ μυθῶδες ὑπάρχειν, ἀλλὰ δυνατόν, εἴπερ
10 οὗτοι πρὸς ἀλήθειαν εἰσιν οἱ πάντα γεννῶντες. καὶ τὸν
ποιητὴν δὲ εἰς Αἴγυπτον παραβαλόντα καὶ μετασχόντα
παρὰ τῶν ἱερέων τῶν τοιούτων λόγων θεῖναι πού κατὰ
τὴν ποιήσιν τὸ προειρημένον ὡς γινόμενον,

καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἄλλοδαποῖσι
παντοῖοι τελέθοντες ἐπιστρωφῶσι πόληας,
ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομήν ἐσορῶντες.

περὶ μὲν οὖν τῶν ἐν οὐρανῷ θεῶν καὶ γένεσιν αἰδίων
ἐσχηκότων τοσαῦτα λέγουσιν Αἰγύπτιοι.

13. Ἄλλους δ' ἐκ τούτων ἐπιγείους γενέσθαι φασίν,

Νείλο, όπου γεννήθηκαν και οι θεοί τους¹ επειδή απ' όλον τον κόσμο μόνο στην Αίγυπτο υπάρχουν τόσο πολλές πόλεις που έκτισαν οι αρχαίοι θεοί, Δίας, Ήλιος, Ερμής, Απόλλων, Παν, Ειλείθυια κι άλλοι πολλοί. Τον αέρα τον ονόμασαν, λένε, Αθηνά, όπως μεταφράζεται η λέξη, και τη θεώρησαν κόρη του Δία, παριστάνοντας την παρθένο, επειδή ο αέρας από τη φύση του δεν φθείρεται και φτάνει στα πέρατα του σύμπαντος· εξ αυτού προκύπτει και ο μύθος ότι γεννήθηκε από το κεφάλι του Δία. Την ονόμασαν και Τριτογένεια, επειδή κάθε χρόνο αλλάζει τρεις φορές τη φύση της, άνοιξη, καλοκαίρι και χειμώνα. Αποκαλείται και Γλαυκώπις, όχι όμως όπως νομίζουν μερικοί Έλληνες επειδή έχει γαλανά μάτια, πράγμα ανόητο, αλλά επειδή ο αέρας έχει γαλαζωπή απόχρωση. Τούτες οι πέντε θεότητες, λένε, επισκέπτονται την οικουμένη και παρουσιάζονται στους ανθρώπους με τη μορφή ιερών ζώων, αλλά μερικές φορές και με τη μορφή ανθρώπων ή και αλλιώς" κι αυτό δεν είναι μύθος αλλά είναι δυνατό να γίνεται, αν είναι αληθινό το ότι αυτοί έχουν δημιουργήσει τα πάντα. Και ο ποιητής, που πήγε στην Αίγυπτο και άκουσε τούτες τις ιστορίες από τους ιερείς, κάπου²¹ στην ποίηση του θεωρεί τούτο το φαινόμενο ως γεγονός,

Και θεοί που μοιάζουν με ξένους από άλλο μέρος,
μεταμορφωμένοι σε κάθε είδους ανθρώπους τριγυρίζουν
στις πόλεις
για να δουν την αλαζονεία μα και την ευνομία των
ανθρώπων.

Αυτά λένε οι Αιγύπτιοι για τους θεούς του ουρανού που γεννήθηκαν από την αιωνιότητα.

13. Πέρα απ' αυτούς, λένε, υπάρχουν κι άλλοι θεοί, επί-

ὑπάρξαντας μὲν θνητούς, διὰ δὲ σύνεσιν καὶ κοινήν
 ἀνθρώπων εὐεργεσίαν τετευχότας τῆς ἀθανασίας, ὧν
 2 ἐνίους καὶ βασιλεῖς γεγονέναι κατὰ τὴν Αἴγυπτον. με-
 θερμηγενομένων δ' αὐτῶν τινὰς μὲν ὁμωνύμους ὑπάρχειν
 τοῖς οὐρανίοις, τινὰς δ' ἰδίαν ἐσχηκέναι προσηγορίαν,
 Ἥλιόν τε καὶ Κρόνον καὶ Ῥέα, ἔτι δὲ Δία τὸν ὑπὸ τινων
 Ἀμμωνα προσαγορευόμενον, πρὸς δὲ τούτοις Ἥραν καὶ
 Ἥφαιστον, ἔτι δ' Ἑστίαν καὶ τελενταῖον Ἐρμῆν. καὶ
 3 πρῶτον μὲν Ἥλιον βασιλεῦσαι τῶν κατ' Αἴγυπτον,
 ὁμώνυμον ὄντα τῷ κατ' οὐρανὸν ἄστρῳ. ἔνιοι δὲ τῶν
 ἱερέων φασὶ πρῶτον Ἥφαιστον βασιλεῦσαι, πρὸς εὐρε-
 τὴν γενόμενον καὶ διὰ τὴν εὐχρηστίαν ταύτην τυχόντα
 τῆς ἡγεμονίας· γενομένου γὰρ ἐν τοῖς ὄρεσι κεραυνοβόλου
 δένδρου καὶ τῆς πλησίον ὕλης καομένης προσελθόντα τὸν
 Ἥφαιστον κατὰ τὴν χειμέριον ὥραν ἡσθῆναι διαφερόν-
 τως ἐπὶ τῇ θερμασίᾳ, λήγοντος δὲ τοῦ πυρὸς αἰεὶ τῆς ὕλης
 ἐπιβάλλειν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ διατηροῦντα τὸ πῦρ
 4 προκαλεῖσθαι τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους πρὸς τὴν ἐξ αὐτοῦ
 γινομένην εὐχρηστίαν. μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Κρόνον ἄρξαι,
 καὶ γήμαντα τὴν ἀδελφὴν Ῥέα γεννῆσαι κατὰ μὲν τινὰς
 τῶν μυθολόγων Ὅσιριν καὶ Ἰσιν, κατὰ δὲ τοὺς πλείστους
 Δία τε καὶ Ἥραν, οὓς δι' ἀρετὴν βασιλεῦσαι τοῦ
 σύμπαντος κόσμου. ἐκ δὲ τούτων γενέσθαι πέντε θεούς,
 καθ' ἑκάστην τῶν ἐπαγομένων παρ' Αἰγυπτίοις πένθ'
 ἡμερῶν ἐνὸς γεννηθέντος· ὀνόματα δὲ ὑπάρξαι τοῖς
 τεκνωθεῖσιν Ὅσιριν καὶ Ἰσιν, ἔτι δὲ Τυφῶνα καὶ
 5 Ἀπόλλωνα καὶ Ἀφροδίτην· καὶ τὸν μὲν Ὅσιριν μεθερ-
 μηγευόμενον εἶναι Διόνυσον, τὴν δὲ Ἰσιν ἔγγιστά πως
 Δήμητραν. ταύτην δὲ γήμαντα τὸν Ὅσιριν καὶ τὴν
 βασιλείαν διαδεξάμενον πολλὰ πράξαι πρὸς εὐεργεσίαν
 τοῦ κοινοῦ βίου.

14. Πρῶτον μὲν γὰρ παῦσαι τῆς ἀλληλοφαγίας τὸ
 τῶν ἀνθρώπων γένος, εὐρύσεως μὲν Ἰσίδος τὸν τε τοῦ
 πυροῦ καὶ τῆς κριθῆς καρπὸν, φυόμενον μὲν ὡς ἔτυχε

ΒΙΒΑΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

γειοι, που ήταν κάποτε θνητοί, αλλά κέρδισαν την αθανασία, επειδή είχαν σύνεση και ευεργέτησαν το ανθρώπινο γένος, μερικοί μάλιστα από τους οποίους υπήρξαν και βασιλείς της Αιγύπτου. Αν μεταφραστούν τα ονόματα τους, μερικοί είναι συνώνυμοι με τους ουράνιους θεούς, ενώ άλλοι έχουν δική τους ονομασία, όπως ο Ήλιος, ο Κρόνος και η Ρέα, ακόμη και ο Δίας που μερικοί αποκαλούν Άμμωνα, καθώς και Ήρα, Ήφαιστος, Εστία και τέλος Ερμής. Ο Ήλιος ήταν ο πρώτος βασιλιάς των Αιγυπτίων, ομώνυμος με το άστρο του ουρανού. Μερικοί όμως ιερείς λένε πως πρώτος βασίλευσε ο Ήφαιστος, επειδή βρήκε τη φωτιά και πήρε την ηγεμονία γι' αυτή του την υπηρεσία" γιατί μια φορά που στα βουνά έπεσε κεραυνός σ' ένα δέντρο κι άρχισε να καίγεται το γύρω δάσος, πλησίασε ο Ήφαιστος, γιατί ήταν χειμώνας, και ευχαριστήθηκε ιδιαίτερα τη ζέστη" καθώς η φωτιά έσβηνε, εκείνος πρόσθετε συνέχεια ξύλα και διατηρώντας τη μ' αυτό τον τρόπο κάλεσε και τους άλλους ανθρώπους να χαρούν τα πλεονεκτήματα της. Κατόπι βασίλεψε ο Κρόνος που παντρεύτηκε την αδελφή του Ρέα και γέννησε, σύμφωνα με μερικούς μυθολόγους, τον Όσιρι και την Ίσιδα, ενώ κατά τους περισσότερους, τον Δία και την Ήρα που> για την αρετή τους, κυβέρνησαν το σύμπαν. Από αυτούς γεννήθηκαν πέντε θεοί, ένας κάθε μέρα από τις πέντε που παρεμβάλλουν οι Αιγύπτιοι²² τα ονόματα τούτων των παιδιών ήταν Όσιρις, Ίσις, Τυφών, Απόλλων και Αφροδίτη" και ο μεν Όσιρις πάει να πει Διόνυσος, ενώ η Ίσις πλησιάζει περισσότερο στη Δήμητρα. Με αυτήν ενώθηκε ο Όσιρις, ανέλαβε τη βασιλεία κι έκαμε πολλά προς όφελος της κοινωνίας.

14. Ο Όσιρις πρώτος σταμάτησε τον κανιβαλισμό στους ανθρώπους, διότι, αφού βρήκε η Ίσις τον καρπό του σιταριού και του κριθαριού, που φύτεωνε τυχαία ανάμεσα στα

- κατὰ τὴν χώραν μετὰ τῆς ἄλλης βοτάνης, ἀγροούμενον δὲ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ δὲ Ὀσίριδος ἐπινοησαμένου καὶ τὴν τούτων κατεργασίαν τῶν καρπῶν, ἡδέως μεταθέσθαι πάντας τὴν τροφὴν διὰ τε τὴν ἡδονὴν τῆς φύσεως τῶν εὐρεθέντων καὶ διὰ τὸ φαίνεσθαι συμφέρον ὑπάρχειν
- 2 ἀπέχεσθαι τῆς κατ' ἀλλήλων ὠμότητος. μαρτύριον δὲ φέρουσι τῆς εὐρέσεως τῶν εἰρημένων καρπῶν τὸ τηρούμενον παρ' αὐτοῖς ἐξ ἀρχαίων νόμιμον· ἔτι γὰρ καὶ νῦν κατὰ τὸν θερισμὸν τοὺς πρώτους ἀμνηέντας στάχυν θέντας τοὺς ἀνθρώπους κόπτεσθαι πλησίον τοῦ δράγμα-
τος καὶ τὴν Ἰσιν ἀνακαλεῖσθαι, καὶ τοῦτο πράττειν τιμὴν ἀπονέμοντας τῇ θεῷ τῶν εὐρημένων κατὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς
- 3 τῆς εὐρέσεως καιρὸν. παρ' ἐνίαις δὲ τῶν πόλεων καὶ τοῖς Ἰσείοις ἐν τῇ πομπῇ μετὰ τῶν ἄλλων φέρεσθαι καὶ πυθμένας πυρῶν καὶ κριθῶν, ἀπομνημόνευμα τῶν ἐξ ἀρχῆς τῇ θεῷ φιλοτέχνως εὐρεθέντων. θεῖναι δὲ φασὶ καὶ νόμους τὴν Ἰσιν, καθ' οὓς ἀλλήλοις διδόναι τοὺς ἀνθρώπους τὸ δίκαιον καὶ τῆς ἀθέσμου βίας καὶ ὕβρεως
- 4 παύσασθαι διὰ τὸν ἀπὸ τῆς τιμωρίας φόβον· διὸ καὶ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας τὴν Δήμητραν θεσμοφόρον ὀνομάζειν, ὥς τῶν νόμων πρῶτον ὑπὸ ταύτης τεθειμένων.

15. Κτίσαι δὲ φασὶ τοὺς περὶ τὸν Ὀσίριν πόλιν ἐν τῇ Θηβαΐδι τῇ κατ' Αἴγυπτον ἐκατόμυλον, ἣν ἐκείνους μὲν ἐπώνυμον ποιῆσαι τῆς μητρός, τοὺς δὲ μεταγενεστέρους
- 2 αὐτὴν ὀνομάζειν Διὸς πόλιν, ἐνίους δὲ Θήβας. ἀμφισβητεῖται δ' ἡ κτίσις τῆς πόλεως ταύτης οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἱερεῦσιν· πολλοὶ γὰρ ἱστοροῦσιν οὐχ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ὀσίριν κτισθῆναι τὰς Θήβας, ἀλλὰ πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν ὑπὸ τινος βασιλέως, περὶ οὗ τὰ κατὰ μέρος ἐν
- 3 τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράφομεν. ἰδρῦσασθαι δὲ καὶ ἱερὸν τῶν γονέων Διὸς τε καὶ Ἥρας ἀξιόλογον τῷ τε

ΒΙΒΑΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

υπόλοιπα φυτά της χώρας, αλλά τον αγνοούσαν οι άνθρωποι, ο Όσιρις επινόησε την καλλιέργεια τούτων των καρπών κι έτσι οι άνθρωποι άλλαξαν ευχαρίστως την τροφή τους, τόσο επειδή η νέα τροφή ήταν ευχάριστη, όσο κι επειδή φαινόταν συμφέρον να πάψουν να τρώνε ο ένας τον άλλον. Ως απόδειξη ότι οι εν λόγω καρποί ανακαλύφθηκαν μ' αυτό τον τρόπο, φέρνουν το αρχαίο έθιμο που διατηρούν μέχρι τώρα' ακόμη λοιπόν και σήμερα, κατά τον θερισμό, οι άνθρωποι αφιερώνουν τα πρώτα κομμένα στάχυα, στέκονται κοντά στο δεμάτι και κόπτονται επικαλούμενοι την Ίσιδα, κι αυτό το κάνουν προς τιμήν της θεάς που ανακάλυψε τους καρπούς, από την εποχή που το έκανε. Σε μερικές πόλεις, κατά τη διάρκεια της γιορτής της Ίσιδας, στην πομπή, ανάμεσα σε άλλα μεταφέρουνε και στελέχη από στάχυα σταριού και κριθαριού, σε ανάμνηση των καρπών που με τόση εφευρετικότητα ανακάλυψε αρχικά η θεά. Λένε επίσης ότι η Ίσις έθεσε και νόμους, βάσει των οποίων οι άνθρωποι πρέπει να απονέμουν μεταξύ τους δικαιοσύνη και να αποφεύγουν την άνομη βία και την ύβρη, για τον φόβο της τιμωρίας" γι' αυτό και οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν τη Δήμητρα Θεσμοφόρο, επειδή εκείνη πρώτη έθεσε νόμους.

15. Οι άνθρωποι, λένε, του Όσιρι έκτισαν στη Θηβαΐδα της Αιγύπτου μια πόλη με εκατό πύλες, την οποία εκείνοι ονόμασαν προς τιμήν της μητέρας του, ενώ οι μεταγενέστεροι την είπαν Διδόσπολη και άλλοι Θήβες. Η ίδρυση τούτης της πόλης αμφισβητείται όχι μόνον από τους ιστορικούς αλλά και από τους ίδιους τους ιερείς της Αιγύπτου, διότι πολλοί συγγραφείς λένε ότι οι Θήβες δεν ιδρύθηκαν από τον Όσιρι αλλά πολλά χρόνια αργότερα από κάποιον βασιλιά, για τον οποίο θα μιλήσουμε όταν φτάσουμε στην εποχή του²³. Ο Όσιρις, προσθέτουν, ίδρυσε ιερό των γονιών του, του Δία και της Ήρας, ονομαστό τόσο για το μέγεθος

μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ πολυτελείᾳ, καὶ ναοὺς χρυσοῦς δύο
 Διός, τὸν μὲν μείζονα τοῦ οὐρανίου, τὸν δὲ ἐλάττονα τοῦ
 βεβασιλευκότος καὶ πατρὸς αὐτῶν, ὃν τινες Ἀμμωνα
 4 καλοῦσι. κατασκευάσαι δὲ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν τῶν
 προειρημένων ναοὺς χρυσοῦς, ὧν ἐκάστῳ τιμὰς ἀπονεῖ-
 μαι καὶ καταστήσαι τοὺς ἐπιμελομένους ἱερεῖς. προτι-
 μᾶσθαι δὲ παρὰ τῷ Ὀσίριδι καὶ τῇ Ἰσιδι τοὺς τὰς τέχνας
 5 ἀνευρίσκοντας ἢ μεθοδεύοντάς τι τῶν χρησίμων· διόπερ
 ἐν τῇ Θηβαΐδι χαλκουργείων εὐρεθέντων καὶ χρυσείων
 ὅπλα τε κατασκευάσασθαι, δι' ὧν τὰ θηρία κτείνοντας
 καὶ τὴν γῆν ἐργαζομένους φιλοτίμως ἐξημερῶσαι τὴν
 χώραν, ἀγάλματά τε καὶ χρυσοῦς ναοὺς κατασκευάσα-
 6 σθαι τῶν θεῶν διαπρεπεῖς. γενέσθαι δὲ καὶ φιλογέωργον
 τὸν Ὀσίριν, καὶ τραφῆναι μὲν τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας
 ἐν Νύσῃ πλησίον Αἰγύπτου Διὸς ὄντα παῖδα, καὶ τὴν
 προσηγορίαν ἔχειν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ τε τοῦ πατρὸς
 7 καὶ τοῦ τόπου Διόνυσον ὀνομασθέντα. μεμνησθαι δὲ τῆς
 Νύσης καὶ τὸν ποιητὴν ἐν τοῖς ὕμνοις, ὅτι περὶ τὴν
 Αἴγυπτον γέγονεν, ἐν οἷς λέγει

ἔστι δέ τις Νύση, ὕπατον ὄρος ἀνθέον ὕλη,
 τηλοῦ Φοινίκης, σχεδὸν Αἰγύπτωιο ῥοάων.

8 εὐρετὴν δ' αὐτὸν γενέσθαι φασὶ τῆς ἀμπέλου περὶ τὴν
 Νῦσαν, καὶ τὴν κατεργασίαν τοῦ ταύτης καρποῦ προσε-
 πινοήσαντα πρῶτον οἴνῳ χρῆσασθαι, καὶ διδάξαι τοὺς
 ἄλλους ἀνθρώπους τὴν τε φυτείαν τῆς ἀμπέλου καὶ τὴν
 χρῆσιν τοῦ οἴνου καὶ τὴν συγκομιδὴν αὐτοῦ καὶ τήρησιν.
 9 τιμᾶσθαι δ' ὑπ' αὐτοῦ μάλιστα πάντων τὸν Ἑρμῆν,
 διαφόρῳ φύσει κεχορηγημένον πρὸς ἐπίνοιαν τῶν δυνα-
 μένων ὠφελῆσαι τὸν κοινὸν βίον.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

όσο και για την πολυτέλεια του, και δυο χρυσούς ναούς του Δία, τον μεγάλο προς τιμήν του Ουράνιου Δία ενώ τον μικρότερο προς τιμήν του βασιλιά και πατέρα τους αυτών που μερικοί αποκαλούν Άμμωνα. Κατασκεύασε και για τους άλλους προαναφερθέντες θεούς ναούς χρυσούς, καθιέρωσε τιμές για τον καθένα και όρισε ιερείς επιφορτισμένους με τη λατρεία τους. Στην αυλή του Όσιρι και της Ίσιδας έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης οι εφευρέτες διαφόρων τεχνών κι εκείνοι που μεθόδευαν οτιδήποτε χρήσιμο κατά συνέπεια, όταν βρέθηκαν στη Θηβαΐδα ορυχεία χαλκού και χρυσού, κατασκεύασαν όπλα με τα οποία σκότωναν τα άγρια θηρία και εργαλεία με τα οποία καλλιεργώντας φιλόπονα τη χώρα την εξημέρωσαν, και κατασκεύασαν αγγάλματα και μεγαλοπρεπείς ολόχρυσους ναούς των θεών. Λένε επίσης πως ο Όσιρις ενδιαφερόταν για τη γεωργία και πως ανατράφηκε στη Νύσα της Ευδαίμονος Αραβίας κοντά στην Αίγυπτο, όντας γιος του Δία, κι έτσι το όνομα που έχει στους Έλληνες προκύπτει από τον πατέρα του και από τον τόπο που γεννήθηκε, ονομάζεται, δηλαδή, Διό-νυσος. Τη Νύσα αναφέρει στους *Ύμνους* του²⁴ κι ο ποιητής, ότι βρισκόταν κοντά στην Αίγυπτο, όταν λέει

Κι υπάρχει κάποια Νύσα, βουνό ψηλό και δασωμένο,
μακριά απ' τη Φοινίκη, πλάι στις Αιγύπτου το ποτάμι.

Αυτός, λένε, ανακάλυψε το κλήμα, κοντά στη Νύσα, επινόησε την κατεργασία του καρπού του και, δοκιμάζοντας πρώτος το κρασί, δίδαξε στους υπόλοιπους ανθρώπους την καλλιέργεια της αμπέλου και τη χρήση του κρασιού και πώς να μαζεύουν και να διατηρούνε τον καρπό. Ο Όσιρις τιμούσε περισσότερο απ' όλους τον Ερμή, που ήταν προικισμένος με την εντελώς ιδιαίτερη ικανότητα να εφευρίσκει πράγματα χρήσιμα για την κοινωνική ζωή.

16. Ὑπὸ γὰρ τούτου πρῶτον μὲν τὴν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι καὶ πολλὰ τῶν ἀνωτέρων τυχεῖν προσηγορίας, τὴν τε εὖρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διαταχθῆναι· περὶ τε τῆς τῶν ἀστρῶν τάξεως καὶ περὶ τῆς τῶν φθόγγων ἀρμονίας καὶ φύσεως τοῦτον πρῶτον γενέσθαι παρατηρητὴν, καὶ παλαιστρας εὖρετὴν ὑπάρξαι, καὶ τῆς εὐρυθμίας καὶ τῆς περὶ τὸ σῶμα προεπούσης πλάσεως ἐπιμεληθῆναι. λύραν τε νευρίνην ποιῆσαι τρίχορδον, μιμησάμενον τὰς κατ' ἐνιαυτὸν ὥρας· τρεῖς γὰρ αὐτὸν ὑποστήσασθαι φθόγγους, ὁξὺν καὶ βαρὺν καὶ μέσον, ὁξὺν μὲν ἀπὸ τοῦ θέρους, βαρὺν δὲ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος, μέσον δὲ ἀπὸ τοῦ ἔαρος. καὶ τοὺς Ἑλλήνας διδάξαι τοῦτον τὰ περὶ τὴν ἐρμηνείαν, ὑπὲρ ὧν Ἑρμῆν αὐτὸν ὠνομάσθαι. καθόλου δὲ τοὺς περὶ τὸν Ὅσιριν τοῦτον ἔχοντας ἱερογραμματεῖα ἅπαντ' αὐτῷ προσανακοινοῦσθαι καὶ μάλιστα χρῆσθαι τῇ τούτου συμβουλίᾳ. καὶ τῆς ἐλαίας δὲ τὸ φυτὸν αὐτὸν εὖρεῖν, ἀλλ' οὐκ Ἀθηναῖαν, ὥσπερ Ἑλληνέες φασι.

17. Τὸν δὲ Ὅσιριν λέγουσιν, ὥσπερ εὐεργετικὸν ὄντα καὶ φιλόδοξον, στρατόπεδον μέγα συστήσασθαι, διανοούμενον ἐπελθεῖν ἅπασαν τὴν οἰκουμένην καὶ διδάξαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων τὴν τε τῆς ἀμπέλου φυτεῖαν καὶ τὸν σπόρον τοῦ τε πυρίνου καὶ κριθίνου καρποῦ· ὑπολαμβάνειν γὰρ αὐτὸν ὅτι παύσας τῆς ἀγριότητος τοὺς ἀνθρώπους καὶ διαίτης ἡμέρου μεταλαβεῖν ποιήσας τιμῶν ἀθανάτων τεύξεται διὰ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας. ὅπερ δὴ καὶ γενέσθαι· οὐ μόνον γὰρ τοὺς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τυχόντας τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς μετὰ ταῦτα ἐπιγενομένους διὰ τὴν ἐν ταῖς εὐερεσίαις τροφαῖς χάριτα τοὺς εἰσηγησαμένους ὡς ἐπιφανεστάτους θεοὺς τιμηκέναι. τὸν δ' οὖν Ὅσιριν φασι τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον καταστήσαντα καὶ τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν Ἰσιδι τῇ γυναικὶ παραδόντα, ταύτῃ μὲν

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

16. Γιατί πρώτος ο Ερμής διαμόρφωσε κοινή λαλιά για τους ανθρώπους κι έτσι πολλά αβάρητα, μέχρι τότε, πράγματα πήραν το όνομα τους, εκείνος επινόησε τα γράμματα κι εκείνος καθιέρωσε τις θρησκευτικές τελετές και τις θυσίες προς τιμή των θεών. Πρώτος εκείνος πρόσεξε τη διάταξη των άστρων και τη μουσική αρμονία των ήχων και πρώτος εκείνος οργάνωσε παλαίστρα και φρόντισε για την εύρυθμη άσκηση και τη σωστή διάπλαση του ανθρώπινου σώματος. Κατασκεύασε λύρα με τρεις χορδές, μιμούμενος τις εποχές του έτους, και όρισε τρεις φθόγγους, έναν οξύ, έναν βαρύ κι έναν μέσο· τον οξύ από το θέρος, τον βαρύ από τον χειμώνα και τον μέσο από την άνοιξη. Στους Έλληνες δίδαξε πώς να ερμηνεύουν τις σκέψεις τους και γι' αυτό τον είπαν Ερμή. Γενικά ο Όσιρις αυτόν είχε ως ιερογραμματέα, με τον οποίο συζητούσε για όλα τα ζητήματα και άκουγε τις δικές του συμβουλές περισσότερο από όλους. Λένε επίσης ότι το φυτό της ελιάς αυτός το βρήκε κι όχι η Αθηνά, όπως λένε οι Έλληνες.

17. Λένε επίσης για τον Όσιρι, ότι, καθώς ήταν ευεργετικός αλλά και φιλόδοξος, σχημάτισε μεγάλο στρατό και σκέφτηκε να διαβεί ολόκληρη την οικουμένη και να διδάξει στο ανθρώπινο γένος το φύτεμα της αμπέλου και τη σπορά του σταριού και του κριθαριού· διότι θεωρούσε ότι αν πάψει την αγριότητα ανάμεσα στους ανθρώπους και τους μάθει τον ήμερο τρόπο ζωής, θα ήταν τόσο μεγάλη η ευεργεσία που θα προσέφερε ώστε θα δεχόταν αθάνατες τιμές. Αυτό και έγινε, γιατί όχι μόνο οι σύγχρονοι του, που δέχτηκαν εκείνη τη δωρεά, αλλά και όλοι όσοι γεννήθηκαν στα μεταγενέστερα χρόνια, για την απόλαυση που έχουν από τις καινούριες τροφές, τίμησαν όσους τις εισήγαγαν ως τους επιφανέστερους των θεών. Λένε λοιπόν πως, αφού ο Όσιρις τακτοποίησε τα της Αιγύπτου, παρέδωσε στη γυναίκα του, την Ίσιδα, την

παρακαταστήσαι σύμβουλον τὸν Ἑρμῆν διὰ τὸ φρονήσει
 τοῦτον διαφέρειν τῶν ἄλλων φίλων, καὶ στρατηγὸν μὲν
 ἀπολιπεῖν ἀπάσης τῆς ὑφ' αὐτὸν χώρας Ἡρακλέα γένει
 τε προσήκοντα καὶ θαυμαζόμενον ἐπ' ἀνδρεία τε καὶ
 σώματος ῥώμῃ, ἐπιμελητὰς δὲ τάξαι τῶν μὲν πρὸς
 Φοινίκην κεκλιμένων μερῶν καὶ τῶν ἐπὶ θαλάττῃ τόπων
 Βούσιριν, τῶν δὲ κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ Λιβύην
 Ἀνταῖον, αὐτὸν δ' ἐκ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς δυνάμεως
 ἀναξεῦσαι πρὸς τὴν στρατείαν, ἔχοντα μεθ' αὐτοῦ καὶ τὸν
 4 ἀδελφόν, ὃν οἱ Ἕλληνες Ἀπόλλωνα καλοῦσιν. εὗρετῆρ δὲ
 καὶ τοῦτόν φασι γενέσθαι τοῦ φυτοῦ τῆς δάφνης, ἣν καὶ
 περιτιθέασι τούτῳ τῷ θεῷ μάλιστα πάντες ἄνθρωποι.
 τοῦ δὲ κιττοῦ τὴν εὖρεσιν ἀνατιθέασιν Ὀσίριδι, καὶ
 καθιεροῦσιν αὐτὸν τούτῳ τῷ θεῷ, καθάπερ καὶ οἱ
 5 Ἕλληνες Διονύσω. καὶ κατὰ τὴν Αἰγυπτίων μὲν διάλε-
 κτον ὀνομάζεσθαι φασι τὸν κιττὸν φυτὸν Ὀσίριδος,
 προκεκρίσθαι δὲ τῆς ἀμπέλου τοῦτον πρὸς τὴν ἀφιέρω-
 σιν διὰ τὸ τὴν μὲν φυλλορροεῖν, τὸν δὲ πάντα τὸν χρόνον
 ἀειθαλῆ διαμένειν· ὅπερ τοὺς παλαιοὺς καὶ ἐφ' ἑτέρων
 φυτῶν αἰεὶ θαλλόντων πεποιηκέναι, τῇ μὲν Ἀφροδίτῃ τὴν
 μυρσίνην, τῷ δ' Ἀπόλλωνι τὴν δάφνην προσάφαντας.

18. Τῷ δ' οὖν Ὀσίριδι συνεστρατεῦσθαι δύο λέγον-
 σιν υἱοὺς Ἀνουβὶν τε καὶ Μακεδόνα, διαφέροντας ἀν-
 δρεία. ἀμφοτέροους δὲ χρησασθαι τοῖς ἐπισημοτάτοις
 ὅπλοις ἀπὸ τινων ζώων οὐκ ἀνοικείων τῇ περὶ αὐτοὺς
 εὐτολμιά· τὸν μὲν γάρ Ἀνουβιν περιθέσθαι κυνῆν, τὸν δὲ
 Μακεδόνα λύκον προτομήν· ἀφ' ἧς αἰτίας καὶ τὰ ζῶα
 2 ταῦτα τιμηθῆναι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. παραλαβεῖν δ'
 ἐπὶ τὴν στρατείαν καὶ τὸν Πᾶνα, διαφερόντως ὑπὸ τῶν
 Αἰγυπτίων τιμώμενον· τούτῳ γὰρ τοὺς ἐγγχωρίους οὐ
 μόνον ἀγάλματα πεποιηκέναι κατὰ πᾶν ἱερόν, ἀλλὰ καὶ
 πόλιν ἐπώνυμον κατὰ τὴν Θηβαῖδα, καλουμένην μὲν ὑπὸ
 τῶν ἐγγχωρίων Χεμμώ, μεθερμηνευομένην δὲ Πανός

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΣ ΠΡΩΤΗ

ηγεμονία, της έδωσε σύμβουλο τον Ερμή, που υπερείχε στη φρόνηση από τους άλλους φίλους του, και όρισε στρατιωτικό διοικητή της χώρας του τον Ηρακλή, που ήταν συγγενής του και θαυμαστός για την ανδρεία και τη σωματική του δύναμη. Όρισε επίσης διοικητές των περιοχών προς τη Φοινίκη και τα θαλασσινά μέρη τον Βούσιρι και τον Ανταίο στις περιοχές προς την Αιθιοπία και τη Λιβύη, ενώ ο ίδιος αναχώρησε με τη στρατιά του από την Αίγυπτο για την εκστρατεία, παίρνοντας μαζί τον αδελφό του, τον οποίο οι Έλληνες αποκαλούν Απόλλωνα. Γι' αυτόν λένε πως ανακάλυψε το φυτό δάφνη, με την οποία, περισσότερο από κάθε άλλον, στεφανώνουν τούτο τον θεό όλοι οι άνθρωποι. Την ανακάλυψη του κισσού αποδίδουν στον ίδιο τον Όσιρι και του αφιερώσουν, όπως οι Έλληνες τον αφιερώνουν στον Διόνυσο. Λένε, επίσης, πως στη γλώσσα των Αιγυπτίων κισσός σημαίνει «φυτό του Οσίριδος» και προτιμούν να του αφιερώνουν αυτόν παρά την άμπελο, επειδή το αμπέλι είναι φυλλοβόλο ενώ ο κισσός παραμένει αειθαλής όλο τον χρόνο" πράγμα που έκαναν οι αρχαίοι και με τα άλλα αειθαλή φυτά, αποδίδοντας στην Αφροδίτη τη μυρτιά και στον Απόλλωνα τη δάφνη.

18. Τον Όσιρι ακολούθησαν στην εκστρατεία και δυο γιοι του, ο Άνουβις και ο Μακεδόνας, που ξεχώριζαν για την ανδρεία τους. Χρησιμοποιούσαν και οι δυο στον έπσημο οπλισμό τους στοιχεία από ζώα των οποίων ο χαρακτήρας δεν διέφερε από την τόλμη τους" έτσι ο Άνουβις φορούσε τομάρι σκύλου και ο Μακεδόνας προτομή λύκου" κι αυτή είναι η αιτία που τιμούν τούτα τα ζώα οι Αιγύπτιοι. Στην εκστρατεία πήρε μαζί του και τον Πάνα που τον τιμούν ιδιαίτερα οι Αιγύπτιοι" γιατί οι ντόπιοι δεν του έκαναν μόνο αγάλατα σε κάθε ναό, αλλά έχτισαν στη Θηβαίδα και πόλη με τ' όνομα του, την οποία οι ντόπιοι ονομάζουν Χεμμώ, που

πόλιν. συνέπεσθαι δὲ καὶ τῆς γεωργίας ἐμπειρίαν ἔχον-
 τας, τῆς μὲν περὶ τὴν ἄμπελον φυτείας Μάρωνα, τοῦ δὲ
 κατὰ τὸν σῆτον σπόρου καὶ τῆς ὅλης συγκομιδῆς Τριπτό-
 3 λεμον. πάντων δ' εὐτρεπῶν γενομένων τὸν Ὅσιριν,
 εὐξάμενον τοῖς θεοῖς θρέψειν τὴν κόμην μέχρι ἂν εἰς
 Αἴγυπτον ἀνακάμψῃ, τὴν πορείαν ποιεῖσθαι δι' Αἰθιο-
 πίας· δι' ἣν αἰτίαν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐνισχύσαι
 τὸ περὶ τῆς κόμης νόμιμον παρ' Αἰγυπτίοις, καὶ τοὺς
 ποιουμένους τὰς ἀποδημίας μέχρι τῆς εἰς οἶκον ἀνακο-
 4 μιδῆς κομοτροφεῖν. ὄντι δ' αὐτῷ περὶ τὴν Αἰθιοπίαν
 ἀχθῆναι λέγουσι πρὸς αὐτὸν τὸ τῶν Σατύρων γένος, οὓς
 φασιν ἐπὶ τῆς ὁσφύος ἔχειν κόμας. εἶναι γὰρ τὸν Ὅσιριν
 φιλογέλωτά τε καὶ χαίροντα μουσικῇ καὶ χοροῖς· διὸ καὶ
 περιάγεσθαι πλήθος μουσουργῶν, ἐν οἷς παρθέτους ἐννέα
 δυναμένας ἄδειν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα πεπαιδευμένας, τὰς
 παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὀνομαζομένας Μούσας· τούτων δ'
 ἡγεῖσθαι τὸν Ἀπόλλωνα λέγουσιν, ἀφ' οὗ καὶ Μουσηγέ-
 5 την αὐτὸν ὠνομάσθαι. τούς τε Σατύρους πρὸς ὄρχησιν
 καὶ μελωδίαν καὶ πᾶσαν ἄνεσιν καὶ παιδιὰν ὄντας
 εὐθέτους παραληφθῆναι πρὸς τὴν στρατείαν· οὐ γὰρ
 πολεμικὸν εἶναι τὸν Ὅσιριν οὐδὲ παρατάξεις συνίστα-
 σθαι καὶ κινδύνους, ἅτε παντὸς ἔθνους ὡς θεὸν ἀποδεχο-
 6 μένου διὰ τὰς εὐεργεσίας. κατὰ δὲ τὴν Αἰθιοπίαν διδά-
 ξαντα τοὺς ἀνθρώπους τὰ περὶ τὴν γεωργίαν καὶ πόλεις
 ἀξιολόγους κτίσαντα καταλιπεῖν τοὺς ἐπιμελησομένους
 τῆς χώρας καὶ φόρους πραξομένους.

19. Τούτων δ' ὄντων περὶ ταῦτα, τὸν Νεῖλόν φασι
 κατὰ τὴν τοῦ σειρίου ἄστρου ἐπιτολήν, ἐν ᾧ καιρῷ
 μάλιστα εἴωθε πληροῦσθαι, ῥαγέντα κατακλύσαι πολλὴν
 τῆς Αἰγύπτου, καὶ μάλιστα τοῦτο τὸ μέρος ἐπελθεῖν οὗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΣ ΠΡΩΤΗ

μεθερμηνευόμενη σημαίνει. Πανόπολη²⁵. Στην ακολουθία του βρίσκονταν και άνθρωποι έμπειροι στη γεωργία¹ έμπειρος στην αμπελουργία ήταν ο Μάρωνας ενώ στη σπορά και τη συγκομιδή του σταριού ο Τριπτόλεμος. Κι αφού όλα ετοιμάστηκαν, ο Όσιρις έκανε τάμα στους θεούς ν' αφήσει τα μαλλιά του μακριά μέχρι να επιστρέψει στην Αίγυπτο και κίνησε για την Αιθιοπία. Αυτή είναι η αιτία που τούτη η συνήθεια σχετικά με τα μαλλιά διατηρήθηκε μέχρι τα νεότερα χρόνια στους Αιγυπτίους κι αυτοί που ταξιδεύουν τα αφήνουν να μακρύνουν μέχρι να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Ενώσω βρισκόταν στην Αιθιοπία, συνεχίζει η παράδοση, του έφεραν τον λαό των Σατύρων που ο λόγος τους θέλει με μαλλιά μέχρι τη μέση. Ο Όσιρις, πάλι, αγαπούσε τα αστεία και χαιρόταν τη μουσική και τους χορούς, γι' αυτό κι είχε μαζί του πλήθος μουσικών κι ανάμεσα τους εννιά παρθένες που ήξεραν να τραγουδάνε κι ήταν εξασκημένες σε πολλές τέχνες, τις οποίες οι Έλληνες τις λένε Μούσες¹ αρχηγός τους λένε πως ήταν ο Απόλλωνας, που εξ αυτού ονομάστηκε και Μουσηγέτης. Τους Σατύρους, που ήταν πρώτοι στον χορό, το τραγούδι και κάθε είδους διασκέδαση και αστεία, τους πήρε μαζί του στην εκστρατεία¹ γιατί ο Όσιρις δεν ήταν φιλοπόλεμος και δεν οργάνωνε μάχες και επικίνδυνα πράγματα, μιας και κάθε έθνος τον υποδεχόταν ως θεό, επειδή του πρόσφερε τόσες ευεργεσίες. Στην Αιθιοπία δίδαξε στους ανθρώπους τα σχετικά με τη γεωργία, έκτισε αξιόλογες πόλεις κι έφυγε, αφήνοντας πίσω του ανθρώπους να διοικούν τη χώρα και να εισπράττουν τους φόρους.

19. Ενώ γίνονταν αυτά, ο Νείλος, λένε, την εποχή της ανατολής του Σείριου, τον καιρό που το ποτάμι είχε συνήθως την ψηλότερη στάθμη, πλημμύρισε μέγα μέρος της Αιγύπτου και ειδικότερα την περιοχή που φρόντιζε ο Προμη-

Προμηθεὺς εἶχε τὴν ἐπιμέλειαν· διαφθαρέντων δὲ σχεδὸν
 2 τὴν λύπην κινδυνεύειν ἐκλιπεῖν τὸν βίον ἐκουσίως. διὰ δὲ
 τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βίαν τοῦ κατενεχθέντος ῥεύματος
 τὸν μὲν ποταμὸν Ἀετὸν ὀνομασθῆναι, τὸν δ' Ἡρακλέα,
 3 μεγαλεπίβολον ὄντα καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐξηλωκότα, τό τε
 γενόμενον ἔκρηγμα ταχέως ἐμφράζει καὶ τὸν ποταμὸν
 4 ἐπὶ τὴν προϋπάρξασαν ῥύσιν ἀποστρέφει. διὸ καὶ τῶν
 παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν τινες εἰς μῦθον ἀγαγεῖν τὸ
 πραχθέν, ὥς Ἡρακλέους τὸν αἰτὸν ἀνηρηκότος τὸν τὸ
 5 τοῦ Προμηθέως ἦπαρ ἐσθίοντα. τὸν δὲ ποταμὸν ἀρχαιοτά-
 ττον μὲν ὄνομα σχεῖν Ὠκεάνην, ὅς ἐστιν ἐλληνιστὶ
 Ὠκεανός· ἔπειτα διὰ τὸ γενόμενον ἔκρηγμά φασιν
 Ἀετὸν ὀνομασθῆναι, ὕστερον δ' Αἴγυπτον ἀπὸ τοῦ
 βασιλεύσαντος τῆς χώρας προσαγορευθῆναι· μαρτυρεῖν
 δὲ καὶ τὸν ποιητὴν λέγοντα

στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιελίσσας.

κατὰ γὰρ τὴν καλουμένην Θῶνιν ἐμβάλλοντος εἰς θά-
 λατταν τοῦ ποταμοῦ, τοῦτον τὸν τόπον ἐμπόριον εἶναι τὸ
 παλαιὸν τῆς Αἰγύπτου· τελευταίας δὲ τυχεῖν αὐτὸν ἥς νῦν
 5 ἔχει προσηγορίας ἀπὸ τοῦ βασιλεύσαντος Νειλέως. τὸν δ'
 οὖν Ὅσιριν παραγενόμενον ἐπὶ τοὺς τῆς Αἰθιοπίας ὄρους
 τὸν ποταμὸν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν χώμασιν ἀναλα-
 βεῖν, ὥστε κατὰ τὴν πλήρωσιν αὐτοῦ τὴν χώραν μὴ
 λιμνάζειν παρὰ τὸ συμφέρον, ἀλλὰ διὰ τινων κατεσκευα-
 σμένων θυρῶν εἰσαφίεσθαι τὸ ῥεῦμα πρῶτως καθ' ὅσον ἂν
 6 ᾗ χρεῖα. ἔπειτα ποιήσασθαι τὴν πορείαν δι' Ἀραβίας
 παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν ἕως Ἰνδῶν καὶ τοῦ πέρατος
 7 τῆς οἰκουμένης. κτίσαι δὲ καὶ πόλεις οὐκ ὀλίγας ἐν
 Ἰνδοῖς, ἐν αἷς καὶ Νῦσαν ὀνομάσαι, βουλόμενον μνη-
 μεῖον ἀπολιπεῖν ἐκείνης καθ' ἣν ἐτράφη κατ' Αἴγυπτον.
 φυτεῦσαι δὲ καὶ κитτὸν ἐν τῇ παρ' Ἰνδοῖς Νύσῃ, καὶ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

θέας. Τα πάντα σχεδόν αφανίστηκαν σ' εκείνη την περιοχή και ο Προμηθέας λυπήθηκε τόσο που κόντευε να αυτοκτονήσει. Ήταν τόσο απότομο το ρεύμα και τόσο βίαιο ώστε το ποτάμι το είπαν Αετό, αλλά ο Ηρακλής, που επιζητούσε μεγάλα έργα και ήταν λάτρης της ανδρείας, έφραξε γρήγορα το ρήγμα που είχε δημιουργηθεί και οδήγησε τον ποταμό στην αρχική του κοίτη. Γι' αυτό και μερικοί Έλληνες ποιητές μυθοποίησαν τούτο το γεγονός και είπαν ότι τάχα ο Ηρακλής σκότωσε τον αετό που έτρωγε το συκώτι του Προμηθέα. Όσο για τον ποταμό, το πιο αρχαίο όνομα που είχε ήταν Ωκεάνη, που Ελληνικά είναι Ωκεανός, κι έπειτα, επειδή ξεχείλιζε τον είπανε Αετό κι αργότερα Αίγυπτο, από το όνομα ενός βασιλιά της χώρας· συμφωνεί δε και ο ποιητής, όταν λέει

στον Αίγυπτο ποταμό σταμάτησα τα καμπυλωτά μου
πλοία.

Ο ποταμός εκβάλλει στη θάλασσα στην περιοχή της λεγόμενης Θώνης, κι αυτός ο τόπος ήταν το παλιό εμπορικό λιμάνι της Αιγύπτου. Η τελευταία του ονομασία είναι αυτή που έχει και σήμερα, από έναν βασιλιά, τον Νειλέα. Ο Όσιρις, τώρα, όταν έφτασε στα όρια της Αιθιοπίας, σηκωσε αναχώματα και στις δυο όχθες του ποταμού, ώστε, όταν το ποτάμι φουσκώνει τα νερά του να μην ξεχειλίζει στη χώρα ενάντια στο συμφέρον της, αλλά να αφήνεται να περάσει το νερό ελεγχόμενα ήρεμα μέσα από θυρίδες, στην ποσότητα που χρειάζεται. Έπειτα συνέχισε την πορεία του μέσα από την Αραβία, γύρω από την Ερυθρά θάλασσα²⁶ μέχρι την Ινδία, στα πέρατα της οικουμένης. Στην Ινδία έκτισε οκ ολίγες πόλεις, ονομάζοντας και μια απ' αυτές Νύσα, γιατί ήθελε ν' αφήσει μνημείο της πόλης που τον ανάθρεψε στην Αίγυπτο. Στη Νύσα της Ινδίας φύτεψε και

8 διαμένειν τοῦτο τὸ φυτὸν ἐν ἐκείνῳ μόνῳ τῷ τόπῳ τῶν
 τε κατὰ τὴν Ἰνδικὴν καὶ τὴν ὄμορον χώραν. πολλὰ δὲ καὶ
 ἄλλα σημεῖα τῆς ἐαυτοῦ παρουσίας ἀπολελοιπέναι κατ'
 ἐκείνην τὴν χώραν, δι' ὧν προαχθέντας τοὺς μεταγε-
 νεστέρους τῶν Ἰνδῶν ἀμφισβητῆσαι τοῦ θεοῦ, λέγοντας
 Ἰνδὸν εἶναι τὸ γένος.

20. Γενέσθαι δὲ καὶ περὶ τὴν τῶν ἐλεφάντων θήραν,
 καὶ στήλας πανταχοῦ καταλιπεῖν τῆς ἰδίας στρατείας.
 ἐπελθεῖν δὲ καὶ τὰλλα τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἔθνη, καὶ
 περαιωθῆναι κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον εἰς τὴν Εὐρώπην.
 2 καὶ κατὰ μὲν τὴν Θράκην Λυκοῦργον τὸν βασιλέα τῶν
 βαρβάρων ἐναντιούμενον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πραττομένοις
 ἀποκτεῖναι, Μάρωνα δὲ γηραιὸν ἤδη καθεστῶτα κατα-
 λιπεῖν ἐπιμελητὴν τῶν ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ φυτευομένων,
 καὶ κτίστην αὐτὸν ποιῆσαι τῆς ἐπωνύμου πόλεως, ἣν
 3 ὀνομάσαι Μαρώνειαν. καὶ Μακεδόνα μὲν τὸν υἱὸν ἀπο-
 λιπεῖν βασιλέα τῆς ἀπ' ἐκείνου προσαγορευθείσης Μα-
 κεδονίας, Τριπτολέμῳ δ' ἐπιτρέψαι τὰς κατὰ τὴν Ἀττι-
 κὴν γεωργίας. τέλος δὲ τὸν Ὅσιριν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην
 ἐπελθόντα τὸν κοινὸν βίον τοῖς ἡμερωτάτοις καρποῖς
 4 εὐεργετῆσαι. εἰ δέ τις χώρα τὸ φυτὸν τῆς ἀμπέλου μὴ
 προσδέχοιτο, διδάξαι τὸ ἐκ τῆς κριθῆς κατασκευαζόμε-
 νον πόμα, λειπόμενον οὐ πολὺ τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας
 5 τε καὶ δυνάμεως. ἐπανελθόντα δ' εἰς τὴν Αἴγυπτον
 συναποκομίσαι δῶρά τε πανταχόθεν τὰ κράτιστα καὶ
 διὰ τὸ μέγεθος τῶν εὐεργεσιῶν συμπεφωνημένην λαβεῖν
 παρὰ πᾶσι τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἴσιν τοῖς οὐρανίοις
 6 τιμὴν. μετὰ δὲ ταῦτ' ἐξ ἀνθρώπων εἰς θεοὺς μεταστάντα
 τυχεῖν ὑπὸ Ἰσίδος καὶ Ἑρμοῦ θυσιῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν
 ἐπιφανεστάτων τιμῶν. τούτους δὲ καὶ τελετὰς καταδει-
 ξαι καὶ πολλὰ μυστικῶς εἰσηγήσασθαι, μεγαλύνοντας
 τοῦ θεοῦ τὴν δύναμιν.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

κισσό, κι ετούτο το φυτό υπάρχει μόνο σ' εκείνο το μέρος απ' όλη την Ινδία και τις γειτονικές χώρες. Άφησε και πολλές άλλες μαρτυρίες της παραμονής του σε κείνη τη χώρα, τόσες ώστε έφτασαν οι μεταγενέστεροι Ινδοί να αμφισβητήσουν την καταγωγή του θεού, λέγοντας πως είναι Ινδικής καταγωγής.

20. Έδειξε επίσης ενδιαφέρον και για το κυνήγι των ελεφάντων και άφησε παντού στήλες που μαρτυρούν την εκστρατεία του. Συνεχίζοντας, έφτασε και στα υπόλοιπα έθνη της Ασίας και πέρασε από τον Ελλήσποντο στην Ευρώπη. Στη Θράκη, σκότωσε τον βασιλιά των βαρβάρων Λυκούργο που εναντιώθηκε στις πράξεις του, ενώ τον Μάρωνα, που ήταν ήδη γέρος, τον άφησε να επιβλέπει την καλλιέργεια των φυτών που είχε εισάγει στη χώρα και τον αναγόρευσε ιδρυτή της πόλης που πήρε τ' όνομα του και ονομάστηκε Μαρώνεια. Τον γιο του τον Μακεδόνα τον άφησε βασιλιά στη χώρα που ονομάστηκε απ' αυτόν Μακεδονία, ενώ στον Τριπτόλεμο ανέθεσε την επιμέλεια της γεωργίας στην Αττική. Έτσι ο Όσιρις, αφού γύρισε όλο τον κόσμο, προήγαγε την κοινωνική ζωή εισάγοντας τους καρπούς που καλλιεργούνται ευκολότερα. Κι αν σε κάποια χώρα δεν ευδοκίμούσε το φυτό της αμπέλου, τους μάθαινε να πίνουν το ποτό που βγαίνει απ' το κριθάρι και δεν υστερεί πολύ από το κρασί ως προς την ευωδία και τη δύναμη²⁷. Επιστρέφοντας στην Αίγυπτο έφερε μαζί του τα καλύτερα δώρα από παντού και για το μέγεθος της ευεργεσίας του συμφωνήθηκε από όλους να λάβει την αθανασία και τιμή όμοια με αυτήν που απέδιδαν στους ουράνιους θεούς. Μετά απ' αυτά, από τη φύση την ανθρώπινη μετέβη στη θεϊκή και η Ίσις με τον Ερμή του απέδωσαν τις πλέον επιφανείς τιμές. Οι ίδιοι θέσπισαν και τελετές και εισηγήθηκαν μυστικές ιερουργίες, λαμπρύνοντας έτσι τη δύναμη του θεού.

21. Τῶν δ' ἱερέων περὶ τῆς Ὀσίριδος τελευτῆς ἐξ ἀρχαίων ἐν ἀπορρήτοις παρεληφότων, τῷ χρόνῳ ποτὲ συνέβη διὰ τινων εἰς τοὺς πολλοὺς ἐξενεχθῆναι τὸ
 2 σιωπώμενον. φασὶ γὰρ νομίμως βασιλεύοντα τῆς Αἰγύπτου τὸν Ὀσιριν ὑπὸ Τυφῶνος ἀναιρεθῆναι τάδελοφῶ, βιαίον καὶ ἀσεβοῦς ὄντος· ὃν διελόντα τὸ σῶμα τοῦ φονευθέντος εἰς ἑξ καὶ εἴκοσι μέρη δοῦναι τῶν σύνεπιθεμένων ἐκάστω μερίδα, βουλόμενον πάντας μετασχεῖν τοῦ μύσου, καὶ διὰ τούτου νομίζοντα συναγωνιστάς
 3 ἑξέειν καὶ φύλακας τῆς βασιλείας βεβαίους. τὴν δὲ Ἰσιν ἀδελφὴν οὕσαν Ὀσίριδος καὶ γυναῖκα μετελθεῖν τὸν φόνον, συναγωνιζομένου τοῦ παιδὸς αὐτῆς Ὀρουν· ἀνελοῦσαν δὲ τὸν Τυφῶνα καὶ τοὺς συμπράξαντας βασιλεύσαι τῆς Αἰγύπτου. γενέσθαι δὲ τὴν μάχην παρὰ τὸν ποταμὸν πλησίον τῆς νῦν Ἀνταίου κώμης καλουμένης, ἣν κεῖσθαι μὲν λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἀραβίαν μέρει, τὴν προσηγορίαν δ' ἔχειν ἀπὸ τοῦ κολασθέντος ὑφ' Ἡρακλέους Ἀνταίου, τοῦ κατὰ τὴν Ὀσίριδος ἡλικίαν
 4 γενομένου. τὴν δ' οὖν Ἰσιν πάντα τὰ μέρη τοῦ σώματος πλην τῶν αἰδοίων ἀνευρεῖν· βουλομένην δὲ τὴν τάνδρὸς ταφὴν ἄδηλον ποιῆσαι καὶ τιμωμένην παρὰ πᾶσι τοῖς τὴν Αἰγύπτου κατοικοῦσι, συντελέσαι τὸ δόξαν τοιῷδέ τινα τρόπῳ. ἐκάστω τῶν μερῶν περιπλάσαι λέγουσιν αὐτὴν τύπον ἀνθρωποειδῆ, παραπλήσιον Ὀσίριδι τὸ μέγεθος, ἐξ
 6 ἀρωμάτων καὶ κηροῦ· εἰσκαλεσαμένην δὲ κατὰ γένη τῶν ἱερέων ἐξορκίσαι πάντας μηδενὶ δηλώσειν τὴν δοθησομένην αὐτοῖς πίστιν, κατ' ἰδίαν δ' ἐκάστοις εἰπεῖν ὅτι μόνοις ἐκείνοις παρατίθεται τὴν τοῦ σώματος ταφὴν, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομνήσασαν παρακαλέσαι θάψαντας ἐν τοῖς ἰδίῳις τόποις τὸ σῶμα τιμᾶν ὡς θεὸν τὸν Ὀσιριν, καθιερωσάιν δὲ καὶ τῶν γινομένων παρ' αὐτοῖς ζῶων ἐν ὁποῖον ἂν βουληθῶσι, καὶ τοῦτ' ἐν μὲν τῷ ζῆν τιμᾶν,

21. Παρά το ότι οι *ιερείς* κληρονόμησαν από τα αρχαιότατα χρόνια τη δέσμευση να κρατούν απόκρυφα τα σχετικά με τον θάνατο του Όσιρι, με το πέρασμα του χρόνου, διέρρευσε από κάποιους το μυστικό στους πολλούς. Λένε λοιπόν πως όταν νόμιμος βασιλιάς της Αιγύπτου ήταν ο Όσιρις, ο αδελφός του ο Τυφών, που ήταν βίαιος και ασεβής, τον σκότωσε. Έκοψε το σώμα του σκοτωμένου σε είκοσι έξι μέρη κι έδωσε από ένα σε αυτούς που συνέργησαν μαζί του στη φονική επίθεση, θέλοντας μ' αυτό τον τρόπο να τους κάνει να μετάσχουν όλοι στο μίasma, με την ιδέα πως έτσι θα τον θεωρούν σύντροφο και θα είναι οι πιο πιστοί φρουροί της βασιλείας του. Η Ίσις, όμως, αδελφή και γυναίκα του Όσιρι, εκδικήθηκε τον φόνο μαζί με τον γιο της τον Ώρο, σκοτώνοντας τον Τυφώνα και τους συντρόφους του, κι έγινε βασίλισσα της Αιγύπτου. Η σύγκρουση έγινε στο ποτάμι κοντά στην κωμόπολη που ονομάζεται σήμερα Ανταίος και βρίσκεται απ' τη μεριά του ποταμού προς την Αραβία" τ' όνομα της η πόλη το πήρε από τον Ανταίο²⁸, έναν σύγχρονο του Όσιρι, που τον τιμώρησε ο Ηρακλής. Η Ίσις, λοιπόν, βρήκε όλα τα μέλη του σώματος του άντρα της, εκτός από τα γεννητικά του όργανα. Επειδή ήθελε να παραμείνει η ταφή του άντρα της μυστική, αλλά να τιμάται απ' όλους στην Αίγυπτο, σοφίστηκε το εξής. Σε κάθε μέλος λένε ότι έπλασε σχήμα ανθρώπου από αρωματικές ουσίες και κερί, στο μέγεθος του Όσιρι, και καλούσε ανά ομάδες τους ιερείς και τους εξόρκιζε να μην φανερώσουν σε κανένα το μεγάλο μυστικό που τους εμπιστεύονταν. Παίρνοντας κάθε ομάδα χωριστά τους έλεγε πως μόνο σ' εκείνους εμπιστεύονταν την ταφή του σώματος του Όσιρι και τους θύμιζε τις ευεργεσίες που τους είχε κάνει, παρακαλώντας τους να θάψουν το σώμα στον τόπο τους, να τιμάνε τον Όσιρι ως θεό και να του αφιερώσουν όποιο ζώο της περιοχής τους θέλουν και όσο ζει να το τιμούν, όπως τιμούσαν προηγούμενα τον

καθάπερ καὶ πρότερον τὸν Ὅσιριν, μετὰ δὲ τὴν τελευταίην
 7 τῆς ὁμοίας ἐκείνῳ κηδεῖας ἀξιοῦν. βουλομένην δὲ τὴν
 Ἰσιν καὶ τῷ λυσιτελεῖ προτρέψασθαι τοὺς ἱερεῖς ἐπὶ τὰς
 προειρημένους τιμὰς, τὸ τρίτον μέρος τῆς χώρας αὐτοῖς
 δοῦναι πρὸς τὰς τῶν θεῶν θεραπείας τε καὶ λειτουργίας.
 8 τοὺς δ' ἱερεῖς λέγεται, μνημονεύοντας τῶν Ὀσίριδος
 εὐεργεσιῶν καὶ τῇ παρακαλούσῃ βουλομένους χαρίζε-
 σθαι, πρὸς δὲ τούτοις τῷ λυσιτελεῖ προκληθέντας, πάντα
 9 πρᾶξαι κατὰ τὴν Ἰσίδος ὑποθήκην. διὸ καὶ μέχρι τοῦ νῦν
 ἐκάστους τῶν ἱερέων ὑπολαμβάνειν παρ' ἑαυτοῖς τεθά-
 φθαι τὸν Ὅσιριν, καὶ τὰ τε ἐξ ἀρχῆς καθιερωθέντα ζῶα
 τιμᾶν, καὶ τελευτησάντων αὐτῶν ἐν ταῖς ταφαῖς ἀνανε-
 10 οῦσθαι τὸ τοῦ Ὀσίριδος πένθος. τοὺς δὲ ταύρους τοὺς
 ἱερούς, τὸν τε ὀνομαζόμενον Ἄπιν καὶ τὸν Μνεῦιν,
 Ὀσίριδι καθιερωθῆναι, καὶ τούτους σέβεσθαι καθάπερ
 11 θεοὺς κοινῇ καταδειχθῆναι πᾶσιν Αἰγυπτίοις· ταῦτα γὰρ
 τὰ ζῶα τοῖς εὐροῦσι τὸν τοῦ σίτου καρπὸν συνεργῆσαι
 μάλιστα πρὸς τε τὸν σπόρον καὶ τὰς κοινὰς ἀπάντων ἐκ
 τῆς γεωργίας ὠφελείας.

22. Τὴν δὲ Ἰσὶν φασὶ μετὰ τὴν Ὀσίριδος τελευταίην
 ὁμοίαν μηδενὸς ἀνδρὸς ἔτι συνουσίαν προσδέξασθαι,
 διατελέσαι δὲ τὸν λοιπὸν τοῦ βίου χρόνον βασιλεύουσιν
 νομιμώτατα καὶ ταῖς εἰς τοὺς ἀρχομένους εὐεργεσίαις
 2 ἅπαντας ὑπερβαλλομένην. ὁμοίως δὲ καὶ ταύτην μετα-
 σταῶσαν ἐξ ἀνθρώπων τυχεῖν ἀθανάτων τιμῶν καὶ ταφῆ-
 ναι κατὰ τὴν Μέμφιν, ὅπου δείκνυνται μέχρι τοῦ νῦν ὁ
 3 σηκός, ὑπάρχων ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἡφαίστου. ἔνιοι δέ
 φασιν οὐκ ἐν Μέμφει κεῖσθαι τὰ σώματα τούτων τῶν
 θεῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς Αἰγύπτου
 κατὰ τὴν ἐν τῷ Νεῖλῳ νῆσον, κειμένην μὲν πρὸς ταῖς
 καλουμέναις Φίλαις, ἔχουσαν δὲ προσηγορίαν ἀπὸ τοῦ

Όσιρι, κι όταν πεθαίνει, να του κάνουν κηδεία όμοια μ' εκείνη του Όσιρι. Θέλοντας η Ίσις να προτρέψει τους ιερείς και προς το συμφέρον τους στην απόδοση των προαναφερθέντων τιμών, τους παραχώρησε το ένα τρίτο της χώρας για τα έξοδα των τελετουργιών και των άλλων υπηρεσιών προς τους θεούς. Λέγεται ότι οι ιερείς αναλογιζόμενοι τις ευεργεσίες του Όσιρι και θέλοντας να ευχαριστήσουν τη βασίλισσα που τους παρακαλούσε θερμά, αλλά υποκινούμενοι κι από το δικό τους συμφέρον, τα έκαναν όλα σύμφωνα με τις υποθήκες της Ίσιδος. Γι' αυτό και μέχρι σήμερα, ο κάθε ιερέας θεωρεί πως ο Όσιρις είναι θαμμένος στη δική του περιοχή και τιμάει τα ζώα που του είχαν αφιερωθεί εξ αρχής κι όταν αυτά πεθάνουν, τα θάβει τιμητικά ανανεώνοντας έτσι το πένθος για τον Όσιρι. Οι ιεροί ταύροι, οι ονομαζόμενοι Άπισ και Μνεύις²⁹, που αφιερώθηκαν στον Όσιρι, καθιερώθηκε να λατρεύονται ως θεοί σ' ολόκληρη την Αίγυπτο, γιατί τούτα τα ζώα, βοήθησαν εκείνους που βρήκαν τον καρπό του σταριού, περισσότερο απ' όλα τ' άλλα, στη σπορά και σ' όλες τις γεωργικές εργασίες απ' τις οποίες ωφελείται η ανθρωπότητα.

22. Η Ίσις, μετά τον θάνατο του Όσιρι, ορκίστηκε, λένε, να μην ξανασμίξει με άλλον άντρα και πέρασε την υπόλοιπη ζωή της ως βασίλισσα που έτρεφε μεγάλο σεβασμό προς "τους νόμους και μάλιστα ξεπέρασε όλους τους βασιλιάδες σε ευεργεσίες προς τους υπηκόους της. Έτσι όταν έφυγε κι εκείνη από τους ανθρώπους, δέχτηκε αθάνατες τιμές και θάφτηκε κοντά στη Μέμφιδα, όπου δείχνουν ακόμη και σήμερα το μνήμα της που βρίσκεται στο τέμενος του Ηφαίστου. Μερικοί όμως λένε πως τα σώματα τούτων των θεών δεν βρίσκονται στη Μέμφιδα αλλά στα σύνορα Αιθιοπίας και Αιγύπτου, στο νησί του Νείλου που βρίσκεται κοντά στην πόλη Φίλες και ονομάζεται, απ' αυτήν ακρι-

4 συμβεβηκότος ἱεροῦ πεδίου. σημεῖα δὲ τούτου δεικνύουσιν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ διαμένοντα τὸν τε τάφον τὸν κατεσκευασμένον Ὀσίριδι, κοινῇ τιμώμενον ὑπὸ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἱερέων, καὶ τὰς περὶ τοῦτον κειμένας
 5 ἐξήκοντα καὶ τριακοσίας χοάς· ταύτας γὰρ καθ' ἐκάστην ἡμέραν γάλακτος πληροῦν τοὺς πρὸς τούτοις ταχθέντας ἱερεῖς, καὶ θρηνεῖν ἀνακαλουμένους τὰ τῶν θεῶν ὀνόματα.
 6 διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν νῆσον ταύτην ἄβατον εἶναι τοῖς παριοῦσι. καὶ πάντα τοὺς τὴν Θηβαΐδα κατοικοῦντας, ἥπερ ἐστὶν ἀρχαιοτάτῃ τῆς Αἰγύπτου, μέγιστον ὄρκον κρίνειν, ὅταν τις τὸν Ὀσίριον τὸν ἐν Φίλαις κείμενον ὁμόσῃ.

Τὰ μὲν οὖν ἀνευρεθέντα τοῦ Ὀσίριδος μέρη ταφῆς ἀξιωθῆναί φασι τὸν εἰρημένον τρόπον, τὸ δὲ αἰδοῖον ὑπὸ μὲν Τυφῶνος εἰς τὸν ποταμὸν ῥιφῆναι λέγουσι διὰ τὸ μηδένα τῶν συνεργησάντων αὐτὸ λαβεῖν βουληθῆναι, ὑπὸ δὲ τῆς Ἰσιδος οὐδὲν ἦττον τῶν ἄλλων ἀξιωθῆναι τιμῶν ἰσοθέων· ἐν τε γὰρ τοῖς ἱεροῖς εἶδωλον αὐτοῦ κατασκευάσασαν τιμᾶν καταδειῖξαι καὶ κατὰ τὰς τελετὰς καὶ τὰς θυσίας τὰς τῷ θεῷ τούτῳ γινομένας ἐντιμότατον ποιῆσαι
 7 καὶ πλείστον σεβασμοῦ τυγχάνειν. διὸ καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἐξ Αἰγύπτου παρειληφότας τὰ περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς καὶ τὰς Διονυσιακὰς ἐορτάς, τιμᾶν τοῦτο τὸ μόριον ἐν τε τοῖς μυστηρίοις καὶ ταῖς τοῦ θεοῦ τούτου τελεταῖς τε καὶ θυσίαις, ὀνομάζοντας αὐτὸ φαλλόν.

23. Εἶναι δὲ ἔτη φασὶν ἀπὸ Ὀσίριδος καὶ Ἰσιδος ἕως τῆς Ἀλεξάνδρου βασιλείας τοῦ κτίσαντος ἐν Αἰγύπτῳ τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν πλείω τῶν μυρίων, ὥς δ' ἔνιοι γράφουσι, βραχὺν λείποντα τῶν δισμυρίων καὶ τρισχιλίων. τοὺς δὲ λέγοντας ἐν Θήβαις τῆς Βοιωτίας γεγονέναι τὸν θεὸν ἐκ Σεμέλης καὶ Διὸς φασὶ σχεδιάζειν.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΣ ΠΡΩΤΗ

βώς την ταφή, Ιερό Πεδίο³⁰. Ως απόδειξη δείχνουν τ' απομεινάρια που σώζονται ακόμη, τόσο από τον τάφο που κατασκευάστηκε για τον Όσιρι, τον οποίον τιμάνε από κοινού όλοι οι ιερείς της Αιγύπτου όσο και τις τριακόσιες εξήντα χοές που έχουν τοποθετηθεί τριγύρω του, τις οποίες γεμίζουνε κάθε μέρα με γάλα οι ιερείς που ορίζονται γι' αυτή τη δουλειά και θρηνούνε μνημονεύοντας τα ονόματα των θεών. Γι' αυτή ακριβώς την αιτία η νήσος είναι άβατη για τους ταξιδιώτες. Όλοι εξάλλου οι κάτοικοι της Θηβαΐδας, που είναι η αρχαιότερη περιοχή της Αιγύπτου, θεωρούν τον μεγαλύτερο όρκο τους να ορκιστούν στον Όσιρι που αναπαύεται στις Φίλες.

Τα μέρη, λοιπόν, του σώματος του Όσιρι που βρέθηκαν τιμήθηκαν, όπως λένε, με την ταφή που περιγράψαμε, αλλά τα γεννητικά όργανα, λένε, τα πέταξε ο Τυφώνας στον ποταμό, γιατί δεν θέλησε να τα πάρει κανείς από τους συνεργούς του. Η Ίσις όμως τα θεώρησε εξ ίσου άξια με τα υπόλοιπα μέρη για να λάβουν θεϊκές τιμές, διότι κατασκεύασε ομοίωμα τους, το έβαλε στα ιερά, πρόσταξε να το τιμούν και το έκανε αντικείμενο της μεγαλύτερης λατρείας και σεβασμού κατά τις τελετές και τις θυσίες προς τιμήν του θεού. Έτσι και οι Έλληνες, παίρνοντας από την Αίγυπτο τα όργια και τις εορτές του Διονύσου, τιμούν το γεννητικό μόριο τόσο στα μυστήρια τους όσο και στις τελετουργίες και θυσίες προς τιμήν του θεού και το ονομάζουν φαλλό.

23. Λένε πως από τον Όσιρι και την Ίσιδα μέχρι τη βασιλεία του Αλεξάνδρου που ίδρυσε την ομώνυμη πόλη του στην Αίγυπτο, τα χρόνια που πέρασαν είναι πολύ παραπάνω από δέκα χιλιάδες, ενώ κάποιοι τα λογαριάζουν λίγο λιγότερα από είκοσι τρεις χιλιάδες. Εκείνοι που λένε πως ο θεός Διόνυσος γεννήθηκε στις Θήβες της Βοιωτίας, γιος του Δία και της Σεμέλης, κατά τους ιερείς, επινοούν πράγ-

Ὀρφέα γὰρ εἰς Αἴγυπτον παραβαλόντα καὶ μετασχόντα
 τῆς τελετῆς καὶ τῶν Διονυσιακῶν μυστηρίων μεταλα-
 βεῖν, τοῖς δὲ Καδμείοις φίλον ὄντα καὶ τιμώμενον ὑπ'
 αὐτῶν μεταθεῖναι τοῦ θεοῦ τὴν γένεσιν ἐκείνοις χαριζό-
 μενον· τοὺς δ' ὄχλους τὰ μὲν διὰ τὴν ἄγνοιαν, τὰ δὲ διὰ
 τὸ βούλεσθαι τὸν θεὸν Ἑλλήνα νομίζεσθαι, προσδέξασθαι
 3 προσηνῶς τὰς τελετὰς καὶ τὰ μυστήρια. ἀφορμὰς δ' ἔχειν
 τὸν Ὀρφέα πρὸς τὴν μετάθεσιν τῆς τοῦ θεοῦ γενέσεώς τε
 4 καὶ τελετῆς τοιαύτας. Κάδμον ἐκ Θηβῶν ὄντα τῶν
 Αἰγυπτίων γεννῆσαι σὺν ἄλλοις τέκνοις καὶ Σεμέλῃν,
 ταύτην δὲ ὑφ' ὅτου δήποτε φθαρεῖσαν ἔγκνον γενέσθαι,
 καὶ τεκεῖν ἑπτὰ μηνῶν διελθόντων βρέφος τὴν ὄψιν
 οἶόν περ οἱ κατ' Αἴγυπτον τὸν Ὅσιριν γεγονέναι νομίζου-
 σι· ζωογονεῖσθαι δ' οὐκ εἰωθέναι τὸ τοιοῦτον, εἴτε τῶν
 θεῶν μὴ βουλομένων εἴτε τῆς φύσεως μὴ συγχωρούσης.
 5 Κάδμον δ' αἰσθόμενον τὸ γεγονός, καὶ χρησμόν ἔχοντα
 διατηρεῖν τὰ τῶν πατέρων νόμιμα, χρυσῶσαί τε τὸ
 βρέφος καὶ τὰς καθηκούσας αὐτῷ ποιήσασθαι θυσίας,
 ὥς ἐπιφανείας τινὸς κατ' ἀνθρώπους Ὀσίριδος γεγενη-
 6 μένης. ἀνάφαι δὲ καὶ τὴν γένεσιν εἰς Δία, σεμνύνοντα τὸν
 Ὅσιριν καὶ τῆς φθαρείσης τὴν διαβολὴν ἀφαιρούμενον·
 διὸ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐκδοθῆναι λόγον ὡς ἡ Κάδμον
 Σεμέλῃ τέτοκεν ἐκ Διὸς Ὅσιριν. ἐν δὲ τοῖς ὕστερον
 χρόνοις Ὀρφέα, μεγάλην ἔχοντα δόξαν παρὰ τοῖς Ἑλλη-
 σιν ἐπὶ μελωδίᾳ καὶ τελεταῖς καὶ θεολογίαις, ἐπιξενω-
 θῆναι τοῖς Καδμείοις καὶ διαφερόντως ἐν ταῖς Θήβαις
 7 τιμηθῆναι. μετεσχηκότα δὲ τῶν παρ' Αἰγυπτίοις θεολο-
 γουμένων μετενεγκεῖν τὴν Ὀσίριδος τοῦ παλαιοῦ γένεσιν
 ἐπὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, χαριζόμενον δὲ τοῖς Καδ-
 μείοις ἐνστήσασθαι καινὴν τελετὴν, καθ' ἣν παραδοῦναι
 τοῖς μνουμένοις ἐκ Σεμέλης καὶ Διὸς γεγενῆσθαι τὸν

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

ματα. Διότι όταν επισκέφτηκε την Αίγυπτο ο Ορφέας, πήρε μέρος στις τελετές και μυήθηκε στα Διονυσιακά μυστήρια, τα υιοθέτησε και, φίλος όντας των απογόνων του Κάδμου, που τον τιμούσαν κι κιόλας, μετέθεσε προς χάρη τους τη γέννηση του θεού στην πόλη τους· όσο για τον κόσμο, τόσο από άγνοια όσο και από επιθυμία να θεωρείται ο θεός Έλληνας, αποδέχτηκε με προθυμία τις τελετές και τα μυστήρια. Οι αφορμές που οδήγησαν τον Ορφέα στη μετάθεση της γέννησης και των τελετών του θεού ήταν περίπου οι εξής. Ο Κάδμος, που ήταν από τις Θήβες της Αιγύπτου, μαζί με τα άλλα του παιδιά γέννησε και τη Σεμέλη. Αυτή βιάστηκε από κάποιον άγνωστο, έμεινε έγκυος και γέννησε εφταμηνίτικο βρέφος που ήταν στην όψη ίδιο με τον Όσιρι, όπως πίστευαν πως έμοιαζε οι Αιγύπτιοι. Τέτοιο παιδί συνήθως δεν έρχεται στον κόσμο ζωντανό, είτε γιατί δεν το θέλουν οι θεοί είτε γιατί είναι αντίθετο στη Φύση. Ο Κάδμος, που ανακάλυψε τι συνέβη, επειδή είχε λάβει χρησμό που του έλεγε να τηρεί τα πατροπαράδοτα θέσμια, χρύσωσε το μωρό και του πρόσφερε τις καθιερωμένες θυσίες, ως να είχε τρόπον τινά επιφανεί³¹ ο Όσιρις στους ανθρώπους. Την πατρότητα του βρέφους απέδωσε στον Δία, μεγαλύνοντας έτσι τον Όσιρι και απαλλάσσοντας τη διακορευμένη από την κατακραυγή του κόσμου" γι' αυτό κυκλοφορεί στους Έλληνες η ιστορία ότι η Σεμέλη του Κάδμου γέννησε με τον Δία τον Όσιρι. Στα κατοπινά χρόνια, ο Ορφέας, που απόκτησε μεγάλη φήμη ανάμεσα στους Έλληνες για τη μουσική, τις τελετές και τα θεολογικά ζητήματα, φιλοξενήθηκε από τους απογόνους του Κάδμου και δέχτηκε εξαιρετικές τιμές στις Θήβες. Επειδή είχε διδαχτεί τη θεολογία των Αιγυπτίων, μετέφερε την αρχαία γέννηση του Όσιρι στους νεότερους χρόνους και για να ευχαριστήσει τους Καδμείους καθιέρωσε καινούρια τελετουργία, όπου δίδασκε στους μουούμενους ότι ο Διόνυσος γεννήθηκε από τη Σεμέλη και

Διόνυσον. τοὺς δ' ἀνθρώπους τὰ μὲν διὰ τὴν ἄγνοιαν
 ἐξαπατωμένους, τὰ δὲ διὰ τὴν Ὀρφέως ἀξιοπιστίαν καὶ
 δόξαν ἐν τοῖς τοιούτοις προσέχοντας, τὸ δὲ μέγιστον
 ἡδέως προσδεχομένους τὸν θεὸν Ἑλλήνα νομιζόμενον,
 8 καθάπερ προεῖρηται, χρῆσασθαι ταῖς τελεταῖς. ἔπειτα
 παραλαβόντων τῶν μυθογράφων καὶ ποιητῶν τὸ γένος,
 ἐμπεπληθῆναι τὰ θεάτρα, καὶ τοῖς ἐπιγινομένοις ἰσχυρὰν
 πίστιν καὶ ἀμετάθετον γενέσθαι.

24. Καθόλου δέ φασι τοὺς Ἑλλήνας ἐξειδιάζεσθαι
 τοὺς ἐπιφανεστάτους ἥρωάς τε καὶ θεοὺς, ἔτι δ' ἀποι-
 κίας τὰς παρ' ἑαυτῶν. καὶ γὰρ Ἡρακλέα τὸ γένος
 Αἰγύπτιον ὄντα, δι' ἀνδρείαν ἐπελθεῖν πολλὴν τῆς οἰκου-
 μένης, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Λιβύης θέσθαι στήλην· ὑπὲρ οὗ
 πειρῶνται τὰς ἀποδείξεις παρὰ τῶν Ἑλλήνων λαμβάνειν.
 2 ὁμολογουμένον γὰρ ὄντος παρὰ πᾶσιν ὅτι τοῖς Ὀλυμπίοις
 θεοῖς Ἡρακλῆς συνηγωνίσατο τὸν πρὸς τοὺς γίγαντας
 πόλεμον, φασὶ τῇ γῇ μηδαμῶς ἀρμόττειν γεγεννηκέναι
 τοὺς γίγαντας κατὰ τὴν ἡλικίαν ἣν οἱ Ἕλληνές φασιν
 Ἡρακλέα γεγενῆσθαι, γενεᾷ πρότερον τῶν Τρωικῶν,
 ἀλλὰ μᾶλλον, ὥς αὐτοὶ λέγουσι, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς
 γένεσιν τῶν ἀνθρώπων· ἀπ' ἐκείνης μὲν γὰρ παρ'
 Αἰγυπτίοις ἔτη καταριθμεῖσθαι πλείω τῶν μυρίων, ἀπὸ
 δὲ τῶν Τρωικῶν ἐλάττω τῶν χιλίων καὶ διακοσίων.
 3 ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντήν τῳ παλαιῷ
 πρέπειν Ἡρακλεῖ διὰ τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους
 μήπω τῶν ὅπλων εὖρημένων τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν
 ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντίταττομένους, ταῖς δὲ δοραῖς
 τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις ὅπλοις χρῆσθαι. καὶ Διὸς μὲν
 υἱὸν αὐτὸν ἀναγορεύουσι, μητρὸς δὲ ἧς ἐστίν οὗ φασιν
 4 γινώσκειν. τὸν δ' ἐξ Ἀλκμήνης γενόμενον ὕστερον
 πλείοσιν ἔτεσιν ἢ μυρίοις, Ἀλκαῖον ἐκ γενετῆς καλού-

τον Δία. Οι άνθρωποι είτε γιατί εξαπατούνταν από άγνοια είτε επειδή ο Ορφέας είχε μεγάλη αξιοπιστία και κύρος στους σχετικούς με τα θεολογικά, αλλά κυρίως επειδή ήταν ιδιαίτερα κολακευτικό να θεωρούν τον θεό Έλληνα, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, υιοθέτησαν τις τελετές του. Αργότερα, όταν παρέλαβαν τούτη την εκδοχή οι μυθογράφοι και οι ποιητές, γέμισαν μ' αυτήν τα θέατρα και εμφύσησαν στους μεταγενέστερους ισχυρή και αμετακίνητη πίστη.

24. Λένε μάλιστα πως οι Έλληνες έχουν γενικά την τάση να θεωρούν δικούς τους τους πιο επιφανείς ήρωες και θεούς και το ίδιο κάνουν και οι αποικίες τους. Ο Ηρακλής, για παράδειγμα, είναι Αιγυπτιακής καταγωγής και χάρη στην ανδρεία του τριγύρισε μεγάλο μέρος του κόσμου κι έστησε τη στήλη στη Λιβύη³²· τις αποδείξεις γι' αυτό παίρνουν οι Αιγύπτιοι από τους ίδιους τους Έλληνες. Δεδομένου πως όλοι συμφωνούν ότι ο Ηρακλής πολέμησε τους Γίγαντες στο πλευρό των Ολύμπιων Θεών, ισχυρίζονται πως δεν συμβιβάζεται χρονικά η ύπαρξη των Γιγάντων με την εποχή που λένε οι Έλληνες ότι γεννήθηκε ο Ηρακλής, μια γενιά, δηλαδή, πριν τα Τρωικά³³, αλλά μάλλον, όπως λένε, με την εποχή της Γένεσης του ανθρωπίνου γένους, διότι οι Αιγύπτιοι μετρούν από εκείνη την εποχή μέχρι τις μέρες μας πάνω από δέκα χιλιάδες χρόνια, ενώ από τον Τρωικό πόλεμο λιγότερα από χίλια διακόσια χρόνια. Ομοίως, το ρόπαλο και η λεοντή αρμόζουν στον παλαιό Ηρακλή, επειδή εκείνο τον καιρό δεν είχαν ακόμη εφευρεθεί τα όπλα και οι άνθρωποι πολεμούσαν τους αντίπαλους τους με ξύλα και χρησιμοποιούσαν τα δέρματα των ζώων για αμυντικό οπλισμό. Από τη μια, λένε, τον θεωρούν γιο του Δία κι από την άλλη δεν έχουν να πούνε τίποτα για τη μητέρα του. Όσο για κείνον που γεννήθηκε από την Αλκμήνη, μετά από δέκα χιλιάδες χρόνια και περισσότερα, όταν γεννήθηκε, τον έλε-

μενον, ὕστερον Ἡρακλέα μετονομασθῆναι, οὐχ ὅτι δι' Ἡραν ἔσχε κλέος, ὥς φησιν ὁ Μᾶτρεις, ἀλλ' ὅτι τὴν αὐτὴν ἐξήλωκώς προαίρεσιν Ἡρακλεῖ τῷ παλαιῷ τὴν ἐκείνου
 5 δόξαν ἅμα καὶ προσηγορίαν ἐκληρονόμησε. συμφωνεῖν δὲ τοῖς ὕφ' ἑαυτῶν λεγομένοις καὶ τὴν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐκ πολλῶν χρόνων παραδεδομένην φήμην, ὅτι καθαρὰν τὴν γῆν τῶν θηρίων ἐποίησεν Ἡρακλῆς· ὅπερ μηδαμῶς ἀρμόττειν τῷ γεγονότι σχεδὸν κατὰ τοὺς Τρωικοὺς χρόνους, ὅτε τὰ πλεῖστα μέρη τῆς οἰκουμένης ἐξημέρωτο γεωργίαις καὶ πόλεσι καὶ πλήθει τῶν κατοικούντων
 6 τὴν χώραν πανταχοῦ. μᾶλλον οὖν πρέπειν τῷ γεγονότι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὴν ἡμέρωσιν τῆς χώρας, κατισχυομένων ἔτι τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν θηρίων, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν ὑπερκειμένην χώραν μέχρι τοῦ νῦν ἔρημον οὔσαν καὶ θηριώδη.
 7 εἰκὸς γὰρ ταύτης ὡς πατρίδος προνοηθέντα τὸν Ἡρακλέα, καὶ καθαρὰν τὴν γῆν τῶν θηρίων ποιήσαντα, παραδοῦναι τοῖς γεωργοῖς τὴν χώραν, καὶ διὰ τὴν
 8 εὐεργεσίαν τυχεῖν ἰσοθέου τιμῆς. φασὶ δὲ καὶ τὸν Περσέα γεγονέναι κατ' Αἴγυπτον, καὶ τῆς Ἰσιδος τὴν γένεσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς Ἄργος μεταφέρεισθαι, μυθολογούντων τὴν Ἰὼ τὴν εἰς βοὸς τύπον μεταμορφωθείσαν.

25. Καθόλου δὲ πολλή τις ἐστὶ διαφωνία περὶ τούτων τῶν θεῶν. τὴν αὐτὴν γὰρ οἱ μὲν Ἴσιν, οἱ δὲ Δήμητραν, οἱ δὲ Θεσμοφόρον, οἱ δὲ Σελήνην, οἱ δὲ Ἡραν, οἱ δὲ πάσαις ταῖς προσηγορίαις ὀνομάζουσι. τὸν δὲ Ὅσιριν οἱ μὲν Σάραπιν, οἱ δὲ Διόνυσον, οἱ δὲ Πλούτωνα, οἱ δὲ Ἀμμωνα, τινὲς δὲ Δία, πολλοὶ δὲ Πᾶνα τὸν αὐτὸν νενομίκασι· λέγουσι δὲ τινες Σάραπιν εἶναι τὸν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι Πλούτωνα ὀνομαζόμενον.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

γαν Αλκαίο³⁴ και αργότερα μετονομάστηκε Ηρακλής, όχι γιατί οφείλει το «κλέος» του στην Ήρα, καταπώς λέει ο Μάτρις³⁵, αλλά, επειδή είχε την ίδια αγαθή προαίρεση με τον παλαιό Ηρακλή, κληρονόμησε τη δόξα του μαζί με το όνομα του. Με τα λεγόμενα τους συμφωνεί και η από πολλά χρόνια δοξασία που κυκλοφορεί ανάμεσα στους Έλληνες, ότι ο Ηρακλής ξεκαθάρισε τη γη από τα άγρια θηρία" γεγονός που δεν ταιριάζει καθόλου με την εποχή κοντά στον Τρωικό πόλεμο, οπότε το μεγαλύτερο μέρος της γης είχε εξημερωθεί με τη γεωργία, τις πόλεις και το πλήθος των κατοίκων σ' όλη την ύπαιθρο. Η εξημέρωση της χώρας ταιριάζει περισσότερο σε άνθρωπο που έζησε κατά τα πανάρχαια χρόνια, όταν οι άνθρωποι καταδυναστεύονταν ακόμη από το μεγάλο πλήθος των θηρίων, ειδικότερα στην Αίγυπτο, της οποίας το άνω μέρος είναι μέχρι και σήμερα έρημο και γεμάτο θηρία. Είναι φυσικό να υποθέσει κάποιος ότι το κύριο μέλημα του Ηρακλή ήταν εκείνη η χώρα, μιας κι ήταν πατρίδα του, και πως την ξεκαθάρισε από τα θηρία, παρέδωσε στους γεωργούς την ύπαιθρο κι εξαιτίας αυτής της ευεργεσίας τον τίμησαν όμοια με θεό. Λένε επίσης πως και ο Περσέας γεννήθηκε στην Αίγυπτο και πως η καταγωγή της Ίσιδος μεταφέρθηκε από τους Έλληνες στο Άργος, με τον μύθο για την Ιώ που μεταμορφώθηκε σε αγελάδα.

25. Γενικά υπάρχει μεγάλη διχογνωμία γι' αυτούς τους θεούς. Την ίδια θεά άλλοι αποκαλούν Ίσιδα, άλλοι Δήμητρα, άλλοι Θεσμοφόρο, άλλοι Σελήνη, άλλοι Ήρα κι άλλοι με όλα μαζί τα ονόματα. Παρομοίως, τον Όσιρι άλλοι λένε πως είναι ίδιος με τον Σάραπι, άλλοι με τον Διόνυσο, άλλοι με τον Πλούτωνα, άλλοι με τον Άμμωνα, μερικοί μάλιστα και με τον Δία, ενώ πολλοί τον θεωρούν ίδιο με τον Πάνα· υπάρχουν και μερικοί που λένε ότι Σάραπις είναι ο θεός που οι Έλληνες ονομάζουν Πλούτωνα. Οι Αιγύπτιοι λένε πως η

φασὶ δ' Αἰγύπτιοι τὴν Ἰσιν φαρμάκων τε πολλῶν πρὸς
 ὑγίειαν εὐρέτιν γεγονέναι καὶ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης
 3 μεγάλην ἔχειν ἐμπειρίαν· διὸ καὶ τυχοῦσαν τῆς ἀθανασίας
 ἐπὶ ταῖς θεραπαίαις τῶν ἀνθρώπων μάλιστα χαίρειν, καὶ
 κατὰ τοὺς ὕπνους τοῖς ἀξιούσι διδόναι βοηθήματα,
 φανερώς ἐπιδεικνυμένην τὴν τε ἰδίαν ἐπιφάνειαν καὶ τὸ
 4 πρὸς τοὺς δεομένους τῶν ἀνθρώπων εὐεργετικόν. ἀπο-
 δεῖξεις δὲ τούτων φασὶ φέρειν ἑαυτοὺς οὐ μυθολογίας
 ὁμοίως τοῖς Ἑλλήσιν, ἀλλὰ πράξεις ἐναργεῖς· πᾶσαν γὰρ
 σχεδὸν τὴν οἰκουμένην μαρτυρεῖν ἑαυτοῖς, εἰς τὰς ταύτης
 τιμὰς φιλοτιμουμένην διὰ τὴν ἐν ταῖς θεραπαίαις ἐπιφά-
 5 νειαν. κατὰ γὰρ τοὺς ὕπνους ἐφισταμένην διδόναι τοῖς
 κάμνουσι βοηθήματα πρὸς τὰς νόσους, καὶ τοὺς ὑπακού-
 σαντας αὐτῇ παραδόξως ὑγιαίνειν· καὶ πολλοὺς μὲν
 ὑπὸ τῶν ἰατρῶν διὰ τὴν δυσκολίαν τοῦ νοσήματος
 ἀπελπισθέντας ὑπὸ ταύτης σώζεσθαι, συχνοὺς δὲ παντε-
 λῶς πηρωθέντας τὰς ὀράσεις ἢ τινα τῶν ἄλλων μερῶν
 τοῦ σώματος, ὅταν πρὸς ταύτην τὴν θεὸν καταφύγωσιν,
 6 εἰς τὴν προϋπάρξασαν ἀποκαθίστασθαι τάξιν. εὐρεῖν δ'
 αὐτὴν καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας φάρμακον, δι' οὗ τὸν υἱὸν
 Ὠρον, ὑπὸ τῶν Τιτάνων ἐπιβουλευθέντα καὶ νεκρὸν
 εὐρεθέντα καθ' ὕδατος, μὴ μόνον ἀναστῆσαι, δοῦσαν
 τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθανασίας ποιῆσαι μεταλα-
 7 βεῖν. δοκεῖ δ' ὕστατος τῶν θεῶν οὗτος βασιλεῦσαι μετὰ
 τὴν τοῦ πατρὸς Ὀσίριδος ἐξ ἀνθρώπων μετὰστασιν. τὸν
 δὲ Ὠρον μεθερμηνευσμένον φασιν Ἀπόλλωνα ὑπάρχειν,
 καὶ τὴν τε ἰατρικὴν καὶ τὴν μαντικὴν ὑπὸ τῆς μητρὸς
 Ἰσίδος διδαχθέντα διὰ τῶν χρησμῶν καὶ τῶν θεραπειῶν
 εὐεργετεῖν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος.

26. Οἱ δ' ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων τὸν χρόνον ἀπὸ τῆς
 Ἥλιον βασιλείας συλλογιζόμενοι μέχρι τῆς Ἀλεξάνδρου
 διαβάσεως εἰς τὴν Ἀσίαν φασὶν ὑπάρχειν ἐτῶν μάλιστα

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

Τοις ανακάλυψε πλήθος φαρμάκων για την υγεία των ανθρώπων και πως ήταν πολύ έμπειρη στην ιατρική επιστήμη· γι' αυτό κι απ' όταν έγινε αθάνατη, η χαρά της είναι να γιατρεύει τους ανθρώπους και να βοηθάει την ώρα του ύπνου τους όσους ζητάνε τη συνδρομή της, επιδεικνύοντας φανερά τόσο την παρουσία της όσο και τις ευεργεσίες που προσφέρει στους ανθρώπους. Λένε, επίσης, πως αποδείξεις γι' αυτά δεν φέρνουν μύθους, όπως κάνουν οι Έλληνες, αλλά γεγονότα καταφάνερα" άλλωστε ολόκληρη σχεδόν η οικουμένη³⁶ συμφωνεί μαζί τους, δεδομένου ότι αποδίδει ιδιαίτερες τιμές στην Ίσιδα που φανερώνεται μέσα από τις θεραπείες της. Διότι κατά τη διάρκεια του ύπνου παρουσιάζεται και δίνει στους ασθενείς φάρμακα για τις αρρώστιες, κι όσοι την υπακούνε παραδόξως γιατρεύονται· πολλούς που τους απέλπισαν οι γιατροί, επειδή η αρρώστια τους ήταν δύσκολη, αυτή τους σώζει, ενώ πολλοί άλλοι που έχασαν τελείως το φως τους ή κάποιο άλλο μέρος του σώματος, αν καταφύγουν στη θεά, εκείνη αποκαθιστά την παλιά τους υγεία. Η ίδια μάλιστα βρήκε και το φάρμακο της αθανασίας, με το οποίο όχι μόνο ανέστησε από τους νεκρούς τον γιο της τον Ώρο, που είχε πέσει θύμα συνωμοσίας των Τιτάνων και τον βρήκανε νεκρό μέσα στο νερό, και του ξανάδωσε ψυχή, αλλά τον έκανε και αθάνατο. Φαίνεται πως ο Ώρος ήταν ο τελευταίος από τους θεούς που βασίλεψε, μετά τη μετάσταση του πατέρα του Όσιρι από το γένος των ανθρώπων. Λένε επιπλέον ότι μεθερμηνευόμενο το όνομα Ώρος δηλώνει τον Απόλλωνα, ότι έμαθε την ιατρική και τη μαντική τέχνη από τη μητέρα του την Ίσιδα και ότι με τους χρησμούς και τις θεραπείες του ευεργετεί το ανθρώπινο γένος.

26. Οι ιερείς της Αιγύπτου υπολογίζουν τον χρόνο που πέρασε από τη βασιλεία του Ήλιου μέχρι το πέρασμα του Αλεξάνδρου στην Ασία σε είκοσι τρεις χιλιάδες χρό-

- 2 πως δισμυρίων καὶ τρισχιλίων. μυθολογοῦσι δὲ καὶ τῶν
θεῶν τοὺς μὲν ἀρχαιοτάτους βασιλεῦσαι πλείω τῶν
3 χιλίων καὶ διακοσίων ἐτῶν, τοὺς δὲ μεταγενεστέρους
οὐκ ἐλάττω τῶν τριακοσίων. ἀπίστου δ' ὄντος τοῦ
πλήθους τῶν ἐτῶν, ἐπιχειροῦσιν τινες λέγειν ὅτι τὸ
παλαιόν, οὕτω τῆς περὶ τὸν ἥλιον κινήσεως ἐπεγνωσμέ-
4 νης, συνέβαινε κατὰ τὴν τῆς σελήνης περιόδον ἄγεσθαι
τὸν ἐνιαυτόν. διόπερ τῶν ἐτῶν τριακονθημέρων ὄντων
οὐκ ἀδύνατον εἶναι βεβιωκέναι τινὰς ἔτη χίλια καὶ
διακόσια· καὶ γὰρ νῦν δωδεκαμήνων ὄντων τῶν ἐνιαυ-
5 τῶν οὐκ ὀλίγους ὑπὲρ ἑκατὸν ἔτη ζῆν. παραπλήσια δὲ
λέγουσι καὶ περὶ τῶν τριακόσια ἔτη δοκούντων ἄρξαι·
κατ' ἐκείνους γὰρ τοὺς χρόνους τὸν ἐνιαυτὸν ἀπαρτίζε-
σθαι τέτταρσι μῆσι τοῖς γινομένοις κατὰ τὰς ἐκάστων
τῶν χρόνων ὥρας, οἷον ἔαρος, θέρους, χειμῶνος· ἀφ' ἧς
αἰτίας καὶ παρ' ἐνίοις τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐνιαυτοὺς
ὥρους καλεῖσθαι καὶ τὰς κατ' ἔτος ἀναγραφὰς ὥρογρα-
φίας προσαγορεύεσθαι.
- 6 Οἱ δ' οὖν Αἰγύπτιοι μυθολογοῦσι κατὰ τὴν Ἰσιδος
ἡλικίαν γεγονέναι τινὰς πολυσωμάτων τοὺς ὑπὸ μὲν τῶν
Ἑλλήνων ὀνομαζομένους γίγαντας, ὑφ' ἐαυτῶν δὲ ...δια-
κοσμουμένους τερατωδῶς ἐπὶ τῶν ἱερῶν καὶ τυπτομέ-
7 νους ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ὅσιριν. ἔνιοι μὲν οὖν αὐτοὺς
γηγενεῖς φασιν ὑπάρξαι, προσφάτου τῆς τῶν ζώων
γενέσεως ἐκ τῆς γῆς ὑπαρχούσης, ἔνιοι δὲ λέγουσι
σώματος ῥώμῃ διενεγκόντας καὶ πολλὰς πράξεις ἐπιτε-
8 λεσασμένους ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος μυθολογηθῆναι πο-
λυσωμάτων. συμφωνεῖται δὲ παρὰ τοῖς πλείστοις ὅτι
τοῖς περὶ τὸν Δία καὶ τὸν Ὅσιριν θεοῖς πόλεμον ἐνστη-
σάμενοι πάντες ἀνῆρέθησαν.

27. Νομοθετῆσαι δέ φασι τοὺς Αἰγυπτίους παρὰ τὸ
κοινὸν ἔθος τῶν ἀνθρώπων γαμεῖν ἀδελφὰς διὰ τὸ

νια. Κατά τους μύθους τους μάλιστα, οι αρχαιότεροι θεοί τους βασίλευαν πάνω από χίλια διακόσια χρόνια, ενώ οι μεταγενέστεροι όχι λιγότερα από τριακόσια. Επειδή τα χρόνια είναι πάρα πολλά και προκαλούν δυσπιστία, μερικοί επιχειρούν να το δικαιολογήσουν λέγοντας ότι παλαιά, τότε που οι άνθρωποι δεν γνώριζαν την κίνηση του ηλίου, ο χρόνος λογαριάζονταν με τον κύκλο της σελήνης. Κατά συνέπεια, αφού κάθε χρόνος λογαριαζόταν με τριάντα μέρες, δεν είναι αδύνατο να ζήσει κάποιος χίλια διακόσια χρόνια" εδώ και σήμερα, με τον χρόνο των δώδεκα μηνών, υπάρχουν ουκ ολίγοι που ζουν πάνω από εκατό χρόνια. Τα ίδια λένε και γι' αυτούς που θεωρούνται ότι βασίλευαν τριακόσια χρόνια· γιατί εκείνα τα χρόνια, το έτος απαρτιζόταν από τους τέσσερις μήνες που διαρκούσε η κάθε εποχή, δηλαδή η άνοιξη, το θέρος και ο χειμώνας. Για τον ίδιο λόγο μερικοί Έλληνες αποκαλούν τα έτη «ώρους» και τις ετήσιες καταγραφές «ωρογραφίες»³⁷.

Σύμφωνα με τους μύθους των Αιγυπτίων, στα χρόνια της Ίσιδος υπήρξαν κάποια πλάσματα με πολλά σώματα που οι Έλληνες ονόμαζαν γίγαντες³⁸, ενώ εκείνοι ... και τους παριστάνουν στους ναούς τους με μορφή τεράτων που ξυλοκοπιούνται από τον Όσιρι. Μερικοί λένε πως γεννήθηκαν από τη γη, επειδή ήταν πρόσφατη τότε η γέννηση ζώων μέσα από τη γη, ενώ άλλοι υποστηρίζουν πως επειδή είχαν μεγάλη σωματική δύναμη και εξαιτίας αυτού του γεγονότος επιδόθηκαν σε πολλά δύσκολα έργα, έφτασαν κι ονομάστηκαν πολυσώματοι κατά τον μύθο. Οι περισσότεροι πάντως συμφωνούν ότι, όταν άνοιξαν πόλεμο με τον Δία και τον Όσιρι, εξοντώθηκαν όλοι.

27. Επίσης λένε πως οι Αιγύπτιοι θέσπισαν νόμο, ενάντια στα κοινά έθιμα των υπολοίπων ανθρώπων, να παντρεύονται τις αδελφές τους, εξαιτίας της επιτυχίας που είχε το γεγονός

- γεγονὸς ἐν τούτοις τῆς Ἰσιδος ἐπίτευγμα· ταύτην γὰρ συνοικήσασαν Ὀσίριδι τῷ ἀδελφῷ, καὶ ἀποθανόντος ὁμοόσασαν οὐδενὸς ἔτι συνουσίαν ἀνδρὸς προσδέξεσθαι, μετελθεῖν τὸν τε φόνον τὰνδρὸς καὶ διατελέσαι βασιλεύουσαν νομιμώτατα, καὶ τὸ σύνολον πλείστων καὶ
- 2 μεγίστων ἀγαθῶν αἰτίαν γενέσθαι πᾶσιν ἀνθρώποις. διὰ δὴ ταύτας τὰς αἰτίας καταδειχθῆναι μείζονος ἐξουσίας καὶ τιμῆς τυγχάνειν τὴν βασίλισσαν τοῦ βασιλέως, καὶ παρὰ τοῖς ἰδιώταις κυριεύειν τὴν γυναιῖκα τὰνδρὸς, ἐν τῇ τῆς προικὸς συγγραφῇ προσομολογούντων τῶν γαμούντων ἅπαντα πειθαρχήσῃ τῇ γαμουμένη.
- 3 Οὐκ ἄγνωϖ δὲ διότι τινὲς τῶν συγγραφέων ἀποφαίνονται τοὺς τάφους τῶν θεῶν τούτων ὑπάρχειν ἐν Νύσῃ τῆς Ἀραβίας, ἀφ' ἧς καὶ Νυσαῖον τὸν Διόνυσον ὠνομάσθαι. εἶναι δὲ καὶ στήλην ἑκατέρου τῶν θεῶν ἐπιγε-
- 4 γραμμένην τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν. ἐπὶ μὲν οὖν τῆς Ἰσιδος ἐπιγεγράφθαι “Ἐγὼ Ἰσίς εἰμι ἢ βασίλισσα πάσης χώρας, ἢ παιδευθεῖσα ὑπὸ Ἑρμοῦ, καὶ ὅσα ἐγὼ ἐνομοθέτησα, οὐδεὶς αὐτὰ δύναται λῦσαι. ἐγὼ εἰμι ἢ τοῦ νεωτάτου Κρόνου θεοῦ θυγάτηρ πρεσβυτάτη· ἐγὼ εἰμι γυνὴ καὶ ἀδελφὴ Ὀσίριδος βασιλέως· ἐγὼ εἰμι ἢ πρώτη καρπὸν ἀνθρώποις εὐροῦσα· ἐγὼ εἰμι μήτηρ Ὠρου τοῦ βασιλέως· ἐγὼ εἰμι ἢ ἐν τῷ ἄστρῳ τῷ ἐν τῷ κυνὶ ἐπιτέλλουσα· ἐμοὶ Βούβαστος ἢ πόλις ὠκοδομήθη. χαῖρε
- 5 χαῖρε Αἴγυπτε ἢ θρέψασά με.” ἐπὶ δὲ τῆς Ὀσίριδος ἐπιγεγράφθαι λέγεται “Πατὴρ μὲν ἐστὶ μοι Κρόνος νεώτατος θεῶν ἀπάντων, εἰμὶ δὲ Ὀσίρις ὁ βασιλεύς, ὁ στρατεύσας ἐπὶ πᾶσαν χώραν ἕως εἰς τοὺς ἀοικήτους τόπους τῶν Ἰνδῶν καὶ τοὺς πρὸς ἄρκτον κεκλιμένους, μέχρι Ἰστρου ποταμοῦ πηγῶν, καὶ πάλιν ἐπὶ τᾶλλα μέρη ἕως ὠκεανοῦ. εἰμὶ δὲ υἱὸς Κρόνου πρεσβύτατος, καὶ βλαστὸς ἐκ καλοῦ τε καὶ εὐγενοῦς ὧϖ ὁ σπέρμα συγγενὲς ἐγεννήθη ἡμέρας. καὶ οὐκ ἔστι τόπος τῆς οἰκουμένης εἰς ὃν ἐγὼ οὐκ ἀφῖγμαι, διαδὸς πᾶσιν ὧν ἐγὼ εὐρετής

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

αυτό στην περίπτωση της 'Ισιδος' εκείνη είχε παντρευτεί τον αδελφό της τον 'Οσιρι, κι όταν εκείνος πέθανε ορκίστηκε να μη σμίξει με άλλον άντρα, εκδικήθηκε τον φόνο του συζύγου της, βασίλευσε με απόλυτο σεβασμό προς τους νόμους και έγινε αιτία να χορηγηθούν του κόσμου τα καλά στους ανθρώπους. Γι' αυτές ακριβώς τις αιτίες, επικράτησε να έχει περισσότερες τιμές και δύναμη η βασίλισσα, παρά ο βασιλιάς, και στους απλούς ανθρώπους να κυβερνάει η γυναίκα τον άντρα³⁹, ενώ στο γαμήλιο συμβόλαιο οι μελλοντικοί συμφωνούν πως ο γαμπρός θα πειθαρχεί σε όλα στη νύφη.

Δεν αγνοώ δε ότι σύμφωνα με μερικούς ιστορικούς οι τάφοι τούτων των θεών βρίσκονται στη Νύσα της Αραβίας, απ' όπου ονομάστηκε και ο Διόνυσος Νυσαίος. Και πως υπάρχει από μια στήλη για κάθε θεό γραμμένη με τα ιερά γράμματα. Στη στήλη της 'Ισιδος υπάρχει η επιγραφή: «Εγώ είμαι η 'Ισις, η βασίλισσα όλων των χωρών, που με εκπαίδευσε ο Ερμής, και όσα εγώ νομοθέτησα κανείς δεν μπορεί να καταργήσει. Εγώ είμαι η μεγαλύτερη θυγατέρα του πιο νέου θεού, του Κρόνου" είμαι γυναίκα και αδελφή του βασιλέως 'Οσιρί" εγώ είμαι η πρώτη που ανακάλυψε καρπό για τους ανθρώπους· εγώ είμαι η μητέρα του βασιλέως 'Ωρου' εγώ είμαι αυτή που ανατέλλει στον αστερισμό του Κυνός⁴⁰· εγώ έκτισα τη Βούβαστο. Χαίρε, χείρε Αίγυπτος που με ανέθρεψες». Στη στήλη του 'Οσιρι η επιγραφή λέει: «Πατέρας μου είναι ο Κρόνος, ο πιο νέος απ' τους θεούς¹ είμαι ο 'Οσιρις ο βασιλεύς που εκστράτευσε σ' όλες τις χώρες μέχρι τα ακατοίκητα μέρη των Ινδιών και στις χώρες του βορρά ως τις πηγές του 'Ιστρου⁴¹ και πάλι στα υπόλοιπα μέρη μέχρι τον Ωκεανό. Είμαι ο μεγαλύτερος γιος του Κρόνου, βλαστάρι από όμορφο κι ευγενικό αβγό, γεννήθηκα από σπόρο συγγενή με την ημέρα. Και δεν υπάρχει τόπος της οικουμένης όπου να μην έφτασα, διαδίδοντας σε όλους αυτά

6 ἐγενόμην.” τὸσαῦτα τῶν γεγραμμένων ἐν ταῖς στήλαις
 φασὶ δύνασθαι ἀναγνῶναι, τὰ δ’ ἄλλα ὄντα πλείω
 κατεφθάρθαι διὰ τὸν χρόνον. τὰ μὲν οὖν περὶ τῆς ταφῆς
 τῶν θεῶν τούτων διαφωνεῖται παρὰ τοῖς πλείστοις διὰ τὸ
 τοὺς ἱερεῖς ἐν ἀπορρήτοις παρειληφότας τὴν περὶ τούτων
 ἀκριβειαν μὴ βούλεσθαι τάληθές ἐκφέρειν εἰς τοὺς
 πολλούς, ὥς ἂν καὶ κινδύνων ἐπικειμένων τοῖς τὰ πόρρη-
 τα περὶ τῶν θεῶν τούτων μηνύσασιν εἰς τοὺς ὄχλους.

28. Οἱ δ’ οὖν Αἰγύπτιοί φασι καὶ μετὰ ταῦτα
 ἀποικίας πλείστας ἐξ Αἰγύπτου κατὰ πᾶσαν διασπαρῆ-
 ναι τὴν οἰκουμένην. εἰς Βαβυλῶνα μὲν γὰρ ἀγαγεῖν
 ἀποίκους Βῆλον τὸν νομιζόμενον Ποσειδῶνος εἶναι καὶ
 Λιβνύς· ὃν παρὰ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν καθιδρυθέντα
 τοὺς τε ἱερεῖς καταστήσασθαι παραπλησίως τοῖς κατ’
 Αἴγυπτον ἀτελεῖς καὶ πάσης λειτουργίας ἀπολελυμένους,
 οὓς Βαβυλώνιοι καλοῦσι Χαλδαίους, τὰς τε παρατηρή-
 σεις τῶν ἄστρον τούτους ποιεῖσθαι, μιμουμένους τοὺς
 παρ’ Αἰγυπτίοις ἱερεῖς καὶ φυσικούς, ἔτι δὲ ἀστρολόγους.

2 λέγουσι δὲ καὶ τοὺς περὶ τὸν Δαναὸν ὀρμηθέντας ὁμοίως
 ἐκεῖθεν συνοικίσαι τὴν ἀρχαιοτάτην σχεδὸν τῶν παρ’
 Ἑλλήσι πόλεων Ἄργος, τό τε τῶν Κόλχων ἔθνος ἐν τῷ
 Πόντῳ καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἀνὰ μέσον Ἀραβίας καὶ

3 Συρίας οἰκίσαι τινὰς ὀρμηθέντας παρ’ ἐάντων· διὸ καὶ
 παρὰ τοῖς γένεσι τούτοις ἐκ παλαιοῦ παραδεδόσθαι τὸ
 περιτέμνειν τοὺς γεννωμένους παῖδας, ἐξ Αἰγύπτου

4 μετενηνεγμένου τοῦ νομίμου. καὶ τοὺς Ἀθηναίους δέ
 φασιν ἀποίκους εἶναι Σαῖτῶν τῶν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ
 πειρῶνται τῆς οἰκειότητος ταύτης φέρειν ἀποδείξεις·
 παρὰ μόνοις γὰρ τῶν Ἑλλήνων τὴν πόλιν ἄστρ καλεῖ-
 σθαι, μετενηνεγμένης τῆς προσηγορίας ἀπὸ τοῦ παρ’
 αὐτοῖς Ἄστεος. ἔτι δὲ τὴν πολιτείαν τὴν αὐτὴν ἐσχηκέ-

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

που ο ίδιος ανακάλυψα». Τόσα, λένε, μπορεί κάποιος να διαβάσει από τα γραμμένα στις στήλες, τα υπόλοιπα, τα περισσότερα, έχουνε φθαρεί από τον χρόνο. Σχετικά με την ταφή των θεών τούτων δεν υπάρχει καμία ομοφωνία, επειδή οι ιερείς τα παρέλαβαν ως απόρρητο μυστικό που δεν πρέπει να αποκαλύψουν και δεν επιθυμούν να φανερώσουν την αλήθεια στον κόσμο, γιατί κίνδυνοι μεγάλοι περιμένουν όποιον αποκαλύψει στον λαό την απόρρητη γνώση τούτων των θεών.

28. Οι Αιγύπτιοι λοιπόν λένε ότι μετά απ' αυτά, πάρα πολλές αποικίες απλώθηκαν από την Αίγυπτο σ' όλην την οικουμένη. Στη Βαβυλωνία, για παράδειγμα, οδήγησε αποίκους ο Βήλος που θεωρούνταν γιος του Ποσειδώνα και της Λιβύης. Αυτός, αφού εγκαταστάθηκε στον Ευφράτη ποταμό, διόρισε ιερείς, που οι Βαβυλώνιοι τους ονομάζουν Χαλδαίους, απαλλαγμένους από φόρους και κάθε είδους υποχρέωση προς το κράτος, κατά το παράδειγμα του ιερατείου της Αιγύπτου⁴², που κάνανε αστρονομικές παρατηρήσεις, μιμούμενοι τους Αιγυπτίους ιερείς, φυσικούς και αστρολόγους. Λένε επίσης πως και οι άποικοι που έφυγαν μαζί με τον Δαναό από την Αίγυπτο εγκαταστάθηκαν στην αρχαιότερη σχεδόν ελληνική πόλη, στο Αργός και πως οι λαοί των Κόλχων στον Πόντο και των Ιουδαίων μεταξύ Αραβίας και Συρίας ιδρύθηκαν ως αποικίες από ανθρώπους που έφυγαν από εκεί. Γι' αυτό και σ' ετούτους τους λαούς, υπάρχει η παράδοση από παλαιά να γίνεται περιτομή στα αγόρια που γεννιούνται, έθιμο που μεταφέρθηκε από την Αίγυπτο. Ακόμα και οι Αθηναίοι, λένε, είναι άποικοι των Σαϊτών από την Αίγυπτο και προσπαθούν να φέρουν αποδείξεις γι' αυτή τη συγγένεια, ότι είναι οι μόνοι από τους Έλληνες που αποκαλούν την πόλη άστν, ονομασία που φέρανε από το Άστν της Αιγύπτου. Επιπλέον, η πολιτεία τους

- 5 ναι τάξιν καὶ διαίρεσιν τῇ παρ' Αἰγυπτίοις, εἰς τρία μέρη
 διανεμηθείσῃ· καὶ πρῶτην μὲν ὑπάρξαι μερίδα τοὺς
 εὐπατριίδας καλουμένους, οἵτινες ὑπῆρχον ἐν παιδείᾳ
 μάλιστα διατετριφότες καὶ τῆς μεγίστης ἡξιωμένοι
 τιμῆς παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἱερεῦσι· δευτέ-
 ραν δὲ τάξιν γενέσθαι τὴν τῶν γεωμόρων τῶν ὀφειλόντων
 ὅπλα κεκτῆσθαι καὶ πολεμεῖν ὑπὲρ τῆς πόλεως ὁμοίως
 τοῖς κατ' Αἴγυπτον ὀνομαζομένοις γεωργοῖς καὶ τοὺς
 μαχίμους παρεχομένοις· τελευταίαν δὲ μερίδα καταριθ-
 μηθῆναι τὴν τῶν δημιουργῶν τῶν τὰς βαναύσους τέχνας
 μεταχειριζομένων καὶ λειτουργίας τελούντων τὰς ἀνα-
 γκασιότατας, τὸ παραπλήσιον ποιούσης τῆς τάξεως ταύ-
 6 τῆς παρ' Αἰγυπτίοις. γεγονέναι δὲ καὶ τῶν ἡγεμόνων
 τινὰς Αἰγυπτίους παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις· τὸν γὰρ Πέτην
 τὸν πατέρα Μενεσθέως τοῦ στρατεύσαντος εἰς Τροίαν
 φανερώς Αἰγύπτιον ὑπάρξαντα τυχεῖν ὕστερον Ἀθήνησι
 7 πολιτείας τε καὶ βασιλείας.... διφυοῦς δ' αὐτοῦ γεγονό-
 τος, τοὺς μὲν Ἀθηναίους μὴ δύνασθαι κατὰ τὴν ἰδίαν
 ὑπόστασιν ἀποδοῦναι περὶ τῆς φύσεως ταύτης τὰς
 ἀληθεῖς αἰτίας, ἐν μέσῳ κειμένου πᾶσιν ὅτι δνοῖν πολι-
 τειῶν μετασχόν, Ἑλληνικῆς καὶ βαρβάρου, διφυῆς ἐνο-
 μίσθη, τὸ μὲν ἔχων μέρος θηρίου, τὸ δὲ ἀνθρώπου.

29. Ὅμοίως δὲ τούτῳ καὶ τὸν Ἑρεχθεά λεγούσι τὸ
 γένος Αἰγύπτιον ὄντα βασιλεῦσαι τῶν Ἀθηνῶν, τοιαύτας
 τινὰς φέροντες ἀποδείξεις· γενομένων γὰρ ὁμολογουμέ-
 νως αὐχμῶν μεγάλων κατὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν οἰκουμένην
 πλὴν Αἰγύπτου διὰ τὴν ιδιότητα τῆς χώρας, καὶ φθορᾶς
 ἐπιγενομένης τῶν τε καρπῶν καὶ πλήθους ἀνθρώπων, ἐξ
 Αἰγύπτου τὸν Ἑρεχθεά κομίσαι διὰ τὴν συγγένειαν σίτου
 πληθος εἰς τὰς Ἀθήνας· ἀνθ' ὧν τοὺς εὖ παθόντας
 2 βασιλεῖα καταστήσῃ τὸν εὐεργέτην. τοῦτον δὲ παραλα-
 βόντα τὴν ἡγεμονίαν καταδείξαι τὰς τελετὰς τῆς Δή-
 μητρος ἐν Ἐλευσίνι καὶ τὰ μυστήρια ποιῆσαι, μετενεγ-
 κόντα τὸ περὶ τούτων νόμιμον ἐξ Αἰγύπτου. καὶ τῆς θεοῦ
 δὲ παρουσίαν εἰς τὴν Ἀττικὴν γεγονυῖαν κατὰ τούτους

έχει την ίδια διάταξη και διαίρεση με εκείνη των Αιγυπτίων, όπου οι άνθρωποι χωρίζονταν σε τρία μέρη. Πρώτο μέρος οι λεγόμενοι ευπατρίδες που είχαν τη μεγαλύτερη μόρφωση και τους εκτιμούσαν πάνω απ' όλους, όπως τους ιερείς οι Αιγύπτιοι· δεύτερη τάξη οι γεώμοροι που όφειλαν να έχουν όπλα και να υπερασπίζονται την πόλη τους, όπως στην Αίγυπτο είναι οι γεωργοί από τους οποίους προέρχονται οι μάχιμοι· και τελευταίο μέρος οι τεχνίτες, που ασκούσαν τα χειρωνακτικά επαγγέλματα και εκτελούσαν τις πιο αναγκαίες λειτουργίες, παραπλήσια τάξη υπάρχει και στους Αιγυπτίους. Επιπλέον μερικοί από τους ηγεμόνες των Αθηναίων ήταν, λένε, Αιγύπτιοι· όπως, για παράδειγμα, ο Πέτης⁴³, ο πατέρας του Μενεσθέα, που πήγε στην Τροία και ήταν εμφανώς Αιγύπτιος, αργότερα κατάφερε να γίνει Αθηναίος πολίτης και να πάρει τη βασιλεία⁴⁴ ... είχε διττή φύση και οι Αθηναίοι δεν μπορούσαν από την πλευρά τους να δώσουν την αληθινή εξήγηση της διπλής του φύσης, ενώ είναι φανερό σε όλους ότι είχε διπλή πολιτική υπόσταση, την ελληνική και τη βαρβαρική, γι' αυτό τον θεώρησαν διφυή, μισό θηρίο μισό άνθρωπο.

29. Όμοια μ' αυτόν, θεωρούν πως και ο Ερεχθέας, που ήταν Αιγυπτιακής καταγωγής, έγινε βασιλιάς των Αθηναίων, με τις παρακάτω αποδείξεις. Κάποτε, που έπεσε ομολογουμένως μεγάλη ξηρασία, σ' όλο τον κόσμο εκτός από την Αίγυπτο, χάρη στον ιδιαίτερο χαρακτήρα τούτης της χώρας, και καταστράφηκαν οι σοδειές και πλήθος μαζί ανθρώπων, ο Ερεχθέας έφερε από την Αίγυπτο στην Αθήνα, ένεκα της συγγένειας, μεγάλη ποσότητα σταριού. Σε ανταπόδοση της ευεργεσίας του, οι Αθηναίοι τον έκαναν βασιλιά. Αυτός, όταν παρέλαβε την ηγεμονία, θέσπισε τις τελετουργίες της Δήμητρας στην Ελευσίνα και ίδρυσε τα μυστήρια, φέρνοντας τα ήθη και τις συνήθειες της Αιγύπτου. Και η παράδοση ότι η θεά παρουσιάστηκε στην Αττική δημιουρ-

τοὺς χρόνους παραδεδοῖσθαι κατὰ λόγον, ὥς ἂν τῶν
 ἐπωνύμων ταύτης καρπῶν τότε κομισθέντων εἰς τὰς
 Ἀθήνας, καὶ διὰ τοῦτο δοῖναι πάλιν ἐξ ἀρχῆς τὴν εὖρεσιν
 γεγονέναι τοῦ σπέρματος, δωρησαμένης τῆς Δήμητρος.
 3 ὁμολογεῖν δὲ καὶ τοὺς Ἀθηναίους ὅτι βασιλεύοντος
 Ἐρεχθέως καὶ τῶν καρπῶν διὰ τὴν ἀνομβρίαν προσηφα-
 νισμένων ἢ τῆς Δήμητρος ἐγένετο παρουσία πρὸς αὐτοὺς
 καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ σίτου. πρὸς δὲ τούτοις αἱ τελεταὶ καὶ τὰ
 μυστήρια ταύτης τῆς θεοῦ τότε κατεδείχθησαν ἐν Ἐλευ-
 4 σῖνι. τὰ τε περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀρχαιότητος ὡσαύτως
 ἔχειν Ἀθηναίους καὶ τοὺς Αἰγυπτίους· τοὺς μὲν γὰρ
 Εὐμόλπιδας ἀπὸ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἱερέων μετενηνέ-
 χθαι, τοὺς δὲ Κήρυκας ἀπὸ τῶν παστοφόρων. τὴν τε Ἰσιν
 μόνους τῶν Ἑλλήνων ὁμνύειν, καὶ ταῖς ἰδέαις καὶ τοῖς
 5 ἡθεσιν ὁμοιοτάτους εἶναι τοῖς Αἰγυπτίοις. πολλὰ δὲ καὶ
 ἄλλα τούτοις παραπλήσια λέγοντες φιλοτιμότερον ἢ περ
 ἀληθινώτερον, ὥς γ' ἐμοὶ φαίνεται, τῆς ἀποικίας ταύτης
 ἀμφισβητοῦσι διὰ τὴν δόξαν τῆς πόλεως. καθόλου δὲ
 πλείστας ἀποικίας Αἰγύπτιοί φασιν ἐκπέμψαι τοὺς ἐαν-
 τῶν προγόνους ἐπὶ πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης διὰ τε τὴν
 ὑπεροχὴν τῶν βασιλευσάντων παρ' αὐτοῖς καὶ διὰ τὴν
 6 ὑπερβολὴν τῆς πολυανθρωπίας· ὑπὲρ ὧν μήτε ἀποδείξε-
 ως φερομένης μηδεμιᾶς ἀκριβοῦς μήτε συγγραφέως
 ἀξιοπίστου μαρτυροῦντος, οὐκ ἐκρίναμεν ὑπάρχειν τὰ
 λεγόμενα γραφῆς ἄξια. καὶ περὶ μὲν τῶν θεολογουμένων
 παρ' Αἰγυπτίοις τοσαῦθ' ἡμῖν εἰρήσθω, στοχαζομένοις
 τῆς συμμετρίας· περὶ δὲ τῆς χώρας καὶ τοῦ Νεῖλου καὶ
 τῶν ἄλλων τῶν ἀκοῆς ἀξίων ἐν κεφαλαίοις ἕκαστα
 διεξιέναι πειρασόμεθα.

30. Ἡ γὰρ Αἴγυπτος κεῖται μὲν μάλιστα πῶς κατὰ
 μεσημβρίαν, ὀχυρότητι δὲ φυσικῇ καὶ κάλλει χώρας οὐκ
 ὀλίγῳ δοκεῖ προέχειν τῶν εἰς βασιλείαν ἀφωρισμένων
 2 τόπων. ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς δύσεως ὠχύρωκεν αὐτὴν ἡ

γήθηκε εκείνη την εποχή, πράγμα που είναι λογικό, γιατί οι καρποί που πήραν το όνομα της τότε έφτασαν στην Αθήνα και γι' αυτό τον λόγο φάνηκε ωσάν να εφευρέθηκε εξαρχής ο σπόρος, ως δώρο της Δήμητρας. Συμφωνούν και οι Αθηναίοι ότι όταν ήταν βασιλιάς ο Ερεχθέας κι είχαν ήδη εξαφανιστεί οι καρποί της γης από ανομβρία, τότε τους παρουσιάστηκε η Δήμητρα και του δώρισε τα σιτηρά. Επιπλέον, οι τελετές και τα μυστήρια της θεάς, τότε οργανώθηκαν στην Ελευσίνα. Οι θυσίες καθώς και οι αρχαίες τελετές τηρούνται από τους Αθηναίους όπως ακριβώς από τους Αιγυπτίους· διότι οι Ευμολπίδες προέρχονται από τους ιερείς της Αιγύπτου ενώ οι Κήρυκες από τους «παστοφόρους»⁴⁵. Είναι επίσης οι μόνοι Έλληνες που ορκίζονται στην Ίσιδα, και τόσο στη μορφή όσο και στα ήθη μοιάζουν πολύ με τους Αιγυπτίους. Λένε και πολλά άλλα παραπλήσια, πιο πολύ από διάθεση οικειοποίησης παρά από φιλαλήθεια, επειδή, καθώς μου φαίνεται, ισχυρίζονται πως η Αθήνα είναι αποικία τους, επειδή είναι τόσο ένδοξη. Γενικά, οι Αιγύπτιοι λένε πως οι προγονοί τους έστειλαν πολλές αποικίες σε πολλά μέρη της οικουμένης, τόσο επειδή οι βασιλιάδες τους είχαν υπεροχή όσο και λόγω του υπερβολικά μεγάλου πληθυσμού τους. Δεδομένου όμως ότι ξεν φέρνουν κάποια απόδειξη ούτε κάποιος αξιόπιστος συγγραφέας τα παραδίδει, έκρινα τους ισχυρισμούς τους ανάξιους περιγραφής. Αρκετὰ, λοιπόν, όσα ειπώθηκαν για τους θεούς των Αιγυπτίων, τηρουμένων των αναλογιών της ιστορίας. Στη συνέχεια, θα περιγράψουμε περιληπτικά τη χώρα, τον Νείλο και τα λοιπά αξιομνημόνευτα θέματα.

30. Η Αίγυπτος εκτείνεται κατά κύριο λόγο από βορρά προς νότο και θεωρείται πως ξεχωρίζει σε φυσική οχύρωση και ομορφιά απ όλες τις υπόλοιπες χώρες που έχουν γίνει βασίλεια. Από τα δυτικά την οχυρώνει η έρημος της Λιβύης

ἔρημος καὶ θηριώδης τῆς Λιβύης, ἐπὶ πολὺ μὲν παρεκτεί-
 νουσα, διὰ δὲ τὴν ἀνυδρίαν καὶ τὴν σπάνιν τῆς ἀπάσης
 τροφῆς ἔχουσα τὴν διέξοδον οὐ μόνον ἐπίπονον, ἀλλὰ καὶ
 παντελῶς ἐπικίνδυνον· ἐκ δὲ τῶν πρὸς νότον μερῶν οἱ τε
 3 καταράκται τοῦ Νείλου καὶ τῶν ὄρων τὰ συνορίζοντα
 τούτοις· ἀπὸ γὰρ τῆς Τρωγλοδυτικῆς καὶ τῶν ἐσχάτων
 τῆς Αἰθιοπίας μερῶν ἐντὸς σταδίων πεντακισχιλίων καὶ
 πεντακοσίων οὔτε πλεῦσαι διὰ τοῦ ποταμοῦ ῥάδιον οὔτε
 πεζῇ πορευθῆναι μὴ τυχόντα βασιλικῆς ἢ παντελῶς
 4 μεγάλης τινὸς χορηγίας. τῶν δὲ πρὸς τὴν ἀνατολὴν
 νευόντων μερῶν τὰ μὲν ὁ ποταμὸς ὠχρῶκε, τὰ δ'
 ἔρημος περιέχει καὶ πεδία τελματώδη τὰ προσαγορευό-
 μενα Βάραθρα. ἔστι γὰρ ἀνὰ μέσον τῆς Κοίλης Συρίας
 καὶ τῆς Αἰγύπτου λίμνη τῇ μὲν πλάτει στενὴ παντελῶς,
 τῇ δὲ βάθει θαναμάσιος, τὸ δὲ μῆκος ἐπὶ διακοσίους
 παρήκουσα σταδίους, ἢ προσαγορεύεται μὲν Σερβωνίς,
 τοῖς δ' ἀπείροις τῶν προσπελαζόντων ἀνελπίστους ἐπι-
 5 φέρει κινδύνους. στενοῦ γὰρ τοῦ ρεύματος ὄντος καὶ
 ταινία παραπλησίον, θινῶν τε μεγάλων πάντη περικεχυ-
 μένων, ἐπειδὰν νότοι συνεχεῖς πνεύσωσιν, ἐπισείεται
 6 πλῆθος ἄμμου. αὕτη δὲ τὸ μὲν ὕδωρ κατὰ τὴν ἐπιφά-
 νειαν ἄσημον ποιεῖ, τὸν δὲ τῆς λίμνης τύπον συμφυῇ τῇ
 χέρσῳ καὶ κατὰ πᾶν ἀδιάγνωστον. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν
 ἀγνοούντων τὴν ιδιότητα τοῦ τόπου μετὰ στρατευμάτων
 7 ὄλων ἠφανίσθησαν τῆς ὑποκειμένης ὁδοῦ διαμαρτόντες. ἢ
 μὲν γὰρ ἄμμος ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον πατουμένη τὴν ἔνδοσιν
 λαμβάνει, καὶ τοὺς ἐπιβάλλοντας ὥσπερ προνοία τινὶ
 πονηρᾷ παρακρούεται, μέχρι ἂν ὅτου λαβόντες ὑπόνοιαν
 τοῦ συμβησομένου βοηθήσωσιν ἑαυτοῖς, οὐκ οὔσης ἔτι
 8 φυγῆς οὐδὲ σωτηρίας. ὁ γὰρ ὑπὸ τοῦ τέλματος καταπι-
 νόμενος οὔτε νήχσθαι δύναται, παραιρουμένης τῆς ἰλὸς
 τὴν τοῦ σώματος κίνησιν, οὔτ' ἐκβῆναι κατισχύει, μηδὲν
 ἔχων στερέμνιον εἰς ἐπίβασιν· μεμιγμένης γὰρ τῆς ἄμμου
 τοῖς ὑγροῖς, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐκατέρων φύσεως ἡλλοιω-
 μένης, συμβαίνει τὸν τόπον μῆτε πορευτὸν εἶναι μῆτε

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

με τα πολλά άγρια θηρία, που προεκτείνεται σε μεγάλη έκταση κατά μήκος των συνόρων της, και που είναι τόσο άνυδρη κι υπάρχει τέτοια έλλειψη τροφής ώστε το πέρασμα της δεν είναι μόνο επίπονο αλλά και πολύ επικίνδυνο. Από τον νότο, υπάρχουν οι καταρράκτες του Νείλου και τα βουνά που συνορεύουν με αυτούς" διότι από την Τρωγλοδυτική⁴⁶ και τα πέρατα της Αιθιοπίας, επί πεντέμισι χιλιάδες στάδια δεν είναι εύκολο μήτε να ταξιδέψεις τον ποταμό μήτε να πας πεζή, αν δεν έχεις γενναία βασιλική βοήθεια ή τουλάχιστον πολύ μεγάλη χρηματοδότηση. Όσο για τα ανατολικά, ένα μέρος οχυρώνει ο ποταμός, ενώ μεγάλο μέρος το αγκαλιάζει έρημος και τελματώδεις εκτάσεις, τα λεγόμενα Βάραθρα. Ανάμεσα στην Κοίλη Συρία και στην Αίγυπτο υπάρχει μια λίμνη, πολύ στενή στο πλάτος, με τεράστιο βάθος που φτάνει σε μήκος τα διακόσια στάδια, τη λένε Σερβωνίδα και στους άπειρους ταξιδιώτες, επιφυλάσσει απροσδόκητους κινδύνους. Διότι το πλάτος του νερού είναι στενό, σαν κορδέλα, από παντού απλώνονται αμμόλοφοι μεγάλοι, νοτιάδες φυσάνε συχνά και σηκώνονται μεγάλες ποσότητες άμμου. Η άμμος σκεπάζει την επιφάνεια του νερού και κάνει τη λίμνη παρόμοια με τη στεριά, τόσο που δεν την ξεχωρίζεις. Έτσι λοιπόν, πολλοί που αγνοούσαν την ιδιαιτερότητα του τόπου, εξαφανίστηκαν μαζί με ολόκληρες στρατιές, καθώς έχασαν το έδαφος κάτω απ' τα πόδια τους. Γιατί καθώς πατιέται η άμμος βουλιάζει, αλλά σιγά σιγά, ξεγελώντας, από πανουργία λες, εκείνους που περπατούν πάνω της, και, μέχρι να το πάρουν είδηση και ν' αρχίσουν να βοηθάνε ο ένας τον άλλο, δεν υπάρχει πλέον τρόπος διαφυγής μήτε σωτηρία. Όποιον τον καταπίνει τέτοιο τέλμα δεν μπορεί να κολυμπήσει, γιατί η λάσπη εμποδίζει το κορμί να κινηθεί, αλλά και δεν μπορεί να βγει έξω, γιατί δεν έχει σταθερό σημείο να πατήσει· έτσι που είναι ανακατεμένη η άμμος με το νερό κι αλλοιώνεται ο χαρακτήρας και των δυο, ο τόπος δεν είναι μήτε βατός μήτε

9 πλωτόν. διόπερ οἱ τοῖς μέρεσι τούτοις ἐπιβάλλοντες
 φερόμενοι πρὸς τὸν βυθὸν οὐδεμίαν ἀντίληψιν βοηθείας
 ἔχονσι, συγκατολισθανούσης τῆς ἄμμου τῆς παρὰ τὰ
 χεῖλη. τὰ μὲν οὖν προειρημένα πεδία τοιαύτην ἔχοντα
 τὴν φύσιν οἰκείας ἔτυχε προσηγορίας, ὀνομασθέντα
 Βάραθρα.

31. Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ τὰ περὶ τῶν ἀπὸ τῆς χέρσου τριῶν
 μερῶν τῶν ὀχυρούντων τὴν Αἴγυπτον διήλθομεν, προσ-
 2 θήσομεν τοῖς εἰρημένοις τὸ λειπόμενον. ἡ τετάρτη τοίνυν
 πλευρὰ πᾶσα σχεδὸν ἀλιμένῳ θαλάττῃ προσκλυζομένη
 προβέβληται τὸ Αἰγύπτιον πέλαγος, ὃ τὸν μὲν παρά-
 πλουν ἔχει μακρότατον, τὴν δ' ἀπόβασιν τὴν ἐπὶ τὴν
 χώραν δυσπροσόρμιστον· ἀπὸ γὰρ Παραιτονίου τῆς
 Λιβύης ἕως Ἰόπης τῆς ἐν τῇ Κοίλῃ Συρία, ὄντος τοῦ
 παραπλουν σταδίων σχεδὸν πεντακισχιλίων, οὐκ ἔστιν
 3 εὐρεῖν ἀσφαλῆ λιμένα πλην τοῦ Φάρου. χωρὶς δὲ τούτων
 ταινία παρ' ὅλην σχεδὸν τὴν Αἴγυπτον παρῆκει τοῖς
 4 ἀπείροις τῶν προσπλεόντων ἀθεώρητος· διόπερ οἱ τὸν
 ἐκ πελάγους κίνδυνον ἐκπεφευγῆναι νομίζοντες, καὶ διὰ
 τὴν ἄγνοιαν ἄσμενοι πρὸς τὴν γῆν καταπλέοντες, ἐξαίφ-
 νης ἐποκελλόντων τῶν σκαφῶν ἀνελπίστως ναυαγοῦσιν·
 5 ἔνιοι δὲ διὰ τὴν ταπεινότητα τῆς χώρας οὐ δυνάμενοι
 προιδέσθαι τὴν γῆν λανθάνουσιν ἐαυτοὺς ἐκπίπτοντες οἱ
 μὲν εἰς ἐλώδεις καὶ λιμνάζοντας τόπους, οἱ δ' εἰς χώραν
 ἔρημον.

6 Ἡ μὲν οὖν Αἴγυπτος πανταχόθεν φυσικῶς ὠχύρωται
 τὸν εἰρημένον τρόπον, τῷ δὲ σχήματι παραμήκης οὔσα
 δισχιλίων μὲν σταδίων ἔχει τὴν παραθαλάττιον πλευρὰν,
 εἰς μεσόγειον δ' ἀνήκει σχεδὸν ἐπὶ σταδίους ἑξακισχι-
 λίους. πολυανθρωπία δὲ τὸ μὲν παλαιὸν πολὺ προέσχε
 πάντων τῶν γνωριζομένων τόπων κατὰ τὴν οἰκουμένην,
 7 καὶ καθ' ἡμᾶς δὲ οὐδενὸς τῶν ἄλλων δοκεῖ λείπεσθαι· ἐπὶ
 μὲν γὰρ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἔσχε κώμας ἀξιολόγους καὶ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

πλωτός. Συνεπώς, όσοι μπαίνουν σ' αυτά τα μέρη βουλιάζουνε και δεν έχουν να λάβουν καμιά βοήθεια, μιας κι η άμμος ακόμη από τις όχθες γλιστράει μαζί τους προς τον βυθό. Με τέτοιες ιδιότητες που έχουν οι εν λόγω εκτάσεις το όνομα τους είναι πολύ ταιριαστό, καθώς ονομάζονται Βάραθρα.

31. Τώρα που μιλήσαμε για τις τρεις πλευρές που οχυρώνουν την Αίγυπτο από ξηράς, θα προσθέσουμε σ' αυτές και την τελευταία. Η τέταρτη λοιπόν πλευρά βρέχεται ολόκληρη από θάλασσα χωρίς λιμάνια, το Αιγύπτιο πέλαγος, που την προστατεύει. Ο παράπλους της Αιγύπτου είναι πολύ μακρύς ενώ η απόβαση στην ξηρά είναι σχεδόν ακατόρθωτη γιατί από το Παραιτόνιο της Λιβύης έως την Ιόπη της Κοίλης Συρίας η απόσταση είναι σχεδόν πέντε χιλιάδες στάδια και δεν βρίσκεις ασφαλές λιμάνι εκτός από τον Φάρο⁴⁷. Πέρα απ' αυτά, στην ακτή κατά μήκος όλης σχεδόν της Αιγύπτου, απλώνεται μια λωρίδα άμμου που δεν διακρίνεται από τους ναυτικούς που δεν την ξέρουν, έτσι, νομίζοντας ότι γλίτωσαν τους κινδύνους του πελάγους, καταπλέουν γεμάτοι χαρά προς τη στεριά και τότε τα σκάφη τους προσαράζουν και ναυαγούν εκεί που δεν το περιμένουν υπάρχουν και μερικοί που δεν διακρίνουν τη στεριά, επειδή είναι πολύ χαμηλή, και προσαράζουν άλλοι σε έλη και βάλτους και άλλοι στην έρημο.

Η Αίγυπτος, λοιπόν, είναι από παντού φυσικά οχυρωμένη, όπως είπαμε. Το σχήμα της είναι μακρόστενο. Η παραθαλάσσια πλευρά της έχει μήκος δυο χιλιάδες στάδια ενώ τα μεσόγεια φτάνουν σε μήκος τα έξη χιλιάδες στάδια. Στα αρχαία χρόνια, ξεπερνούσε σε πυκνότητα πληθυσμού σχεδόν όλες τις γνωστές χώρες του κόσμου, αλλά ακόμα και στα χρόνια μας δεν φαίνεται να υπολείπεται των άλλων στα αρχαία χρόνια, είχε περισσότερες από δεκαοχτώ χιλιά-

πόλεις πλείους τῶν μυρίων καὶ ὀκτακισχιλίων, ὥς ἐν ταῖς
 ἱεραῖς ἀναγραφαῖς ὄρεᾶν ἔστι κατακεχωρισμένον, ἐπὶ δὲ
 Πτολεμαίου τοῦ Λάγον πλείους τῶν τρισμυρίων ἡριθμή-
 θησαν, ὧν τὸ πλῆθος διαμεμένηκεν ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς
 8 χρόνων. τοῦ δὲ σύμπαντος λαοῦ τὸ μὲν παλαιόν φασι
 γεγονέναι περὶ ἑπτακοσίας μυριάδας, καὶ καθ' ἡμᾶς δὲ
 οὐκ ἐλάττους εἶναι [τριακοσίων]. διὸ καὶ τοὺς ἀρχαίους
 βασιλεῖς ἱστοροῦσι κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἔργα μεγάλα καὶ
 θαυμαστά διὰ τῆς πολυχειρίας κατασκευάσαντας ἀθάνα-
 τα τῆς ἑαυτῶν δόξης ἀπολιπεῖν ὑπομνήματα. ἀλλὰ περὶ
 μὲν τούτων τὰ κατὰ μέρος μικρὸν ὕστερον ἀναγράφομεν,
 περὶ δὲ τῆς τοῦ ποταμοῦ φύσεως καὶ τῶν κατὰ τὴν
 χώραν ἰδιωμάτων νῦν διεξιμεν.

32. Ὁ γὰρ Νεῖλος φέρεται μὲν ἀπὸ μεσημβρίας ἐπὶ
 τὴν ἄρκτον, τὰς πηγὰς ἔχων ἐκ τόπων ἀοράτων, οἱ
 κεῖνται τῆς ἐσχάτης Αἰθιοπίας κατὰ τὴν ἔρημον, ἀπρο-
 σίτου τῆς χώρας οὐσης διὰ τὴν τοῦ καύματος ὑπερβολὴν.
 2 μέγιστος δ' ὧν τῶν ἀπάντων ποταμῶν καὶ πλείστην γῆν
 διεξιὼν καμπὰς ποιεῖται μεγάλας, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὴν
 ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἀραβίαν ἐπιστρέφων, ποτὲ δ' ἐπὶ
 τὴν δύσιν καὶ τὴν Λιβύην ἐκκλίνων· φέρεται γὰρ ἀπὸ
 τῶν Αἰθιοπικῶν ὄρων μέχρι τῆς εἰς θάλατταν ἐκβολῆς
 στάδια μάλιστα πῶς μύρια καὶ δισχίλια σὺν αἷς ποιεῖται
 3 καμπαῖς. κατὰ δὲ τοὺς ὑποκάτω τόπους συστέλλεται τοῖς
 ὄγκοις αἰεὶ μᾶλλον, ἀποσπωμένον τοῦ ῥεύματος ἐπ'
 4 ἀμφοτέρας τὰς ἡπείρους. τῶν δ' ἀποσχιζομένων μερῶν
 τὸ μὲν εἰς τὴν Λιβύην ἐκκλῖνον ὑφ' ἄμμου καταπίνεται τὸ
 βάθος ἐχούσης ἄπιστον, τὸ δ' εἰς τὴν Ἀραβίαν ἐναντίως
 εἰσχεόμενον εἰς τέλματα παμμεγέθη καὶ λίμνας ἐκτρέ-
 5 πεται μεγάλας καὶ περιοικονμένας γένεσι πολλοῖς. εἰς δὲ
 τὴν Αἴγυπτον ἐμβάλλει τῇ μὲν δέκα σταδίων, τῇ δ'
 ἑλαττον τούτων, οὐκ ἐπ' εὐθείας φερόμενος, ἀλλὰ καμ-
 πὰς παντοίας ποιούμενος· ποτὲ μὲν γὰρ ἐλίττεται πρὸς
 τὴν ἑω, ποτὲ δὲ πρὸς τὴν ἐσπέραν, ἔστι δ' ὅτε πρὸς τὴν

δες πόλεις και κωμοπόλεις, όπως βλέπουμε να έχει καταγραφεί στα ιερά αρχαία, ενώ στα χρόνια του Πτολεμαίου του Λάγου⁴⁸ καταμετρήθηκαν πάνω από τριάντα χιλιάδες⁴⁹ οικισμοί, αριθμός που διατηρήθηκε μέχρι την εποχή μας. Ολόκληρος ο πληθυσμός, λένε, στα αρχαία χρόνια ήταν κάπου επτά εκατομμύρια και στην εποχή μας δεν είναι μικρότερος [των τριών]. Γι' αυτό και ιστορείται πως οι αρχαίοι βασιλείς έκαναν στην Αίγυπτο έργα μεγάλα και θαυμαστά, επειδή υπήρχαν πολλά εργατικά χέρια, και άφησαν αθάνατα μνημεία της δόξας τους. Αλλά τούτα θα τα αναφέρουμε με λεπτομέρειες λίγο παρακάτω. Τώρα θα μιλήσουμε για τη φύση του ποταμού και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χώρας.

32. Ο Νείλος κυλάει από νότο προς βορρά. Οι πηγές του βρίσκονται σε μέρη άγνωστα, στην έρημο, στα πέρατα της Αιθιοπίας, όπου η χώρα είναι απρόσιτη, εξ αιτίας του υπερβολικού καύσωνα. Είναι το μεγαλύτερο απ' όλα τα ποτάμια και διασχίζει εκτεταμένες περιοχές σχηματίζοντας μεγάλες καμπές, άλλοτε στρέφοντας προς την ανατολή και την Αραβία κι άλλοτε προς τη δύση και τη Λιβύη· το μήκος του, από τα όρη της Αιθιοπίας μέχρι την εκβολή του στη θάλασσα, είναι κάπου δώδεκα χιλιάδες στάδια, μαζί με τις καμπές που σχηματίζει. Κατηφορίζοντας, μειώνεται ο όγκος του όλο και περισσότερο, καθώς το νερό του σκορπίζεται και στις δυο ηπείρους⁵⁰. Από το νερό που αποσχίζεται το μέρος που αποκλίνει προς τη Λιβύη το καταπίνει η άμμος, η οποία έχει απίστευτο βάθος, ενώ το μέρος προς την Αραβία χύνεται σε τέλματα τεράστια και λίμνες μεγάλες, στις όχθες των οποίων ζουν πολλές φυλές ανθρώπων. Μπαίνοντας στην Αίγυπτο έχει πλάτος αλλού δέκα στάδια αλλού λιγότερα και ο ρους του δεν είναι ευθύς αλλά σχηματίζει του κόσμου τις καμπές· τότε στρέφεται προς την ανατολή, τότε προς τη

- 6 μεσημβρίαν, εἰς τοῦπίσω λαμβάνων τὴν παλίρροϊαν. ὅρη γὰρ ἐξ ἑκατέρου μέρους τοῦ ποταμοῦ παρήκει, πολλὴν μὲν τῆς παραποταμίας ἐπέχοντα, διειλημμένα δὲ φάραγξι καὶ κρημνοῖς στενοπόροις, οἷς ἐμπύπτον τὸ ῥεύμα παλίσσυντεϊ διὰ τῆς πεδιάδος, καὶ πρὸς τὴν μεσημβρίαν ἐφ' ἱκανὸν τόπον ἐνεχθὲν πάλιν ἐπὶ τὴν κατὰ φύσιν φορὰν
- 7 ἀποκαθίσταται. τηλικαύτην δ' ἔχων ὑπεροχὴν ἐν πᾶσιν ὁ ποταμὸς οὗτος μόνος τῶν ἄλλων ἄνευ βίας καὶ κυματώδους ὁρμῆς τὴν ῥύσιν ποιεῖται, πλὴν ἐν τοῖς καλουμένοις
- 8 καταράκταις. τόπος γὰρ τίς ἐστὶ μήκει μὲν ὥς δέκα σταδίων, κατάντης δὲ καὶ κρημνοῖς συγκλειόμενος εἰς στενὴν ἐντομήν, ἅπας δὲ τραχὺς καὶ φαραγγώδης, ἔτι δὲ πέτρους ἔχων πυκνοὺς καὶ μεγάλους ἐοικότας σκοπέλοις· τοῦ δὲ ῥεύματος περὶ τούτους σχιζομένον βιαίτερον καὶ
- 9 τὴν καταφορὰν συνίστανται δῖναι θαυμασταί· πᾶς δ' ὁ μεσάζων τόπος ὑπὸ τῆς παλίρροϊας ἀφροῦ τε πληροῦται καὶ τοῖς προσιοῦσι μεγάλην παρέχεται κατάπληξιν· καὶ γὰρ ἡ καταφορὰ τοῦ ποταμοῦ οὕτως ἐστὶν ὀξεῖα καὶ
- 10 βίαιος ὥστε δοκεῖν μηδὲν βέλους διαφέρειν. κατὰ δὲ τὴν πληρώσιν τοῦ Νείλου, τῶν σκοπέλων κατακλυζομένων καὶ παντὸς τοῦ τραχύνοντος τόπου τῷ πλήθει τοῦ ῥεύματος καλυπτομένου, καταπλέουσι μὲν τινες κατὰ τοῦ καταράκτου λαμβάνοντες ἐναντίους τοὺς ἀνέμους, ἀναπλεῦσαι δὲ οὐδεὶς δύνάται, νικώσης τῆς τοῦ ποταμοῦ
- 11 βίας πᾶσαν ἐπίνοϊαν ἀνθρωπίνην. καταράκται μὲν οὖν εἰσι τοιοῦτοι πλείους, μέγιστος δ' ὁ πρὸς τοῖς μεθορίοις τῆς Αἰθιοπίας τε καὶ τῆς Αἰγύπτου.

33. Περιεῖλφε δ' ὁ ποταμὸς καὶ νήσους ἐν αὐτῷ, κατὰ μὲν τὴν Αἰθιοπίαν ἄλλας τε πλείους καὶ μίαν εὐμεγέθη, τὴν ὀνομαζομένην Μερόην, ἐν ἣ καὶ πόλις ἐστὶν ἀξιόλογος ὁμώνυμος τῇ νήσῳ, κτίσαντος αὐτὴν Καμβύσου καὶ θεμένου τὴν προσηγορίαν ἀπὸ τῆς μητρὸς

δύση και φτάνει να στρέφεται και προς τον νότο, γυρνώντας το ρεύμα του προς τα πίσω. Διότι περνάει ανάμεσα από βουνά, που καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος της παραποτάμιας περιοχής και σχηματίζουν στενά και απότομα φαράγγια· το νερό μπαίνει μέσα τους και κατευθύνεται προς την πεδιάδα στον νότο επί μεγάλη απόσταση, μέχρι να ξαναπάρει τη φυσική του ροή. Με τέτοια υπεροχή ως προς όλα τα ποτάμια, ο Νείλος είναι ο μόνος που δεν ρέει με βία και με ορμητικά κύματα, εκτός από τους λεγόμενους καταρράκτες. Είναι μια περιοχή μήκους δέκα σταδίων μόνο, αλλά είν' απότομη και κλείνεται από γκρεμούς που συγκλίνουν και σχηματίζουν στενή δίοδο, τραχιά και γεμάτη φαράγγια, με πολλούς τεράστιους βράχους που εξέχουν από το νερό και σκίζοντας το ρεύμα του ποταμού το κάνουν ακόμη πιο βίαιο και, επειδή το εμποδίζουν και το γυρνούν προς τα πίσω, σχηματίζονται δίνες θαυμαστές. Όλος ο ενδιάμεσος χώρος γεμίζει αφρούς από την ανάστροφη πορεία του νερού και προξενεί δέος σε όσους πλησιάζουν πράγματι, η κατεβασιά του ποταμού είναι τόσο ορμητική και βίαιη που φαίνεται να μη διαφέρει καθόλου απ' την ορμή του βέλους. Την περίοδο που ο Νείλος φουσκώνει, όταν οι σκόπελοι σκεπάζονται απ' το νερό και η στάθμη του νερού καλύπτει τις κακοτοπιές, μερικοί καταφέρνουν να κατέβουν τους καταρράκτες, όταν ο άνεμος είναι αντίθετος, αλλά κανένας δεν μπορεί να πλεύσει κόντρα στο ρεύμα, μιας κι η ορμή του ποταμού είν' ανώτερη από κάθε ανθρώπινη επινόηση. Τέτοιοι καταρράκτες υπάρχουν πολλοί, με μεγαλύτερο απ' όλους αυτόν στα σύνορα Αιθιοπίας και Αιγύπτου.

33. Ο ποταμός περιλαμβάνει στα νερά του και νησιά, τα περισσότερα στην Αιθιοπία, κι ανάμεσα τους ένα μεγάλο, τη Μερόη, όπου υπάρχει και αξιόλογη πόλη, ομώνυμη με το νησί, που την έκτισε ο Καμβύσης και της έδωσε το όνομα

- 2 αὐτοῦ Μερόης. ταύτην δὲ τῷ μὲν σχήματί φασιν ὑπάρχειν θυρεῶ παραπλησίαν, τῷ δὲ μεγέθει πολὺν προέχειν τῶν ἄλλων νήσων τῶν ἐν τούτοις τοῖς τόποις· τὸ μὲν γὰρ μῆκος αὐτῆς εἶναι λέγουσι σταδίων τρισχιλίων, τὸ δὲ πλάτος χιλίων. ἔχειν δ' αὐτὴν καὶ πόλεις οὐκ ὀλίγας, ὧν
- 3 ἐπιφανεστάτην ὑπάρχειν τὴν Μερόην. παρῆκειν δὲ τῆς νήσου τὸν περικλυζόμενον πάντα τόπον ἀπὸ μὲν τῆς Λιβύης θῆνας ἔχοντας ἄμμου μέγεθος ἀέριον, ἀπὸ δὲ τῆς Ἀραβίας κρημνοὺς κατερρωγότας. ὑπάρχειν δ' ἐν αὐτῇ καὶ μέταλλα χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ σιδήρου καὶ χαλκοῦ· πρὸς δὲ τούτοις ἔχειν πλῆθος ἐβένου, λίθων τε
- 4 πολυτελῶν γένη παντοδαπά. καθόλου δὲ τοσαύτας νήσους ποιεῖν τὸν ποταμὸν ὥστε τοὺς ἀκούοντας μὴ ῥαδίως πιστεῦσαι· χωρὶς γὰρ τῶν περικλυζομένων τόπων ἐν τῷ καλουμένῳ Δέλτα τὰς ἄλλας εἶναι νήσους πλείους τῶν ἑπτακοσίων, ὧν τὰς μὲν ὑπὸ Αἰθιοπῶν ἐπαντλουμένας γεωργεῖσθαι κέγχρω, τὰς δὲ πλήρεις ὑπάρχειν ὄψεων καὶ κννοκεφάλων καὶ ἄλλων θηρίων παντοδαπῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπροσίτους εἶναι τοῖς ἀνθρώποις.
- 5 Ὁ δ' οὖν Νεῖλος κατὰ τὴν Αἴγυπτον εἰς πλείω μέρη σχιζόμενος ποιεῖ τὸ καλούμενον ἀπὸ τοῦ σχήματος
- 6 Δέλτα. τούτου δὲ τὰς μὲν πλευρὰς καταγράφει τὰ τελευταῖα τῶν ῥευμάτων, τὴν δὲ βάσιν ἀναπληροῖ τὸ δεχόμενον πέλαγος τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ. ἐξίησι δ'
- 7 εἰς τὴν θάλατταν ἑπτὰ στόμασιν, ὧν τὸ μὲν πρὸς ἔω κεκλιμένον καὶ πρῶτον καλεῖται Πηλουσιακόν, τὸ δὲ δεύτερον Τανιτικόν, εἴτα Μενδήσιον καὶ Φατνιτικόν καὶ Σεβερνντικόν, ἔτι δὲ Βολβίτινον, καὶ τελευταῖον Κανωβικόν, ὃ τινες Ἡρακλεωτικόν ὀνομάζουσιν. ἔστι δὲ καὶ ἕτερα στόματα χειροποίητα, περὶ ὧν οὐδὲν κατεπείγει γράφειν. ἐφ' ἐκάστῳ δὲ πόλις τετείχισται διαιρουμένη
- 8 τῷ ποταμῷ καὶ καθ' ἑκάτερον μέρος τῆς ἐκβολῆς ζεύγμασι καὶ φυλακαῖς εὐκαίροις διειλημμένη. ἀπὸ δὲ τοῦ Πηλουσιακοῦ στόματος διωρῷξ ἔστι χειροποίητος εἰς

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

της μητέρας του Μερόης. Το σχήμα του νησιού λένε πως μοιάζει με μακρουλή ασπίδα, και στο μέγεθος είναι κατά πολύ μεγαλύτερο από τα υπόλοιπα νησιά τούτης της περιοχής. Λένε πως έχει μήκος τρεις χιλιάδες στάδια και πλάτος χίλια. Έχει μάλιστα και ούκ ολίγες πόλεις, με κυριότερη τη Μερόη. Στα πέριξ του νησιού, προς την πλευρά της Λιβύης, υπάρχει έρημος με αμμόλοφους που έχουν άπειρη ποσότητα άμμου ενώ προς την Αραβία απότομοι γκρεμοί. Το νησί διαθέτει και μεταλλεία χρυσού, αργύρου, σιδήρου και χαλκού, έχει επίσης έβενο πολύ και κάθε λογής πολύτιμες πέτρες. Γενικά, είναι τόσα τα νησιά που σχηματίζει ο ποταμός, ώστε όσοι ακούνε τον αριθμό δεν τον πιστεύουν εύκολα' εκτός από την περιοχή του λεγόμενου Δέλτα, τα υπόλοιπα νησιά είναι πάνω από επτακόσια, εκ των οποίων άλλα ποτίζουν και καλλιεργούν κεχρί οι Αιθίοπες ενώ άλλα είναι γεμάτα φίδια, πιθήκους κυνοκεφάλους και παντός είδους θηρία, τόσο που είναι απρόσιτα στους ανθρώπους.

Στην Αίγυπτο, ο Νείλος, καθώς χωρίζεται σε πολλά μέρη, σχηματίζει το λεγόμενο Δέλτα, που ονομάστηκε έτσι από το σχήμα του. Οι πλευρές του σχηματίζονται από τα εξωτερικά παρακλάδια του ποταμού ενώ τη βάση αναπληρώνει το πέλαγος που δέχεται τις εκβολές του ποταμού. Ο Νείλος χύνεται στη θάλασσα με επτά εκβολές, στόματα. Το πρώτο από την ανατολή λέγεται Πηλουσιακό, το δεύτερο Τανιτικό και μετά με τη σειρά Μενδήσιο, Φατνιτικό, Σεβεννυτικό, στη συνέχεια το Βολβίτινο και τελευταίο το Κανωβικό που μερικοί ονομάζουν και Ηρακλεωτικό. Υπάρχουν όμως κι άλλα στόματα, τεχνητά, που δεν υπάρχει λόγος να αναφερθούν. Σε κάθε στόμα υπάρχει πόλη περιτειχισμένη που χωρίζεται στα δυο από το ποτάμι και ενώνει τις εκατέρωθεν πλευρές της εκβολής με πλωτές γέφυρες και σκοπιές στα κατάλληλα σημεία. Από την Πηλουσιακή εκβολή αρχίζει τεχνητή διώρυγα που φτάνει μέχρι τον Αρα-

- 9 τὸν Ἀράβιον κόλπον καὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν. ταύτην
 δ' ἐπεβάλετο πρῶτος κατασκευάζειν Νεκῶς ὁ Ψαμμη-
 τίχου, μετὰ δὲ τοῦτον Δαρεῖος ὁ Πέρσης, καὶ προκόμενος
 τοῖς ἔργοις ἕως τινὸς τὸ τελευταῖον εἶασεν αὐτὴν ἀσυντέ-
 10 λεστον· ἐδιδάχθη γὰρ ὑπὸ τινων ὅτι διορύξας τὸν ἰσθμὸν
 αἴτιος ἔσται τοῦ κατακλυσθῆναι τὴν Αἴγυπτον· μετεω-
 ροτέραν γὰρ ἀπεδείκνυνον ὑπάρχειν τῆς Αἰγύπτου τὴν
 11 Ἐρυθρὰν θάλατταν. ὕστερον δὲ ὁ δευτέρως Πτολεμαῖος
 συνετέλεσεν αὐτὴν, καὶ κατὰ τὸν ἐπικαιρότατον τόπον
 ἐμμηχανήσατό τι φιλότεχνον διάφραγμα. τοῦτο δ' ἐξήνοι-
 γεν, ὅποτε βούλοιο διαπλεῦσαι, καὶ ταχέως πάλιν
 12 συνέκλειεν, εὐστόχως ἐκλαμβανομένης τῆς χρείας. ὁ δὲ
 διὰ τῆς διώρυχος ταύτης ῥέων ποταμὸς ὀνομάζεται μὲν
 ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος Πτολεμαῖος, ἐπὶ δὲ τῆς
 ἐκβολῆς πόλιν ἔχει τὴν προσαγορευομένην Ἀρσινόην.

34. Τὸ δ' οὖν Δέλτα τῇ Σικελίᾳ τῷ σχήματι πα-
 ραπλήσιον ὑπάρχον τῶν μὲν πλευρῶν ἑκατέραν ἔχει
 σταδίων ἑπτακοσίων καὶ πεντήκοντα, τὴν δὲ βάσιν
 θαλάττῃ προσκλυζομένην σταδίων χιλίων καὶ τριακο-
 2 σίων. ἡ δὲ νῆσος αὕτη πολλαῖς διώρυξι χειροποιήτοις
 διεῖληπται καὶ χώραν περιέχει καλλίστην τῆς Αἰγύπτου.
 ποταμόχωστος γὰρ οὕσα καὶ κατάρουτος πολλοὺς καὶ
 παντοδαποὺς ἐκφέρει καρπούς, τοῦ μὲν ποταμοῦ διὰ τὴν
 κατ' ἔτος ἀνάβασιν νεαρὰν ἰλὸν αἰὲ καταχέοντος, τῶν δ'
 ἀνθρώπων ῥαδίως ἅπασαν ἀρδενόντων διὰ τινος μηχα-
 νῆς, ἣν ἐπενόησε μὲν Ἀρχιμήδης ὁ Συρακούσιος, ὀνομά-
 3 ζεται δὲ ἀπὸ τοῦ σχήματος κοχλίας. πρᾶεῖαν δὲ τοῦ
 Νείλου τὴν ῥύσιν ποιουμένου, καὶ γῆν πολλὴν καὶ
 παντοδαπὴν καταφέροντος, ἔτι δὲ κατὰ τοὺς κοίλους
 4 τόπους λιμνάζοντος, ἔλη γίνεται πάμπορος. ῥίζαι γὰρ ἐν
 αὐτοῖς φύονται παντοδαπαὶ τῇ γενέσει καὶ καρπῶν καὶ
 κανλῶν ἰδιαίχουσαι φύσεις, πολλὰ συμβαλλόμεναι τοῖς
 ἀπόροις τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῖς ἀσθενέσι πρὸς αὐτάρ-
 5 κειαν. οὐ γὰρ μόνον τροφὰς παρέχονται ποικίλας καὶ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

βικό κόλπο και την Ερυθρά θάλασσα. Πρώτος ανέλαβε να την κατασκευάσει ο Νεκώς, ο γιος του Ψαμμήτιχου, και μετά απ' αυτόν ο Πέρσης Δαρείος⁵¹ που προχώρησε το έργο ως ένα σημείο αλλά τελικά το άφησε ανολοκλήρωτο, γιατί του είπαν πως αν κόψει τον ισθμό, θα προκαλέσει πλημμύρα στην Αίγυπτο, αποδεικνύοντας του ότι η Ερυθρά Θάλασσα βρίσκεται σε ψηλότερη στάθμη από την Αίγυπτο⁵². Αργότερα, την τέλειωσε ο δεύτερος Πτολεμαίος και στο πιο καίριο σημείο επινόησε ένα εξαιρετικό είδος φράγματος, που άνοιγε, όποτε ήταν να περάσει καράβι, κι έπειτα πάλι έκλεινε αμέσως, μ' έναν μηχανισμό του οποίου η χρήση αποδείχτηκε ιδιαίτερα επιτυχής. Ο ποταμός που περνάει από τη διώρυγα αυτή ονομάζεται Πτολεμαίος από τον κατασκευαστή της, ενώ στην εκβολή του υπάρχει πόλη, η ονομαζόμενη Αρσινόη.

34. Του Δέλτα, τώρα, που μοιάζει στο σχήμα με τη Σικελία, κάθε πλευρά έχει μήκος επτακόσια πενήντα στάδια, ενώ η βάση του, που βρέχεται από τη θάλασσα, χίλια τριακόσια. Τούτη η νησιωτική περιοχή κόβεται από πολλά τεχνητά κανάλια κι έχει την καλύτερη γη-της Αιγύπτου. Είναι προσχωσιγενής, με άριστη άρδευση και παράγει πολλούς και κάθε λογής καρπούς. Το ποτάμι, που ανεβαίνει κάθε χρόνο, φέρνει συνέχεια φρέσκια λάσπη, και οι άνθρωποι ποτίζουν με ευκολία την έκταση μ' ένα μηχανήμα που επινόησε ο Αρχιμήδης από τις Συρακούσες και ονομάζεται, λόγω του σχήματος του κοχλίας. Καθώς το ρεύμα του Νείλου είναι ήρεμο, κατεβάζει πολύ και ποικίλο χρώμα και στα βαθουλά μέρη λιμνάζει, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται έλη όπου φυτρώνουν κάθε λογής φυτά. Εκεί φυτρώνουν ρίζες μέ κάθε είδους γεύση καθώς και καρποί και βλαστάρια ξεχωριστού είδους που συντελούν τα μάλα στην αυτάρκεια των απόρων και των αδύναμων ανθρώπων. Γιατί δεν παρέχουν

πᾶσι τοῖς δεομένοις ἐτοίμας καὶ δαφιλεῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν
 ἄλλων τῶν εἰς τὸ ζῆν ἀναγκαίων οὐκ ὀλίγα φέρουσι
 6 βοηθήματα· λωτός τε γὰρ φύεται πολὺς, ἐξ οὗ κατα-
 σκευάζουσιν ἄρτους οἱ κατ' Αἴγυπτον δυναμένους ἐκπλη-
 ροῦν τὴν φυσικὴν τοῦ σώματος ἔνδειαν, τό τε κιβώριον
 δαφιλέστατον ὑπάρχον φέρει τὸν καλούμενον Αἰγύπτιον
 7 κύαμον. ἔστι δὲ καὶ δένδρων γένη πλείονα, καὶ τούτων αἱ
 μὲν ὀνομαζόμεναι περσαῖαι καρπὸν διάφορον ἔχουσι τῇ
 γλυκύτητι, μετενεχθέντος ἐξ Αἰθιοπίας ὑπὸ Περσῶν τοῦ
 φυτοῦ καθ' ὃν καιρὸν Καμβύσης ἐκράτησεν ἐκείνων τῶν
 8 τόπων· τῶν δὲ συκαμίνων αἱ μὲν τὸν τῶν μόρων καρπὸν
 φέρουσιν, αἱ δὲ τὸν τοῖς σύκοις ἐμφερῇ, καὶ παρ' ὅλον
 σχεδὸν τὸν ἐνιαυτὸν αὐτοῦ φρυομένου συμβαίνει τοὺς
 9 ἀπόρους καταφυγὴν ἐτοίμην ἔχειν τῆς ἐνδείας. τὰ δὲ
 βάτα καλούμενα [μυξάρια] συνάγεται μὲν κατὰ τὴν
 ἀποχώρησιν τοῦ ποταμοῦ, διὰ δὲ τὴν γλυκύτητα τῆς
 φύσεως αὐτῶν ἐν τραγήματος μέρει καταναλίσκονται.
 10 κατασκευάζουσιν δὲ καὶ ἐκ τῶν κριθῶν Αἰγύπτιοι πόμα
 λειπόμενον οὐ πολὺ τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας, ὃ καλοῦσι
 11 ζῦθος. χρῶνται δὲ καὶ πρὸς τὴν τῶν λύχνων καῦσιν
 ἐπιχέοντες αὐτ' ἐλαίου τὸ ἀποθλιβόμενον ἐκ τινος φυ-
 τοῦ, προσαγορευόμενον δὲ κίκι. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τὰ
 δυνάμενα τὰς ἀναγκαίας χρειᾶς παρέχεσθαι τοῖς ἀνθρώ-
 ποις δαφιλῇ φύεται κατὰ τὴν Αἴγυπτον, ὑπὲρ ὧν μακρόν
 ἂν εἴη γράφειν.

35. Θηρία δ' ὁ Νεῖλος τρέφει πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα
 ταῖς ιδέαις ἐξηλλαγμένα, δύο δὲ διάφορα, τὸν τε κροκό-
 2 δειλον καὶ τὸν καλούμενον ἵππον. τούτων δ' ὁ μὲν
 κροκόδειλος ἐξ ἐλαχίστου γίνεται μέγιστος, ὥς ἂν ὧὰ
 μὲν τοῦ ζώου τούτου τίκτοντος τοῖς χηνεῖοις παραπλή-
 σια, τοῦ δὲ γεννηθέντος αὐξομένου μέχρι πηχῶν ἐκκαί-
 3 δεκα. καὶ μακρόβιον μὲν ἔστιν ὥς κατ' ἀνθρώπων,
 γλῶτταν δὲ οὐκ ἔχει. τὸ δὲ σῶμα θαυμαστῶς ὑπὸ τῆς

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

μόνο ποικίλες τροφές, έτοιμες και άφθονες σ' όσους τις χρειάζονται αλλά και ουκ ολίγα από τα υπόλοιπα αναγκαία προς το ζην φυτρώνει, για παράδειγμα, πολὺς λωτός, κι απ' αυτόν οι Αιγύπτιοι φτιάχνουν ένα ψωμί που καλύπτει τις φυσικές ανάγκες του οργανισμού, υπάρχει, επίσης, σε αφθονία κιβώριο⁵³, απ' όπου βγαίνει το αιγυπτιακό κουκί. Υπάρχουν και πολλά είδη δέντρων, μεταξύ των οποίων και οι λεγόμενες περσαίες⁵⁴, με καρπό που ξεχωρίζει για τη γλύκα του, που τις εισήγαγαν από την Αιθιοπία οι Πέρσες, την εποχή που εκείνα τα μέρη τα είχε κατακτήσει ο Καμβύσης. Από τις συκομουριές, τώρα, άλλες βγάζουν καρπούς σαν μούρα κι άλλες σαν σύκα, δεδομένου ότι τούτες οι τελευταίες βγάζουν καρπό όλη τη χρονιά, οι φτωχοί έχουν πάντα έτοιμο καταφύγιο της φτώχειας τους. Τα λεγόμενα [μυξάρια]^{54*} βατόμουρα τα μαζεύουν, όταν τραβιέται το ποτάμι, κι επειδή είναι γλυκά, τα τρώνε ως επιδόρπιο. Απ' το κριθάρι, οι Αιγύπτιοι φτιάχνουν ένα ποτό, που δεν είναι λιγότερο ευωδιαστό απ' το κρασί, που το λένε ζύθο. Καύσιμο στα λυχνάρια τους χρησιμοποιούν αντί για λάδι το υγρό που βγαίνει από την έκθλιψη ενός φυτού και το λένε κίκι⁵⁵. Στην Αίγυπτο βγαίνουν σε αφθονία και πολλά άλλα φυτά που παρέχουν στους ανθρώπους τα αναγκαία, αλλά θα πήγαινε σε μάκρος αν γράφαμε γι' αυτά.

35. Ο Νείλος φιλοξενεί πολλά άγρια ζώα με ιδιαίτερη μορφή το καθένα, δυο όμως απ' αυτά ξεχωρίζουν πολύ. Είναι ο κροκόδειλος και ο λεγόμενος ιπποπόταμος. Απ' αυτά ο κροκόδειλος, από πολύ μικρός που γεννιέται μεγαλώνει τόσο που γίνεται τεράστιος, μιας και τα αβγά που γεννάει το ζώο είναι παραπλήσια με τ' αβγά της χήνας, αλλά μόλις γεννηθεί το μικρό, μετά μεγαλώνει και μπορεί να φτάσει τους δεκάξι πήχεις. Ζει τόσα χρόνια όσο κι ο άνθρωπος, αλλά δεν έχει γλώσσα. Το σώμα του είναι θαυμαστά οχυρωμένο από τη

φύσεως ὠχύρωται· τὸ μὲν γὰρ δέρμα αὐτοῦ πᾶν φολι-
 δωτόν ἐστι καὶ τῇ σκληρότητι διάφορον, ὀδόντες δ' ἐξ
 ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὑπάρχουσι πολλοί, δύο δὲ οἱ
 χαυλιόδοντες πολὺ τῷ μεγέθει τῶν ἄλλων διαλλάττον-
 4 τες. σαρκοφαγεῖ δ' οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τῶν
 ἄλλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ζώων τὰ προσπελάζοντα τῷ
 ποταμῷ. καὶ τὰ μὲν δῆγματα ποιεῖ ἄδρᾳ καὶ χαλεπά,
 τοῖς δ' ὄνυξι δεινῶς σπαράττει, καὶ τὸ διαιρεθὲν τῆς
 5 σαρκὸς παντελῶς ἀπεργάζεται δυσίατον. ἐθηρεύετο δὲ
 ταῦτα τὰ ζῷα τὸ μὲν παλαιὸν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων
 ἀγκίστροις ἔχουσιν ἐπιδεδελεασμένας ὑείας σάρκας,
 ὕστερον δὲ ποτὲ μὲν δικτύοις παχέσιν ὥσπερ εἰ τινες
 ἰχθῦς, ποτὲ δ' ἐμβολίοις σιδηροῖς ἐκ τῶν ἀκάτων τυπτό-
 6 μενα συνεχῶς εἰς τὴν κεφαλὴν. πλῆθος δ' αὐτῶν ἀμύθη-
 τόν ἐστι κατὰ τε τὸν ποταμὸν καὶ τὰς παρακειμένας
 λίμνας, ὡς ἂν πολυγόνων τε ὄντων καὶ σπανίως ὑπὸ τῶν
 ἀνθρώπων ἀναιρουμένων· τῶν μὲν γὰρ ἐγχωρίων τοῖς
 πλείστοις νόμιμόν ἐστιν ὡς θεὸν σέβεσθαι τὸν κροκόδει-
 λον, τοῖς δ' ἄλλοφύλοις ἀλυσιτελής ἐστιν ἡ θήρα παντε-
 7 λῶς, οὐκ οὐσῆς ἐδωδίδιμου τῆς σαρκός. ἀλλ' ὅμως τοῦ
 πλῆθους τούτου φνομένου κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις
 κατεσκεύασε μέγα βοήθημα· ὁ γὰρ καλούμενος ἰχνεύ-
 μων, παραπλησίος ὢν μικρῷ κυνί, περιέρχεται τὰ τῶν
 κροκοδείλων ὡὰ συντρίβων, τίκτοντος τοῦ ζῴου παρὰ
 τὸν ποταμὸν, καὶ τὸ θαυμασιώτατον, οὔτε κατεσθίων
 οὔτε ὠφελούμενος οὐδὲν διατελεῖ φυσικὴν τινα χρεῖαν καὶ
 8 κατηνραγκασμένην ἐνεργῶν εἰς ἀνθρώπων εὐεργεσίαν. ὁ
 δὲ καλούμενος ἵππος τῷ μεγέθει μὲν ἐστὶν οὐκ ἐλάττων
 πηχῶν πέντε, τετράπους δ' ὢν καὶ δίχηλος παραπλησίως
 τοῖς βουσὶ τοὺς χαυλιόδοντας ἔχει μείζονας τῶν ἀγρίων
 ὑῶν, τρεῖς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ὧτα δὲ καὶ κέρκον
 καὶ φωνὴν ἵππῳ παρεμφερῇ, τὸ δ' ὅλον κύτος τοῦ
 σώματος οὐκ ἀνόμοιον ἐλέφαντι, καὶ δέρμα πάντων
 9 σχεδὸν τῶν θηρίων ἰσχυρότατον. ποτάμιον γὰρ ὑπάρχον

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

φύση" όλο το δέρμα του είναι φοιιδωτό και ιδιαίτερης σκληρότητας, ενώ έχει πολλά δόντια και στις δυο σιαγόνες, εκ των οποίων δύο είναι χαυλιόδοντα και πολύ μεγαλύτερα από τα υπόλοιπα. Είναι σαρκοφάγο και δεν τρώει μόνο ανθρώπους αλλά και κάθε άλλο χερσαίο ζώο που πλησιάζει στο ποτάμι. Οι δαγκωματιές του είναι βαθιές και τρομερές, με τα νύχια του ξεσκίζει κι όπου κόψει τη σάρκα ανοίγει πληγή που δύσκολα θεραπεύεται. Παλιά οι Αιγύπτιοι πιάνανε τούτο το ζώο με αγκίστρι που είχε δόλωμα χοιρινό κρέας, αργότερα όμως τους έπιαναν με δίχτυα γερά, όπως σε μερικά είδη ψαριών, και μερικές φορές, από τις βάρκες, με καμάκια σιδερένια χτυπώντας τους συνεχώς στα κεφάλια. Υπάρχει τεράστιο πλήθος απ' αυτούς στο ποτάμι και στις κοντινές λίμνες, επειδή γεννάνε πολλά αβγά και σπάνια σκοτώνονται απ' τους ανθρώπους· γιατί οι περισσότεροι ντόπιοι έχουν στα έθιμα τους να σέβονται τον κροκόδειλο ως θεό, ενώ για τους ξένους το κυνήγι του είναι εντελώς ανώφελο, αφού το κρέας του δεν τρώγεται. Επειδή όμως όντως το πλήθος τους στρέφεται εναντίον των ανθρώπων, η φύση έπλασε μέγα βοήθημα. Είναι ο λεγόμενος ιχνεύμων, που μοιάζει με μικρό σκυλί, και περιφέρεται σπάζοντας τα αβγά του κροκόδειλου που γεννάει κοντά στο ποτάμι. Το πιο εκπληκτικό είναι ότι δεν τρώει τα αβγά μήτε επωφελείται με οποιονδήποτε τρόπο από την καταστροφή τους, αλλά εκτελεί διατεταγμένη από τη φύση υπηρεσία προς όφελος του ανθρώπου. Όσο για τον λεγόμενο ιπποπόταμο, σε μέγεθος δεν είναι μικρότερος από πέντε πήχεις, είναι τετράποδο και δίχηλο, όπως τα βόδια, κι έχει χαυλιόδοντες μεγαλύτερους από τ' αγριογούρουνα, τρεις σε κάθε σιαγόνα, ενώ τ' αυτιά, η ουρά και η φωνή του μοιάζουνε με του αλόγου. Γενικά η κατασκευή του δεν διαφέρει από του ελέφαντα και το δέρμα του είναι το πιο ανθεκτικό απ' όλων σχεδόν των ζώ-

- καὶ χερσαῖον τὰς μὲν ἡμέρας ἐν τοῖς ὕδασι ποιεῖ γυμναζόμενον κατὰ βάθους, τὰς δὲ νύκτας ἐπὶ τῆς χώρας κατανέμεται τὸν τε σῆτον καὶ τὸν χόρτον, ὥστε εἰ πολύτεκνον ἦν τοῦτο τὸ ζῶον καὶ κατ' ἐνιαυτὸν ἔτι-
 10 κτεν, ἐλυμαίνεται ἂν ὅλοσχερῶς τὰς γεωργίας τὰς κατ' Αἴγυπτον. ἀλίσκεται δὲ καὶ τοῦτο πολυχειρία τῶν τυπτόντων τοῖς σιδηροῖς ἐμβολίοις· ὅπου γὰρ ἂν φανῇ, συνάγουσιν ἐπ' αὐτὸ πλοῖα, καὶ περιστάντες κατατραυματίζουσιν ὥσπερ τισὶ κοπεῦσιν ἐπὶ σιδηροῖς ἀγκίστροις, εἰθ' ἐνὶ τῶν ἐμπαγόντων ἐνάπτοντες ἀρχὰς στυπνίνας
 11 ἀφιαῖσι, μέχρι ἂν ὅτον παραλυθῇ γενόμενον ἔξαιμον. τὴν μὲν οὖν σάρκα σκληρὰν ἔχει καὶ δύσπεπτον, τῶν δ' ἔντοσθεν οὐδὲν ἐδώδιμον, οὔτε σπλάγχχνον οὔτ' ἐγκοίλιον.

36. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων θηρίων ὁ Νεῖλος ἔχει παντοῖα γένη ἰχθύων καὶ κατὰ τὸ πλῆθος ἄπιστα τοῖς γὰρ ἐγχωροῖς οὐ μόνον ἐκ τῶν προσφάτως ἀλισκομένων παρέχεται δαψιλῇ τὴν ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ καὶ πλῆθος εἰς
 2 ταριχεῖαν ἀνίσιν ἀνέκλειπτον. καθόλου δὲ ταῖς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαις ὑπερβάλλει πάντας τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην ποταμούς. τῆς γὰρ πληρώσεως τὴν ἀρχὴν ἀπὸ θερινῶν τροπῶν ποιούμενος αὖξεται μὲν μέχρι τῆς ἰσημερίας τῆς μετοπωρινῆς, ἐπάγων δ' αἰὲν νέαν ἰλὸν βρέχει τὴν γῆν ὁμοίως τὴν τε ἀργὴν καὶ σπόριμον καὶ φυτεύσιμον τοσοῦτον χρόνον ὅσον ἂν οἱ
 3 γεωργοῦντες τὴν χώραν ἐθελήσωσι. τοῦ γὰρ ὕδατος πρᾶεως φερομένου ῥαδίως ἀποτρέπουσιν αὐτὸν μικροῖς χώμασι, καὶ πάλιν ἐπάγουσιν εὐχερῶς ταῦτα διαιροῦν-
 4 τες, ὅταν δόξη συμφέρειν. καθόλου δὲ τοσαύτην τοῖς μὲν ἔργοις εὐκοπίαν παρέχεται, τοῖς δ' ἀνθρώποις λυσιτέλειαν, ὥστε τοὺς μὲν πλείστους τῶν γεωργῶν τοῖς ἀναξηθραينوμένοις τῆς γῆς τόποις ἐφισταμένους καὶ τὸ σπέρμα βάλλοντας ἐπάγειν τὰ βοσκήματα, καὶ τούτοις

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

ων. Ζει στο ποτάμι αλλά και στην ξηρά' περνάει την ημέρα στο νερό και κολυμπάει στα βάθη, ενώ το βράδυ βγαίνει έξω και βόσκει στα σιτάρια και στα χόρτα, έτσι που αν τούτο το ζώο ήταν πολύτεκνο και γεννούσε κάθε χρόνο, θα είχε ρημάξει ολοσχερώς τη γεωργία στην Αίγυπτο. Επίσης κι αυτό πιάνεται από μεγάλες ομάδες ανθρώπων, που το χτυπούν με σιδερένια καμάκια, γιατί, όπου εμφανιστεί, συγκεντρώνουν πλεούμενα εναντίον του, το περικυκλώνουν και το καταπληγώνουν με ένα είδος κοπίδια δεμένα σε σιδερένια άγκιστρα, στη συνέχεια δένουν στο καμάκι που μπήχτηκε στο σώμα την άκρη ενός σκοινιού από στουπί και το αφήνουν λάσκα, έως ότου το ζώο χάσει το αίμα του και παραλύσει. Το κρέας τους είναι σκληρό, δύσπεπτο και τίποτα από το εσωτερικό του δεν τρώγεται, μήτε σπλάχνα μήτε έντερα.

36. Πέρα από τα προαναφερθέντα θηρία, ο Νείλος τρέφει και κάθε είδους ψάρια, και μάλιστα αναρίθμητα σε πλήθος, από τα οποία οι ντόπιοι δεν απολαμβάνουν σε αφθονία μόνο τα νωπά, αλλά εφοδιάζονται και με πλήθος ανεξάντλητο για πάστωμα. Γενικά, ο Νείλος ξεπερνάει όλους τους ποταμούς της οικουμένης σε ευεργεσίες προς τους ανθρώπους. Από το θερινό ηλιοστάσιο, αρχίζει να φουσκώνει, κι ο όγκος του νερού του αυξάνει διαρκώς, μέχρι τη φθινοπωρινή ισημερία, και μεταφέροντας συνέχεια φρέσκια ιλύ ποτίζει τη γη, τόσο τη χέρσα όσο και την κατάλληλη για σπορά και φύτευση, επί όσο διάστημα επιθυμούν οι γεωργοί. Διότι επειδή το νερό κυλάει ήρεμα, εύκολα το εμποδίζουν να μπει στα χωράφια τους με μικρά αναχώματα και με την ίδια ευκολία μπορούν, όταν το βρίσκουν σκόπιμο, να το ξαναρίξουν μέσα κόβοντας τα. Γενικά, ο Νείλος διευκολύνει τόσο πολύ τη δουλειά, προσφέροντας ταυτόχρονα τόσο ωφέλεια, ώστε οι περισσότεροι γεωργοί πάνε στα χωράφια τους όταν στεγνώνουν, ρίχνουνε τον σπόρο κι αφού βάλουν μέσα τα

- συμπατήσαντας μετὰ τέτταρας ἢ πέντε μῆνας ἀπαντᾶν
 ἐπὶ τὸν θερισμόν, ἐνίους δὲ κούφοις ἀρότροις ἐπαγαγόν-
 τας βραχέως τὴν ἐπιφάνειαν τῆς βεβρεγμένης χώρας
 σωρούς ἀναιρεῖσθαι τῶν καρπῶν χωρὶς δαπάνης πολλῆς
 5 καὶ κακοπαθείας. ὅλως γὰρ πᾶσα γεωργία παρὰ μὲν τοῖς
 ἄλλοις ἔθνεσι μετὰ μεγάλων ἀναλωμάτων καὶ ταλαιπω-
 ριῶν διοικεῖται, παρὰ δ' Αἰγυπτίοις μόνοις ἐλαχίστοις
 δαπανήμασι καὶ πόνοις συγκομίζεται. ἥ τε ἀμπελόφυτος
 ὁμοίως ἀρδευομένη δαψίλειαν οἴνου τοῖς ἐγχωρίοις πα-
 6 ρασκευάζει. οἱ δὲ χειρσεύειν ἐάσαντες τὴν χώραν τὴν
 ἐπικεκλυσμένην καὶ τοῖς ποιμνίοις ἀνέντες μηλόβοτον διὰ
 τὸ πλῆθος τῆς νομῆς δις τεκόντα καὶ δις ἀποκαρέντα τὰ
 πρόβατα καρποῦνται.
- 7 Τὸ δὲ γινόμενον περὶ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Νεῖλου τοῖς
 μὲν ἰδοῦσι θαυμαστὸν φαίνεται, τοῖς δ' ἀκούσασι παντε-
 λῶς ἀπιστον. τῶν γὰρ ἄλλων ποταμῶν ἀπάντων περὶ τὰς
 θερινὰς τροπὰς ἐλαττουμένων καὶ κατὰ τὸν ἐξῆς χρόνον
 τοῦ θέρους ἀεὶ μᾶλλον ταπεινουμένων, οὗτος μόνος τότε
 τὴν ἀρχὴν λαβὼν τῆς πληρώσεως ἐπὶ τοσοῦτον αὖξεται
 καθ' ἡμέραν ὥστε τὸ τελευταῖον πᾶσαν σχεδὸν ἐπικλύ-
 8 ζειν τὴν Αἴγυπτον. ὡσαύτως δὲ πάλιν εἰς τοῦναντίον
 μεταβαλὼν τὸν ἴσον χρόνον καθ' ἡμέραν ἐκ τοῦ κατ'
 ὀλίγον ταπεινοῦται, μέχρι ἂν εἰς τὴν προϋπάρξασαν
 ἀφίκηται τάξιν. καὶ τῆς μὲν χώρας οὕσης πεδιάδος,
 τῶν δὲ πόλεων καὶ τῶν κωμῶν, ἔτι δὲ τῶν ἀγροικιῶν
 κειμένων ἐπὶ χειροποιήτων χωμάτων, ἡ πρόσοψις ὁμοία
 9 γίνεται ταῖς Κυκλάσι νήσοις. τῶν δὲ χειρσαίων θηρίων τὰ
 πολλὰ μὲν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ περιληφθέντα διαφθείρεται
 βαπτιζόμενα, τινὰ δ' εἰς τοὺς μετεωροτέρους ἐκφεύγοντα
 τόπους διασώζεται, τὰ δὲ βοσκήματα κατὰ τὸν τῆς
 ἀναβάσεως χρόνον ἐν ταῖς κώμαις καὶ ταῖς ἀγροικίαις
 διατρέφεται, προπαρασκευαζομένης αὐτοῖς τῆς τροφῆς.
 10 οἱ δ' ὄχλοι πάντα τὸν τῆς πληρώσεως χρόνον ἀπολελυ-
 μένοι τῶν ἔργων εἰς ἄνεσιν τρέπονται, συνεχῶς ἐστιώ-

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

κοπάδια, για να πατήσουν και να χώσουν τον σπόρο στο χώμα, έρχονται μετά τέσσερις ή πέντε μήνες για να θερίσουνε, ενώ άλλοι χαράζουνε λίγο την επιφάνεια της βρεγμένης γης με ελαφρά άροτρα και μαζεύουν μεγάλες ποσότητες καρπού χωρίς δαπάνες και κόπους. Γενικά οι γεωργικές εργασίες απαιτούν μεγάλα έξοδα και ταλαιπωρίες σ' όλους τους άλλους λαούς, και μόνο στους Αιγυπτίους η συγκομιδή απαιτεί ελάχιστη δαπάνη και κόπους. Με την ίδια άρδευση, τ' αμπέλια τους εξασφαλίζουν επίσης αφθονία κρασιού. Όσοι πάλι, μετά την πλημμύρα, αφήσουν χέρσα τα χωράφια τους, βάζουν τα κοπάδια τους να βόσκουν κι έχουνε μεγάλα έσοδα, γιατί από την αφθονία της βοσκής, τα πρόβατα γεννούν δυο φορές τον χρόνο και δυο φορές κουρεύονται.

Εκείνο που γίνεται κατά την άνοδο της στάθμης του Νείλου σ' όσους το βλέπουν φαίνεται θαυμάσιο ενώ σ' όσους το ακούν, απίστευτο. Διότι σ' όλα τ' άλλα ποτάμια, από το θερινό ηλιοστάσιο αρχίζει να κατεβαίνει η στάθμη και να χαμηλώνει όσο προχωράει το καλοκαίρι, ενώ μόνο ο Νείλος τότε αρχίζει να φουσκώνει κι αυξάνει τόσο κάθε μέρα που στο τέλος φτάνει να πλημμυρίσει ολόκληρη σχεδόν την Αίγυπτο. Με τον ίδιο τρόπο στη συνέχεια ακολουθεί την αντίθετη ακριβώς πορεία και λιγοστεύει μέρα με την ημέρα, για το ίδιο χρονικό διάστημα, έως ότου φτάσει πάλι στην αρχική του κατάσταση. Δεδομένου ότι η χώρα είναι πεδινή και πόλεις, κωμοπόλεις, ακόμα και αγροικίες, βρίσκονται όλα πάνω σε τεχνητούς γηλόφους, η όψη της χώρας μοιάζει με τις Κυκλάδες. Από τα άγρια ζώα της στεριάς, τα περισσότερα παρασέρνονται από τον ποταμό και πνίγονται, ενώ μερικά καταφεύγουν στα πιο ψηλά μέρη και σώζονται, όσο για τα κοπάδια με το ανέβασμα του νερού οδηγούνται σε χωριά και αγροικίες, όπου συντηρούνται με τροφές που έχουν αποθηκευτεί από πριν. Ο λαός, τώρα, την εποχή της πλημμύρας, απαλλαγμένος από εργασίες στρέφεται στις διασκέδασεις,

- μενοι καὶ πάντων τῶν πρὸς ἡδονὴν ἀνηκόντων ἀνεμπο-
 11 δίστως ἀπολαύοντες. διὰ δὲ τὴν ἀγωνίαν τὴν ἐκ τῆς
 ἀναβάσεως τοῦ ποταμοῦ γινομένην κατεσκευάσται Νει-
 λοσκοπεῖον ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐν τῇ Μέμφει· ἐν τούτῳ δὲ
 τὴν ἀνάβασιν ἀκριβῶς ἐκμετροῦντες οἱ τὴν τούτου
 διοίκησιν ἔχοντες ἐξαποστέλλουσιν εἰς τὰς πόλεις ἐπι-
 στολάς, διασαφοῦντες πόσους πήχεις ἢ δακτύλους ἀνα-
 βέβηκεν ὁ ποταμὸς καὶ πότε τὴν ἀρχὴν πεποιήται τῆς
 12 ἐλαττώσεως. διὰ δὲ τοῦ τοιούτου τρόπον τῆς μὲν ἀγω-
 νίας ἀπολύεται πᾶς ὁ λαός, πυθόμενος τὴν τῆς αὐξήσεως
 εἰς τοῦναντίον μεταβολήν, τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἐσομένων
 καρπῶν εὐθὺς ἅπαντες προεπεγνώκασιν, ἐκ πολλῶν
 χρόνων τῆς παρατηρήσεως ταύτης παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις
 ἀκριβῶς ἀναγεγραμμένης.

37. Μεγάλης δ' οὔσης ἀπορίας περὶ τῆς τοῦ ποταμοῦ
 πληρώσεως, ἐπικεχειρήκασιν πολλοὶ τῶν τε φιλοσόφων
 καὶ τῶν ἱστορικῶν ἀποδιδόναι τὰς ταύτης αἰτίας, περὶ ὧν
 ἐν κεφαλαίοις ἐροῦμεν, ἵνα μῆτε μακρὰς ποιώμεθα τὰς
 παρεκβάσεις μῆτε ἄγραφον τὸ παρὰ πᾶσιν ἐπιζητούμενον
 2 ἀπολείπωμεν. ὅλως γὰρ ὑπὲρ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Νείλου
 καὶ τῶν πηγῶν, ἔτι δὲ τῆς εἰς θάλατταν ἐκβολῆς καὶ τῶν
 ἄλλων ὧν ἔχει διαφορῶν παρὰ τοὺς ἄλλους ποταμούς,
 μέγιστος ὧν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, τινὲς μὲν τῶν
 συγγραφέων ἀπλῶς οὐκ ἐτόλμησαν οὐδὲν εἰπεῖν, καίπερ
 εἰωθότες μηκύνειν ἐνίοτε περὶ χειμάρρου τοῦ τυχόντος,
 τινὲς δ' ἐπιβαλόμενοι λέγειν περὶ τῶν ἐπιζητουμένων
 3 πολὺ τῆς ἀληθείας διήμαρτον. οἱ μὲν γὰρ περὶ τὸν
 Ἑλλάνικον καὶ Κάδμον, ἔτι δ' Ἐκαταῖον, καὶ πάντες οἱ
 τοιοῦτοι, παλαιοὶ παντάπασιν ὄντες, εἰς τὰς μυθώδεις
 4 ἀποφάσεις ἀπέκλιναν· Ἡρόδοτος δὲ ὁ πολυπράγμων, εἰ
 καὶ τις ἄλλος, γεγωνὸς καὶ πολλῆς ἱστορίας ἐμπειρος
 ἐπικεχειρήκε μὲν περὶ τούτων ἀποδιδόναι λόγον, ἡκο-
 λουθηκῶς δὲ ἀντιλεγόμεναις ὑπονοίαις εὐρίσκεται· Ξε-
 νοφῶν δὲ καὶ Θουκυδίδης, ἐπαινούμενοι κατὰ τὴν ἀλή-

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΣ ΠΡΩΤΗ

οργανώνει, τραπέζια και συνεστιάσεις και απολαμβάνει ανεμώδιστα κάθε τι που προκαλεί ηδονή. Ένεκα της αγωνίας που προκαλούσε η άνοδος του ποταμού, κατασκευάστηκε Νειλοσκοπείο⁵⁶ στη Μέμφιδα από τους βασιλιάδες, με το οποίο οι υπεύθυνοι μετράνε ακριβώς την άνοδο της στάθμης και στέλνουν επιστολές στις πόλεις, πληροφορώντας με ακρίβεια πόσους πήχεις ή δακτύλους ανέβηκε η στάθμη και τότε άρχισε να πέφτει. Μ' αυτό λοιπόν τον τρόπο ο λαός απαλλάσσεται από την αγωνία, αφού μαθαίνει πως τα νερά δεν ανεβαίνουν άλλο μα υποχωρούν, κι όλοι είναι σε θέση να υπολογίσουν την ποσότητα της σοδειάς, δεδομένου ότι οι Αιγύπτιοι καταγράφουν με ακρίβεια, από πολλά χρόνια, τούτες τις παρατηρήσεις.

37. Καθώς ήταν πολύ δύσκολο να εξηγηθεί το φούσκωμα του ποταμού, πολλοί φιλόσοφοι και ιστορικοί επιχειρήσαν να προσδιορίσουν την αιτιολογία του· πράγμα για το οποίο θα μιλήσουμε περιληπτικά, ώστε μήτε να τραβήξουμε το θέμα σε μάκρος μήτε ν' αφήσουμε ασχολίαστο κάτι που όλοι ζητάνε να μάθουν. Γενικά για την άνοδο του Νείλου και τις πηγές του, καθώς και για τον τρόπο με τον οποίο εκβάλλει στη θάλασσα και όλα τ' άλλα στα οποία διαφέρει απ' τους υπόλοιπους ποταμούς, καθώς είναι ο μεγαλύτερος της οικουμένης, άλλοι συγγραφείς ούτε καν τόλμησαν να μνημονεύσουν, παρά το ότι συνηθίζουν να μακρηγορούν για τον τυχόντα χείμαρρο, ενώ άλλοι, που ανέλαβαν να μιλήσουν για το ζητούμενο, έπεσαν πολύ έξω. Ο Ελλάνικος, ο Κάδμος, ακόμη και ο Εκαταίος⁵⁷, και οι όμοιοι τους, όλοι αρχαίοι, έκλιναν προς τις μυθολογικές ερμηνείες. Ο Ηρόδοτος, δραστήριος ερευνητής περισσότερο από τον καθένα και έμπειρος ιστορικός, επιχείρησε να δώσει ακριβή περιγραφή, διαπιστώνουμε όμως ότι ακολούθησε αντιφατικές εκδοχές. Ο Ξενοφών και ο Θουκυδίδης, που επαινούνται ως ιστορικοί

- θειαν τῶν ἱστοριῶν, ἀπέσχοντο τελέως κατὰ τὴν γραφὴν
 τῶν τόπων τῶν κατ' Αἴγυπτον· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐφορον
 καὶ Θεόπομπον μάλιστα πάντων εἰς ταῦτ' ἐπιταθέντες
 ἥκιστα τῆς ἀληθείας ἐπέτυχον. καὶ διεσφάλησαν οὗτοι
 πάντες οὐ διὰ τὴν ἀμέλειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς χώρας
 5 ἰδιότητα. ἀπὸ γὰρ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἄχρι Πτολεμαίου
 τοῦ Φιλαδέλφου προσαγορευθέντος οὐχ ὅπως τινὲς τῶν
 Ἑλλήνων ὑπερέβαλον εἰς Αἰθιοπίαν, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τῶν
 ὄρων τῆς Αἰγύπτου προσανέβησαν· οὕτως ἄξενα πάντα
 ἦν τὰ περὶ τοὺς τόπους τούτους καὶ παντελῶς ἐπικίνδυν-
 α· τοῦ δὲ προειρημένου βασιλέως μεθ' Ἑλληνικῆς
 δυνάμεως εἰς Αἰθιοπίαν πρώτου στρατεύσαντος ἐπεγνώ-
 σθη τὰ κατὰ τὴν χώραν ταύτην ἀκριβέστερον ἀπὸ τούτων
 6 τῶν χρόνων. τῆς μὲν οὖν τῶν προτέρων συγγραφέων
 ἀγνοίας τοιαύτας τὰς αἰτίας συνέβη γενέσθαι· τὰς δὲ
 πηγὰς τοῦ Νείλου, καὶ τὸν τόπον ἐξ οὗ λαμβάνει τὴν
 ἀρχὴν τοῦ ῥεύματος, ἑώρακέναι μὲν μέχρι τῶνδε τῶν
 ἱστοριῶν γραφομένων οὐδεὶς εἴρηκεν οὐδ' ἀκοὴν ἀπεφή-
 7 νατο παρὰ τῶν ἑωρακέναι διαβεβαιουμένων. διὸ καὶ τοῦ
 πράγματος εἰς ὑπόνοιαν καὶ καταστοχασμὸν πιθανὸν
 καταντῶντος, οἱ μὲν κατ' Αἴγυπτον ἱερεῖς ἀπὸ τοῦ
 περιοριζόντος τὴν οἰκουμένην ὠκεανοῦ φασιν αὐτὸν τὴν
 σύστασιν λαμβάνειν, ὑγιᾶς μὲν οὐδὲν λέγοντες, ἀπορία δὲ
 τὴν ἀπορίαν λύοντες καὶ λόγον φέροντες εἰς πίστιν αὐτὸν
 8 πολλῆς πίστεως προσδεόμενον· τῶν δὲ Τρωγλοδυτῶν οἱ
 μεταναστάντες ἐκ τῶν ἄνω τόπων διὰ καῦμα, προσαγο-
 ρευόμενοι δὲ Βόλγιοι, λέγουσιν ἐμφάσεις τινὰς εἶναι περὶ
 τοὺς τόπους ἐκείνους, ἐξ ὧν ἂν τις συλλογίσαιτο διότι
 πολλῶν πηγῶν εἰς ἓνα τόπον ἀθροιζομένων συνίσταται τὸ
 ῥεῦμα τοῦ Νείλου· διὸ καὶ πολυγονώτατον αὐτὸν ὑπάρ-
 9 χειν πάντων τῶν γνωριζομένων ποταμῶν. οἱ δὲ περι-
 κοῦντες τὴν νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Μερὸν, οἷς καὶ
 μάλιστ' ἂν τις συγκατάθοιτο, τῆς μὲν κατὰ τὸ πιθανόν

για την ακρίβεια τους, στα συγγράμματα τους δεν ασχολούνται καθόλου με την Αίγυπτο και την περιοχή της. Ο Έφορος και ο Θεόπομπος, που ασχολήθηκαν πάνω από όλους μ' αυτά τα ζητήματα, δεν κατάφεραν να πλησιάσουν την αλήθεια. Όλοι αυτοί δεν έκαμαν σφάλματα επειδή στάθηκαν αμελείς, αλλά ένεκα του ιδιαίτερου χαρακτήρα της χώρας. Διότι από τα αρχαία χρόνια μέχρι την εποχή του Πτολεμαίου του Φιλάδελφου, όπως προσαγορεύτηκε, όχι μόνο κανένας Έλληνας δεν πέρασε στην Αιθιοπία αλλά δεν ανέβηκε ούτε μέχρι τα σύνορα της Αιγύπτου. Τόσο αφιλόξενα ήταν όλα εκείνα τα μέρη και εντελώς επικίνδυνα. Απ' όταν όμως ο εν λόγω βασιλιάς εκστράτευσε πρώτος στην Αιθιοπία με Ελληνικό στρατό, από τότε έγιναν γνωστά με μεγαλύτερη ακρίβεια τα σχετικά μ' ετούτη τη χώρα. Η άγνοια των προηγούμενων συγγραφέων για τη χώρα σ' ετούτες τις αιτίες οφείλεται" όσο για τις πηγές του Νείλου και τον τόπο απ' όπου ξεκινάει, κανένας από τους μέχρι τώρα ιστορικούς δεν μας βεβαιώνει ότι τα είδε ούτε αναφέρει κάτι που έμαθε εξ ακοής από άλλους που ισχυρίζονται ότι τα είδαν. Γι' αυτό λοιπόν και το θέμα κατάντησε αντικείμενο εικασιών και πιθανολογημάτων. Οι Αιγύπτιοι ιερείς ισχυρίζονται ότι ο ποταμός διαμορφώνεται από τον Ωκεανό που τριγυρίζει την οικουμένη, χωρίς μ' αυτό τον τρόπο να φωτίζουν το θέμα, λύνοντας την απορία με απορία και επικαλούμενοι μια απόδειξη που η ίδια χρειάζεται απόδειξη. Οι Τρωγλοδύτες τώρα, οι λεγόμενοι Βόλγιοι, που μετανάστευσαν από τα νότια εξαιτίας του καύσωνα, λένε πως στα μέρη εκείνα υπάρχουν κάποια ιδιαίτερα φαινόμενα, απ' όπου συμπεραίνεται ότι το ρεύμα του Νείλου σχηματίζεται από πολλές πηγές που συρρέουν στην ίδια κοίτη και γι' αυτό είναι ο ευφορότερος απ' όλους τους γνωστούς ποταμούς. Οι κάτοικοι όμως της περιοχής γύρω από τη νήσο Μερή, με τους οποίους κυρίως θα συμφωνούσε κάποιος, δεδομένου ότι είναι

εὐρησιλογίας πολὺ κεχωρισμένοις, τῶν δὲ τόπων τῶν
 ζητουμένων ἔγγιστα κειμένοις, τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ
 λέγειν τι περὶ τούτων ἀκριβῶς ὥστε καὶ τὸν ποταμὸν
 Ἀστάπον προσηγορεύκασιν, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνεόμε-
 νον εἰς τὴν Ἑλλήνων διάλεκτον ἐκ τοῦ σκότους ὕδωρ.
 10 οὗτοι μὲν οὖν τῷ Νείῳ τῆς ἐν τοῖς τόποις ἀθεωρησίας
 καὶ τῆς ἰδίας ἀγνοίας οἰκείαν ἔταξαν προσηγορίαν· ἡμῶν
 δ' ἀληθέστατος εἶναι δοκεῖ λόγος ὁ πλεῖστον ἀπέχων τοῦ
 11 προσποιήματος. οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὅτι τὴν πρὸς τὴν ἔω τοῦ
 ποταμοῦ τούτου καὶ τὴν πρὸς ἐσπέραν Λιβύην ἀφορίζων
 Ἡρόδοτος ἀνατίθησι Λίβυσι τοῖς ὀνομαζομένοις Νασα-
 μῶσι τὴν ἀκριβῆ θεωρίαν τοῦ ῥείθρου, καὶ φησιν ἐκ τινος
 λίμνης λαμβάνοντα τὴν ἀρχὴν τὸν Νεῖλον φέρεσθαι διὰ
 χώρας Αἰθιοπικῆς ἀμυθήτου· οὐ μὴν αὐτόθεν οὔτε τοῖς
 εἰποῦσι Λίβυσιν, εἴπερ καὶ πρὸς ἀλήθειαν εἰρήκασιν, οὔτε
 τῷ συγγραφεῖ προσεκτέον ἀναπόδεικτα λέγοντι.

38. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῶν πηγῶν καὶ τῆς ῥύσεως
 αὐτοῦ διεληλύθαμεν, πειρασόμεθα τὰς αἰτίας ἀποδιδόναι
 2 τῆς πληρώσεως. Θαλῆς μὲν οὖν, εἷς τῶν ἐπὶ σοφῶν
 ὀνομαζόμενος, φησὶ τοὺς ἐτησίας ἀντιπνέοντας ταῖς
 ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ κωλύειν εἰς θάλατταν προχεῖσθαι
 τὸ ῥεῦμα, καὶ διὰ τοῦτ' αὐτὸν πληρούμενον ἐπικλύζειν
 3 ταπεινὴν οὖσαν καὶ πεδιάδα τὴν Αἴγυπτον. τοῦ δὲ λόγου
 τούτου, καίπερ εἶναι δοκοῦντος πιθανοῦ, ῥάδιον ἐξελέγ-
 ξαι τὸ ψεῦδος. εἰ γὰρ ἦν ἀληθὲς τὸ προειρημένον, οἱ
 ποταμοὶ πάντες ἂν οἱ τοῖς ἐτησίαις ἐναντίας τὰς ἐκβολὰς
 ἔχοντες ἐποιοῦντο τὴν ὁμοίαν ἀνάβασιν· οὐ μῆδαμου τῆς
 οἰκουμένης συμβαίνοντος ζητητέον ἑτέραν αἰτίαν ἀληθι-

άνθρωποι που απέχουν πολύ από το να πιθανολογούν και να εφευρίσκουν επιχειρήματα αλλά κι επειδή ζουν πολύ κοντά στα μέρη που εξετάζουμε, απέχουν τόσο από του να πουν κάτι συγκεκριμένο, ώστε ακόμη και το ποτάμι το ονομάζουν Ασάπου, το οποίο μεθερμηνευόμενο στα Ελληνικά σημαίνει «νερό από το σκοτάδι». Εκείνοι λοιπόν έδωσαν όνομα στον Νείλο σύμφωνα με την έλλειψη γνώσης των τόπων και σημάδι της δικής τους άγνοιαςː κατά τη δική μας γνώμη όμως, η πιο αληθινή εξήγηση είναι εκείνη που απέχει περισσότερο από την πλαστή. Επίσης δεν αγνοώ πως ο Ηρόδοτος, που ξεχωρίζει τη Λιβύη που βρίσκεται ανατολικά του ποταμού, απ' την άλλη που βρίσκεται προς τα δυτικά, αποδίδει στους Λίβυες, τους λεγόμενους Νασαμώνες, την ακριβή θεώρηση του ρεύματος του ποταμού και λέει πως ο Νείλος ξεκινάει από κάποια λίμνη και περνάει μέσα από τεράστιες εκτάσεις Αιθιοπικής γης. Ούτε όμως σ' αυτά πρέπει να δοθεί βάση ούτε στα λεγόμενα των Λίβυων, αν κι οι άνθρωποι νομίζουν πως λένε την αλήθεια, αλλά ούτε και στον ιστορικό, αν δεν φέρνει αποδείξεις γι' αυτά που λέει.

38. Μιας και μιλήσαμε για τις πηγές και την πορεία του Νείλου, τώρα θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε τις αιτίες των πλημμύρων του. Ο Θαλής, που έχει ονομαστεί ένας από τους Επτά Σοφούς, λέει ότι οι ετησίες [μελτέμια], επειδή φυσάνε αντίθετα προς τη ροή στις εκβολές του ποταμού, εμποδίζουν το νερό να χυθεί στη θάλασσα κι έτσι ο ποταμός φουσκώνει και πλημμυρίζει την Αίγυπτο που είναι χαμηλή και πεδινή. Τούτης της θεωρίας είναι εύκολο να αποδειχθεί η πλάνη, παρ' όλο που φαίνεται πιθανή. Γιατί αν το παραπάνω ήταν αλήθεια, όλα τα ποτάμια που εκβάλλουν κόντρα στα μελτέμια, θα φούσκωναν με τον ίδιο τρόποː επειδή όμως κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει πουθενά στον κόσμο, θα πρέπει ν' αναζητηθεί άλλη αιτία, αληθινή, της πλημμύρας των νε-

4 νὴν τῆς πληρώσεως. Ἀναξαγόρας δ' ὁ φυσικὸς ἀπεφή-
νατο τῆς ἀναβάσεως αἰτίαν εἶναι τὴν τηκομένην χιόνα
κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν, ὧ καὶ ὁ ποιητὴς Εὐριπίδης μαθητὴς
ὦν ἠκολούθηκε· λέγει γοῦν

Νείλου λιπὼν κάλλιστον ἐκ γαίης ὕδωρ,
ὃς ἐκ μελαμβρότιοι πληροῦται ῥοὰς
Αἰθιοπίδος γῆς, ἥνικ' ἂν τακῇ χιόν.

5 καὶ ταύτην δὲ τὴν ἀπόφασιν οὐ πολλῆς ἀντιρρήσεως
δεῖσθαι συμβέβηκε, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος ὅτι διὰ τὴν
ὑπερβολὴν τῶν κανμάτων ἀδύνατον χιόνα πίπτειν περὶ
6 τὴν Αἰθιοπίαν· καθόλου γὰρ περὶ τοὺς τόπους τούτους
οὔτε πάγος οὔτε ψυχὸς οὔθ' ὅλως χειμῶνος ἔμφασις
γίνεται, καὶ μάλιστα περὶ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Νείλου. εἰ
δέ τις καὶ συγχωρήσαι χιόνος εἶναι πλῆθος ἐν τοῖς ὑπὲρ
Αἰθιοπίαν τόποις, ὅμως ἐλέγχεται τὸ ψεῦδος τῆς ἀπο-
7 φάσεως· πᾶς γὰρ ποταμὸς ἀπὸ χιόνος ῥέων ὁμολογου-
μένως αὔρας ἀναδίδωσι ψυχρὰς καὶ τὸν ἀέρα παχύνει·
περὶ δὲ τὸν Νεῖλον μόνον τῶν ποταμῶν οὔτε νέφους
ὑποστάσεις ὑπάρχουσιν οὔτ' αὔραι ψυχραὶ γίνονται οὔθ' ὅ
8 ἀῆρ παχύνεται. Ἡρόδοτος δέ φησι τὸν Νεῖλον εἶναι μὲν
φύσει τηλικούτον ἡλίκος γίνεται κατὰ τὴν πλήρωσιν, ἐν
δὲ τῷ χειμῶνι τὸν ἥλιον κατὰ τὴν Λιβύην φερόμενον
ἐπισπᾶσθαι πρὸς ἑαυτὸν πολλὴν ὑγρασίαν ἐκ τοῦ Νείλου,
καὶ διὰ τοῦτο περὶ τοὺς καιροὺς τούτους παρὰ φύσιν
9 ἐλάττονα γίνεσθαι τὸν ποταμόν· τοῦ δὲ θεροῦς ἐπιστάν-
τος ἀποχωροῦντα τῇ φορᾷ τὸν ἥλιον πρὸς τὰς ἀρκτοὺς
ἀναξηραίνειν καὶ ταπεινοῦν τοὺς τε περὶ τὴν Ἑλλάδα
ποταμοὺς καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἄλλην χώραν τὴν ὁμοίως

ρών. Ο φυσικός φιλόσοφος Αναξαγόρας διατύπωσε τη θεωρία ότι αιτία της ανόδου της στάθμης των νερών είναι το λιώσιμο των χιονιών της Αιθιοπίας, πράγμα που ακολουθήσε κι ο ποιητής Ευριπίδης, που ήταν μαθητής του. Λέει λοιπόν

άφησε του Νείλου τα νερά, τα καλύτερα που βγαίνουν απ'
τη γη,
του Νείλου που φουσκώνει απ' τις ροές της χώρας των
μελαψών ανθρώπων
της Αιθιοπίας, όποτε εκεί τα χιόνια λιώσουν.

Κι ετούτη η δήλωση δεν απαιτεί πολλά επιχειρήματα για να την αντικρούσεις, μιας κι είναι ολοφάνερο ότι, ένεκα του υπερβολικού καύσωνα, είναι αδύνατο να πέφτει χιόνι στην Αιθιοπία· στα μέρη εκείνα δεν υπάρχει μήτε πάγος μήτε κρύο μήτε εμφανίζεται χειμώνας, κι ειδικότερα την εποχή που ανεβαίνει η στάθμη του Νείλου. Ακόμη κι αν κάποιος δεχόταν ότι υπάρχει πλήθος χιόνι πάνω από τους τόπους πέρα από την Αιθιοπία, πάλι ελέγχεται η άποψη ως ψευδής" γιατί κάθε ποτάμι που προέρχεται από τήξη χιονιού συμφωνούν όλοι πως αναδίδει ψυχρό αέρα και κάνει την ατμόσφαιρα βαριά. Αλλά, απ' όλα τα ποτάμια, μόνο γύρω απ' τον Νείλο δεν σχηματίζεται ούτε συννεφάκι, δεν φυσάει ψυχρός αέρας ούτε βαραίνει η ατμόσφαιρα. Ο Ηρόδοτος λέει⁵⁹ ότι η πραγματική στάθμη του Νείλου είναι αυτή που έχει κατά την πλημμύρα του και κατά τον χειμώνα ο ήλιος περνάει πάνω από τη Λιβύη και αποσπά προς το μέρος του μεγάλο μέρος της υγρασίας του Νείλου, γι' αυτό ακριβώς εκείνη την εποχή ο ποταμός μειώνεται, αντίθετα με το κανονικό" το καλοκαίρι, επειδή η τροχιά του ήλιου ανεβαίνει στον ορίζοντα, στεγνώνει και λιγοστεύει το νερό στους ποταμούς της Ελλάδας και στον υπόλοιπο κόσμο που βρί-

- 10 ἐκείνῃ χειμένῃ. οὐκέτ' οὖν εἶναι παράδοξον τὸ γινόμενον
περὶ τὸν Νεῖλον· οὐ γὰρ ἐν τοῖς καύμασιν αὐξέσθαι, κατὰ
τὸν χειμῶνα δὲ ταπεινοῦσθαι διὰ τὴν προειρημένην
11 αἰτίαν. ῥητέον οὖν καὶ πρὸς τοῦτον ὅτι καθήκον ἦν,
ὥσπερ ἀπὸ τοῦ Νεῖλου τὴν ὑγρασίαν ὁ ἥλιος ἐφ' ἑαυτὸν
ἐπισπᾶται κατὰ τοὺς τοῦ χειμῶνος καιροὺς, οὕτω καὶ
ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν Λιβύην ὄντων ποταμῶν
ἀναλαμβάνειν τι τῶν ὑγρῶν καὶ ταπεινοῦν τὰ φερόμενα
12 ῥεύματα. ἐπεὶ δ' οὐδαμοῦ τῆς Λιβύης οὐδὲν τοιοῦτον
γινόμενον θεωρεῖται, περιφανῶς ὁ συγγραφεὺς σχεδιά-
ζων εὐρίσκεται· καὶ γὰρ οἱ περὶ τὴν Ἑλλάδα ποταμοὶ τὴν
αὐξήσιν ἐν τῷ χειμῶνι λαμβάνουσιν οὐ διὰ τὸ μακρότε-
ρον ἀφίστασθαι τὸν ἥλιον, ἀλλὰ διὰ τὸ πλῆθος τῶν
γινομένων ὄμβρων.

39. Δημόκριτος δ' ὁ Ἀβδηρίτης φησὶν οὐ τὸν περὶ
τὴν μεσημβρίαν τόπον χιονίζεσθαι, καθάπερ εἴρηκεν
Εὐριπίδης καὶ Ἀναξαγόρας, ἀλλὰ τὸν περὶ τὰς ἀρ-
2 κτους, καὶ τοῦτο ἐμφανὲς εἶναι πᾶσι. τὸ δὲ πλῆθος τῆς
σωρευομένης χιόνος ἐν τοῖς βορείοις μέρεσι περὶ μὲν τὰς
τροπὰς μένειν πεπηγός, ἐν δὲ τῷ θέρει διαλυομένων ὑπὸ
τῆς θερμασίας τῶν πάγων πολλὴν τηκεδόνα γίνεσθαι, καὶ
διὰ τοῦτο πολλὰ γεννᾶσθαι καὶ παχέα νέφη περὶ τοὺς
μετεωροτέρους τῶν τόπων, δαφιλοῦς τῆς ἀναθυμιάσεως
3 πρὸς τὸ ὕψος αἰρομένης. ταῦτα δ' ὑπὸ τῶν ἐτησίων
ἐλαύνεσθαι, μέχρι ἂν ὅτον προσπέσῃ τοῖς μεγίστοις
ὄρεσι τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, ἃ φησὶν εἶναι περὶ τὴν
Αἰθιοπίαν· ἔπειτα πρὸς τούτοις οὗσιν ὑψηλοῖς βιαίως
θρανόμενα παμμεγέθεις ὄμβρον γεννᾶν, ἐξ ὧν πληροῦ-
σθαι τὸν ποταμὸν μάλιστα κατὰ τὴν τῶν ἐτησίων ὥραν.
4 ῥᾶδιον δὲ καὶ τοῦτον ἐξελέγξει τοὺς χρόνους τῆς αὐξήσε-
ως ἀκριβῶς ἐξετάζοντα· ὁ γὰρ Νεῖλος ἄρχεται μὲν
πληροῦσθαι κατὰ τὰς θερινὰς τροπὰς, οὕτω τῶν ἐτη-
σίων πνεόντων, λήγει δ' ὕστερον ἰσημερίας φθινοπωρι-

σκεται στο ύψος της Ελλάδας. Δεν είναι, λοιπόν παράδοξο αυτό που συμβαίνει στον Νείλο, αφού δεν αυξάνεται κατά τους καύσωνες μήτε λιγοστεύει στη διάρκεια του χειμώνα, για τις αιτίες που είπαμε. Πρέπει όμως ν' απαντήσουμε και σ' αυτόν ότι όπως ο ήλιος αποσπά την υγρασία από τον Νείλο, την περίοδο του χειμώνα, έτσι θα έπρεπε και από τα υπόλοιπα ποτάμια της Λιβύης να παίρνει επίσης μια ποσότητα νερού και να χαμηλώνει η στάθμη τους. Επειδή όμως πουθενά στη Λιβύη δεν έχει παρατηρηθεί τέτοιο φαινόμενο, ο συγγραφέας συλλαμβάνεται να επινοεί θεωρίες· άλλωστε είναι γεγονός ότι οι ποταμοί της Ελλάδας φουσκώνουν τον χειμώνα, όχι επειδή ο ήλιος βρίσκεται σε μεγαλύτερη απόσταση, αλλά ένεκα του πλήθους των βροχοπτώσεων.

39. Ο Δημόκριτος ο Αβδηρίτης λέει ότι δεν πέφτει χιόνι στα μέρη του νοτιά, όπως υποστηρίζει ο Ευριπίδης και ο Αναξαγόρας, αλλά μόνο στα βόρεια, κι αυτό είναι σε όλους φανερό. Ο συσσωρευμένος όγκος του χιονιού στα βόρεια μέρη, μένει παγωμένος μέχρι τη θερινή ισημερία, ενώ το καλοκαίρι που διαλύονται οι πάγοι από τη ζέση λιώνει μεγάλο μέρος τους κι έτσι δημιουργούνται πολλά και πυκνά σύννεφα στα υψηλότερα μέρη, καθώς η ποσότητα των υδρατμών που σηκώνονται είναι μεγάλη. Τούτα τα σύννεφα παρσύρονται από τα μελέμια, μέχρις ότου πέσουν στα ψηλότερα βουνά του κόσμου, που λένε πως βρίσκονται στην Αιθιοπία· στη συνέχεια, καθώς συγκρούονται* με βία στους ορεινούς τούτους όγκους, προκαλούν καταρρακτώδεις βροχές, απ' τις οποίες φουσκώνει ο ποταμός και μάλιστα την περίοδο των μελεμιών. Εύκολα όμως ελέγχεται κι ετούτο, αν εξεταστούν ακριβώς οι χρόνοι της ανόδου της στάθμης· διότι ο Νείλος αρχίζει να φουσκώνει κατά το θερινό ηλιοστάσιο, πριν ακόμη αρχίσουν να φυσούν τα μελέμια, και στα-

- 5 νῆς, πάλαι προπεπανμένων τῶν εἰρημένων ἀνέμων. ὅταν
 οὖν ἡ τῆς πείρας ἀκριβεία κατισχύῃ τὴν τῶν λόγων
 πιθανότητα, τὴν μὲν ἐπίνοιαν ἀνδρὸς ἀποδεκτόν, τὴν δὲ
 6 πίστιν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις οὐ δοτέον. παρήμι γὰρ
 καὶ διότι τοὺς ἐτησίας ἰδεῖν ἔστιν οὐδέν τι μᾶλλον ἀπὸ
 τῆς ἄρκτου πνέοντας ἥπερ τῆς ἐσπέρας· οὐ βορέαι γὰρ
 οὐδ' ἀπαρκταί μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πνέοντες ἀπὸ θερινῆς
 δύσεως ἀργέσται κοινωνοῦσι τῆς τῶν ἐτησίων προσηγο-
 ρίας. τό τε λέγειν ὡς μέγιστα συμβαίνει τῶν ὁρῶν
 ὑπάρχειν τὰ περὶ τὴν Αἰθιοπίαν οὐ μόνον ἀναπόδεικτόν
 ἔστιν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν πίστιν ἔχει διὰ τῆς ἐναργείας
 7 συγχωρουμένην. Ἐφορος δὲ καινοτάτην αἰτίαν εἰσφέρων
 πιθανολογεῖν μὲν πειρᾶται, τῆς δ' ἀληθείας οὐδαμῶς
 ἐπιτυγχάνων θεωρεῖται. φησὶ γὰρ τὴν Αἴγυπτον ἅπασαν
 οὔσαν ποταμόχωστον καὶ χάνην, ἔτι δὲ κισηρώδη τὴν
 φύσιν, ῥαγάδας τε μεγάλας καὶ διηνεκεῖς ἔχειν, διὰ δὲ
 τούτων εἰς ἐαυτὴν ἀναλαμβάνειν ὕγροῦ πλήθος, καὶ κατὰ
 μὲν τὴν χειμερινὴν ὥραν συνέχειν ἐν ἐαυτῇ τοῦτο, κατὰ
 δὲ τὴν θερινὴν ὥσπερ ἰδρῶτάς τινας ἐξ αὐτῆς πανταχόθεν
 8 ἀνιέναι, καὶ διὰ τούτων πληροῦν τὸν ποταμόν. ὁ δὲ
 συγγραφεὺς οὗτος οὐ μόνον ἡμῖν φαίνεται μὴ τεθεαμένος
 τὴν φύσιν τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον τόπων, ἀλλὰ μηδὲ
 παρὰ τῶν εἰδόντων τὰ κατὰ τὴν χώραν ταύτην ἐπιμελῶς
 9 πεπυσμένος. πρῶτον μὲν γάρ, εἴπερ ἐξ αὐτῆς τῆς
 Αἰγύπτου ὁ Νεῖλος τὴν αὔξησιν ἐλάμβανεν, οὐκ ἂν ἐν
 τοῖς ἀνωτέρω μέρεσιν ἐπληροῦτο, διὰ τε πετρώδους καὶ
 στερεᾶς χώρας φερόμενος· νῦν δὲ πλείω τῶν ἐξακισχι-
 λίων σταδίων διὰ τῆς Αἰθιοπίας ῥέων τὴν πλήρωσιν ἔχει
 10 πρὶν ἢ φαῦσαι τῆς Αἰγύπτου. ἔπειτ' εἰ μὲν τὸ ῥέυμα τοῦ
 Νεῖλου ταπεινότερον ἦν τῶν κατὰ τὴν ποταμόχωστον

ματάει μετά τη φθινοπωρινή ισημερία, ενώ οι εν λόγω άνεμοι έχουν από καιρό πάψει. Όταν λοιπόν η ακριβής γνώση που φέρνει η εμπειρία υπερνικάει τη θεωρητική πιθανότητα, τότε πρέπει να παραδεχτούμε την οξύνοια του ανθρώπου, αλλά δεν μπορούμε να δώσουμε πίστη στα λεγόμενα του. Αφήνω, μάλιστα, το γεγονός ότι ετήσιοι άνεμοι δεν φαίνεται να φυσάνε μόνο από βορρά αλλά και από δύση διότι δεν είναι μόνο οι βοριάδες και οι απαρκτίες⁶⁰ αλλά και οι αργέστες⁶¹, που φυσάνε από την κατεύθυνση της θερινής δύσης, μετέχουν της προσηγορίας «ετησίαι». Όσο για το λεγόμενο ότι τα μεγαλύτερα βουνά του κόσμου βρίσκονται στην Αιθιοπία όχι μόνο είναι αναπόδεικτο, αλλά δεν μπορείς να του έχεις εμπιστοσύνη, που θα την είχες αν υπήρχε δυνατότητα αυτοψίας. Ο Έφορος, που παρουσιάζει την πιο πρόσφατη θεωρία, προσπαθεί να δώσει μια πιθανή εξήγηση, αλλά βλέπεις πως ούτε καν πλησιάζει την αλήθεια. Λέει λοιπόν πως, επειδή όλη η Αίγυπτος είναι προσχωσιγενής από το ποτάμι και σπογγώδης κι η φύση του εδάφους της κισσηρώδης, είναι γεμάτη μεγάλα και συνεχή ρήγματα, μέσα από τα οποία προσροφά μεγάλες ποσότητες νερού, τις οποίες κατά τη χειμερινή περίοδο τις συγκρατεί, ενώ κατά τη θερινή αναβλύζουν από παντού, σαν να ιδρώνει, κι απ' αυτές γεμίζει το ποτάμι. Αυτός ο συγγραφέας, μου φαίνεται, όχι μόνο δεν έχει δει ο ίδιος τη φύση των εδαφών της Αιγύπτου, αλλά ούτε κι από κείνους που γνωρίζουν τα της χώρας φρόντισε να μάθει τα πράγματα σωστά. Πρώτα από όλα, αν ο Νείλος αντλούσε τα νερά του από την ίδια τη χώρα, δεν θα γέμιζε στα επάνω μέρη, όπου κυλάει μέσα από βραχώδες και σκληρό έδαφος, γιατί στην πραγματικότητα διατρέχει παραπάνω από έξη χιλιάδες στάδια μέσα από την Αιθιοπία και φουσκώνει, πριν ακόμη αγγίξει το έδαφος της Αιγύπτου. Έπειτα, αν το ρεύμα του Νείλου ήταν σε χαμηλότερη στάθμη από τις ρωγμές του προσχωσιγενούς

- γῆν ἀραιωμάτων, ἐπιπολαίους ἂν εἶναι τὰς ῥαγάδας
 συνέβαινε, καθ' ἃς ἀδύνατον ἦν διαμένειν τοσοῦτο πλη-
 θος ὕδατος· εἰ δ' ὑψηλότερον τόπον ἐπεῖχεν ὁ ποταμός
 τῶν ἀραιωμάτων, ἀδύνατον ἦν ἐκ τῶν ταπεινότερων
 11 κοιλωμάτων εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ἐπιφάνειαν τὴν τῶν
 ὕψων σύρρυσιν γίνεσθαι. καθόλου δὲ τίς ἂν δυνατόν
 ἡγήσαιο τοὺς ἐκ τῶν κατὰ τὴν γῆν ἀραιωμάτων ἰδρω-
 τας τοσαύτην αὐξήσιν τοῦ ποταμοῦ ποιεῖν ὥστε ὑπ'
 αὐτοῦ σχεδὸν πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον ἐπικλύζεσθαι; ἀφί-
 ημι γὰρ καὶ τὸ ψεῦδος τῆς τε ποταμοχώστου γῆς καὶ τῶν
 ἐν τοῖς ἀραιώμασι τηρουμένων ὑδάτων, ἐμφανῶν ὄντων
 12 τῶν ἐν τούτοις ἐλέγχων. ὁ μὲν γὰρ Μαϊάνδρος ποταμός
 κατὰ τὴν Ἀσίαν πολλὴν χώραν πεποιήκε ποταμόχωστον,
 ἐν ᾗ τῶν συμβαινόντων περὶ τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ
 13 Νεῖλου τὸ σύνολον οὐδὲν θεωρεῖται γινόμενον. ὁμοίως
 δὲ τούτῳ περὶ μὲν τὴν Ἀκαρνανίαν ὁ καλούμενος
 Ἀχελῷος ποταμός, περὶ δὲ τὴν Βοιωτίαν ὁ Κηφισὸς
 φερόμενος ἐκ τῶν Φωκέων προσκέχωκεν οὐκ ὀλίγην
 χώραν, ἐφ' ᾧ ἀμφοτέρων ἐλέγχεται φανερώς τὸ ψεῦδος
 τοῦ συγγραφέως. ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἂν τις παρ' Ἐφόρων
 ζητήσκειν ἐκ παντὸς τρόπου τὰκριβές, ὁρῶν αὐτὸν ἐν
 πολλοῖς ὠλιγορηκότα τῆς ἀληθείας.

40. Τῶν δ' ἐν Μέμφει τινὲς φιλοσόφων ἐπεχείρησαν
 αἰτίαν φέρειν τῆς πληρώσεως ἀνεξέλεγκτον μᾶλλον ἢ
 2 πιθανήν, ᾗ πολλοὶ συγκατατέθινται. διαιρούμενοι γὰρ
 τὴν γῆν εἰς τρία μέρη φασὶν ὑπάρχειν ἐν μὲν τὸ κατὰ τὴν
 ἡμετέραν οἰκουμένην, ἕτερον δὲ τὸ τούτοις τοῖς τόποις
 ἀντιπεπονηθὸς ταῖς ὥραις, τὸ δὲ τρίτον μεταξὺ μὲν
 3 κεῖσθαι τούτων, ὑπάρχειν δὲ διὰ καῦμα ἀοίκητον. εἰ
 μὲν οὖν ὁ Νεῖλος ἀνέβαινε κατὰ τὸν τοῦ χειμῶνος
 καιρόν, δηλον <ἂν> ὑπῆρχεν ὡς ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς
 ζώνης λαμβάνει τὴν ἐπίρρυσιν διὰ τὸ περὶ τούτους τοὺς

εδάφους, τότε οι ρωγμές της γης θα 'πρεπε να βρίσκονται στην επιφάνεια και θα ήταν αδύνατο να περιέχουν τόσο πολύ νερό. Αν πάλι ο ποταμός βρισκόταν σε υψηλότερο επίπεδο από το πορώδες έδαφος, θα ήταν αδύνατο από τα χαμηλότερα κοιλάσματα της γης να τρέξουν νερά προς την επιφάνεια που βρίσκεται ψηλότερα. Και γενικά, ποιος θα ήταν δυνατό να θεωρήσει ότι εξιδρώσεις από τη γη θα προκαλούσαν τέτοια αύξηση του ποταμού ώστε να πλημμυρίζει όλη η Αίγυπτος; Αφήνω κατά μέρος το ψέμα του προσχωσιγενούς εδάφους και του νερού που συγκρατείται μέσα σε πορώδη εδάφη, γιατί η κατάρριψη τούτων των θεωριών είναι προφανής. Διότι ο Μαϊάνδρος ποταμός στην Ασία δημιούργησε μεγάλες προσχωσιγενείς εκτάσεις, όπου από τα φαινόμενα που συνδέονται με την πλημμύρα του Νείλου δεν παρατηρείται κανένα. Ομοίως, στην Ακαρνανία ο λεγόμενος Αχελώος ποταμός και στη Βοιωτία ο Κηφισός, που περνώντας από τη χώρα των Φωκέων δημιούργησε με προσχώσεις αρκετά μεγάλη περιοχή, αποτελούν περιπτώσεις όπου είναι ευδιάκριτη η πλάνη του συγγραφέα. Αλλά βέβαια δεν θα ζητήσει κάποιος ακρίβεια από τον Έφορο, όταν ξέρει πως σε πολλά ζητήματα δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την αλήθεια.

40. Μερικοί από τους φιλοσόφους στη Μέμφιδα επιχείρησαν να δώσουν ερμηνεία της πλημμύρας, ανεξέλεγκτη μάλλον παρά πιθανή, με την οποία όμως συμφωνούν πολλοί. Χωρίζουν τη γη σε τρία μέρη και λένε ότι το ένα βρίσκεται στη δική μας οικουμένη, το δεύτερο σε τόπους όπου οι εποχές είναι αντίθετες, ενώ το τρίτο βρίσκεται ανάμεσα σ' ετούτα τα δυο και είναι ακατοίκητο εξαιτίας του καύσωνα⁶². Αν λοιπόν η στάθμη του Νείλου ανέβαινε τον χειμώνα, θα ήταν φανερό πως θα δεχόταν τα πρόσθετα ύδατα από τη δική μας ζώνη, επειδή εκείνη ακριβώς την περίοδο πέφτουν σε

καιρούς μάλιστα γίνεσθαι παρ' ἡμῖν τὰς ἐπομβρίας· ἐπεὶ
 δὲ τοῦναντίον περὶ τὸ θέρος πληροῦται, πιθανὸν εἶναι
 κατὰ τοὺς ἀντικειμένους τόπους γεννᾶσθαι τοὺς χειμῶ-
 νας, καὶ τὸ πλεονάζον τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους
 4 ὕδατων εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην φέρεσθαι. διὸ καὶ
 πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου μηδένα δύνασθαι παρελθεῖν,
 ὥς ἂν ἐκ τῆς ἐναντίας ζώνης διὰ τῆς ἀοικήτου φερομένου
 τοῦ ποταμοῦ. μαρτυρεῖν δὲ τούτοις καὶ τὴν ὑπερβολὴν
 τῆς γλυκύτητος τοῦ κατὰ τὸν Νεῖλον ὕδατος· διὰ γὰρ τῆς
 κατακεκαυμένης αὐτὸν ῥέοντα καθέψεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο
 γλυκύτατον εἶναι πάντων τῶν ποταμῶν, ἅτε φύσει τοῦ
 5 πυρώδους πᾶν τὸ ὑγρὸν ἀπογλυκαίνοντος. οὗτος δ' ὁ
 λόγος ἔχει μὲν τινα [φανερὰν καὶ] πρόχειρον ἀντίρρῃσιν,
 ὅτι παντελῶς ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ ποταμὸν ἐκ τῆς
 ἀντικειμένης οἰκουμένης εἰς τὴν ἡμετέραν ἀναφέρεισθαι,
 καὶ μάλιστ' εἴ τις ὑπόθοιτο σφαιροειδῆ τὴν γῆν ὑπάρχειν.
 καὶ γὰρ ἐάν τις τοῖς λόγοις κατατολμήσας βιάσῃται τὴν
 ἐνάργειαν, ἢ γε φύσις τῶν πραγμάτων οὐδαμῶς συγχω-
 ρήσει. καθόλου μὲν γὰρ ἀνεξέλεγκτον ἀπόφασιν εἰσηγού-
 μενοι, καὶ τὴν ἀοίκητον χώραν μεταξὺ τιθέμενοι, ταύτη
 6 διαφεύξεσθαι τοὺς ἀκριβεῖς ἐλέγχους νομίζουσι· δίκαιον
 δὲ τοὺς περὶ τινων διαβεβαιουμένους ἢ τὴν ἐνάργειαν
 παρέχεσθαι μαρτυροῦσαν ἢ τὰς ἀποδείξεις λαμβάνειν ἐξ
 ἀρχῆς συγκεχωρημένας. πῶς δὲ μόνος ὁ Νεῖλος ἐξ
 ἐκείνης τῆς οἰκουμένης φέρεται πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς
 τόπους; εἰκὸς γὰρ εἶναι καὶ ἑτέρους ποταμούς, καθάπερ
 7 καὶ παρ' ἡμῖν. ἢ τε τῆς περὶ τὸ ὕδωρ γλυκύτητος αἰτία
 παντελῶς ἄλογος. εἰ γὰρ καθεψόμενος ὑπὸ τῶν καυμά-
 των ὁ ποταμὸς ἐγλυκαίνετο, πολύγονος οὐκ ἂν ἦν οὐδὲ
 ποικίλας ἰχθύων καὶ θηρίων ἰδέας εἶχε· πᾶν γὰρ ὕδωρ
 ὑπὸ τῆς πυρώδους φύσεως ἀλλοιωθὲν ἀλλοτριωτάτον

μας οι πολλές βροχές. Επειδή όμως απεναντίας φουσκώνει το καλοκαίρι, είναι πιθανό ότι στους αντίπερα τόπους οι χειμώνες συμβαίνουν ακριβώς εκείνη την εποχή, οπότε το νερό που πλεονάζει σε κείνα τα μέρη μεταφέρεται στον δικό μας κατοικημένο κόσμο. Γι' αυτό και κανείς δεν μπορεί να πλησιάσει στις πηγές του Νείλου, αφού το ποτάμι έρχεται από την αντίπερα ζώνη, αφού διασχίσει την ακατοίκητη. Επιπλέον μαρτυρία του πράγματος είναι και το υπερβολικά γλυκό νερό του Νείλου· διότι, επειδή περνάει μέσα από τη διακεκαυμένη ζώνη, ζεσταίνεται και γι' αυτό το νερό του είναι το γλυκύτερο όλων των ποταμών, αφού σύμφωνα με τους νόμους της φύσης το πυρώδες γλυκαίνει ό,τι είναι υγρό. Τούτη η άποψη επιδέχεται φανερή και πρόχειρη αντίρρηση, ότι είναι τελείως αδύνατο να θεωρήσουμε πως ένα ποτάμι έρχεται από την αντίπερα οικουμένη στη δική μας, τόσο περισσότερο μάλιστα αν θεωρήσουμε πως η γη έχει σχήμα σφαιρικό. Πράγματι, αν κάποιος τολμήσει να παραβιάσει στα λόγια την αλήθεια που προκύπτει από την παρατήρηση, η ίδια η φύση των πραγμάτων δεν θα του το επιτρέψει. Γενικά, λοιπόν, με το να εισηγούνται μιαν ανεξέλεγκτη θεωρία και να βάζουν και μιαν ακατοίκητη περιοχή στη μέση, πιστεύουν πως θα αποφύγουν τον ακριβή έλεγχο· το σωστό όμως είναι όποιος υποστηρίζει κάποια θεωρία ή να προσκομίζει ως απόδειξη την απλή παρατήρηση ή να αντλεί τις αποδείξεις των συλλογισμών του από κοινά παραδεκτή βάση. Πώς γίνεται λοιπόν και μόνο ο Νείλος έρχεται από εκείνους τους τόπους στους δικούς μας; Είναι φυσικό να υπάρχουν κι άλλα ποτάμια, όπως γίνεται και σ' εμάς. Όσο για τη γλυκύτητα του νερού, η ερμηνεία είναι εντελώς παράλογη. Αν ο ποταμός γλύκαινε από την αύξηση της θερμοκρασίας δεν θα ήταν τόσο γόνιμος ούτε θα είχε τόσο πολλά είδη ψαριών και ζώων γιατί κάθε νερό που αλ-
λοιώνεται από την πυρώδη φύση γίνεται ξένο προς τη ζωή.

8 ἔστι ζωογονίας. διόπερ τῇ παρεισαγομένη καθεψήσει τῆς φύσεως τοῦ Νεῖλου παντάπασιν ἐναντιουμένης ψευδεῖς τὰς εἰρημένας αἰτίας τῆς πληρώσεως ἡγητέον.

41. Οἰνοπίδης δὲ ὁ Χῖός φησι κατὰ μὲν τὴν θερινὴν ὥραν τὰ ὕδατα κατὰ τὴν γῆν εἶναι ψυχρά, τοῦ δὲ χειμῶνος τοῦναντίον θερμά, καὶ τοῦτο εὐδὴλον ἐπὶ τῶν βαθέων φρεάτων γίνεσθαι· κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀκμὴν τοῦ χειμῶνος ἥκιστα τὸ ὕδωρ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχειν ψυχρόν, κατὰ δὲ τὰ μέγιστα καύματα ψυχρότατον ἐξ αὐτῶν ὕγρὸν
 2 ἀναφέρεσθαι. διὸ καὶ τὸν Νεῖλον εὐλόγως κατὰ μὲν τὸν χειμῶνα μικρὸν εἶναι καὶ συστέλλεσθαι, διὰ τὸ τὴν μὲν κατὰ γῆν θερμασίαν τὸ πολὺ τῆς ὕγρας οὐσίας ἀναλίσκειν, ὄμβρους δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον μὴ γίνεσθαι· κατὰ δὲ τὸ θέρος μηκέτι τῆς κατὰ γῆν ἀπαναλώσεως γινομένης ἐν τοῖς κατὰ βάθος τόποις πληροῦσθαι τὴν κατὰ φύσιν
 3 αὐτοῦ ῥύσιν ἀνεμποδίστως. ῥητέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτον ὅτι πολλοὶ ποταμοὶ τῶν κατὰ τὴν Λιβύην ὁμοίως μὲν κείμενοι τοῖς στόμασι, παραπλησίους δὲ τὰς ῥύσεις ποιούμενοι, τὴν ἀνάβασιν οὐκ ἔχουσιν ἀνάλογον τῷ Νεῖλῳ· τοῦναντίον γὰρ ἐν μὲν τῷ χειμῶνι πληρούμενοι, κατὰ δὲ τὸ θέρος λήγοντες ἐλέγχουσι τὸ ψεῦδος τοῦ πειρωμένου τοῖς πιθανοῖς καταμάχεσθαι τὴν ἀλήθειαν.
 4 ἔγγιστα δὲ τῇ ἀληθείᾳ προσεληλύθεν Ἀγαθαρχίδης ὁ Κνίδιος. φησὶ γὰρ κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν ὄρεσι γίνεσθαι συνεχεῖς ὄμβρους ἀπὸ θερινῶν
 5 τροπῶν μέχρι τῆς μετοπωρινῆς ἰσημερίας· εὐλόγως οὖν τὸν Νεῖλον ἐν μὲν τῷ χειμῶνι συστέλλεσθαι, τὴν κατὰ φύσιν ἔχοντα ῥύσιν ἀπὸ μόνων τῶν πηγῶν, κατὰ δὲ τὸ θέρος διὰ τοὺς ἐκχεομένους ὄμβρους λαμβάνειν τὴν
 6 αὐξησιν. εἰ δὲ τὰς αἰτίας μηδεὶς ἀποδοῦναι δύναται μέχρι τοῦ νῦν τῆς τῶν ὑδάτων γενέσεως, οὐ προσήκειν ἀθετεῖσθαι τὴν ἰδίαν ἀπόφασιν· πολλὰ γὰρ τὴν φύσιν ἐναντιῶς φέρειν, ὣν τὰς αἰτίας οὐκ ἐφικτὸν ἀνθρώποις

Με την υποτιθέμενη υπερθέρμανση της φύσης του Νείλου να οδηγεί στα αντίθετα συμπεράσματα, οι εν λόγω αιτίες της πλημμύρας του πρέπει να θεωρηθούν ψευδείς.

41. Ο Οينوπίδης από τη Χίο⁶³ λέει πως κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού τα νερά στη γη είναι ψυχρά ενώ τον χειμώνα αντιθέτως θερμά, πράγμα που αποδεικνύεται από τα βαθιά πηγάδια¹ γιατί στην καρδιά του χειμώνα το νερό μέσα τους είναι ελάχιστα ψυχρό, ενώ στον μεγαλύτερο καύσωνα το νερό που αντλείται απ' αυτά είναι ψυχρότατο. Γι' αυτό και ο Νείλος είναι φυσικό κατά τη διάρκεια του χειμώνα να είναι μικρός σε όγκο και να συστέλλεται, επειδή η θερμότητα που αναδίδει η γη δαπανά μεγάλο μέρος του υγρού στοιχείου, μιας και στην Αίγυπτο δεν βρέχει ενώ το καλοκαίρι, επειδή δεν ξοδεύεται νερό από τα βάθη της γης, η ροή του ποταμού ανεβαίνει χωρίς εμπόδια. Εναντίον του θα πρέπει να λεχθεί πως κι άλλα πολλά ποτάμια της Λιβύης, με όμοια κατανομή εκβολών και με αντίστοιχες πορείες, δεν πλημμυρίζουν ανάλογα με τον Νείλο· το αντίθετο μάλιστα, φουσκώνουν τον χειμώνα και πέφτουν το καλοκαίρι κι έτσι αποδεικνύουν το ψεύδος εκείνου που επιχειρεί με πιθανολογίες να παραβιάσει την αλήθεια. Η πλησιέστερη προσέγγιση της αλήθειας έγινε από τον Αγαθαρχίδα από την Κνίδα. Αυτός λέει πως κάθε χρόνο, στα βουνά της Αιθιοπίας, βρέχει συνέχεια, από το θερινό ηλιοστάσιο έως τη φθινοπωρινή ισημερία, εύλογα λοιπόν ο Νείλος μέσα στο χειμώνα συστέλλεται σε όγκο κι έχει το φυσιολογικό ρεύμα που προέρχεται μόνο από τις πηγές του, ενώ το καλοκαίρι χύνονται σ' αυτόν τα νερά των βροχών και αυξάνεται. Αν τώρα δεν μπορεί κανείς μέχρι στιγμής να εξηγήσει την προέλευση των νερών, δεν πρέπει γι' αυτό τον λόγο να απορρίπτει τη θεωρία του· διότι είναι πολλές οι αντιφάσεις που παρουσιάζει η φύση, τις αιτίες των οποίων δεν είναι δυνατό να βρουν οι άν-

- 7 ἀκριβῶς ἐξευρεῖν. μαρτυρεῖν δὲ τοῖς ὕφ' ἑαυτοῦ λεγομένοις καὶ τὸ γινόμενον περὶ τινὰς τόπους τῆς Ἀσίας· πρὸς μὲν γὰρ τοῖς ὄροις τῆς Σκυθίας τοῖς πρὸς τὸ Κανκάσιον ὄρος συνάπτουσι, παρεληλυθότος ἤδη τοῦ χειμῶνος, καθ' ἕκαστον ἔτος νιφετοὺς ἐξαισίους γίνεσθαι συνεχῶς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἐν δὲ τοῖς πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένοις μέρεσι τῆς Ἰνδικῆς ὠρισμένοις καιροῖς καὶ χάλασαν ἄπιστον τὸ μέγεθος καὶ τὸ πλῆθος καταράττειν, καὶ περὶ μὲν τὸν Ὑδάσπην ποταμὸν ἀρχομένον θέρους συνεχεῖς ὄμβρους γίνεσθαι, κατὰ δὲ τὴν Αἰθιοπίαν μεθ' ἡμέρας τινὰς ταὐτὸ συμβαίνειν, καὶ ταύτην τὴν περίστασιν κυκλουμένην αἰεὶ τοὺς συνεχεῖς τόπους χειμάζειν.
- 8 οὐδὲν οὖν εἶναι παράδοξον εἰ καὶ κατὰ τὴν Αἰθιοπίαν τὴν κειμένην ὑπὲρ Αἰγύπτου συνεχεῖς ἐν τοῖς ὄρεσιν ὄμβροι καταράττοντες ἐν τῷ θέρει πληροῦσι τὸν ποταμὸν, ἄλλως τε καὶ τῆς ἐναργείας αὐτῆς μαρτυρουμένης
- 9 ὑπὸ τῶν περὶ τοὺς τόπους οἰκούντων βαρβάρων. εἰ δὲ τοῖς παρ' ἡμῖν γινόμενοις ἐναντίαν ἔχει τὰ λεγόμενα φύσιν, οὐ διὰ τοῦτ' ἀπιστητέον· καὶ γὰρ τὸν νότον παρ' ἡμῖν μὲν εἶναι χειμέριον, περὶ δὲ τὴν Αἰθιοπίαν αἰθριον ὑπάρχειν, καὶ τὰς βορείους πνοὰς περὶ μὲν τὴν Εὐρώπην εὐτόνους εἶναι, κατ' ἐκείνην δὲ τὴν χώραν βληχεράς καὶ ἀτόνους [καὶ παντελῶς ἀσθενεῖς].
- 10 Καὶ περὶ μὲν τῆς πληρώσεως τοῦ Νείλου, δυνάμενοι ποικιλώτερον ἀντειπεῖν πρὸς ἅπαντας, ἀρκεσθησόμεθα τοῖς εἰρημένοις, ἵνα μὴ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν προκειμένην συντομίαν ὑπερβαίνωμεν. ἐπεὶ δὲ τὴν βίβλον ταύτην διὰ τὸ μέγεθος εἰς δύο μέρη διηρήκαμεν, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας, τὴν πρώτην μερίδα τῶν ἱστορουμένων αὐτοῦ περιγράφομεν, τὰ δὲ συνεχῇ τῶν κατὰ τὴν Αἰγύπτου ἱστορουμένων ἐν τῇ δευτέρᾳ κατατάξομεν, ἀρχὴν ποιησάμενοι τὴν ἀπαγγελίαν τῶν γενομένων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ παλαιοτάτου βίου παρ' Αἰγυπτίοις.

θρωποι. Τεκμήριο για τα λεγόμενα του φέρνει κι αυτό που γίνεται σε μερικά μέρη της Ασίας" κοντά στα σύνορα της Σκυθίας εκεί όπου γειτονεύει με τα όρη του Καυκάσου, μετά το τέλος του χειμώνα, κάθε χρόνο, πέφτει πάρα πολύ χιόνι, συνεχώς κι επί πολλές ημέρες, καθώς επίσης στα μέρη της Ινδίας, που βρίσκονται στα βόρεια, ορισμένες εποχές πέφτει χαλάζι, σε μέγεθος και όγκο απίστευτο, στον Υδάσπη, επίσης, ποταμό, όταν αρχίζει το καλοκαίρι, ενσκήπτουν συνεχείς βροχοπτώσεις, ενώ στην Αιθιοπία συμβαίνει το ίδιο μετά από μερικές μέρες, φαινόμενο που καθώς επαναλαμβάνεται περιοδικά πλήττει με καταιγίδες τις γειτονικές περιοχές. Δεν είναι λοιπόν παράδοξο οι συνεχείς βροχές που πέφτουν το καλοκαίρι στην Αιθιοπία, που βρίσκεται πάνω από την Αίγυπτο, να φουσκώνουν το ποτάμι, πράγμα που άλλωστε ομολογούν και οι βάρβαροι που κατοικούν σε κείνα τα μέρη. Αν τώρα τα λεγόμενα είναι αντίθετα με αυτά που συμβαίνουν σε μας, δεν είναι λόγος αυτός να δυσπιστούμε· ο νοτιάς άλλωστε σε μας φέρνει βροχές και καταιγίδες ενώ στην Αιθιοπία αίθριο καιρό και οι βοριάδες στην Ευρώπη είναι ορμητικοί ενώ σ' εκείνη τη χώρα είναι ήπιοι και άτονοι [και εντελώς εξασθενημένοι].

Παρά το ότι διαθέτουμε και πολλά άλλα επιχειρήματα ενάντια σ' όλες τις θεωρίες, σχετικά με την πλημμύρα του Νείλου, ας αρκεστούμε στα μέχρι τώρα, για να μην παραβούμε την αρχή της συντομίας που θέσαμε εξ αρχής. Επειδή τούτο ειδικά το βιβλίο που βγαίνει μεγάλο το χωρίσαμε σε δύο μέρη, για να τηρηθεί η αρχή της συμμετρίας, κλείνουμε εδώ το πρώτο μέρος της ιστορίας μας και τη συνέχεια της ιστορίας της Αιγύπτου θα την παρουσιάσουμε στο δεύτερο, αρχίζοντας από την καταγραφή των πρώτων βασιλέων της Αιγύπτου και του αρχαίου βίου των Αιγυπτίων.

ΜΕΡΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ

42. Τῆς πρώτης τῶν Διοδώρου βίβλων διὰ τὸ μέγεθος εἰς δύο βίβλους διηρημένης ἡ πρώτη μὲν περιέχει προοίμιον περὶ ὅλης τῆς πραγματείας καὶ τὰ λεγόμενα παρ' Αἰγυπτίοις περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως καὶ τῆς τῶν ὄλων ἐξ ἀρχῆς συστάσεως, πρὸς δὲ τούτοις περὶ τῶν θεῶν, ὅσοι πόλεις ἔκτισαν κατ' Αἴγυπτον ἐπωνύμους ἐαντῶν ποιήσαντες, περὶ τε τῶν πρώτων γενομένων ἀνθρώπων καὶ τοῦ παλαιοτάτου βίου, τῆς τε τῶν ἀθανάτων τιμῆς καὶ τῆς τῶν ναῶν κατασκευῆς, ἐξῆς δὲ περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς κατ' Αἴγυπτον χώρας καὶ τῶν περὶ τὸν Νεῖλον ποταμὸν παραδοξολογουμένων, τῆς τε τούτου πληρώσεως τὰς αἰτίας καὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλοσόφων ἀποφάσεις, ἔτι δὲ τὰς πρὸς ἕκαστον τῶν συγγραφέων ἀντιρρήσεις· ἐν ταύτῃ δὲ τῇ βίβλῳ τὰ συνεχῇ τοῖς προειρημένοις διεξιμεν. ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῶν γενομένων πρώτων κατ' Αἴγυπτον βασιλέων, καὶ τὰς κατὰ μέρος αὐτῶν πράξεις ἐκθησόμεθα μέχρι Ἀμάσιδος τοῦ βασιλέως, προεκθέμενοι κεφαλαιωδῶς τὴν ἀρχαιοτάτην ἀγωγὴν τῶν κατ' Αἴγυπτον.

43. Βίω γὰρ τὸ παλαιὸν Αἰγυπτίους φασὶ χρῆσθαι τὸ μὲν ἀρχαιοτάτον πόαν ἐσθίοντας καὶ τῶν ἐν τοῖς ἔλεσι γινομένων τούς κανλοὺς καὶ τὰς ῥίξας, πεῖραν δὲ τῆς γεύσεως ἐκάστου λαμβάνοντας, πρώτην δὲ καὶ μάλιστα προσενέγκασθαι τὴν ὀνομαζομένην ἄγρωστιν διὰ τὸ καὶ

ΜΕΡΕ ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗ ΒΙΒΛΟΥ

42. Το πρώτο βιβλίο του Διόδωρου, επειδή είναι μεγάλο χωρίζεται σε δύο μέρη¹· το πρώτο περιέχει προοίμιο του όλου έργου και τις θεωρίες των Αιγυπτίων για τη γένεση του κόσμου και τη δημιουργία των πάντων καθώς και για τους θεούς, όσους έκτισαν στην Αίγυπτο πόλεις με το όνομα τους, για τους πρώτους ανθρώπους και τον αρχαιότατο τρόπο ζωής τους, για τις τιμές προς τους αθανάτους και για την ίδρυση ναών στη συνέχεια, περιλαμβάνει στοιχεία για τη θέση της χώρας των Αιγυπτίων και για τις θεωρίες περί του ποταμού Νείλου, τις αιτίες των πλημμύρων του, σύμφωνα με τις απόψεις φιλοσόφων και ιστορικών, καθώς και τις αντιρρήσεις προς τον καθένα απ' αυτούς¹. Στο παρόν βιβλίο θα περιγράψουμε τα υπόλοιπα που συσχετίζονται με τα προηγούμενα. Θ' αρχίσουμε με τους πρώτους βασιλείς της Αιγύπτου και θα εκθέσουμε τις πράξεις του καθενός μέχρι τον βασιλιά Αμασι, αφού πρώτα περιγράψουμε περιληπτικά τον αρχαιότατο τρόπο ζωής των κατοίκων της Αιγύπτου.

43. Στα παλαιά χρόνια, λένε, οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ζούσαν τρώγοντας χόρτα, βλαστάρια και ρίζες των φυτών που βγαίνουν στα έλη, δοκιμάζοντας το καθένα από τη γεύση του. Το πρώτο που βρήκαν και προτίμησαν ήταν η λεγόμενη άγρωστις², επειδή ήταν πιο γλυκιά από τ' άλλα και παρείχε

τῇ γλυκύτητι διάφορον εἶναι καὶ τὴν τροφὴν ἀρκοῦσαν
 2 παρέχεσθαι τοῖς σώμασι τῶν ἀνθρώπων· καὶ γὰρ τοῖς
 κτήνεσι ταύτην θεωρεῖσθαι προσήνη καὶ ταχὺ τοὺς
 ὄγκους αὐτῶν προσανατρέφειν. διὸ καὶ τῆς εὐχρηστίας
 τῆς περὶ τὴν βοτάνην ταύτην μνημονεύοντας τοὺς ἀνθρώ-
 πους μέχρι τοῦ νῦν, ὅταν πρὸς θεοὺς βαδίζωσι, τῇ χειρὶ
 ταύτης λαμβάνοντας προσεύχεσθαι· οἴονται γὰρ τὸν
 ἄνθρωπον ἔλειον καὶ λιμνῶδες εἶναι ζῶον, ἀπὸ τε τῆς
 λειότητος τεκμαιρόμενοι καὶ τῆς φυσικῆς ποιότητος, ἔτι
 δὲ τοῦ προσδεῖσθαι τροφῆς τῆς ὑγρᾶς μᾶλλον ἢ τῆς
 3 ξηρᾶς. δευτέραν δὲ λέγουσιν ἔχειν διαγωγὴν τοὺς Αἴ-
 γυπτίους τὴν τῶν ἰχθύων βρωσιν, πολλὴν δαφίλειαν
 παρεχομένου τοῦ ποταμοῦ, καὶ μάλιστα ὅτε μετὰ τὴν
 4 ἀνάβασιν ταπεινούμενος ἀναξηραίνεται. ὁμοίως δὲ καὶ
 τῶν βοσκημάτων ἔνια σαρκοφαγεῖν, καὶ ταῖς δοραῖς τῶν
 κατεσθιομένων ἐσθῆσι χρῆσθαι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἐκ τῶν
 καλάμων κατασκευάζεσθαι. ἰχνη δὲ τούτων διαμένειν
 παρὰ τοῖς νομεῦσι τοῖς κατ' Αἴγυπτον, οὓς ἅπαντάς
 φασι μέχρι τοῦ νῦν μηδεμίαν ἄλλην οἴκησιν ἢ τὴν ἐκ
 τῶν καλάμων ἔχειν, δοκιμάζοντας ἀρκεῖσθαι ταύτη.
 5 πολλοὺς δὲ χρόνους τούτῳ τῷ βίῳ διεξαγαγόντας τὸ
 τελευταῖον ἐπὶ τοὺς ἐδωδίμους μεταβῆναι καρπούς, ὧν
 εἶναι καὶ τὸν ἐκ τοῦ λωτοῦ γινόμενον ἄρτον. καὶ τούτων
 τὴν εὕρεσιν οἱ μὲν εἰς τὴν Ἰσιν ἀναφέρουσιν, οἱ δ' εἰς τινὰ
 6 τῶν παλαιῶν βασιλέων τὸν ὀνομαζόμενον Μηνᾶν. οἱ δ'
 ἱερεῖς εὗρετὴν τῶν μὲν παιδείων καὶ τῶν τεχνῶν μυθο-
 λογοῦσι τὸν Ἑρμῆν γεγονέναι, τῶν δ' εἰς τὸν βίον
 ἀναγκαίων τοὺς βασιλεῖς· διὸ καὶ τὸ παλαιὸν παραδί-
 δοσθαι τὰς βασιλείας μὴ τοῖς ἐκγόνοις τῶν ἀρξάντων,
 ἀλλὰ τοῖς πλείστα καὶ μέγιστα τὸ πλῆθος εὐεργετοῦσιν,
 εἴτε προκαλουμένων τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἐφ' ἑαυτῶν

αρκετή τροφή για τις ανθρώπινες ανάγκες¹ γιατί παρατήρησαν πως τούτο το φυτό προτιμούσαν και τα ζώα, που τρώγοντας το αναπτύσσονταν γρήγορα. Εξ αυτού, σε ανάμνηση της χρησιμότητας του φυτού, όταν πλησιάζουν προς τα ιερά των θεών για να προσευχηθούν, μέχρι και σήμερα οι άνθρωποι κρατούν άγρωστι στο χέρι" καθόσον θεωρούν τον άνθρωπο πλάσμα των ελών και των λιμνών, τεκμαίροντας το από το λείο δέρμα και τη φυσική του σύσταση, καθώς και από το γεγονός ότι έχει περισσότερο ανάγκη την υγρή παρά την ξηρά τροφή. Δεύτερη θρεπτική δίαιτα ήταν, λένε, για τους Αιγυπτίους η ιχθυοφαγία, μιας και το ποτάμι τους παρείχε μεγάλη αφθονία ψαριών, και κυρίως όταν μετά την πλημμύρα, τραβιόνταν τα νερά κι αποξηραινόταν³. Έτρωγαν επίσης το κρέας μερικών φυτοφάγων ζώων, τις προβιές των ζώων που έτρωγαν τις χρησιμοποιούσαν για να ντύνονται, ενώ τα σπίτια τους τα κατασκεύαζαν από καλάμια. Ίχνη τούτου του τρόπου ζωής διατηρούνται ακόμη στους νομάδες της Αιγύπτου, για τους οποίους λένε πως μέχρι σήμερα δεν ξέρουν καμιά άλλη κατοικία εκτός από τις καλαμένιες που δοκίμασαν και τους αρκούν. Επί πολλά χρόνια οι άνθρωποι ζούσαν μ' αυτό τον τρόπο, μέχρι που στο τέλος πέρασαν στους φερούσιμους καρπούς, στους οποίους περιλαμβάνεται και το ψωμί που γίνεται απ' τον λωτό. Την ανακάλυψη τούτων των καρπών άλλοι αποδίδουν στην Ίσιδα κι άλλοι σε κάποιον αρχαίο βασιλιά, τον ονομαζόμενο Μηνά. Οι ιερείς, απ' την άλλη, λένε πως εφευρέτης των τομέων της μάθησης και των τεχνών ήταν ο Ερμής και πως οι βασιλείς ανακάλυψαν τα χρήσιμα πράγματα για τις ανάγκες της ζωής· γι' αυτό και στα παλαιά χρόνια η βασιλεία δεν πήγαινε κληρονομικά στους απογόνους των προηγούμενων ηγεμόνων αλλά σε εκείνους που είχαν παράσχει τις περισσότερες και μεγαλύτερες ευεργεσίες στον λαό, κι αυτό γινόταν είτε επειδή οι κοινοί άνθρωποι προκαλούσαν έτσι τους βασιλιάδες τους να

βασιλεῖς ἐπὶ τὴν κοινὴν εὐεργεσίαν, εἴτε καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀναγραφαῖς οὕτω παρελιηφότων.

44. Μυθολογοῦσι δ' αὐτῶν τινες τὸ μὲν πρῶτον ἄρξαι τῆς Αἰγύπτου θεοὺς καὶ ἥρωας ἔτη βραχὺ λείποντα τῶν μυρίων καὶ ὀκτακισχιλίων, καὶ θεῶν ἑσχατον βασιλεῦσαι τὸν Ἰσιδος Ὀρον· ὑπ' ἀνθρώπων δὲ τὴν χώραν βεβασιλευσθαί φασιν [ἀπὸ Μοίριδος] ἔτη βραχὺ λείποντα τῶν πεντακισχιλίων μέχρι τῆς ἑκατοστῆς καὶ ὀγδοηκοστῆς Ὀλυμπιάδος, καθ' ἣν ἡμεῖς μὲν παρεβάλομεν εἰς Αἴγυπτον, ἐβασίλευε δὲ Πτολεμαῖος ὁ νέος
- 2 Διόνυσος χρηματίζων. τούτων δὲ τὰ μὲν πλεῖστα κατασχεῖν τὴν ἀρχὴν ἐγχωρίους βασιλεῖς, ὀλίγα δὲ Αἰθίοπας καὶ Πέρσας καὶ Μακεδόνας. Αἰθίοπας μὲν οὖν ἄρξαι τέτταρας, οὐ κατὰ τὸ ἐξῆς, ἀλλ' ἐκ διαστήματος, ἔτη τὰ
- 3 πάντα βραχὺ λείποντα τῶν ἑξ καὶ τριάκοντα· Πέρσας δ' ἡγήσασθαι Καμβύσου τοῦ βασιλέως τοῖς ὅπλοις καταστρεφαμένου τὸ ἔθνος πέντε πρὸς τοῖς ἑκατὸν καὶ τριάκοντα ἔτεσι σὺν ταῖς τῶν Αἰγυπτίων ἀποστάσεσιν, ἃς ἐποιήσαντο φέρειν οὐ δυνάμενοι τὴν τραχύτητα τῆς ἐπιστασίας καὶ τὴν εἰς τοὺς ἐγχωρίους θεοὺς ἀσέβειαν.
- 4 ἑσχατοὺς δὲ Μακεδόνας ἄρξαι καὶ τοὺς ἀπὸ Μακεδόνων ἑξ ἔτη πρὸς τοῖς διακοσίοις καὶ ἑβδομήκοντα. τοὺς δὲ λοιποὺς χρόνους ἅπαντας διατελέσαι βασιλεύοντας τῆς χώρας ἐγχωρίους, ἄνδρας μὲν ἑβδομήκοντα πρὸς τοῖς τετρακοσίοις, γυναῖκας δὲ πέντε· περὶ ὧν ἀπάντων οἱ μὲν ἱερεῖς εἶχον ἀναγραφὰς ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἐκ παλαιῶν χρόνων αἰεὶ τοῖς διαδόχοις παραδεδομένας, ὀπηλίκος ἕκαστος τῶν βασιλευσάντων ἐγένετο τῷ μεγέθει καὶ ὁποῖός τις τῇ φύσει καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους
- 5 ἑκάστῳ πραχθέντα· ἡμῖν δὲ περὶ ἑκάστον τὰ κατὰ μέρος μακρὸν ἂν εἴη καὶ περιέργον γράφειν, ὥς ἂν τῶν πλείστων ἀχρηστών περιειλημμένων. διόπερ τῶν ἀξίων ἱστορίας τὰ κυριώτατα συντόμως διεξιέναι πειρασόμεθα.

κάνουν ευεργεσίες είτε γιατί πράγματι κληρονόμησαν τούτη την παράδοση από τα ιερά τους βιβλία.

44. Μερικοί απ' αυτούς παραδίδουν τον μύθο ότι αρχικά κυβέρνησαν την Αίγυπτο θεοί και ήρωες, για διάστημα λίγο μικρότερο από δεκαοχτώ χιλιάδες χρόνια, με τελευταίο θεό που βασίλεψε τον Ώρο, τον γιο της Ίσιδος. Στη συνέχεια, λένε, άνθρωποι βασίλεψαν στη χώρα [από τον Μοίριδα] επί λίγο λιγότερο από πέντε χιλιάδες χρόνια, μέχρι την εκατοστή ογδοηκοστή Ολυμπιάδα, που επισκεφθήκαμε την Αίγυπτο, όταν βασίλευε ο Πτολεμαίος που πήρε το όνομα Νέος Διόνυσος⁴. Σ' όλη εκείνη την περίοδο, τα περισσότερα χρόνια βασίλεψαν ντόπιοι βασιλιάδες ενώ κάποια χρόνια βασίλεψαν Αιθίοπες, Πέρσες και Μακεδόνες⁵. Αιθίοπες βασίλεψαν τέσσερις, όχι συνεχώς αλλά κατά διαστήματα, επί λίγο λιγότερο από τριανταέξι χρόνια. Πέρσες κυβέρνησαν, απ' όταν ο βασιλιάς Καμβύσης υπέταξε με τα όπλα τον λαό των Αιγυπτίων, επί εκατόν τριάντα πέντε χρόνια, αν συνυπολογίσουμε και τις εξεγέρσεις που επιχείρησαν οι Αιγύπτιοι, επειδή δεν άντεχαν τη βία της υποδούλωσης και την ασέβεια απέναντι στους θεούς τους. Τελευταίοι κυβέρνησαν οι Μακεδόνες και η δυναστεία τους επί διακόσια εβδομήντα έξι χρόνια. Όλα τα υπόλοιπα χρόνια βασίλεψαν στη χώρα ντόπιοι, τετρακόσιοι εβδομήντα άντρες και πέντε γυναίκες. Για όλους, οι ιερείς κρατούσαν αρχεία στα ιερά τους βιβλία από τα πανάρχαια χρόνια και παρέδιδαν στους διαδόχους τους, για κάθε βασιλιά, πόσο μεγάλος έγινε, τον χαρακτήρα του και τι είχε κάνει κατά τη διάρκεια της βασιλείας του. Αν τώρα γράφαμε αναλυτικά για τον καθένα, θα ήταν σχοινοτενές και περίεργο, μιας και τα περισσότερα στοιχεία είναι άχρηστα. Γι' αυτό και θα επιχειρήσουμε να διηγηθούμε με συντομία τα πλέον αξιοσημείωτα γεγονότα.

45. Μετὰ τοὺς θεοὺς τοίνυν πρῶτόν φασι βασιλεῦσαι
 τῆς Αἰγύπτου Μηνᾶν, καὶ καταδείξαι τοῖς λαοῖς θεοὺς τε
 σέβεσθαι καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν, πρὸς δὲ τούτοις παρατί-
 θεσθαι τραπέζας καὶ κλῖνας καὶ στρωμνῇ πολυτελεῖ
 χρῆσθαι, καὶ τὸ σύνολον τρυφὴν καὶ πολυτελεῖ βίον
 2 εἰσηγήσασθαι. διὸ καὶ πολλὰς ὕστερον γενεαῖς βασι-
 λεύοντα Τνέφαχθον τὸν Βοκχόριδος τοῦ σοφοῦ πατέρα
 λέγουσιν εἰς τὴν Ἀραβίαν στρατεύσαντα, τῶν ἐπιτηδείων
 αὐτὸν διὰ τε τὴν ἐρημίαν καὶ τὰς δυσχωρίας ἐκλιπόντων,
 ἀναγκασθῆναι μίαν ἡμέραν ἐνδεᾶ γενόμενον χρῆσασθαι
 διαίτῃ παντελῶς εὐτελεῖ παρὰ τισι τῶν τυχόντων ιδιω-
 τῶν, ἡσθέντα δὲ καθ' ὑπερβολὴν καταγνῶναι τῆς τρυφῆς
 καὶ τῷ καταδείξαντι τὴν πολυτέλειαν ἐξ ἀρχῆς βασιλεῖ
 καταρᾶσθαι· οὕτω δ' ἐγκάρδιον αὐτῷ τὴν μεταβολὴν
 γενέσθαι τὴν περὶ τὴν βρωσίαν καὶ πόσιν καὶ κοίτην
 ὥστε τὴν κατάραν ἀναγράψαι τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν εἰς
 τὸν τοῦ Διὸς ναὸν ἐν Θήβαις· ὃ δὴ δοκεῖ μάλιστα αἴτιον
 γενέσθαι τοῦ μὴ διαμεῖναι τὴν δόξαν τοῦ Μηνᾶ καὶ τὰς
 3 τιμὰς εἰς τοὺς ὕστερον χρόνους. ἐξῆς δ' ἄρξαι λέγεται τοῦ
 προειρημένου βασιλέως τοὺς ἀπογόνους δύο πρὸς τοῖς
 πεντήκοντα τοὺς ἅπαντας ἔτη πλείω τῶν χιλίων καὶ
 τετταράκοντα· ἐφ' ὧν μηδὲν ἄξιον ἀναγραφῆς γενέσθαι.
 4 μετὰ δὲ ταῦτα κατασταθέντος βασιλέως Βουσίριδος καὶ
 τῶν τούτου πάλιν ἐκγόνων ὀκτώ, τὸν τελευταῖον ὁμώνυ-
 μον ὄντα τῷ πρώτῳ φασὶ κτίσαι τὴν ὑπὸ μὲν τῶν
 Αἰγυπτίων καλουμένην Διὸς πόλιν τὴν μεγάλην, ὑπὸ δὲ
 τῶν Ἑλλήνων Θήβας. τὸν μὲν οὖν περίβολον αὐτὸν
 ὑποστήσασθαι σταδίων ἑκατὸν καὶ τετταράκοντα, οἰκο-
 δομήμασι δὲ μεγάλοις καὶ ναοῖς ἐκπρεπέσι καὶ τοῖς
 5 ἄλλοις ἀναθήμασι κοσμηῆσαι θαυμαστῶς· ὁμοίως δὲ καὶ
 τὰς τῶν ιδιωτῶν οἰκίας, αἷς μὲν τετραωρόφους, αἷς δὲ
 πεντωρόφους κατασκευάσαι, καὶ καθόλου τὴν πόλιν
 εὐδαιμονεστάτην οὐ μόνον τῶν κατ' Αἴγυπτον, ἀλλὰ
 6 καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ποιῆσαι. διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν
 τῆς περὶ αὐτὴν εὐπορίας τε καὶ δυνάμεως εἰς πάντα

45. Μετά τους θεούς, λένε, πρώτος βασίλεψε στην Αίγυπτο ο Μηνάς, που δίδαξε τους ανθρώπους να σέβονται τους θεούς και να προσφέρουν θυσίες, καθώς και να χρησιμοποιούν τραπέζια, κρεβάτια με στρωσίδια πολυτελή και γενικά εισήγαγε την εκλέπτυνση και τον πολυτελή τρόπο ζωής. Όταν, λοιπόν, πολλούς αιώνες αργότερα, βασίλευε ο Τνέφαχθον, ο πατέρας του σοφού Βοκχόριδος, που εκστράτευσε στην Αραβία και του τελείωσαν τα χρειώδη, επειδή η περιοχή ήταν έρημος και τραχιά, αναγκάστηκε, λένε, να περάσει μια μέρα χωρίς τροφή και να ζήσει φτωχικά κοντά σε κάποιους απλούς ανθρώπους κι ευχαριστήθηκε τόσο πολύ που αποκήρυξε την πολυτέλεια και καταράστηκε τον βασιλιά που πρώτος δίδαξε στον λαό την πολυτέλεια· τόσο βαθιά ήταν η μεταστροφή του ως προς το φαγητό, το πιότο και τον ύπνο, ώστε έγραψε την κατάρα του με ιερά γράμματα στον ναό του Δία στις Θήβες· πράγμα που μάλιστα θεωρείται η αιτία που δεν διατηρήθηκε η δόξα του Μηνά και οι τιμές που του απέτιαν τα μετέπειτα χρόνια. Στη συνέχεια, λένε, βασίλεψαν οι απόγονοι εκείνου του βασιλιά, πενήντα δύο το σύνολο, πάνω από χίλια σαράντα χρόνια· διάστημα κατά το οποίο δεν έγινε κάτι αξιοσημείωτο. Στη συνέχεια, όταν έγινε βασιλιάς ο Βούσιρις και οι οκτώ επίσης απόγονοι του, ο τελευταίος, που είχε το ίδιο όνομα με τον πρώτο, λένε, έκτισε την αποκαλούμενη από τους Αιγυπτίους Μεγάλη Διόσπολη, που οι Έλληνες την ονομάζουν Θήβες. Έχτισε τον περίβολο της πόλης να έχει μήκος εκατόν σαράντα στάδια και την κόσμησε με μεγάλα οικοδομήματα, αξιόλογους ναούς και πολλά άλλα αφιερώματα· τα σπίτια επίσης των πολιτών τα κατασκεύασε τετραώροφα και πενταώροφα και γενικά έκανε την πόλη την πιο ευδαίμονα όχι μόνο της Αιγύπτου αλλά κι ολόκληρου του κόσμου. Ο υπερβολικός της πλούτος και δύναμη έκανε τη φήμη της να διαδοθεί

τόπον τῆς φήμης διαδεδομένης ἐπιμεμνήσθαι καὶ τὸν ποιητὴν αὐτῆς φασιν ἐν οἷς λέγει

οὐδ' ὅσα Θήβας

Αἰγυπτίας, ὅθι πλεῖστα δόμοις ἐνι κτήματα κεῖται,
αἴθ' ἑκατόμυλοί εἰσι, διηκόσιοι δ' ἂν' ἑκάστην
ἄνδρες ἐξοιχνεύσι σὺν ἵπποισιν καὶ ὄχεσφιν.

- 7 ἔνιοι δέ φασιν οὐ πύλας ἑκατὸν ἐσχηκέναι τὴν πόλιν, ἀλλὰ πολλὰ καὶ μεγάλα προπύλαια τῶν ἱερῶν, ἀφ' ὧν ἑκατόμυλον ὠνομάσθαι, καθαπερεὶ πολύμυλον. δισμύρια δ' ἄρματα πρὸς ἀλήθειαν ἐξ αὐτῆς εἰς τοὺς πολέμους ἐκπορεύεσθαι· τοὺς γὰρ ἵππωνας ἑκατὸν γεγονέναι κατὰ τὴν παραποταμίαν τὴν ἀπὸ Μέρφεως ἄχρι Θηβῶν τῶν κατὰ τὴν Λιβύην, ἑκάστου δεχομένου ἀνὰ διακοσίους ἵππους, ὧν ἔτι νῦν τὰ θεμέλια δείκνυσθαι.

46. Οὐ μόνον δὲ τοῦτον τὸν βασιλέα παρειλήφαμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὕστερον ἀρξάντων πολλοὺς εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς πόλεως πεφιλοτιμῆσθαι. ἀναθήμασί τε γὰρ πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἀργυροῖς καὶ χρυσοῖς, ἔτι δ' ἐλεφαντίνοις, καὶ κολοττικῶν ἀνδριάντων πλήθει, πρὸς δὲ τούτοις κατασκευαῖς μονολίθων ὀβελίσκων μηδεμίαν τῶν ὑπὸ
2 τὸν ἥλιον οὕτω κεκοσμηθῆσαι. τεττάρων γὰρ ἱερῶν κατασκευασθέντων τό τε κάλλος καὶ τὸ μέγεθος θανμαστὸν εἶναι τὸ παλαιότατον, τρισκαίδεκα μὲν σταδίων τὴν περίμετρον, πέντε δὲ καὶ τετταράκοντα πηγῶν τὸ ὕψος, εἴκοσι δὲ καὶ τεττάρων ποδῶν τὸ πλάτος τῶν
3 τοίχων. ἀκόλουθον δὲ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ ταύτῃ καὶ τὸν ἐν αὐτῷ κόσμον τῶν ἀναθημάτων γενέσθαι, τῇ τε δαπάνῃ
4 θανμαστὸν καὶ τῇ χειρονομίᾳ περιττῶς εἰργασμένον. τὰς μὲν οὖν οἰκοδομὰς διαμεμενηκέναι μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, τὸν δ' ἄργυρον καὶ χρυσὸν καὶ τὴν δι' ἐλέφαντος καὶ λιθείας πολυτέλειαν ὑπὸ Περσῶν σεσυληθῆαι καθ'

παντού κι έτσι έφτασε, λένε, στον ποιητή που τη μνημονεύει όταν λέει⁶

ούτε όσα στις Θήβες τις
Αιγύπτειες, όπου πολλά είναι τα πλούτη μες στα σπίτια,
που είναι εκατόμυλές κι από την κάθε πύλη διακόσιοι
άντρες βγαίνουν με τ' άρματα και τ' άλογα τους.

Μερικοί υποστηρίζουν πως δεν είχε εκατό πύλες αλλά πολλά και μεγάλα προπύλαια στα ιερά της, απ' όπου κι ονομάστηκε εκατόμυλος, σαν να λέμε πολύμυλος. Είναι αλήθεια όμως πως έβγαιναν απ' αυτήν στον πόλεμο και είκοσι χιλιάδες άρματα γιατί παλιότερα υπήρχαν εκατό στάβλοι κατά μήκος του ποταμού από τη Μέμφιδα μέχρι τις Θήβες, προς τη Λιβύη, που καθένας στάβλιζε μέχρι και διακόσια άλογα, όπως δείχνουν ακόμη τα θεμέλια τους.

46. Τούτος ο βασιλιάς δεν ήταν ο μόνος, όπως μας παραδίδεται, αλλά και πολλοί από τους μεταγενέστερους φιλοδόξησαν να μεγαλύνουν την πόλη. Τη στόλισαν με αναθήματα πολλά και μεγάλα, ασημένια και χρυσά, ακόμα κι από ελεφαντόδοντο, με πλήθος κολοσσιαίων αγαλμάτων και κατασκεύασαν μονόλιθους οβελίσκους, όσο σε καμιά άλλη πόλη στην υφήλιο. Από τα τέσσερα ιερά που κατασκευάστηκαν εκεί το παλαιότερο είναι σε ομορφιά και μέγεθος αξιοθαύμαστο⁷, με περίμετρο δεκατρία στάδια, ύψος σαράντα πέντε πήχες και πάχος τοίχων τέσσερα πόδια. Αντίστοιχη μ' ετούτη τη μεγαλοπρέπεια ήταν και η διακόσμηση του με αφιερώματα, αξιοθαύμαστη για τις δαπάνες που διατέθηκαν και για την εξαιρετική και περίτεχνη χειροτεχνία. Τα μεν οικοδομήματα διασώθηκαν μέχρι τα νεότερα χρόνια, το ασήμι, το χρυσάφι, το ελεφαντόδοντο και οι πολύτιμοι λίθοι, όμως, λεηλατήθηκαν από τους Πέρσες, τό-

οὓς καιροὺς ἐνέπρησε τὰ κατ' Αἴγυπτον ἱερὰ Καμβύσης·
 ὅτε δὴ φασὶ τοὺς Πέρσας μετενεγκόντας τὴν εὐπορίαν
 ταύτην εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τεχνίτας ἐξ Αἰγύπτου παρα-
 λαβόντας κατασκευάσαι τὰ περιβόητα βασίλεια τὰ τε ἐν
 5 Περσεπόλει καὶ τὰ ἐν Σούσοις καὶ τὰ ἐν Μηδίᾳ. τοσοῦτο
 δὲ πλῆθος χρημάτων ἀποφαίνουσι γεγονέναι τότε κατ'
 Αἴγυπτον ὥστε τῶν κατὰ τὴν σύλησιν ἀπολειμμάτων
 κατακαυθέντων τὰ συναχθέντα κατὰ μικρὸν εὗρεθῆναι
 χρυσίου μὲν πλείω τῶν τριακοσίων ταλάντων, ἀργυρίου
 δ' οὐκ ἐλάττω τῶν δισχιλίων καὶ τριακοσίων ταλάντων.
 6 εἶναι δέ φασὶ καὶ τάφους ἐνταῦθα τῶν ἀρχαίων βασιλέων
 θαυμαστοὺς καὶ τῶν μεταγενεστέρων τοῖς εἰς τὰ παρα-
 7 πλῆσια φιλοτιμονυμένοις ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντας. οἱ
 μὲν οὖν ἱερεῖς ἐκ τῶν ἀναγραφῶν ἔφασαν εὗρίσκειν ἐπὶ
 πρὸς τοῖς τετταράκοντα τάφους βασιλικούς· εἰς δὲ Πτο-
 λεμαῖον τὸν Λάγου διαμεῖναι φασιν ἑπτακαίδεκα μόνον,
 ὧν τὰ πολλὰ κατέφθαρτο καθ' οὓς χρόνους παρεβάλομεν
 ἡμεῖς εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, ἐπὶ τῆς ἑκατοστῆς καὶ
 8 ὀγδοηκοστῆς Ὀλυμπιάδος. οὐ μόνον δ' οἱ κατ' Αἴγυπτον
 ἱερεῖς ἐκ τῶν ἀναγραφῶν ἱστοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ
 τῶν Ἑλλήνων τῶν παραβαλόντων μὲν εἰς τὰς Θήβας ἐπὶ
 Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, συνταξαμένων δὲ τὰς Αἰγυπτια-
 κὰς ἱστορίας, ὧν ἐστὶ καὶ Ἑκαταῖος, συμφωνοῦσι τοῖς
 ὑφ' ἡμῶν εἰρημένοις.

47. Ἀπὸ γὰρ τῶν πρώτων τάφων, ἐν οἷς παραδέδο-
 ται τὰς παλλακίδας τοῦ Διὸς τεθάρθαι, δέκα σταδίων
 φησὶν ὑπάρξαι βασιλέως μνημα τοῦ προσαγορευθέντος
 Ὀσυμανδίου. τοῦτον δὲ κατὰ μὲν τὴν εἴσοδον ὑπάρχειν
 πυλῶνα λίθου ποικίλου, τὸ μὲν μῆκος δίπλεθρον, τὸ δ'
 2 ὕψος τετταράκοντα καὶ πέντε πηχῶν διελθόντι δ' αὐτὸν
 εἶναι λίθινον περιστύλον τετράγωνον, ἐκάστης πλευρᾶς
 οὔσης τεττάρων πλέθρων· ὑπηρεῖσθαι δ' ἀντὶ τῶν κιόνων
 ζώδια πηχῶν ἑκαταίδεκα μονόλιθα, τὸν τύπον εἰς τὸν
 ἀρχαῖον τρόπον εἰργασμένα· τὴν ὀροφὴν τε πᾶσαν ἐπὶ

τε που κατέκαψε ο Καμβύσης τα ιερά της Αιγύπτου· τότε, λένε, που οι Πέρσες μετέφεραν όλον εκείνο τον πλούτο στην Ασία κι έχτισαν με τεχνίτες που πήραν απ' την Αίγυπτο τα περιβόητα ανάκτορα στην Περσέπολη, στα Σούσα και στη Μηδία. Τόσος ήταν ο πλούτος, βεβαιώνουν, που είχε μαζευτεί τότε στην Αίγυπτο, ώστε από τα υπολείμματα, μετά τη σύληση και την πυρπόληση των ναών, που βρέθηκαν σιγά σιγά, μαζεύτηκαν τριακόσια τάλαντα χρυσάφι και όχι λιγότερο από δύο χιλιάδες τριακόσια τάλαντα ασήμι. Τπάρχουν, λένε, εκεί και τάφοι θαυμαστοί των αρχαίων βασιλιάδων αλλά και των διαδόχων τους, που δεν άφηναν σε όσους θα φιλοδοξούσαν να τους ξεπεράσουν πολλά περιθώρια για να το πράξουν. Οι ιερείς έλεγαν πως στα αρχαία τους βρήκαν σαράντα επτά βασιλικούς τάφους· μέχρι την εποχή όμως, λένε, του Πτολεμαίου του Λάγου διασώθηκαν μόνο δεκαεπτά, εκ των οποίων οι περισσότεροι είχαν καταστραφεί την εποχή που επισκεφτήκαμε εκείνους τους τόπους κατά την εκατοστή ογδοηκοστή Ολυμπιάδα. Τούτα τα γεγονότα δεν τα ιστορούν μόνο οι Αιγύπτιοι ιερείς από τα αρχαία τους αλλά και πολλοί Έλληνες, που επισκέφτηκαν τις Θήβες στα χρόνια του Πτολεμαίου του Λάγου κι έγραψαν ιστορίες της Αιγύπτου, μεταξύ των οποίων και ο Εκαταίος⁸, συμφωνούν με τα λεγόμενα μας.

47. Δέκα στάδια από τους πρώτους τάφους όπου σύμφωνα με την παράδοση έχουν ταφεί οι παλλακίδες του Δία, υπήρχε, λέει, το μνήμα του βασιλιά που ονομάστηκε Οσμανδύας⁹. Στην είσοδο του υπάρχει πυλώνας από χρωματιστή πέτρα, με μήκος δυο πλέθρα¹⁰ και ύψος σαρανταπέντε πήχεις" περνώντας τον πυλώνα υπάρχει πέτρινο τετράγωνο περίστυλο, με πλευρά τέσσερα πλέθρα, που στηρίζεται, αντί σε κίονες, σε μονόλιθες μορφές, δεκάξι πήχεις η καθεμιά, δουλεμένες με την αρχαία τεχνοτροπία· η οροφή

πλάτος δυοῖν ὀργυῶν ὑπάρχειν μονόλιθον, ἀστέρας ἐν
 κυανῷ καταπεποικιλμένην· ἐξῆς δὲ τοῦ περιστύλου
 τούτου πάλιν ἑτέραν εἴσοδον καὶ πυλῶνα τὰ μὲν ἄλλα
 παραπλήσιον τῷ προειρημένῳ, γλυφαῖς δὲ παντοίαις
 3 περιττότερον εἰργασμένον· παρὰ δὲ τὴν εἴσοδον ἀνδριάν-
 τας εἶναι τρεῖς ἐξ ἑνὸς τοὺς πάντας λίθου μέλανος τοῦ
 Συηνίτου, καὶ τούτων ἓνα μὲν καθήμενον ὑπάρχειν
 μέγιστον πάντων τῶν κατ' Αἴγυπτον, οὗ τὸν πόδα
 μετρούμενον ὑπερβάλλειν τοὺς ἑπτὰ πήχεις, ἑτέρονος δὲ
 δύο πρὸς τοῖς γόνασι, τὸν μὲν ἐκ δεξιῶν, τὸν δὲ ἐξ
 εὐωνύμων, θυγατρὸς καὶ μητρὸς, τῷ μεγέθει λειπομένους
 4 τοῦ προειρημένου. τὸ δ' ἔργον τοῦτο μὴ μόνον εἶναι κατὰ
 τὸ μέγεθος ἀποδοχῆς ἄξιον, ἀλλὰ καὶ τῇ τέχνῃ θαυμα-
 στὸν καὶ τῇ τοῦ λίθου φύσει διαφέρειν, ὥς ἂν ἐν τηλι-
 κούτῳ μεγέθει μήτε διαφνάδος μήτε κηλίδος μηδεμιᾶς
 θεωρουμένης. ἐπιγεγράφθαι δ' ἐπ' αὐτοῦ "Βασιλεὺς
 βασιλέων Ὀσμανδύας εἰμί. εἰ δέ τις εἰδέναι βούλεται
 5 πηλίκος εἰμί καὶ ποῦ κεῖμαι, νικάτω τι τῶν ἐμῶν
 ἔργων." εἶναι δὲ καὶ ἄλλην εἰκόνα τῆς μητρὸς αὐτοῦ
 καθ' αὐτὴν πηχῶν εἴκοσι μονόλιθον, ἔχουσιν δὲ τρεῖς
 βασιλείας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἃς διασημαίνειν ὅτι καὶ
 6 θυγάτηρ καὶ γυνὴ καὶ μήτηρ βασιλέως ὑπῆρξε. μετὰ δὲ
 τὸν πυλῶνα περίστυλον εἶναι τοῦ προτέρου ἀξιολογώτε-
 ρον, ἐν ᾧ γλυφὰς ὑπάρχειν παντοίας δηλούσας τὸν
 πόλεμον τὸν γενόμενον αὐτῷ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς Βάκτροις
 ἀποστάντας· ἐφ' οὓς ἐστρατεῦσθαι πεζῶν μὲν τέτταρά-
 κοντα μυριάσιν, ἵππεῦσι δὲ δισμυρίοις, εἰς τέτταρα μέρη
 διηρημένης τῆς πάσης στρατιᾶς, ὧν ἀπάντων υἱὸς τοῦ
 βασιλέως ἐσχηκέναι τὴν ἡγεμονίαν.

48. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον τῶν τοίχων τὸν
 βασιλέα κατεσκευάσθαι πολιορκοῦντα τεῖχος ὑπὸ ποτα-
 μοῦ περιόρουντον καὶ προκινδυνεύοντα πρὸς τινὰς ἀντιτε-
 ταγμένους μετὰ λέοντος, συναγωνιζομένου τοῦ θηρίου

ολόκληρη είναι μονόλιθη με πλάτος δυο οργιές, διακοσμημένη με αστέρια σε κυανό φόντο. Μετά το περίστυλο, υπάρχει κι άλλη είσοδος και πυλώνας παρόμοιος με τον πρώτο, εκτός από τα σκαλίσματα που είναι περισσότερα" πλάι στην είσοδο βρίσκονται τρεις ανδριάντες όλοι από μαύρη πέτρα της Συήνης, εκ των οποίων ο ένας, ο καθιστός, ξεπερνάει σε μέγεθος όλα τα αγάλματα της Αιγύπτου" αν μετρήσεις το πόδι του, είναι παραπάνω από επτά πήχεις. Τα δυο άλλα αγάλματα στα γόνατα του πρώτου, το ένα δεξιά και το άλλο αριστερά, της κόρης και της μάνας του, έχουν μέγεθος μικρότερο από το προαναφερθέν. Τούτο το έργο δεν είναι μόνο αξιοθαύμαστο για το μέγεθος του αλλά κι επειδή είναι δουλεμένο με σπάνια τέχνη και η πέτρα του είναι εξαιρετικής ποιότητας, αφού σε τόσο μεγάλη επιφάνεια δεν παρατηρείται μήτε ρωγμή μήτε ψεγάδι. Πάνω του υπάρχει η επιγραφή "Είμαι ο Οσμανδύας, ο βασιλεύς των βασιλέων. Αν κάποιος θέλει να μάθει πόσο μεγάλος είμαι και πού βρίσκομαι, ας ξεπεράσει κάποιο από τα έργα μου". Υπάρχει και άλλο άγαλμα, μόνο του, της μητέρας του, είκοσι πήχες μονόλιθος, που φέρει τρία διαδήματα στο κεφάλι για να δείχνουν ότι υπήρξε κόρη, γυναίκα και μητέρα βασιλιά. Μετά τον πυλώνα, είναι ένα περίστυλο πιο αξιόλογο από το πρώτο, όπου υπάρχουν κάθε είδους ανάγλυφες παραστάσεις που απεικονίζουν τον πόλεμο που έκαμε εκείνος ο βασιλιάς εναντίον των αποστατών στα Βάκτρα, κατά των οποίων εκστράτευσε με τετρακόσιες χιλιάδες πεζούς και είκοσι χιλιάδες ιππείς, με τη στρατιά του χωρισμένη σε τέσσερα μέρη, των οποίων αρχηγοί ήταν οι γιοι του βασιλιά.

48. Στον πρώτο τοίχο απεικονίζεται ο βασιλιάς, κατά την πολιορκία τείχους που το τριγυρίζει ποτάμι, στην πρώτη γραμμή να αγωνίζεται εναντίον αντιπάλων και να συνοδεύεται από ένα λιοντάρι που τον βοηθάει στον πόλεμο και προ-

καταπληκτικῶς ὑπὲρ οὗ τῶν ἐξηγουμένων οἱ μὲν ἔφασαν
 πρὸς ἀλήθειαν χειροῖσιν λέοντα τρεφόμενον ὑπὸ τοῦ
 βασιλέως συγκινδυνεύειν αὐτῷ κατὰ τὰς μάχας καὶ
 τροπὴν ποιεῖν τῶν ἐναντίων διὰ τὴν ἀλκὴν, τινὲς δ'
 ἰστόρουσι ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἀνδρείως ὢν καὶ φορτικῶς
 ἑαυτὸν ἐγκωμιάζειν βουλόμενος, διὰ τῆς τοῦ λέοντος
 2 εἰκόνης τὴν διάθεσιν ἑαυτοῦ τῆς ψυχῆς ἐσήμαινεν. ἐν δὲ
 τῷ δευτέρῳ τοίχῳ τοὺς αἰχμαλώτους ὑπὸ τοῦ βασιλέως
 ἀγομένους εἰργάσθαι τὰ τε αἰδοῖα καὶ τὰς χεῖρας οὐκ
 ἔχοντας, δι' ὧν δοκεῖν δηλοῦσθαι διότι ταῖς ψυχαῖς
 ἀνάνδρῳ καὶ κατὰ τὰς ἐν τοῖς δεινοῖς ἐνεργείας ἄχειρες
 3 ἦσαν. τὸν δὲ τρίτον ἔχειν γλυφὰς παντοίας καὶ διαπρε-
 πεῖς γραφάς, δι' ὧν δηλοῦσθαι βουθυσίας τοῦ βασιλέως
 4 καὶ θριάμβον ἀπὸ τοῦ πολέμου καταγόμενον. κατὰ δὲ
 μέσον τὸν περιστυλον ὑπαίθριον βωμὸν ᾠκοδομηθῆναι τοῦ
 καλλίστου λίθου τῇ τε χειρουργίᾳ διάφορον καὶ τῷ
 5 μεγέθει θαυμαστόν. κατὰ δὲ τὸν τελευταῖον τοίχον
 ὑπάρχειν ἀνδριάντας καθημένους δύο μονολίθους ἐπὶ
 καὶ εἴκοσι πηχῶν, παρ' οὓς εἰσόδους τρεῖς ἐκ τοῦ
 περιστύλου κατεσκευάσθαι, καθ' ἃς οἶκον ὑπάρχειν
 ὑπόστυλον, ᾧδεῖον τρόπον κατεσκευασμένον, ἐκάστην
 6 πλευνὰν ἔχοντα δίπλεθρον. ἐν τούτῳ δ' εἶναι πλῆθος
 ἀνδριάντων ξυλίνων, διασημαῖνον τοὺς [τάς] ἀμφισβη-
 τήσεις ἔχοντας καὶ προσβλέποντας τοῖς τὰς δίκας κρί-
 νουσι· τούτους δ' ἐφ' ἐνὸς τῶν τοίχων ἐγγεγλύφθαι
 τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν < ἄχειρας >, καὶ κατὰ τὸ μέσον
 τὸν ἀρχιδικαστήν, ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρητημένην ἐκ
 τοῦ τραχήλου καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιμόνοντα, καὶ
 βιβλίων αὐτῷ παρακείμενον πλῆθος· ταύτας δὲ τὰς
 εἰκόνας ἐνδείκνυσθαι διὰ τοῦ σχήματος ὅτι τοὺς μὲν
 δικαστὰς οὐδὲν δεῖ λαμβάνειν, τὸν ἀρχιδικαστήν δὲ πρὸς
 μόνην βλέπειν τὴν ἀλήθειαν.

49. Ἐξῆς δ' ὑπάρχειν περίπατον οἰκῶν παντοδαπῶν
 πλήρη, καθ' οὓς παντοῖα γένη βρωτῶν κατεσκευάσθαι

καλεί τρόπο. Για την ερμηνεία της παράστασης, άλλοι έλεγαν πως στ' αλήθεια ο βασιλιάς είχε εξημερωμένο λιοντάρι που κινδύνευε μαζί του στις μάχες κι έτρεπε σε φυγή τους αντιπάλους με τη δύναμη του, ενώ άλλοι έλεγαν πως ήταν ο ίδιος ο βασιλιάς πάρα πολύ γενναίος κι εννοούσε φορτικά να τον εγκωμιάζουν, θέλοντας με την παράσταση του λιονταριού να δηλώσει την τάση της δικής του ψυχής. Στον δεύτερο τοίχο παριστάνονται οι αιχμάλωτοι που πήρε ο βασιλιάς, και μάλιστα χωρίς γεννητικά όργανα και χέρια, πράγμα που ήθελε να δηλώσει ότι ήταν άνανδροι στην ψυχή και δεν είχαν χέρια για να πολεμούν στις μάχες. Ο τρίτος τοίχος φέρει κάθε είδους ανάγλυφα κι εξαίρετες ζωγραφιές, που παριστάνουν θυσίες βοδιών από τον βασιλιά κι έναν θρίαμβο με την επιστροφή του από τον πόλεμο. Στο κέντρο τώρα του περιστευλου, βρίσκεται υπαίθριος βωμός χτισμένος από την ωραιότερη πέτρα, εξαιρετικός για τη δουλειά του και θαυμαστός για το μέγεθος του. Στον τελευταίο τοίχο υπάρχουν δυο μονόλιθοι ανδριάντες καθήμενοι, με ύψος είκοσι επτά πήχεις ο καθένας, πλάι στους οποίους έχουν κατασκευαστεί τρεις είσοδοι από το περίστυλο, που οδηγούν σε χώρο υπόστυλο, κατασκευασμένο σαν ωδείο", με μήκος κάθε πλευράς δύο πλέθρα. Εδώ βρίσκεται πλήθος ξύλινων ανδριάντων που παριστάνουν ανθρώπους που δικάζονται κι έχουν τα μάτια στραμμένα στους κριτές" αυτοί παριστάνονται σ' έναν από τους τοίχους, τριάντα συνολικά, χωρίς χέρια, ενώ στο μέσον βρίσκεται ο αρχιδικαστής, με την Αλήθεια κρεμασμένη στον λαιμό του, με μάτια κλειστά, και πλάι του πλήθος βιβλία" εικόνες που σημαίνουν πως οι δικαστές δεν πρέπει να δέχονται δώρα και πως ο αρχιδικαστής πρέπει να βλέπει μόνο προς την αλήθεια.

49. Στη συνέχεια υπάρχει περίπατος με πλήθος οικήματα κάθε μορφής, μέσα στα οποία αναπαρίστανται πλήθος φα-

2 τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν ἡδίστων. καθ' ὃν δὴ γλυφαῖς
 ἐντυχεῖν εἶναι καὶ χρώμασιν ἐπηρτισμένον τὸν βασιλέα,
 φέροντα τῷ θεῷ χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ὃν ἐξ ἀπάσης
 ἐλάμβανε τῆς Αἰγύπτου κατ' ἐνιαυτὸν ἐκ τῶν ἀργυρείων
 καὶ χρυσείων μετάλλων· ὑπογεγράφθαι δὲ καὶ τὸ πλῆθος,
 3 ὃ συγκεφαλαιούμενον εἰς ἀργυρίου λόγον εἶναι μνῶν
 τρισχιλίας καὶ διακοσίας μυριάδας. ἐξῆς δ' ὑπάρχειν
 τὴν ἱερὰν βιβλιοθήκην, ἐφ' ἣς ἐπιγεγράφθαι Ψυχῆς
 ἰατρειῶν, συνεχεῖς δὲ ταύτῃ τῶν κατ' Αἶγυπτον θεῶν
 ἀπάντων εἰκόνας, τοῦ βασιλέως ὁμοίως δωροφοροῦντος ἃ
 προσήκον ἦν ἐκάστοις, καθάπερ ἐνδεικνυμένον πρὸς τε
 τὸν Ὅσιριν καὶ τοὺς κάτω παρῆδρους ὅτι τὸν βίον
 ἐξετέλεσεν εὐσεβῶν καὶ δικαιοπραγῶν πρὸς τε ἀνθρώ-
 4 πους καὶ θεούς. ὁμότοιχον δὲ τῇ βιβλιοθήκῃ κατεσκευά-
 σθαι περιττῶς οἶκον εἰκοσίκλινον, ἔχοντα τοῦ τε Λιὸς καὶ
 τῆς Ἥρας, ἔτι δὲ τοῦ βασιλέως εἰκόνας, ἐν ᾧ δοκεῖν καὶ
 5 τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως ἐντεθᾶφθαι. κύκλῳ δὲ τούτου
 πλῆθος οἰκημάτων κατεσκευάσθαι γραφὴν ἐχόντων ἐκ-
 προπῇ πάντων τῶν καθιερωμένων ἐν Αἰγύπτῳ ζώων·
 ἀνάβασίν τε δι' αὐτῶν εἶναι πρὸς ὅλον τὸν τάφον· ἣν
 διελθοῦσιν ὑπάρχειν ἐπὶ τοῦ μνήματος κύκλον χρυσοῦν
 τριακοσίων καὶ ἐξήκοντα καὶ πέντε πηχῶν τὴν περιμέ-
 τρον, τὸ δὲ πάχος πηχυαῖον· ἐπιγεγράφθαι δὲ καὶ
 διηροῦσθαι καθ' ἕκαστον πῆχυν τὰς ἡμέρας τοῦ ἐνιαυ-
 τοῦ, παραγεγραμμένων τῶν κατὰ φύσιν γινομένων τοῖς
 ἄστροις ἀνατολῶν τε καὶ δύσεων καὶ τῶν διὰ ταύτας
 ἐπιτελουμένων ἐπισημασιῶν κατὰ τοὺς Αἰγυπτίους ἀ-
 στρολόγους. τοῦτον δὲ τὸν κύκλον ὑπὸ Καμβύσου καὶ
 Περσῶν ἔφασαν σεσυλῆσθαι καθ' οὓς χρόνους ἐκράτησεν
 Αἶγύπτου.

Τὸν μὲν οὖν Ὀσμανδύου τοῦ βασιλέως τάφον
 τοιοῦτον γενέσθαι φασίν, ὅς οὐ μόνον δοκεῖ τῇ κατὰ
 τὴν δαπάνην χορηγία πολὺ τῶν ἄλλων διενεγκεῖν, ἀλλὰ
 καὶ τῇ τῶν τεχνιτῶν ἐπινοία.

γώσιμα, τα καλύτερα στο είδος τους. Εδώ επίσης υπάρχουν ανάγλυφα όπου ο βασιλιάς, έγχρωμος, προσφέρει στον θεό χρυσό και ασήμι, που μάζευε απ' όλη την Αίγυπτο κάθε χρόνο από τα μεταλλεία αργύρου και χρυσού' η επιγραφή μάλιστα από κάτω δίνει και το τελικό ποσό, που η αξία του σε άργυρο υπολογίζεται σε τριάντα δύο εκατομμύρια μνες. Στη συνέχεια βρίσκεται η ιερή βιβλιοθήκη που φέρει την επιγραφή «Ψυχής ιατρείον» και ακολουθούν οι ανδριάντες όλων των θεών της Αιγύπτου, καθώς και του βασιλιά που προσφέρει στον καθένα τις προσφορές που του αρμόζουν, θέλοντας μ' αυτό τον τρόπο να αποδείξει στον Όσιρι και στους θεούς του κάτω κόσμου ότι έζησε τη ζωή του με ευσέβεια και δικαιοσύνη απέναντι σε θεούς και ανθρώπους. Δίπλα στη βιβλιοθήκη, χωρισμένο απ' αυτή με μεσότοιχο, έχει χτιστεί πολυτελής αίθουσα με είκοσι ανάκλιντρα τριγύρω, αγάλματα του Δία της Ήρας και του βασιλιά, όπου θεωρείται ότι έχει ταφεί το σώμα του βασιλιά. Γύρω από αυτή, είναι χτισμένα πλήθος αίθουσες με εξαιρετικές ζωγραφιές από όλα τα ζώα που θεωρούνται ιερά στην Αίγυπτο' η ανοδική πορεία προς τον τάφο περνά μέσα απ' αυτή. Στο τέλος της ανόδου, γύρω από τον τάφο υπάρχει κυκλικός δακτύλιος από χρυσάφι με περιφέρεια τριακόσιες εξήντα πέντε πήχεις και πάχος έναν. Πάνω στον δακτύλιο αναγράφονται οι μέρες του χρόνου, μία για κάθε πήχη, και σε κάθε μέρα η ανατολή και η δύση των άστρων σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους, καθώς και η ερμηνεία τους σύμφωνα με τους Αιγυπτίους αστρολόγους. Τούτος ο δακτύλιος λεηλατήθηκε από τον Καμβύση και τους Πέρσες, την εποχή που είχαν κατακτήσει την Αίγυπτο.

Τέτοιος ήταν, λένε, ο τάφος του βασιλιά Οσμανδύα, για τον οποίο θεωρείται πως όχι μόνο ξεπέρασε κατά πολύ τους άλλους στη δαπάνη αλλά και στην καλλιτεχνική δουλειά.

50. Οἱ δὲ Θηβαῖοι φασιν ἑαυτοὺς ἀρχαιοτάτους εἶναι πάντων ἀνθρώπων, καὶ παρ' ἑαυτοῖς πρώτοις φιλοσοφίαν τε εὗρησθαι καὶ τὴν ἐπ' ἀκριβὲς ἀστρολογίαν, ἅμα καὶ τῆς χώρας αὐτοῖς συνεργούσης πρὸς τὸ τηλανγέστερον
- 2 ὁρᾶν τὰς ἐπιτολάς τε καὶ δύοσις τῶν ἄστρον. ἰδίως δὲ καὶ τὰ περὶ τοὺς μῆνας αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐνιαυτοὺς διατετάχθαι. τὰς γὰρ ἡμέρας οὐκ ἄγουσι κατὰ σελήνην, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἥλιον, τριακονθημέρους μὲν τιθέμενοι τοὺς μῆνας, πέντε δ' ἡμέρας καὶ τέταρτον τοῖς δώδεκα μηνσὶν ἐπάγουσι, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸν ἐνιαύσιον κύκλον ἀναπληροῦσιν. ἐμβολίμους δὲ μῆνας οὐκ ἄγουσιν οὐδ' ἡμέρας ὑφαιροῦσι, καθάπερ οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων. περὶ δὲ τῶν ἐκλείψεων ἡλίου τε καὶ σελήνης ἀκριβῶς ἐπεσκέφθαι δοκοῦσι, καὶ προρρησεις περὶ τούτων ποιοῦνται, πάντα τὰ κατὰ μέρος γινόμενα προλέγοντες ἀδιαπύτως.
- 3 Τῶν δὲ τούτου τοῦ βασιλέως ἀπογόνων ὄγδοος ὁ [ἀπὸ τοῦ πατρὸς] προσαγορευθεὶς Οὐχορεὺς ἔκτισε πόλιν Μέμφιν, ἐπιφανεστάτην τῶν κατ' Αἴγυπτον. ἐξελέξατο μὲν γὰρ τόπον ἐπικαιρότατον ἀπάσης τῆς χώρας, ὅπου σχιζόμενος ὁ Νεῖλος εἰς πλείονα μέρη ποιεῖ τὸ καλούμενον ἀπὸ τοῦ σχήματος Δέλτα· διὸ καὶ συνέβη τὴν πόλιν εὐκαίρως κειμένην ἐπὶ τῶν κλειθρῶν εἶναι κυ-
- 4 ριεύουσαν τῶν εἰς τὴν ἄνω χώραν ἀναπλεόντων. τὸ μὲν οὖν περίβολον τῆς πόλεως ἐποίησε σταδίων ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα, τὴν δ' ὀχυρότητα καὶ τὴν εὐχρηστίαν
- 5 θανμαστήν, τοιῷδὲ τινι τρόπῳ κατασκευάσας. ῥέοντος γὰρ τοῦ Νεῖλου περὶ τὴν πόλιν καὶ κατὰ τὰς ἀναβάσεις ἐπικλύζοντος, ἀπὸ μὲν τοῦ νότου προεβάλετο χῶμα παμμέγεθες, πρὸς μὲν τὴν πλήρωσιν τοῦ ποταμοῦ προβλήματος, πρὸς δὲ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς πολέμιους ἀκροπόλεως ἔχον τάξιν· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων μερῶν πανταχόθεν ὥρξε λίμνην μεγάλην καὶ βαθεῖαν, ἣ τὸ σφοδρὸν τοῦ ποταμοῦ δεχομένη καὶ πάντα τὸν περὶ τὴν πόλιν τόπον πληροῦσα, πλὴν ἧ τὸ χῶμα κατεσκεύαστο, θαν-

50. Οι Θηβαίοι λένε πως εκείνοι είναι οι αρχαιότεροι άνθρωποι και πως πρώτοι εφεύραν τη φιλοσοφία και την επισημονική αστρολογία, επειδή στη δική τους περιοχή, που έχει πολύ καθαρή ατμόσφαιρα, είναι καλύτερα ορατές οι ανατολές και οι δύσεις των άστρων. Χαρακτηριστικό τους είναι επίσης ότι εκείνοι όρισαν τους μήνες και τα χρόνια. Δεν υπολογίζουν τις μέρες με τη σελήνη αλλά με τον ήλιο, ορίζοντας τους μήνες να έχουν τριάντα ημέρες και προσθέτοντας πέντε μέρες κι ένα τέταρτο ημέρας στο τέλος κάθε ομάδας δώδεκα μηνών, συμπληρώνοντας με τον τρόπο αυτό τον ετήσιο κύκλο¹². Δεν έχουν όμως εμβόλιμους μήνες ούτε αφαιρούν ημέρες, όπως οι περισσότεροι Έλληνες. Φαίνεται επίσης πως εξέτασαν προσεκτικά τις εκλείψεις ηλίου και σελήνης και κάνουν γι' αυτές προβλέψεις, προλέγοντας χωρίς σφάλμα και όλα τα επί μέρους φαινόμενα.

Ο όγδοος απόγονος τούτου του βασιλιά, που ονομάστηκε Ουχορεύς, όπως και ο πατέρας του, έκτισε την πόλη Μέμφιδα, την πιο φημισμένη της Αιγύπτου. Επέλεξε το πιο κατάλληλο σημείο της χώρας, εκεί που ο Νείλος σχίζεται σε περισσότερα μέρη και σχηματίζει το λεγόμενο, σύμφωνα με το σχήμα του, Δέλτα' εξ αιτίας της καίριας θέσης-κλειδί που είχε μπορούσε να ελέγχει το εμπόριο με την Άνω Αίγυπτο. Το τείχος που έκανε γύρω απ' την πόλη είχε περίμετρο εκατόν πενήντα στάδια, ενώ την οχύρωση και τη θαυμαστή του ευχρηστία την πέτυχε με τον εξής τρόπο. Δεδομένου ότι ο Νείλος κυλούσε γύρω από την πόλη και την πλημμύριζε με τα νερά του, όταν ανέβαιναν, από τη νότια μεριά κατασκεύασε τεράστιο ανάχωμα, έτσι ώστε και να εμποδίζει την πλημμύρα από τον ποταμό και να χρησιμοποιείται ως ακρόπολη για τους εχθρούς από τη στεριά. Στις υπόλοιπες πλευρές έσκαψε λίμνη μεγάλη και βαθιά, που δεχόταν την ορμή του ποταμού και πλημμύριζε όλον τον τόπο γύρω από την πόλη, εκτός από το ανάχωμα, εξασφαλίζοντας έτσι θαυ-

6 μαστὴν ἐποίει τὴν ὀχυρότητα. οὕτω δὲ καλῶς ὁ κτίσας αὐτὴν ἐστοχάσατο τῆς τῶν τόπων εὐκαιρίας ὥστε τοὺς ἐξῆς βασιλεῖς σχεδὸν ἅπαντας καταλιπόντας τὰς Θήβας τὰ τε βασιλεία καὶ τὴν οἴκησιν ἐν ταύτῃ ποιεῖσθαι. διόπερ ἀπὸ τούτων τῶν χρόνων ἤρξατο ταπεινοῦσθαι μὲν τὰ περὶ τὰς Θήβας, αὔξεσθαι δὲ τὰ περὶ τὴν Μέμφιν, ἕως Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως· τούτου γὰρ ἐπὶ θαλάττῃ τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ πόλιν οἰκίσαντος οἱ κατὰ τὸ ἐξῆς βασιλεύσαντες τῆς Αἰγύπτου πάντες ἐφιλοτιμήθησαν εἰς
7 τὴν ταύτης αὔξησιν. οἱ μὲν γὰρ βασιλεῖς μεγαλοπρεπέσιν, οἱ δὲ νεωρίοις καὶ λιμέσιν, οἱ δ' ἑτέροις ἀναθήμασι καὶ κατασκευάσμασιν ἀξιολόγοις ἐπὶ τοσοῦτον ἐκόσμησαν αὐτὴν ὥστε παρὰ τοῖς πλείστοις πρώτην ἢ δευτέραν ἀριθμεῖσθαι τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην πόλεων. ἀλλὰ περὶ μὲν ταύτης τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς ἰδίοις χρόνοις ἀναγράφομεν.

51. Ὁ δὲ τὴν Μέμφιν κτίσας μετὰ τὴν τοῦ χώματος καὶ τῆς λίμνης κατασκευὴν ὠκοδόμησε βασιλεία τῶν μὲν παρὰ τοῖς ἄλλοις οὐ λειπόμενα, τῆς δὲ τῶν προβασιλευσάντων μεγαλοφυχίας καὶ φιλοκαλίας οὐκ ἄξια. οἱ γὰρ
2 ἐγγώριοι τὸν μὲν ἐν τῷ ζῆν χρόνον εὐτελεῖ παντελεῶς εἶναι νομίζουσι, τὸν δὲ μετὰ τὴν τελευταίαν δι' ἀρετὴν μνημονευθισόμενον περὶ πλείστου ποιοῦνται, καὶ τὰς μὲν τῶν ζώντων οἰκῆσεις καταλύσεις ὀνομάζουσιν, ὡς ὀλίγον χρόνον ἐν ταύταις οἰκούντων ἡμῶν, τοὺς δὲ τῶν τετελευτηκότων τάφους αἰδίους οἴκους προσαγορεύουσιν, ὡς ἐν ᾧδον διατελούντων τὸν ἄπειρον αἰῶνα· διόπερ τῶν μὲν κατὰ τὰς οἰκίας κατασκευῶν ἥττον φροντίζουσι, περὶ δὲ
3 τὰς ταφὰς ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείπουσι φιλοτιμίας. τὴν δὲ προειρημένην πόλιν ὀνομασθῆναι τινὲς φασιν ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ κτίσαντος αὐτὴν βασιλέως. ταύτης δὲ μυθολογοῦσιν ἐρασθῆναι τὸν ποταμὸν Νεῖλον ὁμοιωθέντα ταύρω, καὶ γεννῆσαι τὸν ἐπ' ἀρετῇ θαυμασθέντα παρὰ τοῖς ἐγγωρίοις Αἰγύπτου, ἅφ' οὗ καὶ τὴν σύμψασαν

μαστή οχύρωση. Τόσο καλά σκέφτηκε να χρησιμοποιήσει, τα πλεονεκτήματα του τόπου ο ιδρυτής, ώστε όλοι σχεδόν οι επόμενοι βασιλιάδες άφησαν τις Θήβες, έφτιαξαν εκεί τα ανάκτορα τους και κατοίκησαν σ' αυτή. Από εκείνα τα χρόνια άρχισε να παρακαμάζει η Θήβα και να ακμάζει η Μέμφις¹³, μέχρι την εποχή του βασιλιά Αλέξανδρου· διότι, μετά την ίδρυση της ομώνυμης πόλης του στη θάλασσα, όλοι οι μεταγενέστεροι βασιλιάδες της Αιγύπτου έβελαν στόχο να τη μεγαλώσουν. Άλλοι με μεγαλοπρεπή ανάκτορα, άλλοι με ναυπηγεία και λιμάνια κι άλλοι με αφιερώματα και αξιόλογα κτίσματα την κόσμησαν τόσο ώστε από τους περισσότερους θεωρείται η πρώτη ή η δεύτερη πόλη της οικουμένης. Γι' αυτήν όμως θα γράψουμε όταν φτάσουμε στην αντίστοιχη χρονική περίοδο.

51. Ο ιδρυτής της Μέμφιδος, μετά την κατασκευή του αναχώματος και της λίμνης, έχτισε ανάκτορα που δεν υστερούσαν σε τίποτα από τα ανάκτορα άλλων λαών, αλλά δεν ήταν άξια του μεγαλείου και της φιλοκαλίας των προηγούμενων βασιλιάδων. Οι Αιγύπτιοι θεωρούν την παρούσα ζωή εντελώς ευτελή, ενώ αποδίδουν μεγάλη αξία στο να μνημονεύονται μετά θάνατον για την αρετή τους, έτσι τα σπίτια των ζωντανών τα λένε «καταλύματα», μιας και λίγον καιρό μένουμε σ' αυτά, ενώ τους τάφους των νεκρών τους ονομάζουν «αιωνίους μονάξ», μιας και στον Άδη βρίσκονται αιώνια. Φροντίζουν λοιπόν λιγότερο την κατασκευή των σπιτιών τους, ενώ για την ταφή τους δεν υπάρχει τίποτα που να θεωρούν υπερβολικό. Η εν λόγω πόλη ονομάστηκε, σύμφωνα με μερικούς, από τη θυγατέρα του βασιλιά και ιδρυτή της. Γι' αυτή λοιπόν, λέει ο μύθος, πως ερωτεύτηκε τον Νείλο, που είχε μεταμορφωθεί σε ταύρο, και γέννησε τον Αίγυπτο, που θαυμάστηκε από τους ντόπιους για την αρετή του, κι απ' αυτόν πήρε τ' όνομα της όλη η χώρα.

- 4 χώραν τυχεῖν τῆς προσηγορίας. διαδεξάμενον γὰρ τοῦτον
τὴν ἡγεμονίαν γενέσθαι βασιλέα φιλάνθρωπον καὶ δί-
καιον καὶ καθόλου σπουδαῖον ἐν πᾶσι· διὸ καὶ μεγάλης
ἀποδοχῆς ἀξιούμενον ὑπὸ πάντων διὰ τὴν εὐνοίαν τυχεῖν
τῆς προειρημένης τιμῆς.
- 5 Μετὰ δὲ τὸν προειρημένον βασιλέα δώδεκα γενεαῖς
ὕστερον διαδεξάμενος τὴν κατ' Αἴγυπτον ἡγεμονίαν
Μοῦρις ἐν μὲν τῇ Μέμφει κατεσκεύασε τὰ βόρεια προ-
πύλαια, τῇ μεγαλοπρεπείᾳ πολὺ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντα,
ἐπάνω δὲ τῆς πόλεως ἀπὸ δέκα σχοίων λήμνην ὥρυξε τῇ
μὲν εὐχρηστίᾳ θαυμαστήν, τῷ δὲ μεγέθει τῶν ἔργων
6 ἄπιστον· τὴν μὲν γὰρ περίμετρον αὐτῆς φασιν ὑπάρχειν
σταδίων τρισχιλίων καὶ ἑξακοσίων, τὸ δὲ βάθος ἐν τοῖς
πλείστοις μέρεσιν ὀργυιῶν πεντήκοντα· ὥστε τίς οὐκ ἂν
ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος τοῦ κατασκευάσματος εἰκό-
τως ζητήσαι πόσαι μυριάδες ἀνδρῶν ἐν πόσοις ἔτεσι
7 τοῦτο συνετέλεσαν; τὴν δὲ χρεῖαν τὴν ἐκ ταύτης καὶ
κοινωφελίαν τοῖς τὴν Αἴγυπτον οἰκοῦσιν, ἔτι δὲ τὴν τοῦ
βασιλέως ἐπίνοιαν, οὐκ ἂν τις ἐπαινέσειε τῆς ἀληθείας
ἀξίως.

52. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν Νεῖλος οὐχ ὠρισμένης ἐποιεῖ-
το τὰς ἀναβάσεις, ἡ δὲ χώρα τὴν εὐκαρπλίαν παρεσκεύα-
ζεν ἀπὸ τῆς ἐκείνου συμμετρίας, εἰς ὑποδοχὴν τοῦ
πλεονάζοντος ὕδατος ὥρυξε τὴν λήμνην, ὅπως μῆτε διὰ
τὸ πλῆθος τῆς ὕσεως ἐπικλύζων ἀκαίρως τὴν χώραν ἔλη
καὶ λίμνας κατασκευάζῃ, μῆτ' ἐλάττω τοῦ συμφέροντος
τὴν πλήρωσιν ποιούμενος τῇ λειψυδρίᾳ τοὺς καρποὺς
2 λυμαίνηται. καὶ διώρυνχα μὲν ἐκ τοῦ ποταμοῦ κατεσκεύα-
σεν εἰς τὴν λήμνην ὀγδοήκοντα μὲν σταδίων τὸ μήκος,
τριπλεθρον δὲ τὸ πλάτος· διὰ δὲ ταύτης ποτὲ μὲν
δεχόμενος τὸν ποταμόν, ποτὲ δ' ἀποστρέφων, παρείχετο
τοῖς γεωργοῖς τὴν τῶν ὑδάτων εὐκαιρίαν, ἀνοιγομένον
τοῦ στόματος καὶ πάλιν κλειομένου φιλοτέχνως καὶ

Όταν με τη σειρά του ανέβηκε στον θρόνο, έγινε βασιλιάς φιλάνθρωπος, δίκαιος και γενικά σπουδαίος σε όλα γι' αυτό και κέρδισε την πλήρη αποδοχή από όλους κι έτυχε των τιμών που προαναφέραμε.

Μετά τον εν λόγω βασιλιά, ύστερα από δώδεκα γενιές, πήρε την ηγεμονία της Αιγύπτου ο Μοίρις που κατασκεύασε στη Μέμφιδα τα βόρεια προπύλαια, κατά πολύ ανώτερα των άλλων σε μεγαλοπρέπεια, και δέκα σχοίνους⁴ πάνω από την πόλη έσκαψε λίμνη θαυμαστή σε χρησιμότητα και απίστευτη σε μέγεθος για την περίμετρο της λένε πως είναι τρεις χιλιάδες εξακόσια στάδια, ενώ το βάθος της στα περισσότερα σημεία, πενήντα οργιές. Ποιος άνθρωπος, αν αναλογιστεί την κλίμακα του έργου, δεν θα σκεφτεί πόσες δεκάδες χιλιάδες εργάτες και πόσα χρόνια χρειάστηκαν για να το τελειώσουν; Τη χρησιμότητα και την κοινή ωφέλεια που έφερε η λίμνη στους κατοίκους της Αιγύπτου, αλλά και τη μεγαλοφυή ιδέα του βασιλιά δεν υπάρχει τρόπος να την επαινέσει άνθρωπος αντάξια με την αλήθεια.

52. Επειδή η στάθμη των νερών του Νείλου δεν ανέβαινε μέχρι ορισμένο ύψος κάθε χρόνο, ενώ ταυτόχρονα η ευφορία της γης ήταν άμεσα εξαρτημένη από αυτό, εκείνος έσκαψε τη λίμνη για να δέχεται το περισσευούμενο νερό, ώστε ούτε η υπερβολική πλημμύρα να σκεπάζει παράκαιρα τη χώρα σχηματίζοντας έλη και λίμνες ούτε να πλημμυρίζει λιγότερο απ' όσο συνέφερε και να καταστρέφεται η παραγωγή από λειψυδρία. Κατασκεύασε λοιπόν διώρυγα από το ποτάμι μέχρι τη λίμνη, μήκους ογδόντα σταδίων και πλάτους τριών πλέθρων και μέσα απ' αυτή πότε έφερνε τα νερά του ποταμού και πότε τα έδιωχνε, παρέχοντας στους γεωργούς την κατάλληλη κάθε φορά ποσότητα νερού, με το άνοιγμα ή το κλείσιμο του στομίου της διώρυγας μέσω μιας έξυπνης και πολυδάπανης εφεύρεσης" το λιγότερο που

πολυδαπάνως· οὐκ ἐλάττω γὰρ τῶν πενήκοντα ταλάντων δαπανᾶν ἦν ἀνάγκη τὸν ἀνοῖξαι βουλόμενον ἢ κλείσαι
 3 τὸ προειρημένον κατασκευάσμα· διαμεμένηκε δ' ἡ λίμνη τὴν εὐχρηστίαν παρεχομένη τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ τὴν προσηγορίαν ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος ἔχει, καλουμένη μέχρι τοῦ νῦν Μοίριδος
 4 λίμνη. ὁ δ' οὖν βασιλεὺς ὀρύττων ταύτην κατέλειπεν ἐν μέσῃ τόπον, ἐν ᾧ τάφον ὠκοδόμησε καὶ δύο πυραμίδας, τὴν μὲν ἑαυτοῦ, τὴν δὲ τῆς γυναικός, σταδιαίας τὸ ὕψος, ἐφ' ᾧ ἐπέστησεν εἰκόνας λιθίνας καθημένας ἐπὶ θρόνον, νομίζων διὰ τούτων τῶν ἔργων ἀθάνατον ἑαυτοῦ κατα
 5 λείφειν τὴν ἐπ' ἀγαθῷ μνήμην. τὴν δ' ἐκ τῆς λίμνης ἀπὸ τῶν ἰχθύων γινομένην πρόσοδον ἔδωκε τῇ γυναικὶ πρὸς μύρα καὶ τὸν ἄλλον καλλωπισμόν, φερούσης τῆς θήρας ἀργυρίου τάλαντον ἐκάστης ἡμέρας· εἴκοσι γὰρ καὶ δύο
 6 γένη τῶν κατ' αὐτὴν φασιν ἰχθύων εἶναι, καὶ τοσοῦτον αὐτῶν ἀλίσκεσθαι πλῆθος ὥστε τοὺς προσκαρτεροῦντας ταῖς ταριχεαῖς ὄντας παμπληθεῖς δυσχερῶς περιγίνεσθαι τῶν ἔργων. περὶ μὲν οὖν Μοίριδος τοσαῦθ' ἱστοροῦσιν Αἰγύπτιοι.

53. Σεσώωσιν δὲ φασιν ὕστερον ἑπτὰ γενεαῖς βασιλέα γενόμενον ἐπιφανεστάτας καὶ μεγίστας τῶν πρὸ αὐτοῦ πράξεις ἐπιτελέσασθαι. ἐπεὶ δὲ περὶ τούτου τοῦ βασιλέως οὐ μόνον οἱ συγγραφεῖς οἱ παρὰ τοῖς Ἕλλησι διαπεφωνήκασιν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον οἱ τε ἱερεῖς καὶ οἱ διὰ τῆς ᾠδῆς αὐτὸν ἐγκωμιάζοντες οὐχ ὁμολογούμενα λέγουσιν, ἡμεῖς πειρασόμεθα τὰ πιθανώτατα καὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἔτι κατὰ τὴν χώραν σημείοις τὰ μάλιστα συμφωνοῦντα διελθεῖν.
 2 γεννηθέντος γὰρ τοῦ Σεσώωσιος ἐποίησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ μεγαλοπρεπές τι καὶ βασιλικόν· τοὺς γὰρ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν γεννηθέντας παῖδας ἐξ ὅλης τῆς Αἰγύπτου συναγαγὼν καὶ τροφούς καὶ τοὺς ἐπιμελησομένους ἐπιστήσας τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν καὶ παιδείαν ὥρισε τοῖς πᾶσιν, ὑπολαμβάνων τοὺς μάλιστα συντραφέντας καὶ τῆς αὐτῆς

χρειαζόταν ήταν πενήντα τάλαντα για να ανοίξει ή να κλείσει το εν λόγω κατασκεύασμα. Η λίμνη παραμένει και εξακολουθεί να ωφελεί την Αίγυπτο μέχρι τα χρόνια μας, κι έχει πάρει το όνομα της από τον κατασκευαστή της, καθώς ονομάζεται μέχρι σήμερα λίμνη του Μοίριδος. Ο βασιλιάς, κατά την εκσκαφή της, άφησε ένα μέρος στη μέση όπου οικοδόμησε τον τάφο του και δυο πυραμίδες, ύψους ενός σταδίου, μια για τον εαυτό του και μια για τη γυναίκα του, πάνω στις οποίες έστησε πέτρινα αγάλματα καθιστά σε θρόνο, θεωρώντας ότι με τούτα τα έργα θ' αφήσει αθάνατη τη μνήμη του για τα καλά που πρόσφερε. Την πρόσοδο από την αλιεία της λίμνης έδωσε στη γυναίκα του για τα αρώματα και τον καλλωπισμό της, κάθε μέρα η αλιεία απέφερε ένα ασημένιο τάλαντο" διότι λένε πως στη λίμνη υπάρχουν είκοσι δύο είδη ψαριών και πως πιάνονται τόσο μεγάλες ποσότητες απ' αυτά ώστε οι πολυάριθμοι τεχνίτες που τα παστώνουν δύσκολα προλαβαίνουν τη δουλειά. Αυτά λοιπόν ιστορούν για τον Μοίρι οι Αιγύπτιοι.

53. Για τον Σεσόωσι¹⁵ λένε ότι βασίλεψε μετά από επτά γενιές και ότι οι πράξεις του ήταν κατά πολύ πιο ένδοξες και πιο μεγάλες των προκατόχων του. Επειδή όμως για τούτο τον βασιλιά δεν διαφωνούν μόνο οι Έλληνες ιστορικοί μεταξύ τους αλλά και στην Αίγυπτο οι ιερείς και οι ποιητές που τον εγκωμιάζουν δεν συμφωνούν στα λεγόμενα τους, εμείς θα επιχειρήσουμε να εκθέσουμε τις πιο πιθανές εκδοχές, και κυρίως εκείνες που συμφωνούν περισσότερο με τις ενδείξεις που υπάρχουν στη χώρα. Όταν γεννήθηκε ο Σεσόωσις, ο πατέρας του έκαμε κάτι μεγαλοπρεπές και βασιλικό: όλα τα αγόρια που γεννήθηκαν στην Αίγυπτο εκείνη την ημέρα τα μάζεψε, διόρισε τροφούς και παιδαγωγούς και διέταξε να λάβουν όλα την ίδια ανατροφή και μόρφωση, με την ιδέα ότι όσοι ανατρέφονται μαζί σε συντροφικό κλίμα θα είναι οι πιο

παρηρησίας κεκοινωνηκότας εὐνουστάτους καὶ συναγωνι-
 3 στάς ἐν τοῖς πολέμοις ἀρίστους ἔσεσθαι. πάντα δὲ
 δαφιλῶς χορηγήσας διεπόνησε τοὺς παῖδας ἐν γυμνα-
 σίοις συνεχέσι καὶ πόνοις· οὐδενὶ γὰρ αὐτῶν ἐξῆν προσ-
 4 ενέγκασθαι τροφὴν, εἰ μὴ πρότερον δράμοι σταδίους
 ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα. διὸ καὶ πάντες ἀνδρωθέντες
 ὑπῆρξαν ἀθληταὶ μὲν τοῖς σώμασιν εὖρωστοι, ἡγεμονι-
 κοὶ δὲ καὶ καρτεριοὶ ταῖς ψυχαῖς διὰ τὴν τῶν ἀρίστων
 ἐπιτηδευμάτων ἀγωγὴν.

5 Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ὁ Σεσώσις ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ
 πατρὸς μετὰ δυνάμεως εἰς τὴν Ἀραβίαν, συστρατενομέ-
 νων καὶ τῶν συντροφῶν, περὶ τε τὰς θήρας διεπονήθη καὶ
 ταῖς ἀνδρῆαις καὶ σπανοσιταῖς ἐγκαρτερήσας κατεστρέ-
 6 φατο τὸ ἔθνος ἅπαν τὸ τῶν Ἀράβων, ἀδούλωτον τὸν πρὸ
 τοῦ χρόνον γεγονός· ἔπειτα εἰς τοὺς πρὸς τὴν ἐσπέραν
 τόπους ἀποσταλεῖς τὴν πλείστην τῆς Λιβύης ὑπήκοον
 7 ἐποίησατο, παντελῶς νέος ὢν τὴν ἡλικίαν. τοῦ δὲ πατρὸς
 τελευτήσαντος διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν καὶ ταῖς
 προκατεργασθεῖσαις πράξεσι μετεωρισθεὶς, ἐπεβάλετο
 8 τὴν οἰκουμένην κατακτήσασθαι. ἔνιοι δὲ λέγουσιν αὐτὸν
 ὑπὸ τῆς ἰδίας θυγατρὸς Ἀθύρτιος παρακληθῆναι πρὸς
 τὴν τῶν ὄλων δυναστείαν, ἣν οἱ μὲν συνέσει πολὺ τῶν
 ἄλλων διαφέρουσάν φασι διδάξαι τὸν πατέρα ῥαδίως
 [ἂν] ἐσομένην τὴν στρατείαν, οἱ δὲ μαντικῇ χρωμένην
 καὶ τὸ μέλλον ἔσεσθαι προγινώσκουσιν ἔκ τε τῆς θυτικῆς
 καὶ τῆς ἐγκοιμήσεως τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς, ἔτι δὲ τῶν κατὰ
 9 τὸν οὐρανὸν γινομένων σημείων. γεγράφασι δὲ τινες καὶ
 διότι κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ Σεσώσιος ὁ πατὴρ αὐτοῦ
 καθ' ὕπνον δόξαι τὸν Ἥφαιστον αὐτῷ λέγειν ὅτι πάσης
 10 τῆς οἰκουμένης ὁ γεννηθεὶς παῖς κρατήσῃ. διὰ ταύτην
 οὖν τὴν αἰτίαν τὸν μὲν πατέρα τοὺς ἡλικιώτας τοῦ
 προειρημένου ἀθροῦσαι καὶ βασιλικῆς ἀγωγῆς ἀξιῶσαι,
 προκατασκευαζόμενον εἰς τὴν τῶν ὄλων ἐπιθέσιν, αὐτὸν

γενναίοι και αφοσιωμένοι σύντροφοι στον πόλεμο. Παρέχοντας τους απλόχερα τα πάντα, εκπαιδευσε τα παιδιά υποβάλλοντας τα σε συνεχή και κοπιαστικά γυμνάσια" για παράδειγμα, κανείς δεν επιτρεπόταν να φάει, αν προηγουμένως δεν έτρεχε εκατόν ογδόντα στάδια. Γι' αυτό και όλοι, όταν μεγάλωσαν, έγιναν εύρωστοι και αθλητικοί στο σώμα και ηγεμονικοί και καρτερικοί στο φρόνημα, χάρη στην άριστη αγωγή που είχαν λάβει.

Πρώτα, λοιπόν, ο Σεσόωσις, μαζί με τους συντρόφους και συστρατιώτες του, στάλθηκε από τον πατέρα του με στρατό στην Αραβία, όπου, αφού κοπίασε πολύ με το κυνήγι αγρίων ζώων και σκληραγωγήθηκε από την έλλειψη νερού και τροφής, κατανίκησε το έθνος των Αράβων, που μέχρι τότε παρέμενε αδούλωτο. Στη συνέχεια, στάλθηκε στα δυτικά, όπου υπέταξε το μεγαλύτερο μέρος της Λιβύης, αν και πολύ νέος ακόμη. Όταν μετά τον θάνατο του πατέρα του, τον διαδέχτηκε στη βασιλεία, επειδή είχε αποκτήσει μεγάλη εμπιστοσύνη στον εαυτό του από τα προηγούμενα κατορθώματά του, σκέφτηκε να κατακτήσει την οικουμένη. Μερικοί λένε ότι τον παρακίνησε η ίδια του η κόρη, η Άθυρτις, στην κατάκτηση του κόσμου, για την οποία άλλοι λένε πως ήταν πολύ πιο έξυπνη απ' όλους τους άλλους και απέδειξε στον πατέρα της ότι η εκστρατεία θα ήταν πολύ εύκολη, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι κάτεχε τη μαντική τέχνη και προμάντευε το μέλλον, τόσο με τις θυσίες όσο και με τη μέθοδο της «εγκοιμήσεως»¹⁶ στους ναούς, αλλά και από την παρατήρηση των ουράνιων φαινομένων. Μερικοί, πάλι, έχουν γράψει ότι, κατά τη γέννηση του Σεσόωσι, ο πατέρας του είδε στον ύπνο του τον Ήφαιστο που του είπε πως ο γιος του θα κυριαρχήσει όλη την οικουμένη. Γι' αυτό λοιπόν τον λόγο ο πατέρας του μάζεψε τους συνομηλίκους του γιου του και τους έδωσε βασιλική ανατροφή, για να προετοιμάσει την επίθεση εναντίον όλου του κόσμου, ενώ ο ίδιος, όταν μεγά-

δ' ἀνδρωθέντα καὶ τῇ τοῦ θεοῦ προορήσει πιστεύσαντα κατενεχθῆναι πρὸς τὴν εἰρημένην στρατείαν.

54. Πρὸς δὲ ταύτην τὴν ἐπιβολὴν πρῶτον μὲν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν κατεσκεύασε πᾶσι τοῖς κατ' Αἰγυπτον, ἡγούμενος δεῖν τοὺς μὲν συστρατεύοντας ἐτοιμῶς ὑπὲρ τῶν ἡγουμένων ἀποθνήσκειν, τοὺς δ' ἀπολειπομένους ἐπὶ τῶν πατριδῶν μηδὲν νεωτερίζειν, εἰ μέλλει τὴν
- 2 προαίρεσιν ἐπὶ τέλος ἄξειν. διὸ καὶ πάντας ἐκ τῶν ἐνδεχομένων εὐηργέτει, τοὺς μὲν χρημάτων δωρεαῖς ἐκθεραπεύων, τοὺς δὲ χώρας δόσει, τινὰς δὲ τιμωρίας ἀπολύσει, πάντας δὲ ταῖς ὀμιλίαις καὶ τῇ τῶν τρόπων ἐπιεικείᾳ προσήγετο· τῶν τε γὰρ βασιλικῶν ἐγκλημάτων ἅπαντας ἀθώους ἀφῆκε καὶ τοὺς ἀργύριον συγκεκλειμένους ἀπέλυσε τοῦ χρέους, ὅντος πολλοῦ πλήθους
- 3 [ἀνθρώπων] ἐν ταῖς φυλακαῖς. τὴν δὲ χώραν ἅπασαν εἰς ἑξ καὶ τριάκοντα μέρη διελών, ἃ καλοῦσιν Αἰγύπτιοι νομούς, ἐπέστησεν ἅπασιν νομάρχας τοὺς ἐπιμελησομένους τῶν τε προσόδων τῶν βασιλικῶν καὶ διοικήσοντας
- 4 ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς ἰδίας μερίδας. ἐπελέξατο δὲ καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς ταῖς ῥώμαις διαφέροντας καὶ συνεστήσατο στρατοπέδον ἄξιον τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιβολῆς· κατέγραψε γὰρ πεζῶν μὲν ἑξήκοντα μυριάδας, ἵππεῖς δὲ δισμύριους καὶ τετρακισχιλίους, ζεύγη δὲ πολεμιστήρια δισμύρια καὶ ἑπτακισχίλια.
- 5 ἐπὶ δὲ τὰς κατὰ μέρος ἡγεμονίας τῶν στρατιωτῶν ἔταξε τοὺς συντρόφους, ἐνηθληκότας μὲν ἤδη τοῖς πολέμοις, ἀρετὴν δ' ἐξηλωκότας ἐκ παίδων, εὐνοίαν δὲ ἀδελφικὴν ἔχοντας πρὸς τε τὸν βασιλεῖα καὶ πρὸς ἀλλήλους, ὄντας τὸν ἀριθμὸν πλείους τῶν χιλίων
- 6 καὶ ἑπτακοσίων. πᾶσι δὲ τοῖς προειρημένοις κατεκληρούχησε τὴν ἀρίστην τῆς χώρας, ὅπως ἔχοντες ἱκανὰς προσόδους καὶ μηδενὸς ἐνδεεῖς ὄντες ἀσκῶσι τὰ περὶ τοὺς πολέμους.

55. Κατασκευάσας δὲ τὴν δύναμιν ἐστράτευσεν ἐπὶ πρῶτους Αἰθίοπας τοὺς πρὸς τῇ μεσημβρίᾳ κατοικοῦν-

λωσε, πίστεψε στην προφητεία του θεού και οδηγήθηκε στην εν λόγω εκστρατεία.

54. Προετοιμάζοντας την εκστρατεία, πρώτα φρόντισε να αποκτήσει την εμπιστοσύνη όλων των κατοίκων της Αιγύπτου, γιατί πίστευε πως οι μεν στρατιώτες πρέπει να είναι έτοιμοι να πεθάνουν για τους αρχηγούς τους, αλλά όσοι μένουν στην πατρίδα να μην επιχειρούν στασιασμούς, αν ήθελε να φέρει σε πέρας τον σκοπό του. Γι' αυτό κι ευεργετούσε τους πάντες, με κάθε μέσο που διέθετε, άλλους εξαγόραζε με χρηματικές δωρεές, σε άλλους έδινε γη, μερικούς απάλλαξε από τις ποινές τους, ενώ προς όλους ανεξαιρέτως συμπεριφερόταν φιλικά και με επιείκεια· ελευθέρωσε όλους όσους κατηγορούνταν για εγκλήματα κατά του βασιλιά και απάλλαξε από τις οικονομικές οφειλές όσους είχαν φυλακιστεί για χρέη, και τέτοιοι ήταν πάρα πολλοί στις φυλακές. Χώρισε ολόκληρη τη χώρα σε τριάντα έξι διαμερίσματα, αυτά που οι Αιγύπτιοι λένε νομούς, και τοποθέτησε σε όλα νομάρχες, να φροντίζουν τα βασιλικά εισοδήματα και να κυβερνάνε τους νομούς τους. Διέλεξε επίσης τους πιο ρωμαλέους από τους κατοίκους και συνέστησε στρατό άξιο του σκοπού του· στρατολόγησε εξακόσιες χιλιάδες πεζούς, είκοσι τέσσερις χιλιάδες ιππείς και είκοσι επτά χιλιάδες πολεμικά άρματα. Στις επιμέρους διοικήσεις του στρατού έβαλε τους συντρόφους του, που ήταν ήδη εξασκημένοι σε πολέμους και αποζητούσαν τις γενναίες πράξεις από μικροί, τρέφοντας αδελφική αγάπη στον βασιλιά και μεταξύ τους, και αριθμούσαν πάνω από χίλια επτακόσια άτομα. Σε όλους αυτούς μοίρασε τις καλύτερες περιοχές της χώρας, ώστε έχοντας αξιόλογα εισοδήματα και καμιά οικονομική ανάγκη, να ασχολούνται απερίσπαστοι με τα πολεμικά έργα.

55. Ετοίμασε τον στρατό του κι εκστράτευσε πρώτα εναντίον των Αιθιόπων, που κατοικούν νότια της Αιγύ-

τας, καὶ καταπολεμήσας ἠνάγκασε τὸ ἔθνος φόρους
 τελεῖν ἔβενον καὶ χρυσὸν καὶ τῶν ἐλεφάντων τοὺς
 2 ὀδόντας. ἔπειτ' εἰς μὲν τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν ἀπέστει-
 λε στόλον νεῶν τετρακοσίων, πρῶτος τῶν ἐγχωρίων
 μακρὰ σκάφη ναυπηγησάμενος, καὶ τὰς τε νήσους τὰς
 ἐν τοῖς τόποις κατεκτήσατο καὶ τῆς ἡπείρου τὰ παρὰ
 θάλατταν μέρη κατεστρέψατο μέχρι τῆς Ἰνδικῆς· αὐτὸς
 δὲ μετὰ τῆς δυνάμεως πεζῇ τὴν πορείαν ποιησάμενος
 3 κατεστρέψατο πᾶσαν τὴν Ἀσίαν. οὐ μόνον γὰρ τὴν
 ὕστερον ὑπ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνης κατακτηθεῖσαν
 χώραν ἐπῆλθεν, ἀλλὰ καὶ τινὰ τῶν ἐθνῶν ὧν ἐκεῖνος οὐ
 4 παρέβαλεν εἰς τὴν χώραν. καὶ γὰρ τὸν Γάγγην ποταμὸν
 διέβη καὶ τὴν Ἰνδικὴν ἐπῆλθε πᾶσαν ἕως ὠκεανοῦ καὶ τὰ
 τῶν Σκυθῶν ἔθνη μέχρι Τανάιδος ποταμοῦ τοῦ διορί-
 ζοντος τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Ἀσίας· ὅτε δὴ φασὶ τῶν
 Αἰγυπτίων τινὰς καταλειφθέντας περὶ τὴν Μαιῶτιν
 5 λίμνην συστήσασθαι τὸ τῶν Κόλχων ἔθνος. ὅτι δὲ τοῦτο
 τὸ γένος Αἰγυπτιακὸν ἐστὶ σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνε-
 σθαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον,
 διαμένοντος τοῦ νομίμου παρὰ τοῖς ἀποίκους, καθάπερ
 6 καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. ὁμοίως δὲ καὶ τὴν λοιπὴν
 Ἀσίαν ἅπασαν ἐπήκοον ἐποίησατο καὶ τῶν Κυκλάδων
 νήσων τὰς πλείους. διαβὰς δ' εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ
 διεξιὼν ἅπασαν τὴν Θράκην ἐκινδύνευσεν ἀποβαλεῖν
 τὴν δύναμιν διὰ σπάνιν τροφῆς καὶ τόπων δυσχωρίας.
 7 διόπερ ὅρια τῆς στρατείας ποιησάμενος ἐν τῇ Θράκῃ,
 στήλας κατεσκεύασεν ἐν πολλοῖς τόποις τῶν ὑπ' αὐτοῦ
 κατακτηθέντων· αὐταὶ δὲ τὴν ἐπιγραφὴν εἶχον Αἰγυ-
 πτίους γράμματα τοῖς ἱεροῖς λεγομένοις, “Τήνδε τὴν
 8 χώραν ὅπλοις κατεστρέψατο τοῖς ἑαυτοῦ βασιλεὺς βασι-
 λέων καὶ δεσπότης δεσποτῶν Σεσόωσις”. τὴν δὲ στήλην
 κατεσκεύασεν ἔχουσαν αἰδοῖον ἐν μὲν τοῖς μαχίμοις
 ἔθνεσιν ἀνδρὸς, ἐν δὲ τοῖς ἀγεννέσι καὶ δειλοῖς γυναι-
 9 κός, ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου μέρους τὴν διάθεσιν τῆς
 ἐκάστων ψυχῆς φανερωτάτην τοῖς ἐπιγινομένοις ἔσεσθαι
 νομίζων. ἐν ἐνίοις δὲ τόποις καὶ τὴν ἑαυτοῦ κατεσκεύα-
 σεν εἰκόνα λιθίνην, τόξα καὶ λόγχην ἔχουσαν, τῷ μεγέθει

πτου. Τους κατανίκησε και ανάγκασε το έθνος τους να πληρώνει φόρο έβено, χρυσό και ελεφαντόδοντο. Στη συνέχεια, έστειλε στόλο στην Ερυθρά θάλασσα" από τετρακόσια πλοία —ο πρώτος των Αιγυπτίων που ναυπήγησε πολεμικά πλοία— που κατέκτησε τα νησιά της περιοχής και τα παράλια μέχρι την Ινδία ενώ ο ίδιος με τον υπόλοιπο στρατό προχώρησε διά ξηράς και υπέταξε όλη την Ασία. Δεν έφτασε μόνο στις περιοχές που κατέκτησε αργότερα ο Αλέξανδρος ο Μακεδών, αλλά και σε λαούς που εκείνος δεν είδε. Πέρασε τον Γάγγη ποταμό, διέσχισε όλη την Ινδία έως τον Ωκεανό κι έφτασε στα έθνη των Σκυθών μέχρι τον ποταμό Τάναϊ¹⁸ που χ (ορίζει Ευρώπη και Ασία" ήταν τότε που, όπως λένε, μερικοί Αιγύπτιοι έμειναν εκεί, στη Μαιώτιδα λίμνη, και συνέστησαν το έθνος των Κόλχων. Απόδειξη ότι τούτος ο λαός είναι Αιγυπτιακός αποτελεί το γεγονός ότι οι άνθρωποι κάνουν περιτομή όπως και στην Αίγυπτο, έθιμο που διατηρήθηκε στους αποίκους όπως ακριβώς και στους Ιουδαίους. Με τον ίδιο τρόπο, υπέταξε και την υπόλοιπη Ασία και τις περισσότερες από τις Κυκλάδες. Πέρασε στην Ευρώπη, αλλά διατρέχοντας όλη τη Θράκη κινδύνευσε να χάσει τη στρατιά του από την έλλειψη τροφής και το δύσβατο των τόπων. Εξ αυτού, έθεσε το όριο της εκστρατείας του στη Θράκη κι έστησε στήλες σε πολλά από τα μέρη που κατέκτησε" τούτες οι στήλες είχαν γραμμένα με αιγυπτιακά γράμματα, τα λεγόμενα ιερά, τα εξής: «Τούτη τη χώρα την κατέκτησε με τα όπλα του ο Σεσώωσις, ο βασιλεύς βασιλέων και δεσπότης δεσποτών». Στους πολεμικούς λαούς κατασκεύαζε τη στήλη σε αναπαράσταση ανδρικού μορίου, ενώ στους ταπεινούς και δειλούς σε αναπαράσταση γυναικείου αιδοίου, θεωρώντας ότι το φρόνημα του κάθε λαού θα δηλώνεται καθαρά στις επόμενες γενιές από το κυριότερο μέρος του σώματος. Σε μερικά μέρη έστησε και δικό του άγαλμα, πέτρινο, να κρατάει τόξα και λόγχη, ύψους τεσσά-

τέτταρσι παλαισταῖς μείζονα τῶν τεττάρων πηχῶν,
 10 ἡλίκος ὢν καὶ αὐτὸς ἐτύγχανεν. ἐπεικῶς δὲ προσενε-
 χθείς ἅπασιν τοῖς ὑποτεταγμένοις καὶ συντελέσας τὴν
 στρατείαν ἐν ἔτεσιν ἑννέα, τοῖς μὲν ἔθνεσι κατὰ δύναμιν
 προσέταξε δωροφορεῖν κατ' ἐνιαυτὸν εἰς Αἴγυπτον, αὐτὸς
 δ' ἀθροίσας αἰχμαλώτων τε καὶ τῶν ἄλλων λαφύρων
 11 πλῆθος ἀνυπέβλητον ἐπανήλθεν εἰς τὴν πατρίδα, μεγί-
 στας πράξεις τῶν πρὸ αὐτοῦ κατειργασμένους. καὶ τὰ μὲν
 ἱερὰ πάντα τὰ κατ' Αἴγυπτον ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις καὶ
 σκύλοις ἐκόσμησε, τῶν δὲ στρατιωτῶν τοὺς ἀνδραγαθή-
 12 σαντας δωρεαῖς κατὰ τὴν ἀξίαν ἐτίμησε. καθόλου δὲ ἀπὸ
 ταύτης τῆς στρατείας οὐ μόνον ἢ συνανδραγαθήσασα
 δύναμις μεγάλην εὐπορίαν κτησαμένη τὴν ἐπάνοδον
 ἐποίησατο λαμπράν, ἀλλὰ καὶ τὴν Αἴγυπτον ἅπασαν
 συνέβη παντοίας ὠφελείας ἐμπλησθῆναι.

56. Ὁ δὲ Σεσόωσις ἀποστήσας τὰ πλήθη ἀπὸ τῶν
 πολεμικῶν ἔργων τοῖς μὲν συνανδραγαθήσασιν συνεχώ-
 ρησε τὴν ῥαστώνην καὶ τὴν ἀπόλυσιν τῶν κατακτη-
 θέντων ἀγαθῶν, αὐτὸς δὲ φιλόδοξος ὢν καὶ τῆς εἰς τὸν
 αἰῶνα μνήμης ὀρεγόμενος κατεσκεύασεν ἔργα μεγάλα
 καὶ θαυμαστά ταῖς ἐπινοαῖς καὶ ταῖς χορηγίαις, ἐαυτῷ
 μὲν ἀθάνατον περιποιοῦντα δόξαν, τοῖς δ' Αἰγυπτίοις τὴν
 2 εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον ἀσφάλειαν μετὰ ῥαστώνης. πρῶ-
 τον μὲν γὰρ ἀπὸ θεῶν ἀρξάμενος ὠκοδόμησεν ἐν πάσαις
 ταῖς κατ' Αἴγυπτον πόλεσιν ἱερὸν θεοῦ τοῦ μάλιστα παρ'
 ἑκάστοις τιμωμένον. πρὸς δὲ τὰς ἐργασίας τῶν μὲν
 Αἰγυπτίων οὐδένα παρέλαβε, δι' αὐτῶν δὲ τῶν αἰχμα-
 λῶτων ἅπαντα κατεσκεύασε· διόπερ ἐπὶ πᾶσιν τοῖς ἱεροῖς
 ἐπέγραψεν ὡς οὐδεὶς ἐγγχώριος εἰς αὐτὰ μεμόχθηκε.
 3 λέγεται δὲ τῶν αἰχμαλώτων τοὺς ἐκ τῆς Βαβυλωνίας
 ἀλόντας ἀποστήναι τοῦ βασιλέως, μὴ δυναμένους φέρειν
 τὰς ἐν τοῖς ἔργοις ταλαιπωρίας· οὓς καταλαβομένους
 παρὰ τὸν ποταμὸν χωρίον καρτερόν διαπολεμεῖν τοῖς
 Αἰγυπτίοις καὶ τὴν σύνεγγυς χώραν καταφθεῖρειν, τέλος

ρων πήχων και τεσσάρων παλαμών, όσο, δηλαδή, ήταν και το ύψος του. Σ' όλους τους υποταγμένους λαούς φέρθηκε με επιείκεια και, αφού τελείωσε την εκστρατεία του σε εννέα χρόνια, όρισε στους κατακτημένους να στέλνουν δώρα, ο καθείς κατά τη δύναμη του, κάθε χρόνο στην Αίγυπτο, ενώ ο ίδιος συγκέντρωσε τεράστιο πλήθος αιχμαλώτων και λαφύρων και γύρισε στην πατρίδα, έχοντας επιτελέσει μέγιστα κατορθώματα σε σχέση με τους προγενεστέρους του. Κόσμησε όλα τα ιερά της Αιγύπτου με αξιόλογα αναθήματα και λάφυρα, ενώ τίμησε τους στρατιώτες που ανδραγάθησαν με δώρα, ανάλογα με την αξία τους. Γενικά, αποτέλεσμα εκείνης της εκστρατείας δεν ήταν μόνο ν' αποκτήσει ο στρατός που ανδραγάθησε μεγάλα πλούτη και να επιστρέψει θριαμβευτής, αλλά και να πλημμυρίσει ολόκληρη η Αίγυπτος από αγαθά.

56. Ο Σεσόωσις, στη συνέχεια, απάλλαξε τον λαό του από τις πολεμικές επιχειρήσεις κι επέτρεψε στους συντρόφους του, που είχαν ανδραγαθήσει μαζί του, να ξεκουραστούν και να απολαύσουν τα κατακτημένα αγαθά, ενώ ο ίδιος, όντας φιλόδοξος κι επειδή επιθυμούσε να μείνει η μνήμη του στον αιώνα, κατασκεύασε έργα μεγάλα και θαυμαστά, τόσο στη σύλληψη όσο και στον πλούτο, προσφέροντας στον εαυτό του αθάνατη δόξα και στους Αιγυπτίους ασφάλεια με άνεση. Αρχίζοντας πρώτα από τους θεούς, οικοδόμησε σε κάθε πόλη της Αιγύπτου από έναν ναό του θεού που τιμούσε κυρίως η πόλη. Στις εργασίες μάλιστα δεν χρησιμοποίησε κανέναν Αιγύπτιο, παρά έκανε τα πάντα με τους αιχμαλώτους· γι' αυτό κι έγραψε σ' όλους τους ναούς ότι κανένας ντόπιος δεν μόχθησε σ' αυτά. Για τους αιχμαλώτους από τη Βαβυλωνία λέγεται ότι επειδή δεν άντεχαν τις ταλαιπωρίες από τα μεγάλα έργα, επαναστάτησαν αφού κατέλαβαν ένα οχυρό μέρος κοντά στον ποταμό, άρχισαν πόλεμο με τους Αιγυπτίους και λεηλατούσαν τη γύρω

4 δὲ δοθείσης ἀδείας αὐτοῖς κατοικῆσαι τὸν τόπον, ὃν καὶ
 ἀπὸ τῆς πατρίδος Βαβυλῶνα προσαγορεύσει. δι' αἰτίας
 δὲ παραπλησίους φασὶν ὠνομάσθαι καὶ τὴν Τροίαν τὴν
 ἔτι [καὶ] νῦν οὖσαν παρὰ τὸν Νεῖλον· τὸν μὲν γὰρ
 Μενέλαον ἐξ Ἰλίου πλέοντα μετὰ πολλῶν αἰχμαλώτων
 παραβαλεῖν εἰς Αἴγυπτον, τοὺς δὲ Τρῶας ἀποστάντας
 αὐτοῦ καταλαβέσθαι τινὰ τόπον καὶ διαπολεμῆσαι μέχρι
 5 οὗτου συγχωρηθείσης αὐτοῖς τῆς ἀσφαλείας ἔκτισαν
 πόλιν, ἣν ὁμώνυμον αὐτοὺς ποιῆσαι τῇ πατρίδι. οὐκ
 ἄγνοῶ δ' ὅτι περὶ τῶν εἰρημένων πόλεων Κτησίας ὁ
 Κνίδιος διαφόρως ἰστόρησε, φήσας τῶν μετὰ Σεμιράμι-
 δος παραβαλόντων εἰς Αἴγυπτόν τινας ἔκτικέναι ταύτας,
 6 ἀπὸ τῶν ἰδίων πατρίδων θεμένους τὴν προσηγορίαν. περὶ
 δὲ τούτων τὸ μὲν ἀληθὲς ἐκθέσθαι μετὰ ἀκριβείας οὐ
 ῥαδίον, τὸ δ' ἀναγραφῆς ἀξιῶσαι τὰ διαφωνούμενα παρὰ
 τοῖς συγγραφεῦσιν ἀναγκαῖον, ὅπως ἀκέραιος ἢ περὶ τῆς
 ἀληθείας κρίσις ἀπολείπεται τοῖς ἀναγινώσκουσιν.

57. Ὁ δ' οὖν Σεσόωσις χώματα πολλὰ καὶ μεγάλα
 κατασκευάσας τὰς πόλεις εἰς ταῦτα μετόπισεν, ὅσαι μὴ
 φυσικῶς τὸ ἔδαφος ἐτύγχανον ἐπηρμένον ἔχουσαι, ὅπως
 κατὰ τὰς πληρώσεις τοῦ ποταμοῦ καταφυγὰς ἔχωσιν
 2 ἀκινδύνους οἷ τε ἄνθρωποι καὶ τὰ κτήνη. κατὰ πᾶσαν δὲ
 τὴν χώραν τὴν ἀπὸ Μέμφεως ἐπὶ θάλατταν ὥρνεε πυκνὰς
 ἐκ τοῦ ποταμοῦ διώρυγας, ἵνα τὰς μὲν συγκομιδὰς τῶν
 καρπῶν ποιῶνται συντόμως καὶ ῥαδίως, ταῖς δὲ πρὸς
 ἀλλήλους τῶν λαῶν ἐπιμιξίαις καὶ πᾶσι τοῖς τόποις
 ὑπάρχει ῥαστώνη καὶ πάντων τῶν πρὸς ἀπόλανσιν πολλή
 δαφίλεια· τὸ δὲ μέγιστον, πρὸς τὰς τῶν πολέμιων
 ἐφόδους ὀχυρὰν καὶ δυσέμβολον ἐποίησε τὴν χώραν·
 3 τὸν γὰρ πρὸ τοῦ χρόνον ἢ κρατίστη τῆς Αἰγύπτου πᾶσα
 σχεδὸν ἱππάσιμος οὖσα καὶ ταῖς συνωρίσιν εὐβάτος ἀπ'
 ἐκείνου τοῦ χρόνου διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τοῦ ποταμοῦ

περιοχή, μέχρι που στο τέλος τους δόθηκε άδεια να εγκατασταθούν σ' εκείνο τον τόπο, τον οποίο ονόμασαν Βαβυλώνα, σε ανάμνηση της πατρίδας τους. Για παραπλήσιες αιτίες, λένε, ονομάστηκε και η Τροία που υπάρχει ακόμη κοντά στον Νείλο¹⁹· επειδή ο Μενέλαος, επιστρέφοντας από το Έλλιο με πολλούς αιχμαλώτους, επισκέφτηκε την Αίγυπτο, οπότε οι Τρώες αποστάτησαν, κατέλαβαν κάποιον τόπο και τον υπεράσπιζαν, μέχρι που τους παραχωρήθηκαν εγγυήσεις για την ασφάλεια τους, κι έχτισαν πόλη ομώνυμη με την πατρίδα τους. Βεβαίως δεν αγνοώ ότι ο Κτησίας ο Κνίδιος ιστόρησε διαφορετικά τη γένεση των εν λόγω πόλεων, λέγοντας ότι τις έκτισαν κάποιοι από εκείνους που είχε φέρει μαζί της η Σεμίραμις και τους έδωσαν όνομα από τις πατρίδες τους. Για τέτοια θέματα δεν είναι εύκολο να εκτεθεί η αλήθεια με ακρίβεια, αλλά η ιστορία απαιτεί να καταγράφονται οι διαφορετικές απόψεις των ιστορικών, ώστε οι αναγνώστες να είναι σε θέση να διαμορφώσουν γνώμη για την αλήθεια χωρίς προκατάληψη.

57. Ο Σεσόωσις λοιπόν κατασκεύασε πολλά και μεγάλα αναχώματα και μετέφερε εκεί τις πόλεις που δεν ήταν χτισμένες σε φυσικά υψώματα, ώστε στις πλημμύρες του ποταμού να βρίσκουν ασφαλές καταφύγιο άνθρωποι και ζώα. Σε όλη τη χώρα από τη Μέμφιδα μέχρι τη θάλασσα άνοιξε διώρυγες κατά μικρές αποστάσεις στο ποτάμι, ώστε και τα προϊόντα να μεταφέρονται γρήγορα και εύκολα και να υπάρχει επικοινωνία των ανθρώπων μεταξύ τους και άνεση, για να απολαμβάνουν τα πάντα σε αφθονία. Το μεγαλύτερο όμως έργο του είναι ότι έκανε τη χώρα ακαταμάχητη απέναντι στις εχθρικές επιθέσεις· διότι ενώ μέχρι τα χρόνια της βασιλείας του, όλο σχεδόν το καλύτερο μέρος της Αιγύπτου το πατούσε εύκολα ιππικό και άρματα, από τότε και μετά το πλήθος των διωρύγων του ποταμού έκανε τη

- 4 διωρύχων δυσεφοδωτάτη γέγονεν. ἐτείχισε δὲ καὶ τὴν
 πρὸς ἀνατολὰς νεύουσαν πλευρὰν τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὰς
 ἀπὸ τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀραβίας ἐμβολὰς ἀπὸ Πηλου-
 σίου μέχρι Ἡλιουπόλεως διὰ τῆς ἐρήμου, τὸ μῆκος ἐπὶ
 5 σταδίους χιλίους καὶ πεντακοσίους. ἐναυπηγήσατο δὲ καὶ
 πλοῖον κεδρινόν τὸ μὲν μῆκος πηχῶν διακοσίων καὶ
 ὀγδοήκοντα, τὴν δ' ἐπιφάνειαν ἔχον τὴν μὲν ἔξωθεν
 ἐπίχρυσον, τὴν δ' ἔνδοθεν κατηργυρωμένην· καὶ τοῦτο
 μὲν ἀνέθηκε τῷ θεῷ τῷ μάλιστα ἐν Θήβαις τιμωμένῳ,
 δύο τε λιθίνους ὀβελίσκους ἐκ τοῦ σκληροῦ λίθου πηχῶν
 τὸ ὕψος εἴκοσι πρὸς τοῖς ἑκατόν, ἐφ' ὧν ἐπέγραψε τό τε
 μέγεθος τῆς δυνάμεως καὶ τὸ πλῆθος τῶν προσόδων καὶ
 τὸν ἀριθμὸν τῶν καταπολεμηθέντων ἐθνῶν ἐν Μέμφει δ'
 ἐν τῷ τοῦ Ἡφαίστου ἱερῷ μονολίθους εἰκόνας ἑαυτοῦ τε
 καὶ τῆς γυναικὸς τὸ ὕψος τριάκοντα πηχῶν, τῶν δ' υἱῶν
 6 εἴκοσι πηχῶν, διὰ σύμπτωμα τοιόνδε. ἐκ τῆς μεγάλης
 στρατείας ἀνακάμψαντος εἰς Αἴγυπτον τοῦ Σεσοῦσιος
 καὶ διατρίβοντος περὶ τὸ Πηλούσιον, ἐστιῶν αὐτὸν ὁ
 ἀδελφὸς μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων ἐπιβουλήν
 συνεστήσατο· ἀπαπανασαμένων γὰρ αὐτῶν ἀπὸ τῆς μέθης,
 ἔχων καλάμον ξηροῦ πλῆθος ἐκ χρόνον παρεσκευασμέ-
 νον, καὶ τοῦτο νυκτὸς τῇ σκηνῇ περιθείς, ἐνέπρησεν.
 7 ἄφνω δὲ τοῦ πυρὸς ἐκλάμψαντος οἱ μὲν ἐπὶ τῆς θεραπείας
 τοῦ βασιλέως τεταγμένοι παρεβοήθουν ἀγεννῶς ὥς ἂν
 οἰνωμένοι, ὁ δὲ Σεσόωσις ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ἀνατεί-
 νας καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν τε παίδων καὶ τῆς
 γυναικὸς τοῖς θεοῖς εὐξάμενος διεξέπεσε διὰ τῆς φλο-
 8 γός. σωθεὶς δὲ παραδόξως τοὺς ἄλλους θεοὺς ἐτίμησεν
 ἀναθήμασι, καθότι προεΐρηται, πάντων δὲ μάλιστα τὸν
 Ἡφαίστον, ὥς ὑπὸ τούτου τετευχῶς τῆς σωτηρίας.

58. Πολλῶν δὲ καὶ μεγάλων περὶ τὸν Σεσόωσιν
 ὑπαρξάντων δοκεῖ μεγαλοπρεπέστατον αὐτῷ γεγονέναι
 τὸ συντελούμενον ἐν ταῖς ἐξόδοις περὶ τοὺς ἡγεμόνας.

χώρα πολύ δύσκολη να κατακτηθεί. Οχύρωσε με τείχος την ανατολική πλευρά της Αιγύπτου, ενάντια στις εισβολές από Συρία και Αραβία, που εκτεινόταν από το Πηλούσιο μέχρι την Ηλιούπολη μέσα από την έρημο, σε μήκος χιλίων πεντακοσίων σταδίων. Ναυπήγησε και πλοίο από κέδρο, με μήκος διακόσιους ογδόντα πήχεις, με την εξωτερική επιφάνεια επίσχυση και την εσωτερική επαργυρωμένη, και-το α-φιέρωσε στον θεό που τιμούν περισσότερο στις Θήβες, μαζί με δύο λίθινους οβελίσκους από σκληρή πέτρα εκατόν είκοσι πήχεις ύψος, όπου ανέγραψε το μέγεθος του στρατού, το πλήθος των προσόδων και τον αριθμό των λαών που υπέταξε· στη Μέμφιδα επίσης, στο ιερό του Ηφαιστου, αφιέρωσε μονόλιθα αγάλματα, δικό του και της γυναίκας του, τριάντα πήχεις ύψος, και των γιων του εικοσάπηχα, επειδή έτυχε να συμβεί το εξής. Όταν ο Σεσόωσις είχε επιστρέψει από τη μεγάλη εκστρατεία στην Αίγυπτο κι έμενε στο Πηλούσιο, τον φιλοξένησε ο αδελφός του που συνωμότησε, μαζί με τη γυναίκα και τα παιδιά του, εναντίον του· καθώς εκείνος αναπαύονταν μετά από μεθύσι, πήρε πλήθος ξερά καλάμια, που τα είχε ετοιμάσει από καιρό, τη νύχτα, τα άπλωσε γύρω απ' τη σκηνή και τους έβαλε φωτιά. Φούντωσε άξαφνα η φωτιά, οι υπηρέτες του βασιλιά έτρεξαν να βοηθήσουν, αλλά δεν τα κατάφερναν, μιας κι ήταν πιωμένοι, ενώ ο Σεσόωσις σήκωσε τα δυο του χέρια κι αφού προσευχήθηκε στους θεούς για τη σωτηρία των παιδιών και της γυναίκας του, όρμησε και πέρασε μες από τις φλόγες. Για την ανέλπιστη σωτηρία του τίμησε όλους τους θεούς με αφιερώματα, όπως ειπώθηκε ήδη, περισσότερο όμως απ' όλους τον Ήφαιστο, διότι χάρη σ' εκείνον σώθηκε.

58. Τα έργα του Σεσόωσι ήταν πολλά και μεγάλα αλλά το πιο μεγαλοπρεπές θεωρείται ο τρόπος που φερόταν στους ξένους ηγεμόνες κατά την έξοδο του από το παλάτι. Οι βα-

- 2 τῶν γὰρ καταπεπολεμημένων ἐθνῶν οἳ τε τὰς συγκεχωρημένας βασιλείας ἔχοντες καὶ τῶν ἄλλων οἳ τὰς μεγίστας ἡγεμονίας παρειληφότες ἀπὴντων εἰς Αἴγυπτον ἐν τακτοῖς χρόνοις φέροντες δῶρα· οὗς ὁ βασιλεὺς ἐκδεχόμενος ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἐτίμα καὶ διαφερόντως προῆγεν, ὁπότε δὲ πρὸς ἱερὸν ἢ πόλιν προσιέναι μέλλοι, τοὺς ἵππους ἀπὸ τοῦ τεθρίππου λύων ὑπεξεύγνυνεν ἀντὶ τούτων κατὰ τέτταρας τοὺς τε βασιλεῖς καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας, ἐνδεικνύμενος, ὥς ᾤετο, πᾶσιν ὅτι τοὺς τῶν ἄλλων κρατίστους καὶ δι' ἀρετὴν ἐπιφανεστάτους καταπολεμήσας εἰς ἄμιλλαν ἀρετῆς οὐκ ἔχει τὸν δυνάμενον
- 3 συγκριθῆναι. δοκεῖ δ' οὗτος ὁ βασιλεὺς πάντας τοὺς πώποτε γενομένους ἐν ἐξουσίαις ὑπερβεβηκέναι ταῖς τε πολεμικαῖς πράξεσι καὶ τῷ μεγέθει καὶ τῷ πληθει τῶν τε ἀναθημάτων καὶ τῶν ἔργων τῶν κατεσκευασμένων κατ' Αἴγυπτον. ἔτη δὲ τρία πρὸς τοῖς τριάκοντα βασιλεύσας ἐκ προαιρέσεως ἐξέλιπε τὸν βίον, ὑπολιπόντων αὐτὸν τῶν ὁμμάτων· καὶ τοῦτο πράξας οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Αἰγυπτίοις ἐθαυμάσθη, δόξας τῇ μεγαλοψυχίᾳ τῶν πεπραγμένων ἀκόλουθον πεποιῆσθαι τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν.
- 4 ἐπὶ τοσοῦτο δ' ἰσχυσε καὶ διέτεινε τοῖς χρόνοις ἢ δόξα τούτου τοῦ βασιλέως ὥστε τῆς Αἰγύπτου πολλὰς γενεαῖς ὕστερον πεσοῦσης ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Περσῶν, καὶ Δαρείου τοῦ Ξέρξου πατρὸς σπουδάσαντος ἐν Μέμφει τὴν ἰδίαν εἰκόνα στήσαι πρὸ τῆς Σεσωώσιος, ὁ μὲν ἀρχιερεὺς ἀντεῖπε λόγον προτεθέντος ἐν ἐκκλησίᾳ τῶν ἱερέων, ἀποφηνάμενος ὥς οὕτω Δαρεῖος ὑπερβέβηκε τὰς Σεσωώσιος πράξεις, ὁ δὲ βασιλεὺς οὐχ ὅπως ἡγανάκτησεν, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον ἡσθεὶς ἐπὶ τῇ παρρησίᾳ σπουδάσειν ἔφησεν ὅπως κατὰ μὴδὲν ἐκείνου λειφθεὶς βιώσας τὸν ἴσον χρόνον, καὶ παρεκάλει συγκρίνειν τὰς ἡλικιώτιδας πράξεις· τοῦτον γὰρ δικαιοτάτον ἔλεγχον εἶναι τῆς

σιλί,άδες των κατακτημένων λαών, που τους είχε επιτρέψει να παραμείνουν στον θρόνο, κι όλοι οι άλλοι που είχαν πάρει τα μεγαλύτερα αξιώματα, σε τακτά χρονικά διαστήματα επισκέπτονταν την Αίγυπτο φέρνοντας δώρα· αυτούς λοιπόν ο βασιλιάς τους δέχονταν, τους τιμούσε ιδιαίτερα και τους φερόταν καλά κατα τα άλλα, όποτε όμως ήταν να πάει σε κάποιο ιερό ή πόλη, έλυνε τα άλογα από το τέθριππο και στη θέση τους έξευε ανά τέσσερις τους βασιλιάδες και τους άλλους ηγεμόνες, δείχνοντας, καθώς πίστευε, ότι αφού νίκησε τους ισχυρότερους απ' όλους τους βασιλιάδες και τους πιο επιφανείς για την αρετή τους, δεν υπήρχε κανείς να συγκριθεί μαζί του σε αξία. Φαίνεται πως εκείνος ο βασιλιάς ξεπέρασε όλους τους προκατόχους του, οποτεδήποτε κι αν είχαν πάρει την εξουσία, τόσο σε πολεμικά έργα όσο και στο μέγεθος και το πλήθος των αφιερωμάτων και των έργων που έκανε στην Αίγυπτο. Τριάντα τρία χρόνια βασίλεψε και εθελούσια διέκοψε τον βίο του, επειδή τον εγκατέλειψε η όραση του' γι' αυτή του την πράξη δεν θαυμάστηκε μόνο από τους ιερείς αλλά κι από όλους τους Αιγυπτίους, γιατί θεωρήθηκε πως η αυτοκτονία του ήταν σύμφωνη με τη μεγαλοψυχία που είχε δείξει στις πράξεις του. Τόσο δυνατή διατηρήθηκε μέσα στα χρόνια η φήμη τούτου του βασιλιά, ώστε, όταν η Αίγυπτος, πολλές γενιές αργότερα, έπεσε στην εξουσία των Περσών, και ο Δαρείος, ο πατέρας του Ξέρξη, σκέφτηκε να στήσει το δικό του άγαλμα μπροστά σ' εκείνο του Σεσόωσι στη Μέμφιδα, ο αρχιερέας έφερε αντιρρήσεις στη συνέλευση των ιερέων λέγοντας πως ο Δαρείος δεν είχε ξεπεράσει ακόμη τα έργα του Σεσόωσι, κι ο βασιλιάς όχι μόνο δεν αγανάκτησε αλλά, επειδή ευχαριστήθηκε με την παρρησία του, απάντησε ότι θα φροντίσει να μην υστερήσει σε τίποτε από εκείνον, εφ' όσον θα ζούσε τα ίδια χρόνια, και παρακαλούσε να συγκριθούν τα έργα που έκαμε στην ίδια ηλικία με τα δικά του· αυτό άλλωστε είναι το δικαιότερο

5 ἀρετῆς. περὶ μὲν οὖν Σεσωώσιος ἀρχεσθησόμεθα τοῖς
λόγοις τοῖς ῥηθεῖσιν.

59. Ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν καὶ
τὴν τοῦ πατρὸς προσηγορίαν ἑαυτῷ περιθέμενος προᾶξιν
μὲν πολεμικὴν ἢ μνήμης ἀξίαν οὐδ' ἡντινοῦν συνετελέ-
2 σατο, συμπτώματι δὲ περιέπεσεν ἰδιάζοντι. ἐστερηθῆ μὲν
γὰρ τῆς ὀράσεως εἴτε διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα τῆς
φύσεως κοινωνίαν εἶθ', ὥς τινες μυθολογοῦσι, διὰ τὴν
εἰς τὸν ποταμὸν ἀσέβειαν, ἐν ᾧ χειμαζόμενός ποτε τὸ
φερόμενον ῥεῦμα κατηκόντισε· διὰ δὲ τὴν ἀτυχίαν
ἀναγκασθεὶς καταφυγεῖν ἐπὶ τὴν τῶν θεῶν βοήθειαν,
ἐπὶ χρόνους ἱκανοὺς πλείσταις θυσίαις καὶ τιμαῖς τὸ
3 θεῖον ἐξίλασκόμενος οὐδεμιᾶς ἐτύγγανε πολυωρίας· τῷ
δεκάτῳ δ' ἔτει μαντείας αὐτῷ γενομένης τιμησαί τε τὸν
θεὸν τὸν ἐν Ἡλιουπόλει καὶ γυναικὸς οὐρῷ νῖξεσθαι τὸ
πρόσωπον ἧτις ἐτέρον πεῦραν ἀνδρὸς οὐκ εἵληφε, τῶν μὲν
γυναικῶν ἀπὸ τῆς ἰδίας ἀρξάμενος καὶ πολλὰς ἐξετάσας
οὐδεμίαν εὗρεν ἀδιάφθορον πλὴν κηπουροῦ τινος, ἦν
ὕγιᾶς γενόμενος ἔγημε· τὰς δ' ἄλλας ζώσας ἐν κόμῃ
τινὶ κατέκαυσεν, ἦν Αἰγύπτιοι διὰ τὸ σύμπτωμα τοῦτο
4 προσηγόρευσαν ἱερὰν βῶλον· τῷ δ' ἐν Ἡλιουπόλει θεῷ
τὰς χάριτας ἀπονέμων τῆς εὐεργεσίας κατὰ τὸν χρησμὸν
ὀβελίσκους ἀνέθηκε δύο μονολίθους, τὸ μὲν πλάτος ὀκτώ,
τὸ δὲ μῆκος πηχῶν ἑκατόν.

60. Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν βασιλέα συχνοὶ τῶν διαδε-
ξαμένων τὴν ἀρχὴν τινες οὐδὲν ἔπραξαν ἀναγραφῆς
ἀξίον. πολλαῖς δ' ὕστερον γενεαῖς Ἀμασις γενόμενος
βασιλεὺς ἤρχε τῶν ὅχλων βιαίότερον· πολλοὺς μὲν γὰρ
παρὰ τὸ δίκαιον ἐτιμωρεῖτο, συχνοὺς δὲ τῶν οὐσιῶν
ἐστέρισκε, πᾶσι δ' ὑπεροπτικῶς καὶ κατὰ πᾶν ὑπερηφά-
2 νως προσεφέρετο. μέχρι μὲν οὖν τινος οἱ πάσχοντες
ἐκαρτέρον, οὐ δυνάμενοι κατ' οὐδένα τρόπον ἀμύνασθαι

κριτήριο της αρετής. Όσον αφορά στον Σεσόωσι ας αρκε-
στούμε σε όσα ειπώθηκαν.

59. Ο γιος του, που τον διαδέχτηκε στον θρόνο και πήρε
το όνομα του πατέρα του, δεν έκανε κανένα πολεμικό έργο ή
κάτι με το οποίο να μείνει στην ιστορία, του συνέβη όμως το
εξής μοναδικό. Έχασε την όραση του είτε από κληρονομι-
κότητα από τον πατέρα του είτε, όπως λένε μερικοί, επειδή
έδειξε ασέβεια προς στον ποταμό, όταν μια φορά που πιά-
στηκε σε θύελλα έρριξε ακόντιο στο ρεύμα του. Για την
ατυχία που του συνέβη αναγκάστηκε να καταφύγει στη βοή-
θεια των θεών, αλλά, ενώ επί πολλά χρόνια ζητούσε να ε-
ξιλεωθεί έναντι των θεών με θυσίες και αφιερώματα, δεν
έβρισκε ανταπόκριση. Τον δέκατο χρόνο, έλαβε χρησμό
να τιμήσει τον θεό στην Ηλιούπολη και να νιφτεί στο πρό-
σωπο με τα ούρα γυναίκας που δεν είχε σμίξει με άλλον
άντρα εκτός απ' τον δικό της. Άρχισε λοιπόν δοκιμάζοντας
από τη δική του γυναίκα και εξέτασε πολλές αλλά καμία δεν
βρήκε αδιάφορη, εκτός από τη γυναίκα κάποιου κηπουρού,
την οποία, μόλις γιατρεύτηκε, την παντρεύτηκε. Όλες τις
άλλες τις έκαψε ζωντανές σ' ένα χωριό, που οι Αιγύπτιοι
εξ αιτίας του συμβάντος ονόμασαν Άγιο Χώμα. Στον θεό
της Ηλιούπολης, σ' ένδειξη ευγνωμοσύνης για την ευεργε-
σία του χρησμού, αφιέρωσε δύο οβελίσκους μονόλιθους, με
πλάτος οκτώ και μήκος εκατό πήχεις.

60. Μετά από τούτο τον βασιλιά οι πολλοί που τον δια-
δέχτηκαν στην εξουσία δεν έκαναν κάτι αξιοσημείωτο. Πολ-
λές γενιές αργότερα βασίλεψε ο Άμασις που εξουσίαζε αυ-
ταρχικότερα τον λαό· τιμωρούσε πολλούς και ενάντια στον
νόμο, πολλούς στερούσε από την περιουσία τους και σε όλους
φερόταν υπεροπτικά και με μεγάλη αλαζονεία. Μέχρι ένα
χρονικό διάστημα τα θύματα του έκαναν υπομονή, μη μπο-
ρώντας με κανένα τρόπο να τα βάλουν με τους πιο ισχυρούς"

τοὺς πλέον ἰσχύοντας· ἐπεὶ δ' Ἀκτισάνης ὁ τῶν Αἰθιο-
 πων βασιλεὺς ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτόν, τότε τοῦ μίσους
 3 καιρὸν λαβόντος ἀπέστησαν οἱ πλεῖστοι. διόπερ ῥαδίως
 αὐτοῦ χειρωθέντος ἡ μὲν Αἴγυπτος ἔπεσεν ὑπὸ τὴν τῶν
 Αἰθιοπῶν βασιλείαν, ὁ δ' Ἀκτισάνης ἀνθρωπίνως ἐνεγ-
 κας τὴν εὐτυχίαν ἐπιεικῶς προσεφέρετο τοῖς ὑποτεταγ-
 4 μένοις· ὅτε δὴ καὶ συνετέλεσεν ἰδίον τι περὶ τοὺς ληστάς,
 οὔτε θανατώσας τοὺς ἐνόχους οὔτε ὀλοσχερῶς ἀφεῖς
 5 ἀτιμωρήτους· συναγαγὼν γὰρ ἐξ ἀπάσης τῆς χώρας
 τοὺς ἐν ἐγκλήμασιν ὄντας κακουργίας, καὶ τὴν διάγνω-
 σιν αὐτῶν δικαιοτάτην ποιησάμενος, ἤθροισεν ἅπαντας
 τοὺς καταδεδικασμένους, ἀποτεμῶν δ' αὐτῶν τοὺς μυ-
 κτήρας κατῴκισεν ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς ἐρήμου [χώρας],
 κτίσας πόλιν τὴν ἀπὸ τοῦ συμπτώματος τῶν οἰκητόρων
 6 Ῥινοκόλουρα προσαγορευθεῖσαν. αὕτη δὲ κειμένη πρὸς
 τοῖς μεθορίοις τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας οὐ μακρὰν τοῦ
 παρήκοντος αἰγιαλοῦ πάντων σχεδὸν τῶν πρὸς ἀνθρωπί-
 7 νην δίαιταν ἀνηκόντων ἐστέρηται· περιέχει μὲν γὰρ
 αὐτὴν χώρα πλήρης ἀλμυρίδος, ἐντὸς δὲ τοῦ τείχους
 ὀλίγον ἐστὶν ὕδωρ ἐν φρεάσι, καὶ τοῦτο διεφθαρμένον καὶ
 8 παντελῶς τῇ γεύσει πικρόν. κατῴκισε δ' αὐτοὺς εἰς
 ταύτην τὴν χώραν, ὅπως μήτε τοὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπιτηδεύ-
 θέντας βίους διατηροῦντες λυμαίνωνται τοὺς μηδὲν ἀδι-
 κοῦντας, μήτε κατὰ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐπιμιξίας
 9 ἀγνοοῦμενοι λανθάνωσιν. ἀλλ' ὅμως ἐκριφέντες εἰς χώ-
 ραν ἔρημον καὶ πάντων σχεδὸν τῶν χρησίμων ἄπορον
 ἐπενόησαν βίον οἰκεῖον τῆς περὶ αὐτοὺς ἐνδείας, ἀναγκα-
 ζούσης τῆς φύσεως πρὸς τὴν ἀπορίαν πάντα μηχανᾶσθαι.
 10 καλὰ μὲν γὰρ κείροντες ἐκ τῆς ὁμόρου χώρας, καὶ ταύτην
 σχίζοντες, λίνα παραμῆκη κατεσκεύαζον, ταῦτα δὲ παρὰ
 τὸν αἰγιαλὸν ἐπὶ πολλοὺς σταδίους ἰστάντες τὰς θήρας
 τῶν ὀρεγύγων ἐποιοῦντο· φέρονται γὰρ οὗτοι κατ' ἀγέλας
 μείζοντας ἐκ τοῦ πελάγους· οὓς θηρεύοντες ἤθροισον
 πλῆθος ἱκανὸν εἰς διατροφὴν ἑαυτοῖς.

όταν όμως ο βασιλιάς των Αιθιοπών Ακτισάνης εκστράτευσε εναντίον του, βρήκε ευκαιρία το συγκεντρωμένο μίσος και οδήγησε τους περισσότερους στην αποστασία. Έτσι λοιπόν η Αίγυπτος έπεσε εύκολα στην εξουσία των Αιθιοπών, ενώ ο Ακτισάνης που δέχτηκε την ευτυχία σαν άνθρωπος, φερόταν με επιείκεια στους υποταγμένους. Είχε, για παράδειγμα, έναν ιδιαίτερο τρόπο να αντιμετωπίζει τους ληστές, χωρίς να θανατώνει αλλ' ούτε και ν' αφήνει ατιμώρητους τους ενόχους· συγκέντρωσε απ' όλη τη χώρα όσους κατηγορούνταν για εγκλήματα κι αφού εξέτασε διεξοδικά την κάθε περίπτωση, μάζεψε όσους καταδικάστηκαν, τους έκοψε τη μύτη και τους εγκατέστησε στις εσχατιές της ερήμου, κτίζοντας πόλη που ονομάστηκε, εξ αιτίας του παθήματος των κατοίκων, Ρινοκόλoura. Τούτη η πόλη, που βρίσκεται κοντά στα σύνορα Αιγύπτου και Συρίας κι όχι μακριά από την κοντινή θάλασσα, στερούνταν τα πάντα σχεδόν που χρειάζονται στον άνθρωπο· η γύρω περιοχή είναι γεμάτη αλάτι ενώ μέσα από το τείχος υπάρχει λιγοστό νερό σε πηγάδια που είναι κι αυτό βρόμικο κι εντελώς πικρό στη γεύση. Τους εγκατέστησε λοιπόν σ' εκείνη την περιοχή, ώστε να μην μπορούν να βλάπτουν όσους δεν έφταιξαν σε τίποτα, αν συνέχιζαν τον παλιό, ληστρικό τρόπο ζωής τους, αλλά και να μην περνούν απαρατήρητοι κατά τη συναναστροφή τους με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Εκείνοι όμως παραπεταμένοι σε περιοχή έρημη, στερημένη από κάθε τι σχεδόν αναγκαίο, επινόησαν μια ζωή ανάλογη με τη φτώχεια τους, μιας κι η φύση τους ανάγκαζε να μηχανεύονται τα πάντα για ν' αντιμετωπίσουν τις ελλείψεις. Κόβανε, για παράδειγμα, καλάμι από τη διπλανή περιοχή, το έσχιζαν και κατασκεύαζαν μακρόστενα δίχτυα, τα οποία έστηναν στην παραλία επί μήκος πολλών σταδίων κι έπιαναν ορτύκια, που έρχονταν κατά μεγάλα σμήνη από το πέλαγος, κι έτσι κυνηγώντας τα μάζευαν αρκετά κι εξασφάλιζαν τη διατροφή τους.

61. Τοῦ δὲ βασιλέως τούτου τελευτήσαντος ἀνεκτήσαντο τὴν ἀρχὴν Αἰγύπτιοι, καὶ κατέστησαν ἐγχώριον βασιλέα Μένδην, ὃν τινες Μάρρον προσονομάζουσιν. οὗτος δὲ πολεμικὴν μὲν πράξιν οὐδ' ἠντινοῦν ἐπετελέσατο, τάφον δ' αὐτῷ κατεσκεύασε τὸν ὀνομαζόμενον λαβύρινθον, οὐχ οὕτω κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων θαυμαστὸν ὥς πρὸς τὴν φιλοτεχνίαν δυσμίμητον· ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς αὐτὸν οὐ δύναται ῥαδίως τὴν ἐξοδὸν εὑρεῖν, ἐὰν μὴ τύχῃ τινὸς ὁδηγοῦ παντελῶς ἐμπείρου. φασὶ δέ τινες καὶ τὸν Δαίδαλον εἰς Αἶγυπτον παραβαλόντα καὶ θαυμάσαντα τὴν ἐν τοῖς ἔργοις τέχνην κατασκευάσαι τῷ βασιλεύοντι τῆς Κρήτης Μίνῳ λαβύρινθον ὅμοιον τῷ κατ' Αἶγυπτον, ἐν ᾧ γενέσθαι μυθολογοῦσι τὸν λεγόμενον Μινώταυρον. ἀλλ' ὁ μὲν κατὰ τὴν Κρήτην ἠφανίσθη τελέως, εἴτε δυνάστου τινὸς κατασκάψαντος εἴτε τοῦ χρόνου τοῦργον λυμνηναμένου· ὁ δὲ κατ' Αἶγυπτον ἀκέραιον τὴν ὄλην κατασκευὴν τετήρηκε μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου.

62. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ βασιλέως τούτου τελευτὴν ἐπὶ γενεὰς πέντε γενομένης ἀναρχίας τῶν ἀδόξων τις ἤρεθη βασιλεύς, ὃν Αἰγύπτιοι μὲν ὀνομάζουσι Κέτηνα, παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλήσιν εἶναι δοκεῖ Πρωτεὺς ὁ κατὰ τὸν Ἰλιακὸν γεγωνὸς πόλεμον. τούτου δὲ παραδεδομένου τῶν τε πνευμάτων ἔχειν ἐμπειρίαν καὶ τὴν μορφὴν μεταβάλλειν ὅτε μὲν εἰς ζώων τύπους, ὅτε δὲ εἰς δένδρον ἢ πῦρ ἢ τι τῶν ἄλλων, ὁμολογούμενα τούτοις συμβαίνει καὶ τοὺς ἱερεῖς λέγειν περὶ αὐτοῦ. ἐκ μὲν γὰρ τῆς μετὰ τῶν ἀστρολόγων συμβιώσεως, ἣν ἐποιεῖτο συνεχῶς, ἐμπειρίαν ἐσχηκέναι τὸν βασιλέα τῶν τοιούτων, ἐκ δὲ τοῦ νομίμου τοῦ παραδεδομένου τοῖς βασιλεῦσι τὸ περὶ τὰς μεταβολὰς τῆς ιδέας μυθολογηθῆναι παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν. ἐν ἔθει γὰρ εἶναι τοῖς κατ' Αἶγυπτον δυνάσταις περιτί-

61. Με τον θάνατο εκείνου του βασιλιά, οι Αιγύπτιοι ανάνκτησαν την εξουσία κι έβαλαν δικό τους βασιλιά, τον Μένδη, που μερικοί ονομάζουν Μάρρο. Πολεμικό έργο αυτός δεν έκανε κανένα, αλλά κατασκεύασε για τον εαυτό του τάφο, τον λεγόμενο λαβύρινθο, θαυμαστό όχι τόσο για το μέγεθος όσο για την εξαιρετικά δύσκολη μίμηση του ένεκα της ευφυέστατης σχεδίασης του" γιατί όποιος μπει σ' αυτόν δεν μπορεί εύκολα να βρει την έξοδο, εκτός αν τον συνοδεύει πολύ έμπειρος οδηγός. Μερικοί μάλιστα λένε πως και ο Δαίδαλος ήρθε στην Αίγυπτο, θαύμασε την τέχνη του κτίσματος και μετά κατασκεύασε για τον βασιλιά της Κρήτης Μίνωα λαβύρινθο όμοιο με της Αιγύπτου, όπου βρισκόταν κατά τον μύθο ο λεγόμενος Μινώταυρος. Αλλά ο λαβύρινθος στην Κρήτη εξαφανίστηκε τελείως, είτε επειδή τον γκρέμισε κάποιος δυνάστης είτε από το καταστραφικό έργο του χρόνου, ενώ στην Αίγυπτο διατηρήθηκε στο ακέραιο η όλη κατασκευή μέχρι των ημερών μας.

62. Μετά τον θάνατο του βασιλιά τούτου, επικράτησε αναρχία επί πέντε γενιές, μέχρι που εκλέχτηκε βασιλιάς ένας άνθρωπος ταπεινής καταγωγής, τον οποίο οι Αιγύπτιοι ονομάζουν Κέτηνα, ενώ οι Έλληνες θεωρούν πως είναι ο Πρωτέας, που έζησε την εποχή του Τρωικού πολέμου. Γι' αυτόν, λοιπόν, η παράδοση λέει πως ήταν έμπειρος στους ανέμους και πως μπορούσε να μεταβάλλει τη μορφή του άλλοτε σε ζώο, άλλοτε σε δέντρο, σε φωτιά ή σε οτιδήποτε άλλο, πράγματα στα οποία συμφωνούν και τα λεγόμενα των ιερέων γι' αυτόν. Διότι από τη συνεχή συναναστροφή του με τους αστρολόγους, ο βασιλιάς απέκτησε τη σχετική μ' αυτά τα πράγματα εμπειρία και από ένα έθιμο που ίσχυε για τους βασιλείς, προέκυψε ο μύθος στους Έλληνες για τις μεταμορφώσεις του Πρωτέα. Διότι υπάρχει έθιμο στους βασιλιάδες της Αιγύπτου να βάζουν στο κεφάλι τους κεφά-

θεσθαι περὶ τὴν κεφαλὴν λεόντων καὶ ταύρων καὶ δρακόντων προτομάς, σημεία τῆς ἀρχῆς· καὶ ποτὲ μὲν δένδρα, ποτὲ δὲ πῦρ, ἔστι δ' ὅτε καὶ θυμιαμάτων εὐωδῶν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς οὐκ ὀλίγα, καὶ διὰ τούτων ἅμα μὲν ἑαυτοὺς εἰς εὐπρέπειαν κοσμεῖν, ἅμα δὲ τοὺς ἄλλους εἰς κατάπληξιν ἄγειν καὶ δεισιδαίμονα διάθεσιν.

- 5 Μετὰ δὲ τὴν Πρωτέως τελευτὴν διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς Ῥέμφις διετέλεσε πάντα τὸν τοῦ ζῆν χρόνον ἐπιμελόμενος τῶν προσόδων καὶ σωρεῖων πανταχόθεν τὸν πλοῦτον, διὰ δὲ μικροψυχίαν καὶ φιλαργυρίαν ἦθους οὔτε εἰς ἀναθήματα θεῶν οὔτ' εἰς εὐεργεσίαν
- 6 ἀνθρώπων οὐδὲν ἀνήλωσε. διὸ καὶ γενόμενος οὐ βασιλεὺς ἀλλ' οἰκονόμος ἀγαθὸς ἀντὶ τῆς ἐπ' ἀρετῇ δόξης ἀπέλιπε πλεῖστα χρήματα τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλευσάντων· ἀργύρου γὰρ καὶ χρυσοῦ παραδέδοται συναγαγεῖν αὐτὸν εἰς τετταράκοντα μυριάδας ταλάντων.

63. Τούτου δὲ τελευτήσαντος ἐπὶ γενεάς ἑπτὰ διεδέξαντο τὴν ἀρχὴν βασιλεῖς ἀργοὶ παντελῶς καὶ πρὸς ἄνεσιν καὶ τρυφὴν ἅπαντα πράττοντες. διόπερ ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀναγραφαῖς οὐδὲν αὐτῶν ἔργον πολυτελὲς οὐδὲ πρᾶξις ἱστορίας ἀξία παραδέδοται πλὴν ἑνὸς Νειλέως, ἀφ' οὗ συμβαίνει τὸν ποταμὸν ὀνομασθῆναι Νεῖλον, τὸ πρὸ τοῦ καλούμενον Αἴγυπτον· οὗτος δὲ πλείστας ἐνκαίρους διώρυχας κατασκευάσας καὶ πολλὰ περὶ τὴν εὐχρησίαν τοῦ Νεῖλου φιλοτιμηθεὶς αἴτιος κατέστη τῷ ποταμῷ ταύτης τῆς προσηγορίας.

- 2 Ὅγδοος δὲ βασιλεὺς γενόμενος Χέμμης ὁ Μεμφίτης ἤρξε μὲν ἔτη πεντήκοντα, κατεσκεύασε δὲ τὴν μεγίστην τῶν τριῶν πυραμίδων τῶν ἐν τοῖς ἑπτὰ τοῖς ἐπιφανεστά-
- 3 τοις ἔργοις ἀριθμουμένων. αὗται δὲ κείμεναι κατὰ τὴν Λιβύην τῆς Μέμφεως ἀπέχουσι σταδίους ἑκατὸν καὶ εἴκοσι, τοῦ δὲ Νεῖλου πέντε πρὸς τοῖς τετταράκοντα,

λια λιονταριών, ταύρων και φιδιών, ως σημεία εξουσίας, κι άλλες φορές δέντρα ή φωτιά, κάποιες φορές και ευωδιαστά θυμιάματα, ουκ ολίγα, με τα οποία στολίζονται οι ίδιοι ευπρεπώς, αλλά ταυτόχρονα προκαλούν και στους άλλους φόβο και δέος προς τους θεούς.

Μετά τον θάνατο του Πρωτέα, τον διαδέχτηκε στη βασιλεία ο γιος του, Ρέμφις²⁰, που πέρασε όλη του τη ζωή φροντίζοντας για τις προσόδους και συσσωρεύοντας από παντού πλούτο, ενώ από τη μικροψυχία και και τη φιλαργυρία του δεν ξόδευε τίποτα, ούτε σε αφιερώματα στους θεούς ούτε σε ευεργεσίες στους ανθρώπους. Επειδή λοιπόν δεν έγινε καλός βασιλιάς αλλά καλός οικονόμος, αντί ν' αφήσει πίσω του φήμη για τις αρετές του άφησε χρήματα πολύ περισσότερα απ' όλους τους προγενέστερους βασιλιάδες· συγκέντρωσε, σύμφωνα με την παράδοση τετρακόσιες χιλιάδες τάλαντα σε ασήμι και χρυσάφι.

63. Αφού πέθανε κι ετούτος, επί επτά γενιές τον διαδέχτηκαν βασιλιάδες εντελώς τεμπέληδες που ό,τι έκαναν είχε σχέση μόνο με την προσωπική τους άνεση και πολυτέλεια. Γι' αυτό και στα ιερά αρχεία δεν παραδίδεται κανένα πολυτελές τους έργο ούτε πράξη που ν' αξίζει να ιστορηθεί, με εξαίρεση έναν Νειλέα, από τον οποίο συμβαίνει να έχει ονομαστεί Νείλος ο ποταμός, ενώ μέχρι τότε τον έλεγαν Αίγυπτο. Εκείνος κατασκεύασε σε καίρια σημεία πολλές διώρυγες και φιλοδόξησε να κάνει πολύ πιο εύχρηστο τον Νείλο, πράγμα που έγινε η αιτία να πάρει το ποτάμι τ' όνομα του.

Όγδοος βασιλιάς έγινε ο Χέμμις²¹ από τη Μέμφιδα που βασίλεψε πενήντα χρόνια και κατασκεύασε τη μεγαλύτερη από τις τρεις πυραμίδες που συναριθμούνται στα επτά θαύματα του κόσμου. Οι πυραμίδες βρίσκονται στην πλευρά της Αιγύπτου προς τη Λιβύη, απέχουν εκατόν είκοσι στάδια από τη Μέμφιδα και από τον Νείλο σαράντα πέντε, ενώ το μέ-

τῷ δὲ μεγέθει τῶν ἔργων καὶ τῇ κατὰ τὴν χειρουργίαν
 τέχῃ θαυμαστήν τινα κατάπληξιν παρέχονται τοῖς θε-
 4 ωμένοις. ἡ μὲν γὰρ μεγίστη τετράπλευρος οὕσα τῷ
 σχήματι τὴν ἐπὶ τῆς βάσεως πλευρὰν ἐκάστην ἔχει
 πλέθρων ἑπτὰ, τὸ δ' ὕψος πλεόν τῶν ἐξ πλέθρων
 συναγωγὴν δ' ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον λαμβάνουσα μέχρι
 5 τῆς κορυφῆς ἐκάστην πλευρὰν ποιεῖ πηχῶν ἑξ. πᾶσα δὲ
 στερεοῦ λίθου κατεσκευάσται, τὴν μὲν ἐργασίαν ἔχοντος
 δυσχερῆ, τὴν δὲ διαμονὴν αἰώνιον· οὐκ ἐλαττόνων γὰρ ἢ
 χιλίων ἐτῶν, ὥς φασι, διεληλυθότων εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς
 βίον, ὥς δὲ ἔνιοι γράφουσι, πλειόνων ἢ τρισχιλίων καὶ
 τετρακοσίων, διαμένουσι μέχρι τοῦ νῦν οἱ λίθοι τὴν ἐξ
 ἀρχῆς σύνθεσιν καὶ τὴν ὅλην κατασκευὴν ἀσπιδιον δια-
 6 φυλάττοντες. λέγεται δὲ τὸν μὲν λίθον ἐκ τῆς Ἀραβίας
 ἀπὸ πολλοῦ διαστήματος κομισθῆναι, τὴν δὲ κατασκευὴν
 διὰ χωμάτων γενέσθαι, μήπω τῶν μηχανῶν εὐρημένων
 7 κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους· καὶ τὸ θαυμασιώτατον,
 τηλικούτων ἔργων κατεσκευασμένων καὶ τοῦ περιέχον-
 τος τόπου παντὸς ἀμμώδους ὄντος οὐδὲν ἴχνος οὔτε τοῦ
 χώματος οὔτε τῆς τῶν λίθων ξεστοιργίας ἀπολείπεσθαι,
 ὥστε δοκεῖν μὴ κατ' ὀλίγον ὑπ' ἀνθρώπων ἐργασίας,
 ἀλλὰ συλλήβδην ὥσπερ ὑπὸ θεοῦ τιнос τὸ κατασκευάσμα
 8 τεθῆναι πᾶν εἰς τὴν περιέχουσαν ἄμμον. ἐπιχειροῦσι δέ
 τινες τῶν Αἰγυπτίων τερατολογεῖν ὑπὲρ τούτων, λέγον-
 τες ὥς ἐξ ἁλῶν καὶ νύτρου τῶν χωμάτων γεγονότων
 ἐπαφθεῖς ὁ ποταμὸς ἔτηξεν αὐτὰ καὶ παντελῶς ἠφάνισεν
 9 ἄνευ τῆς χειροποιήτου πραγματείας. οὐ μὴν καὶ τάληθές
 οὕτως ἔχει, διὰ δὲ τῆς πολυχειρίας τῆς τὰ χώματα
 βαλούσης πάλιν τὸ πᾶν ἔργον εἰς τὴν προϋπάρχουσαν
 ἀποκατεστάθῃ τάξιν· τριάκοντα μὲν γὰρ καὶ ἐξ μυριάδων
 ἀνδρῶν, ὥς φασι, ταῖς τῶν ἔργων λειτουργίαις προσή-
 δρευσαν, τὸ δὲ πᾶν κατασκευάσμα τέλος ἔσχε μόγις ἐτῶν
 εἴκοσι διεληθόντων.

64. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως τούτου διεδέξα-
 το τὴν ἀρχὴν ὁ ἀδελφὸς Κεφρὴν καὶ ἦρξεν ἔτη ἑξ πρὸς

γεθος των έργων και η τέχνη στην εκτέλεση τους προκαλούν μεγάλη κατάπληξη και θαυμασμό στους θεατές. Η μεγαλύτερη από όλες, σε σχήμα τετράπλευρου, έχει πλευρά βάσης επτά πλέθρα και ύψος πάνω από έξι" από τη βάση στενεύει βαθμιαία μέχρι την κορυφή όπου το μήκος της κάθε πλευράς γίνεται έξι πήχεις. Είναι ολόκληρη κατασκευασμένη από σκληρή πέτρα, που είναι μεν δύσκολη στην κατεργασία αλλά παραμένει αιώνια απ' όταν έγιναν μέχρι τώρα, πέρασαν, όπως λένε, όχι λιγότερα από χίλια χρόνια, ή, όπως γράφουν μερικοί, πέρασαν τρεις χιλιάδες τετρακόσια χρόνια, και οι πέτρες διατηρούν την αρχική τους σύνθεση και την όλη κατασκευή άθικτα. Λέγεται επίσης πως έφεραν τις πέτρες από την Αραβία, από πολύ μεγάλη απόσταση, και η κατασκευή έγινε με αναχώματα, γιατί δεν είχαν εφευρεθεί εκείνα τα χρόνια οι τροχαλίες· το πιο παράδοξο είναι πως ενώ έγιναν έργα τέτοιου μεγέθους και ο γύρω τόπος είναι όλος αμμώδης, δεν υπάρχει κανένα ίχνος μήτε από τα αναχώματα μήτε από τα απολεπίσματα των λίθων, έτσι που μοιάζουν σαν να μην έγιναν σταδιακά από ανθρώπινο χέρι, αλλά πως όλο μαζί το κατασκεύασμα ήρθε εκ θεού και τοποθετήθηκε στη μέση της άμμου. Μερικοί Αιγύπτιοι επιχειρούν να τερατολογήσουν λέγοντας γι' αυτά ότι επειδή τα αναχώματα είχαν μεγάλη περιεκτικότητα αλατιού και νίτρου κι αφέθηκε μετά το ποτάμι να τα πλημμυρίσει, τα έλιωσε και τα εξαφάνισε τελείως χωρίς την παρεμβολή ανθρωπίνων χειρών. Αυτό βέβαια δεν είναι αληθινό, αλλά τα πολλά εργατικά χέρια που έφτιαξαν τα αναχώματα τα ίδια αποκατέστησαν και την προηγούμενη τάξη· γιατί λένε ότι στο έργο δούλεψαν τριακόσιες εξήντα χιλιάδες άνθρωποι και το τελείωσαν σε είκοσι μόλις χρόνια.

64. Πέθανε κι ετούτος ο βασιλιάς και τον διαδέχτηκε στην εξουσία ο αδελφός του, ο Κεφρήν, που βασίλεψε επί πενήντα

τοῖς πεντήκοντα· ἔνιοι δὲ φασιν οὐκ ἀδελφόν, ἀλλ' υἱὸν
 2 παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν, ὀνομαζόμενον Χαβρόνην. συμφω-
 νεῖται δὲ παρὰ πᾶσιν ὅτι ζηλώσας ὁ διαδεξάμενος τὴν τοῦ
 προβασιλεύσαντος προαίρεσιν κατεσκεύασε τὴν δευτέραν
 πυραμίδα, τῇ μὲν κατὰ τὴν χειρουργίαν τέχνην παραπλη-
 σίαν τῇ προειρημένῃ, τῷ δὲ μεγέθει πολὺν λειπομένην, ὥς
 ἂν τῆς ἐν τῇ βάσει πλευρᾷ ἐκάστης οὔσης σταδιαίας.
 3 ἐπιγέγραπται δ' ἐπὶ τῆς μείζονος τὸ πλῆθος τῶν ἀναλω-
 θέντων χρημάτων, ὥς εἰς λάχανα καὶ σορμαίαν τοῖς
 ἐργάταις μὴνύεται διὰ τῆς γραφῆς τάλαντα δεδαπανῆ-
 4 σθαι πλείω τῶν χιλίων καὶ ἑξακοσίων. ἡ δ' ἐλάττων
 ἀνεπίγραφος μὲν ἔστιν, ἀνάβασιν δ' ἔχει διὰ μιᾶς τῶν
 πλευρῶν ἐγκεκολαμένην. τῶν δὲ βασιλέων τῶν κατα-
 σκευασάντων αὐτὰς ἑαυτοῖς τάφους συνέβη μὴδέτερον
 5 αὐτῶν ταῖς πυραμίσιν ἐνταφῆναι· τὰ γὰρ πλήθη διὰ τε
 ταλαιπωρίαν τὴν ἐν τοῖς ἔργοις καὶ διὰ τὸ τοῦτους τοὺς
 βασιλεῖς ὠμὰ καὶ βίαια πολλὰ προᾶξει δι' ὀργῆς εἶχε τοὺς
 αἰτίους, καὶ τὰ σώματα ἠπεῖλει διασπάσειν καὶ μεθ'
 6 ὕβρεως ἐκρίψειν ἐκ τῶν τάφων· διὸ καὶ τελευτῶν ἐκά-
 τερος ἐνετείλατο τοῖς προσήκουσιν ἐν ἀσῆμῳ τόπῳ καὶ
 λάθρᾳ θάψαι τὸ σῶμα.

Μετὰ δὲ τούτους ἐγένετο βασιλεὺς Μυκερῖνος, ὃν
 τινες Μεγχερῖνον ὀνομάζουσιν, υἱὸς ὢν τοῦ ποιήσαντος
 7 τὴν προτέραν πυραμίδα. οὗτος δ' ἐπιβαλόμενος τρίτην
 κατασκευάζειν, πρότερον ἐτελεύτησε πρὶν ἢ τὸ πᾶν ἔργον
 λαβεῖν συντέλειαν. τῆς μὲν γὰρ βάσεως ἐκάστην πλευρὰν
 ὑπεστήσατο πλέθρων τριῶν, τοὺς δὲ τοίχους ἐπὶ μὲν
 πεντεκαίδεκα δόμους κατεσκεύασεν ἐκ μέλανος λίθου τῷ
 Θηβαϊκῷ παραπλησίον, τὸ δὲ λοιπὸν ἀνεπλήρωσεν ἐκ
 8 λίθων ὁμοίων ταῖς ἄλλαις πυραμίσιν. τῷ δὲ μεγέθει
 λειπόμενον τοῦτο τὸ ἔργον τῶν προειρημένων τῇ κατὰ
 τὴν χειρουργίαν τέχνῃ πολὺ διαλλάττει καὶ τῇ τοῦ λίθου
 πολυτελείᾳ· ἐπιγέγραπται δὲ κατὰ τὴν βόρειον αὐτῆς

έξι χρόνια²²· μερικοί λένε πως δεν ήταν ο αδελφός αλλά ο γιος του που πήρε την εξουσία και τον έλεγαν Χαβρύη. Πάντως όμως συμφωνούν όλοι πως ο διάδοχος ζήτησε το παράδειγμα του προκατόχου του και κατασκεύασε τη δεύτερη πυραμίδα, που ως προς την τέχνη της κατασκευής είναι παρόμοια με την προαναφερθείσα, ως προς το μέγεθος όμως πολύ μικρότερη, αφού η κάθε πλευρά της βάσης της έχει μήκος ένα στάδιο²³. Στη μεγάλη υπάρχει επιγραφή που δίνει το ποσό των χρημάτων που ξοδεύτηκαν, όπως, για παράδειγμα, γράφεται πως ξοδεύτηκαν για λαχανικά και καθαριστικά για τους εργάτες πάνω από χίλια εξακόσια τάλαντα. Η μικρότερη δεν έχει επιγραφές αλλά έχει στη μια πλευρά σκαλισμένα σκαλοπάτια. Παρά το ότι οι βασιλιάδες κατασκεύασαν τις πυραμίδες για να γίνουν οι τάφοι τους, έτυχε και δεν θάφτηκε κανείς τους σ' αυτές, γιατί ο κόσμος, επειδή τάλαιπωρήθηκε πολύ στα έργα κι επειδή εκείνοι οι βασιλιάδες έκαναν πολλές πράξεις ωμότητας και βίας, ήταν εξοργισμένος με τους αίτιους των βασάνων του και απειλούσε να κομματιάσει τα λείψανα τους και να τα πετάξει με ανάθεμα έξω απ' τους τάφους· γι' αυτό και πεθαίνοντας ο καθένας όρισε στους δικούς του να θάψουν το σώμα του κάπου κρυφά και χωρίς καμιά ένδειξη.

Μετά από αυτούς έγινε βασιλιάς ο Μυκερίνος, που μερικοί ονομάζουν Μεγχερίνο, γιος εκείνου που κατασκεύασε την προηγούμενη πυραμίδα. Θέλησε κι εκείνος να κατασκευάσει τρίτη πυραμίδα, αλλά πέθανε πριν τελειώσει το έργο. Έκανε την πλευρά της βάσης τρία πλέθρα και τους τοίχους, επί δεκαπέντε σειρές, τους έφταξε από μαύρη πέτρα παραπλήσια με τη Θηβαϊκή ενώ το υπόλοιπο το συμπλήρωσε με πέτρα όμοια με τις άλλες πυραμίδες. Τούτο το έργο υστερεί από τα άλλα σε μέγεθος, αλλά υπερτερεί κατά πολύ σε τέχνη κατασκευής και ποιότητα πέτρας· στη βόρεια επίσης πλευρά υπάρχει επιγραφή που λέει ότι

- 9 πλευρὰν ὁ κατασκευάσας αὐτὴν Μυκερῖνος. τοῦτον δέ
 φασὶ μισήσαντα τὴν τῶν προβασιλευσάντων ὠμότητα
 ζηλώσαι βίον ἐπιεικῇ καὶ πρὸς τοὺς ἀρχομένους εὐεργε-
 τικόν, καὶ ποιεῖν αὐτὸν συνεχῶς ἄλλα τε πλείω δι' ὧν ἦν
 μάλιστα ἐκκαλέσασθαι τὴν τοῦ πλήθους πρὸς αὐτὸν
 εὐνοίαν, καὶ κατὰ τοὺς χρηματισμοὺς ἀναλίσκειν χρημά-
 των πλήθος, διδόντα δωρεὰς τῶν ἐπιεικῶν τοῖς δοκοῦσιν
 ἐν ταῖς κρίσεσι μὴ κατὰ τρόπον ἀπαλλάττειν.
- 10 Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς πυραμίδες, ὧν ἑκάστη μὲν
 πλευρὰ πλεθριαία ὑπάρχει, τὸ δ' ὅλον ἔργον παραπλήσιον
 τῇ κατασκευῇ ταῖς ἄλλαις πλήν τοῦ μεγέθους· ταύτας δέ
 φασὶ τοὺς προειρημένους τρεῖς βασιλεῖς ταῖς ἰδίαις
 11 κατασκευάσαι γυναιξίν. ὁμολογεῖται δὲ ταῦτα τὰ ἔργα
 πολὺν προέχειν τῶν κατ' Αἴγυπτον οὐ μόνον τῷ βάρει τῶν
 κατασκευασμάτων καὶ ταῖς δαπάναις, ἀλλὰ καὶ τῇ
 12 φιλοτεχνίᾳ τῶν ἐργασαμένων. καὶ φασὶ δεῖν θαυμάζειν
 μᾶλλον τοὺς ἀρχιτέκτονας τῶν ἔργων ἢ τοὺς βασιλεῖς
 τοὺς παρασχομένους τὰς εἰς ταῦτα χορηγίας· τοὺς μὲν
 γὰρ ταῖς ἰδίαις ψυχαῖς καὶ ταῖς φιλοτιμίαις, τοὺς δὲ τῷ
 κληρονομηθέντι πλούτῳ καὶ ταῖς ἀλλοτρίαις κακονυχίαις
 13 ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν τὴν προαίρεσιν. περὶ δὲ τῶν πυραμί-
 δων οὐδὲν ὄλως οὔτε παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις οὔτε παρὰ τοῖς
 συγγραφεῦσι συμφωνεῖται· οἱ μὲν γὰρ τοὺς προειρημέ-
 νους βασιλεῖς κατασκευάσαι φασὶν αὐτάς, οἱ δὲ ἑτέρους
 τινάς· οἷον τὴν μὲν μεγίστην ποιῆσαι λέγουσιν Ἀρμαῖον,
 14 τὴν δὲ δευτέραν Ἀμωσιν, τὴν δὲ τρίτην Ἰναρῶν. ταύτην
 δ' ἔνιοι λέγουσι Ῥοδώπιδος τάφον εἶναι τῆς ἐταίρας, ἧς
 φασὶ τῶν νομαρχῶν τινὰς ἐραστάς γενομένους διὰ
 φιλοστοργίαν ἐπιτελέσαι κοινῇ τὸ κατασκευάσμα.

65. Μετὰ δὲ τοὺς προειρημένους βασιλεῖς διεδέξατο
 τὴν ἀρχὴν Βόκχορις, τῷ μὲν σώματι παντελῶς εὐκα-

την κατασκεύασε ο Μυκερίνος. Ετούτος λένε πως μίσησε την ωμότητα των προηγούμενων βασιλιάδων, θέλησε να ζήσει με επιείκεια, ευεργετώντας τους υπηκόους του· έκανε συνεχώς όλο και περισσότερα έργα με τα οποία ζητούσε να εξασφαλίσει την εύνοια του λαού, ξεοδεύοντας πολλά χρήματα κυρίως κατά τις ακροάσεις κάνοντας δωρεές σε ανθρώπους που του φαίνονταν έντιμοι και δεν είχαν δικαιωθεί ό-πως τους άξιζε στα δικαστήρια.

Υπάρχουν κι άλλες τρεις πυραμίδες, των οποίων η πλευρά της βάσης είναι ένα πλέθρο και η όλη κατασκευή μοιάζει με τις υπόλοιπες εκτός από το μέγεθος· αυτές, λένε, τις έχτισαν οι τρεις προαναφερθέντες βασιλιάδες για τις γυναίκες τους. Όλοι γενικά συμφωνούν πως τούτα τα έργα είναι κατά πολύ ανώτερα όλων των υπολοίπων στην Αίγυπτο όχι μόνο σε όγκο κατασκευής και σε δαπάνη αλλά και στην αριστοτεχνία εκείνων που εργάστηκαν. Λένε μάλιστα πως περισσότερο πρέπει να θαυμάζουμε τους αρχιτέκτονες των έργων παρά τους βασιλιάδες που χορήγησαν τα αναγκαία για την κατασκευή τους· διότι για να τελειώσει το έργο οι αρχιτέκτονες έβαλαν ψυχή και φιλότιμο, ενώ οι βασιλιάδες τον πλούτο που κληρονόμησαν και τον μόχθο των άλλων. Για τις ίδιες τις πυραμίδες όμως δεν συμφωνούν μεταξύ τους μήτε οι ντόπιοι μήτε οι ιστορικοί· άλλοι λένε πως τις έχτισαν όντως οι βασιλιάδες που αναφέραμε, ενώ άλλοι τις αποδίδουν σε κάποιους άλλους" όπως, για παράδειγμα, λένε για τη μεγάλη πως την κατασκεύασε ο Αρμαίος, τη δεύτερη ο Άμωσις και την τρίτη ο Ιναρώς. Για την τρίτη μερικοί λένε επίσης ότι είναι τάφος της εταίρας Ροδώπιδος, η οποία είχε, λένε, εραστές κάποιους νομάρχες που για την αγάπη της κατασκεύασαν όλοι μαζί το έργο.

65. Μετά τους προαναφερθέντες βασιλιάδες ανέβηκε στον θρόνο ο Βόκχορις, που σε εμφάνιση ήταν αξιοθρήνητος, αλλά

ταφρόνητος, ἀγχινοῖα δὲ πολὺν διαφέρων τῶν προβασι-
 2 λευσάντων. πολλοῖς δ' ὕστερον χρόνοις ἐβασίλευσε τῆς
 Αἰγύπτου Σαβάκων, τὸ μὲν γένος ὦν Αἰθίοψ, εὐσεβεία δὲ
 3 καὶ χρηστότητι πολὺν διαφέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ. τῆς μὲν
 οὖν ἐπιεικείας αὐτοῦ λάβοι τις ἂν τεκμήριον τὸ τῶν
 νομίμων προστίμων ἄραι τὸ μέγιστον, λέγω δὲ τὴν τοῦ
 4 ζῆν στέρησιν· ἀντὶ γὰρ τοῦ θανάτου τοὺς καταδικασθέν-
 τας ἠνάγκαζε λειτουργεῖν ταῖς πόλεσι δεδεμένους, καὶ
 διὰ τούτων πολλὰ μὲν χῶματα κατεσκευάζεν, οὐκ ὀλίγας
 δὲ διώρυγας ὥρυττεν εὐκαιρους· ὑπελάμβανε γὰρ τοῖς
 μὲν κολαζομένοις τὸ τῆς τιμωρίας ἀπότομον ἡλαττωκέ-
 ναι, ταῖς δὲ πόλεσιν ἀντὶ προστίμων ἀνωφελῶν μεγάλην
 5 εὐχρηστίαν περιπεποιηκέναι. τὴν δὲ τῆς εὐσεβείας ὑπερ-
 βολὴν συλλογίσαιτ' ἂν τις ἐκ τῆς κατὰ τὸν ὄνειρον
 6 φαντασίας καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποθέσεως. ἔδοξε
 μὲν γὰρ κατὰ τὸν ὕπνον λέγειν αὐτῷ τὸν ἐν Θήβαις θεὸν
 ὅτι βασιλεύειν οὐ δυνήσεται τῆς Αἰγύπτου μακαρίως
 οὐδὲ πολὺν χρόνον, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας διατεμὼν
 7 διὰ μέσων αὐτῶν διέλθῃ μετὰ τῆς θεραπείας. πολλάκις δὲ
 τούτου γινομένου μεταπεμπόμενος πανταχόθεν τοὺς
 ἱερεῖς ἔφη λυπεῖν τὸν θεὸν ἐν τῇ χώρᾳ μένων· οὐ γὰρ
 8 ἂν αὐτῷ τοιαῦτα προστάττειν κατὰ τὸν ὕπνον. ἀπελθὼν
 οὖν βούλεσθαι καθαρὸς παντὸς μύσους ἀποδοῦναι τὸ ζῆν
 τῇ πεπρωμένῃ μᾶλλον ἢ λυπῶν τὸν κύριον καὶ μίαντας
 ἀσεβεῖ φόνῳ τὸν ἴδιον βίον ἄρχειν τῆς Αἰγύπτου· καὶ
 πέρας τοῖς ἐγχωρίοις ἀποδοὺς τὴν βασιλείαν ἐπανῆλθεν
 εἰς τὴν Αἰθιοπίαν.

66. Ἀναρχίας δὲ γενομένης κατὰ τὴν Αἰγύπτου ἐπ'
 ἔτη δύο, καὶ τῶν ὄχλων εἰς ταραχὰς καὶ φόνους ἐμφυ-
 λίους τρεπομένων, ἐποίησαντο συνωμοσίαν οἱ μέγιστοι
 τῶν ἡγεμόνων δώδεκα· συνεδρεύσαντες δὲ ἐν Μέμφει καὶ
 2 συνθήκας γραφάμενοι περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίας
 καὶ πίστεως ἀνέδειξαν ἑαυτοὺς βασιλεῖς. ἐπ' ἔτη δὲ
 πεντεκαίδεκα κατὰ τοὺς ὅρκους καὶ τὰς ὁμολογίας

σε εξυπνάδα ξεχώριζε κατά πολύ από τους προηγούμενους. Πολλά χρόνια αργότερα, βασίλεψε στην Αίγυπτο ο Σαββάκων, Αιθίοπας στην καταγωγή αλλά κατά πολύ ανώτερος από τους προηγούμενους σε ευσέβεια και χρηστότητα. Τεκμήριο της επιείκειας του μπορεί να θεωρηθεί η κατάργηση της εσχάτης των ποινών, εννοώ τη θανατική καταδίκη· αντί, λοιπόν, να σκοτώνει τους καταδικασμένους τους ανάγκαζε να δουλεύουν στις πόλεις δεμένοι και μ' αυτούς κατασκεύασε πολλά αναχώματα και ουσκ ολίγες χρήσιμες διώρυγες· γιατί θεωρούσε πως έτσι απ' τη μια μείωνε τη βιαιότητα της ποινης στους τιμωρημένους κι από την άλλη στις πόλεις πρόσφερε μεγάλες εξυπηρετήσεις αντί για άχρηστες ποινές. Την υπερβολική του ευσέβεια θα μπορούσε κάποιος να τη καταλάβει από ένα όνειρο που είδε και άφησε την εξουσία. Του φάνηκε πως είδε στον ύπνο του τον θεό των Θηβών που του έλεγε πως δεν θα βασιλέψει ευτυχισμένος πολύν καιρό, αν δεν κόψει στα δυο όλους τους ιερείς και περάσει με την ακολουθία του μέσα απ' τα κομμάτια τους. Επειδή τούτο το όνειρο το είδε πολλές φορές, κάλεσε από παντού τους ιερείς και τους είπε ότι δυσαρρεστεί τον θεό μένοντας στη χώρα, αλλιώς δεν θα τον πρόσταζε στον ύπνο του να κάνει τέτοια πράγματα. Προτιμούσε, συνέχισε, να φύγει ώστε να τελειώσει τη ζωή του καθαρός από κάθε μίasma, παρά να στενοχωρήσει τον θεό και να μιάνει τη ζωή του με φόνο αποτρόπαιο για να βασιλεύει στην Αίγυπτο" τέλος παραχώρησε τη βασιλεία στους Αιγυπτίους και γύρισε στην Αιθιοπία.

66. Καθώς επί δυο χρόνια επικράτησε αναρχία στην Αίγυπτο και ο λαός είχε πέσει σε ταραχές και εμφύλιες σφαγές, οι δοίδεκα ισχυρότεροι ηγεμόνες έκαναν συμμαχία¹ συνεδρίασαν στη Μέμφιδα, υπέγραψαν συνθήκες για να διασφαλίσουν ομόνοια και πίστη μεταξύ τους κι αυτοανακηρύχτηκαν βασιλείς. Επί δεκαπέντε χρόνια βασίλεψαν σύμφωνα

ἄρξαντες καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοϊαν διατηρήσαν-
 τες, ἐπεβάλλοντο κατασκευάσαι κοινὸν ἐαυτῶν τάφον, ἵνα
 καθάπερ ἐν τῷ ζῆν εὐνοοῦντες ἀλλήλοις τῶν ἴσων
 ἐτύγχανον τιμῶν, οὕτω καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν ἐν ἐνὶ
 τόπῳ τῶν σωμάτων κειμένων τὸ κατασκευασθὲν μνημα
 3 κοινῇ περιέχῃ τὴν τῶν ἐνταφέντων δόξαν. εἰς ταύτην δὲ
 τὴν ἐπιβολὴν φιλοκαλοῦντες ἔσπευσαν ὑπερβαλέσθαι τῷ
 μεγέθει τῶν ἔργων ἅπαντας τοὺς πρὸ αὐτῶν. ἐκλεξάμενοι
 γὰρ τόπον παρὰ τὸν εἰσπλουν τὸν εἰς τὴν Μοίριδος λίμνην
 ἐν τῇ Λιβύῃ κατεσκευάζον τὸν τάφον ἐκ τῶν καλλίστων
 λίθων, καὶ τῷ μὲν σχήματι τετράγωνον ὑπεστήσαντο, τῷ
 δὲ μεγέθει σταδιαίαν ἐκάστην πλευράν, ταῖς δὲ γλυφαῖς
 καὶ ταῖς ἄλλαις χειρουργίαις ὑπερβολὴν οὐκ ἀπέλιπον
 4 τοῖς ἐπιγινομένοις. εἰσελθόντι μὲν γὰρ τὸν περιβόλον
 οἶκος ἦν περιστυλος, ἐκάστης πλευρᾶς ἐκ τετταράκοντα
 κιόνων ἀναπληρουμένης, καὶ τούτου μονόλιθος ἦν ὀροφή,
 φάτναις διαγεγλυμμένη καὶ γραφαῖς διαφόροις πεποικιλ-
 5 μένη. εἶχε δὲ τῆς πατρίδος τῆς ἐκάστου τῶν βασιλέων
 ὑπομνήματα καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θυσιῶν τῶν ἐν αὐτῇ ταῖς
 6 καλλίσταις γραφαῖς φιλοτέχνως δεδημιουργημένα. καθό-
 λου δὲ τοιαύτην τῇ πολυτελείᾳ καὶ τηλικαύτην τῷ
 μεγέθει τὴν ὑπόστασιν τοῦ τάφου λέγεται ποιήσασθαι
 τοὺς βασιλεῖς, ὥστ' εἰ μὴ πρὸ τοῦ συντελέσαι τὴν
 ἐπιβολὴν κατελύθησαν, μηδεμίαν ἂν ὑπερβολὴν ἑτέροις
 πρὸς κατασκευὴν ἔργων ἀπολιπεῖν.
 7 Ἀρξάντων δὲ τούτων τῆς Αἰγύπτου πεντεκαίδεκα
 ἔτη συνέβη τὴν βασιλείαν εἰς ἓνα περιστῆναι διὰ τοιαύτας
 8 αἰτίας. Ψαμμήτιχος ὁ Σαΐτης, εἷς ὢν τῶν δώδεκα
 βασιλέων καὶ τῶν παρὰ θάλατταν μερῶν κυριέων,
 παρείχετο φορτία πᾶσι τοῖς ἐμπόροις, μάλιστα δὲ τοῖς
 9 τε Φοίνιξι καὶ τοῖς Ἑλλησι· διὰ δὲ [τοῦ] τοιούτου
 τρόπου τά τε ἐκ τῆς ἰδίας χώρας λυσιτελῶς διατιθέμενος
 καὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι φνομένων μεταλαμβάν-
 ων, οὐ μόνον εὐπορίαν εἶχε μεγάλην ἀλλὰ καὶ φιλίαν

με τους όρκους και τις συμφωνίες και διατήρησαν τη μεταξύ τους ομόνοια, σκέφτηκαν μάλιστα να φτιάξουν τάφο κοινό για όλους τους, ώστε όπως έζησαν μονιασμένοι και δέχονταν τις ίδιες τιμές όλοι, έτσι και μετά τον θάνατο τους, τα σώματα τους να βρισκόταν στον ίδιο τόπο και το μνήμα που θα ανέγειραν να περιέχει κοινή και τη δόξα των ενταφιασμένων. Γεμάτοι ζήλο για το σχέδιο τους θέλησαν να ξεπεράσουν όλους του προηγούμενους στο μέγεθος του έργου. Διάλεξαν τον τόπο κοντά στην είσοδο της λίμνης του Μοίριδος προς τη Λιβύη και κατασκεύαζαν τον τάφο από την ωραιότερη πέτρα. Το σχήμα του ήταν τετράγωνο και κάθε πλευρά είχε μήκος ένα στάδιο. Σε ανάγλυφες παραστάσεις και γενικά σε καλλιτεχνία δεν άφησαν περιθώριο στους μεταγενέστερους να τους ξεπεράσουν. Μπαίνοντας στον περίβολο βρισκόταν οίκημα περίστυλο, με σαράντα κίονες σε κάθε πλευρά και με μονόλιθη οροφή με σκαλιστά φατνώματα και διακοσμημένη με έξοχες ζωγραφιές. Είχε επίσης ενθυμήματα από την ιδιαίτερη πατρίδα του κάθε βασιλιά, από τους ναούς και τις θυσίες της, σε ζωγραφιές που τα παρίσταναν με ξεχωριστή καλλιτεχνία. Γενικά ήταν τόση η πολυτέλεια και το μεγαλείο του τάφου που σχεδίασαν εκείνοι οι βασιλιάδες, που αν δεν πέθαιναν πριν την ολοκλήρωση του, δεν θα άφηναν κανένα περιθώριο να τους ξεπεράσουν ποτέ στην κατασκευή άλλων μνημείων.

Μετά την εξουσία τους που διήρκεσε δεκαπέντε χρόνια, η βασιλεία συνέβη για τις εξής αιτίες να περιέλθει σε έναν μόνο άνθρωπο. Ο Ψαμμήτιχος ο Σαΐτης, ένας από τους δώδεκα βασιλιάδες, που κυβερνούσε τα παράλια παρείχε φορτία σε όλους τους εμπόρους κι ειδικότερα στους Φοίνικες και στους Έλληνες. Έδινε, λοιπόν, σε συμφέρουσα τιμή τα προϊόντα της χώρας του και έπαιρνε τα προϊόντα άλλων περιοχών, με τέτοιο τρόπο που δεν συγκέντρωνε μόνο μεγάλα πλούτη αλλά ανέπτυσε και φιλικές σχέσεις με λαούς και ηγεμό-

- 10 πρὸς ἔθνη καὶ δυνάστας. διὰ δὲ ταῦτά φασι φθονήσαντας αὐτῷ τοὺς ἄλλους βασιλεῖς πόλεμον ἐξενεγκεῖν. ἔνιοι δὲ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μυθολογοῦσι χρησμὸν γενέσθαι τοῖς ἡγεμόσιν, ὃς ἂν αὐτῶν ἐκ χαλκῆς φιάλης πρῶτος ἐν Μέρμφει σπείσῃ τῷ θεῷ, κρατήσῃν αὐτὸν πάσης τῆς Αἰγύπτου· τὸν δὲ Ψαμμήτιχον, ἐξενέγκαντος ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῶν ἱερέων τινὸς φιάλας ἑνδεκα χρυσᾶς,
- 11 περιελόμενον τὴν περικεφαλαίαν σπεῖσαι. ὑπιδομένους οὖν τοὺς συνάρχοντας τὸ πραχθὲν ἀποκτεῖναι μὲν αὐτὸν μὴ βουληθῆναι, φυγαδεῦσαι δὲ καὶ προστάξει διατρίβειν
- 12 ἐν τοῖς ἔλεσι τοῖς παρὰ θάλατταν. εἴτε δὴ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν εἴτε διὰ τὸν φθόνον, καθότι προεῖρηται, γενομένης τῆς διαφορᾶς, ὁ μὲν Ψαμμήτιχος ἐκ τε τῆς Καρίας καὶ τῆς Ἰωνίας μισθοφόρους μεταπεμψάμενος ἐνίκησε παρατάξει περὶ πόλιν τὴν ὀνομαζομένην Μώμεμφιν, τῶν δ' ἀντιταξαμένων βασιλέων οἱ μὲν κατὰ τὴν μάχην ἀνηρεθίσαν, οἱ δ' εἰς Λιβύην ἐκδιωχθέντες οὐκέτι περὶ τῆς ἀρχῆς ἴσχυσαν ἀμφισβητῆσαι.

67. Τῆς δ' ὅλης βασιλείας κυριεύσας ὁ Ψαμμήτιχος τῷ μὲν ἐν Μέρμφει θεῷ τὸ πρὸς ἔω προπύλαιον κατεσκεύασε καὶ τῷ ναῷ τὸν περίβολον, κολοττοὺς ὑποστήσας ἀντὶ τῶν κιόνων δωδεκαπῆχεις· τοῖς δὲ μισθοφόροις χωρὶς τῶν ὠμολογημένων συντάξεων δωρεάς τε ἀξιολόγους ἀπένειμε καὶ τὰ καλούμενα στρατόπεδα τόπον οἰκεῖν ἔδωκε καὶ χώραν πολλὴν κατεκληροῦνχσε μικρὸν ἐπάνω τοῦ Πηλουσιακοῦ στόματος· οὗς ἐντεῦθεν Ἄμασις ὕστερον πολλοῖς ἔτεσι βασιλεύσας ἀνέστησε καὶ

2 κατώκισεν εἰς Μέρμφιν. διὰ δὲ τῶν μισθοφόρων κατωρθωκῶς τὴν βασιλείαν ὁ Ψαμμήτιχος τούτοις τὸ λοιπὸν μάλιστ' ἐνεπίστευε τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ διετέλεσε

3 ξενοτροφῶν μεγάλας δυνάμεις. στρατεύσαντος δ' εἰς τὴν Συρίαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὰς παρατάξεις τοὺς μὲν μισθο-

νες. Γι' αυτό ακριβώς, λένε, τον φθόνησαν οι άλλοι βασιλιάδες και του κήρυξαν πόλεμο. Μερικοί αρχαίοι ιστορικοί αναφέρουν τον μύθο ότι, δήθεν, δόθηκε χρησμός στους ηγεμόνες, όποιος από αυτούς πρώτος κάνει σπονδή στον θεό στη Μεμφίδα από χάλκινη φιάλη, αυτός θα κυριαρχήσει σε όλη την Αίγυπτο" όταν, λοιπόν, ένας ιερέας έφερε από το ιερό έντεκα χρυσές φιάλες, ο Ψαμμήτιχος έβγαλε την περικεφαλαία του και θυσίασε μέσα από αυτή. Οι συνάρχοντές του βέβαια υποπτεύθηκαν την πράξη του, αλλά δεν θέλησαν να τον σκοτώσουν κι έτσι τον έδιωξαν προστάζοντας τον να μένει στα έλη κοντά στη θάλασσα. Είτε λοιπόν για τούτη την αίτια είτε για τον φθόνο που είπαμε ήδη, επήλθε διάσταση μεταξύ τους. Ο Ψαμμήτιχος καλώντας μισθοφόρους από την Καρία και την Ιωνία, νίκησε σε μάχη εκ παρατάξεως κοντά στην πόλη που ονομάζεται Μώμεμφις, ενώ οι βασιλιάδες που του αντιτάχθηκαν άλλοι σκοτώθηκαν στη μάχη κι άλλοι διώχτηκαν στη Λιβύη και δεν μπόρεσαν πλέον να διεκδικήσουν την εξουσία.

67. Αφού πήρε όλη την εξουσία στα χέρια του, ο Ψαμμήτιχος κατασκεύασε στον θεό της Μέμφιδος, το ανατολικό προπυλαιο και τον περίβολο του ναού, στηρίζοντας τον, αντί σε κίονες, σε κολοσσούς²³ δώδεκα πήχεων. Στους μισθοφόρους, εκτός από τον μισθό που είχε συμφωνηθεί, έκανε αξιόλογες δωρεές, τους έδωσε τόπο να κατοικήσουν, τα λεγόμενα στρατόπεδα, και τους μοίρασε αρκετά μεγάλη έκταση, λίγο πιο πάνω από το Πηλουσιακό στόμα' ετούτους, μετα απο πολλά χρόνια, τους πήρε από εκεί ο Άμασις και τους εγκατέστησε στη Μέμφιδα. Επειδή ο Ψαμμήτιχος κέρδισε τη βασιλεία με τους μισθοφόρους, σ' αυτούς κυρίως εμπιστεύτηκε τη διοίκηση κι έτσι συνέβη να διατηρεί συνέχεια μεγάλες μισθοφορικές δυνάμεις. Σε μια εκστρατεία εναντίον της Συρίας έδωσε πιο τιμητική θέση στους μισθο-

φόρους προτιμῶντος καὶ τάττοντος εἰς τὰ δεξιὰ μέρος,
 τοὺς δ' ἐγχωρίους ἀτιμότερον ἄγοντος καὶ τὸν ἐνώνυμον
 τόπον ἀπονέμοντος τῆς φάλαγγος, οἱ μὲν Αἰγύπτιοι διὰ
 τὴν ὕβριν παροξυνθέντες καὶ γενόμενοι τὸ πλῆθος πλείους
 4 τῶν εἴκοσι μυριάδων ἀπέστησαν καὶ προῆγον ἐπ' Αἰθιο-
 πίας, κεκρικότες ἰδίαν χώραν ἐναντοῖς κατακτᾶσθαι· ὁ δὲ
 βασιλεὺς τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψε τινὰς τῶν ἡγεμόνων
 τοὺς ἀπολογησομένους ὑπὲρ τῆς ἀτιμίας, ὥς δ' οὐ
 προσεῖχον αὐτοῖς, αὐτὸς μετὰ τῶν φίλων ἐδίωξε
 5 πλοίοις· προαγόντων δ' αὐτῶν παρὰ τὸν Νεῖλον καὶ
 τοὺς ὄρους ὑπερβαλλόντων τῆς Αἰγύπτου, ἐδεῖτο μετα-
 νοῆσαι καὶ τῶν τε ἱερῶν καὶ τῶν πατρίδων, ἔτι δὲ καὶ
 6 γυναικῶν καὶ τέκνων ὑπεμύμνησεν. οἱ δ' ἅμα πάντες
 ἀναβοήσαντες καὶ τοῖς κοντοῖς τὰς ἀσπίδας πατάξαντες
 ἔφασαν, ἕως ἂν κυριεύωσι τῶν ὅπλων, ῥαδίως εὐρήσειν
 πατρίδας· ἀναστειλάμενοι δὲ τοὺς χιτῶνας καὶ τὰ γεννη-
 τικά μέρη τοῦ σώματος δείξαντες οὔτε γυναικῶν οὔτε
 7 τέκνων ἀπορήσειν ἔφασαν ταῦτ' ἔχοντες. τοιαύτη δὲ
 μεγαλοψυχία χρησάμενοι καὶ καταφρονήσαντες τῶν πα-
 ρὰ τοῖς ἄλλοις μεγίστων εἶναι δοκούντων, κατελάβοντο
 μὲν τῆς Αἰθιοπίας τὴν κρατίστην, κατακληρονήσαντες
 8 δὲ πολλὴν χώραν ἐν ταύτῃ κατέφυκον. ὁ δὲ Ψαμμήτιχος
 ἐπὶ μὲν τούτοις οὐ μετρίως ἐλυπήθη, τὰ δὲ κατὰ τὴν
 Αἴγυπτον διατάξας καὶ τῶν προσόδων ἐπιμελόμενος
 πρὸς τε Ἀθηναίους καὶ τινὰς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων
 9 συμμαχίαν ἐποιήσατο. εὐηργέτει δὲ καὶ τῶν ξένων τοὺς
 ἐθελοντὴν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποδημοῦντας, καὶ φιλέλλην
 ὢν διαφερόντως τοὺς υἱοὺς τὴν Ἑλληνικὴν ἐδίδαξε
 παιδεῖαν· καθόλου δὲ πρῶτος τῶν κατ' Αἴγυπτον βασιλέ-
 ων ἀνέωξε τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὰ κατὰ τὴν ἄλλην χώραν
 ἐμπόρια καὶ πολλὴν ἀσφάλειαν τοῖς καταπλέουσιν ξένοις
 10 παρείχετο. οἱ μὲν γὰρ πρὸ τούτου δυναστεύσαντες ἄβα-
 τον ἐποιοῦν τοῖς ξένοις τὴν Αἴγυπτον, τοὺς μὲν φονεύον-

φόρους τοποθετώντας τους στα δεξιά και λιγότερο τιμητική τους ντόπιους βάζοντας τους στα αριστερά της φάλαγγας, οι Αιγύπτιοι εξοργίστηκαν με την προσβολή και καθώς ήταν πάνω από διακόσιες χιλιάδες, αποστάτησαν και τράβηξαν για την Αιθιοπία με σκοπό να κατακτήσουν μια χώρα που να είναι δική τους. Ο βασιλιάς έστειλε πρώτα μερικούς αξιωματούχους να ζητήσουν συγγνώμη για την προσβολή, αλλά καθώς εκείνοι δεν τους έδωσαν σημασία, τους κυνήγησε ο ίδιος μαζί με τους φίλους του με τα πλοία' εκείνοι όμως συνέχιζαν την πορεία τους κατά μήκος του Νείλου. Όταν κόντευαν να περάσουν τα σύνορα της Αιγύπτου, άρχισε να τους παρακαλεί να αλλάξουν γνώμη και να τους θυμίζει τα ιερά, τις πατρίδες, ακόμη και τις γυναίκες και τα παιδιά τους, εκείνοι φωνάζοντας δυνατά και χτυπώντας τις ασπίδες τους με τα κοντάρια, έλεγαν ότι όσο κρατάνε όπλα, εύκολα θα βρουν πατρίδα, και σηκώνοντας τα ρούχα τους και δείχνοντας τα γεννητικά τους όργανα έλεγαν ότι όσο τα διαθέτουν δεν θα τους λείψουν γυναίκες και παιδιά. Δείχνοντας τέτοια αποφασιστικότητα και περιφρονώντας πράγματα που για τους άλλους είναι τα μέγιστα αγαθά, κατέλαβαν και κράτησαν το καλύτερο μέρος της Αιθιοπίας, μοιράστηκαν μεταξύ τους πολλή από τη χώρα και έμειναν εκεί. Ο Ψαμμήτιχος στενοχωρήθηκε πολύ με τα γεγονότα κι αφού ρύθμισε τις υποθέσεις στην Αίγυπτο, φρόντισε την οικονομία κι έκανε συμμαχία με τους Αθηναίους και μερικούς ακόμη Έλληνες. Βοηθούσε επίσης όσους ξένους έρχονταν εθελοντικά να μείνουν στην Αίγυπτο και όντας φιλέλληνας έδωσε στα παιδιά του Ελληνική παιδεία. Γενικά, ήταν ο πρώτος από τους Αιγυπτίους βασιλιάδες που άνοιξε στους ξένους λαούς τα εμπορικά λιμάνια της χώρας και παρείχε μεγάλη ασφάλεια σε ξένους εμπόρους και ναυτικούς· γιατί οι πριν απ' αυτόν βασιλιάδες είχαν την Αίγυπτο κλειστή για τους ξένους κι όσους έφταναν στα παράλια της άλλους τους

11 *τες, τοὺς δὲ καταδουλούμενοι τῶν καταπλεόντων. καὶ γὰρ ἢ περὶ τὸν Βούσιριν ἀσέβεια διὰ τὴν τῶν ἐγχωρίων ἀξενίαν διεβοήθη παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, οὐκ οὕσα μὲν πρὸς ἀλήθειαν, διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀνομίας εἰς μῦθον πλάσμα καταχωρισθεῖσα.*

68. Μετὰ δὲ Ψαμμήτιχον ὕστερον τέτταρσι γενεαῖς Ἀπρίης ἐβασίλευσεν ἔτη δυσὶ πλείω τῶν εἴκοσι. στρατευσας δὲ δυνάμεσιν ἀδραῖς πεζαῖς τε καὶ ναυτικάς ἐπὶ Κύπρον καὶ Φοινίκην Σιδῶνα μὲν κατὰ κράτος εἴλε, τὰς δ' ἄλλας τὰς ἐν τῇ Φοινίκῃ πόλεις καταπληξάμενος προσηγάγετο· ἐνίκησε δὲ καὶ ναυμαχίᾳ μεγάλῃ Φοινικὰς τε καὶ Κυπρίους, καὶ λαφύρων ἀθροίσας πλῆθος ἐπα-
 2 *νῆλθεν εἰς Αἴγυπτον. μετὰ δὲ ταῦτα δύναιμι πέμψας ἀδρὰν τῶν ὁμοεθνῶν ἐπὶ Κυρήνην καὶ Βάρκην, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς ἀποβαλὼν, ἀλλοτριόους ἔσχε τοὺς διασωθέντας· ὑπολαβόντες γὰρ αὐτὸν ἐπ' ἀπωλείᾳ συντάξαι τὴν στρατείαν, ὅπως ἀσφαλέστερον ἄρχῃ τῶν λοιπῶν*
 3 *Αἰγυπτίων, ἀπέστησαν. ἀποσταλεῖς δὲ πρὸς τοὺτους ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀμασις, ἀνὴρ ἐμφανὴς Αἰγύπτιος, τῶν μὲν ῥηθέντων ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ὁμόνοιαν [ἐντολῶν] ἡμέλησε, τὸνναντίον δ' ἐκείνους προτρεψάμενος εἰς ἀλλοτριότητα συναπέστη καὶ βασιλεὺς αὐτὸς ἤρεθθ.*
 4 *μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον καὶ τῶν ἄλλων ἐγχωρίων ἀπάντων συνεπιθεμένων, ὁ βασιλεὺς διαπορούμενος ἠναγκάσθη καταφυγεῖν ἐπὶ τοὺς μισθοφόρους, ὄντας εἰς*
 5 *τρισυμυρίους. γενομένης οὖν παρατάξεως περὶ τὴν Μάρεϊαν κώμην, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τῇ μάχῃ κρατησάντων, ὁ μὲν Ἀπρίης ζωγρηθεὶς ἀνήχθη καὶ στραγαλισθεὶς ἐτελεύτησεν, Ἀμασις δὲ διατάξας τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν ὥς ποτ' ἔδοξεν αὐτῷ συμφέρειν, ἤρχε νομίμως τῶν*
 6 *Αἰγυπτίων καὶ μεγάλης ἐτύγχανεν ἀποδοχῆς. κατεστρέφατο δὲ καὶ τὰς ἐν Κύπρῳ πόλεις καὶ πολλὰ τῶν ἱερῶν*

σκότωναν κι άλλους τους έκαναν δούλους. Εξ αιτίας ακριβώς εκείνης της εχθρικής συμπεριφοράς των ντόπιων προς τους ξένους, διαδόθηκε στους Έλληνες η ασέβεια του Βούσιρι, που δεν ήταν αληθινή αλλά μυθοποιήθηκε από την τόση έλλειψη σεβασμού των Αιγυπτίων προς τα νόμιμα.

68. Μετά τον Ψαμμήτιχο, τέσσερις γενιές αργότερα, βασίλεψε ο Απρίης επί είκοσι δύο χρόνια. Τούτος εκστράτευσε με ισχυρές δυνάμεις πεζικού και ναυτικού εναντίον της Κύπρου και της Φοινίκης, κατέλαβε τη Σιδώνα με έφοδο, τρομοκρατώντας τόσο τις υπόλοιπες πόλεις της Φοινίκης που εξασφάλισε την υποταγή τους· νίκησε μάλιστα σε μεγάλη ναυμαχία Φοίνικες και Κυπρίους κι αφού μάζεψε πλήθος λαφύρων, επέστρεψε στην Αίγυπτο. Στη συνέχεια, έστειλε ισχυρή δύναμη Αιγυπτίων εναντίον της Κυρήνης και της Βάρκης, αλλά έχασε το μεγαλύτερο μέρος της κι όσοι διασώθηκαν δεν του είχαν στο εξής καμιά εμπιστοσύνη¹ επειδή θεώρησαν ότι είχε οργανώσει επίτηδες την εκστρατεία για να χαθούνε, ώστε να άρχει με μεγαλύτερη ασφάλεια τους υπόλοιπους Αιγυπτίους, αποστάτησαν. Ο βασιλιάς τους έστειλε τον Αμασι, έναν επιφανή Αιγύπτιο, που δεν τους πρότεινε συμφιλίωση, όπως είχε λάβει εντολή από τον βασιλιά, αλλά τους ενίσχυσε στην αποστασία τους, αποστάτησε μαζί τους και εκλέχτηκε βασιλιάς τους. Δεν πέρασε πολύς καιρός και οι υπόλοιποι Αιγύπτιοι πήγαν με το μέρος τους, έτσι ο βασιλιάς αναγκάστηκε και καταφύγει στους μισθοφόρους, που ήταν τριάντα χιλιάδες. Δόθηκε μάχη εκ παρατάξεως κοντά στην κωμόπολη Μάρεια, νίκησαν οι Αιγύπτιοι, ο Απρίης πιάστηκε αιχμάλωτος και στραγγαλίστηκε, ενώ ο Άμασις, αφού τακτοποίησε τα της βασιλείας όπως τον βόλευαν καλύτερα, κυβέρνησε τους Αιγυπτίους σύμφωνα με τους νόμους και είχε μεγάλη αποδοχή. Κατέστρεψε μάλιστα και τις πόλεις της Κύπρου και στόλισε πολλούς απ'

ἐκόσμησεν ἀναθήμασιν ἐξιολόγοις. βασιλεύσας δ' ἔτη πέντε πρὸς τοῖς πενήκοντα κατέστρεψε τὸν βίον καθ' ὃν χρόνον Καμβύσης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐξηκοστῆς καὶ τρίτης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνῆκα στάδιον Παρμενίδης Καμαριναῖος.

69. Ἐπεὶ δὲ τὰς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέων πράξεις ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων διεληλύθαμεν ἀρκούντως μέχρι τῆς Ἀμάσιδος τελευτῆς, τὰς λοιπὰς ἀναγράφομεν
- 2 ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις· περὶ δὲ τῶν νομίων τῶν κατ' Αἴγυπτον νῦν διεξιμεν ἐν κεφαλαίοις τὰ τε παραδοξότατα καὶ τὰ μάλιστα ὠφελῆσαι δυνάμενα τοὺς ἀναγινώσκοντας. πολλὰ γὰρ τῶν παλαιῶν ἔθων τῶν γενομένων παρ' Αἰγυπτίοις οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις ἀποδοχῆς ἔτυχεν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οὐ μετρίως ἐθαν-
- 3 μάσθη· διόπερ οἱ μέγιστοι τῶν ἐν παιδείᾳ δοξασθέντων ἐφιλοτιμήθησαν εἰς Αἴγυπτον παραβαλεῖν, ἵνα μετὰσχῶσι τῶν τε νόμων καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ὡς ἀξιολόγων
- 4 ὄντων. καίπερ γὰρ τῆς χώρας τὸ παλαιὸν δυσεπιβάτου τοῖς ξένοις οὖσης διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας, ὅμως ἔσπευσαν εἰς αὐτὴν παραβαλεῖν τῶν μὲν ἀρχαιοτάτων Ὀρφεὺς καὶ ὁ ποιητῆς Ὅμηρος, τῶν δὲ μεταγενεστέρων ἄλλοι τε πλείους καὶ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, ἔτι δὲ Σόλων
- 5 ὁ νομοθέτης. λέγουσι τοίνυν Αἰγύπτιοι παρ' αὐτοῖς τὴν τε τῶν γραμμάτων εὗρεσιν γενέσθαι καὶ τὴν τῶν ἀστρον παρατήρησιν, πρὸς δὲ τούτοις τὰ τε κατὰ τὴν γεωμετρίαν θεωρήματα καὶ τῶν τεχνῶν τὰς πλείστας εὗρεθῆναι,
- 6 νόμους τε τοὺς ἀρίστους τεθῆναι. καὶ τούτων μεγίστην ἀπόδειξιν φασιν εἶναι τὸ τῆς Αἰγύπτου πλείω τῶν ἐπτακοσίων καὶ τετρακισχιλίων ἐτῶν βασιλεῦσαι τοὺς πλείους ἐγγενεῖς καὶ τὴν χώραν εὐδαιμονεστάτην ὑπάρξαι τῆς ἀπάσης οἰκουμένης· ταῦτα γὰρ οὐκ ἂν ποτε γενέσθαι μὴ οὐ τῶν ἀνθρώπων χρωμένων κρατίστοις ἔθεσι καὶ νόμοις καὶ τοῖς κατὰ πᾶσαν παιδείαν ἐπιτη-

τους ναούς με αξιόλογα αναθήματα. Βασίλεψε πενήντα πέντε χρόνια και πέθανε τον καιρό που ο Καμβύσης, ο βασιλιάς των Περσών, εκστράτευσε κατά της Αιγύπτου, την τρίτη χρονιά της εξηκοστής τρίτης Ολυμπιάδας, τότε που νίκησε στον δρόμο του σταδίου ο Παρμενίδης από την Καμάρινα.

69. Εφόσον αναπτύξαμε με αρκετές λεπτομέρειες τις πράξεις των Αιγυπτίων βασιλιάδων, από τα πανάρχαια χρόνια μέχρι τον θάνατο του Αμασι, θα αναφέρουμε τα υπόλοιπα στην αντίστοιχη χρονολογική σειρά. Τώρα θα περιγράψουμε συνοπτικά τα έθιμα των Αιγυπτίων, τα πιο παράδοξα κι εκείνα που μπορούν να ωφελήσουν τους αναγνώστες. Πολλές παλαιές συνήθειες των Αιγυπτίων όχι μόνο έγιναν αποδεκτές από τους σημερινούς κατοίκους, αλλά τις θαύμασαν ακόμα και οι Έλληνες' οι πιο ονομαστοί για τη μόρφωση τους επιζητούσαν να επισκεφτούν την Αίγυπτο για να μάθουν τους νόμους και τα εκεί θέσμια, επειδή ήταν αξιόλογα. Παρά το ότι η χώρα στα παλιά χρόνια ήταν δύσκολο να την επισκεφτεί ξένος, για τις προαναφερθείσες αιτίες, έσπευσαν να την επισκεφτούν από τους πολύ αρχαίους ο Ορφέας και ο ποιητής Όμηρος και πολλοί από τους μεταγενέστερους, μεταξύ των οποίων ο Πυθαγόρας ο Σάμιος και ο Σόλων ο νομοθέτης. Ισχυρίζονται, λοιπόν, οι Αιγύπτιοι πως πρώτοι εκείνοι ανακάλυψαν τη γραφή και την παρατήρηση των άστρων, καθώς και τα βασικά γεωμετρικά θεωρήματα και τις περισσότερες τέχνες, και λένε πως εκείνοι θέσπισαν τους καλύτερους νόμους. Η μεγαλύτερη απόδειξη γι' αυτά είναι, λένε, ότι η Αίγυπτος κυβερνήθηκε επί τέσσερις χιλιάδες επτακόσια χρόνια από βασιλείς ντόπιους ως επί το πλείστον και η χώρα τους υπήρξε η πιο ευτυχημένη σ' όλη την οικουμένη, πράγματα που δεν θα συνέβαιναν ποτέ αν οι άνθρωποι δεν είχαν τα καλύτερα ήθη και νόμους και θεσμούς

7 δεύμασιν. ὅσα μὲν οὖν Ἡρόδοτος καί τινες τῶν τὰς Αἰγυπτίων πράξεις συνταξαμένων ἐσχεδιάκασιν, ἐκουσίως προκρίναντες τῆς ἀληθείας τὸ παραδοξολογεῖν καὶ μύθους πλάττειν ψυχαγωγίας ἕνεκα, παρήσομεν, αὐτὰ δὲ τὰ παρὰ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς γεγραμμένα φιλοτίμως ἐξητακότες ἐκθησόμεθα.

70. Πρῶτον μὲν τοίνυν οἱ βασιλεῖς αὐτῶν βίον εἶχον οὐχ ὅμοιον τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐν μοναρχικαῖς ἐξουσίαις οὔσι καὶ πάντα πράττουσι κατὰ τὴν ἐαυτῶν προαίρεσιν ἀνυπευθύνως, ἀλλ' ἦν ἅπαντα τεταγμένα νόμων ἐπιταγαῖς, οὐ μόνον τὰ περὶ τοὺς χρηματισμούς, ἀλλὰ καὶ τὰ
 2 περὶ τὴν καθ' ἡμέραν διαγωγὴν καὶ δίαιταν. περὶ μὲν γὰρ τὴν θεραπείαν αὐτῶν οὐδεὶς ἦν οὔτ' ἀργυρώνητος οὔτ' οἰκογενῆς δοῦλος, ἀλλὰ τῶν ἐπιφανεστάτων ἱερέων υἱοὶ πάντες, ὑπὲρ εἴκοσι μὲν ἔτη γεγονότες, πεπαιδευμένοι δὲ κάλλιστα τῶν ὁμοεθνῶν, ἵνα τοὺς ἐπιμελησομένους τοῦ σώματος καὶ πᾶσαν ἡμέραν καὶ νύκτα προσεδρεύοντας ὁ βασιλεὺς ἔχων ἀρίστους μηδὲν ἐπιτηδευή φαῦλον· οὐδεὶς γὰρ ἐπὶ πλέον κακίας προβαίνει δυνάστης, ἐὰν μὴ τοὺς
 3 ὑπηρετήσοντας ἔχῃ ταῖς ἐπιθυμίαις. διατεταγμένοι δ' ἦσαν αἱ τε τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ὥραι, καθ' ἃς ἐκ παντὸς τρόπου καθῆκον ἦν τὸν βασιλέα πράττειν τὸ
 4 συντεταγμένον, οὐ τὸ δεδογμένον ἐαυτῷ. ἔωθεν μὲν γὰρ ἐγερθέντα λαβεῖν αὐτὸν ἔδει πρῶτον τὰς πανταχόθεν ἀπεσταλμένας ἐπιστολάς, ἵνα δύνηται πάντα κατὰ τρόπον χρηματίζειν καὶ πράττειν, εἰδὼς ἀκριβῶς ἕκαστα τῶν κατὰ τὴν βασιλείαν συντελουμένων· ἔπειτα λουσάμενον καὶ τοῖς τῆς ἀρχῆς συσσήμοις μετ' ἐσθῆτος
 5 λαμπρᾶς κοσμήσαντα τὸ σῶμα θῦσαι τοῖς θεοῖς. τῷ τε βωμῷ προσαχθέντων τῶν θυμάτων ἔθος ἦν τὸν ἀρχιερεᾶ στάντα πλησίον τοῦ βασιλέως εὐχεσθαι μεγάλη τῇ φωνῇ,

που να προωθούν τη γενική μόρφωση. Τις ιστορίες που αυτοσχεδίασε ο Ηρόδοτος και άλλοι που έγραψαν ιστορία της Αιγύπτου, προτιμώντας ηθελημένα τις παραδοξολογίες και τις μυθοπλασίες από την αλήθεια προς χάρη της ψυχαγωγίας, θα τις παραλείψουμε και θα εκθέσουμε μόνο όσα έχουν καταγραφεί στα αρχεία των ιερέων της Αιγύπτου, τα οποία εξετάσαμε με μεγάλη προσοχή.

70. Πρώτα απ' όλα, οι βασιλιάδες τους δεν ζούσαν όπως οι υπόλοιποι μονάρχες που κάνουν τα πάντα σύμφωνα με τη διάθεση τους και χωρίς καμιά ευθύνη, αλλά τα πάντα ήταν προγραμματισμένα με βάση τις επιταγές των νόμων, όχι μόνο ο δημόσιος βίος τους, αλλά και η καθημερινή τους συμπεριφορά και διαγωγή. Για να τους φροντίζουν δεν υπήρχαν δούλοι που είτε αγοράστηκαν είτε γεννήθηκαν στον οίκο, αλλά όλοι ήταν γιοι των πλέον επιφανών ιερέων, ηλικίας άνω των είκοσι ετών, που ήταν οι πιο μορφωμένοι από τους υπόλοιπους, ώστε ο βασιλιάς, με τους καλύτερους από κάθε άποψη να τον φροντίζουν και να είναι κοντά του μέρα νύχτα, να μην αποκτά κακές συνήθειες· διότι κανένας ηγεμόνας δεν παίρνει τον κακό δρόμο, αν δεν έχει ανθρώπους να υπηρετήσουν τα πάθη του. Όλες οι ώρες, ημέρας και νύχτας, ήταν προγραμματισμένες και ο βασιλιάς ήταν υποχρεωμένος κάθε ώρα να ασκεί τα καθήκοντα του σύμφωνα με τους νόμους κι όχι σύμφωνα με τις επιθυμίες του. Σηκωνόταν πολύ πρωί, για παράδειγμα, κι έπρεπε πρώτος να πάρει τις επιστολές που ερχόταν από παντού, ώστε να μπορεί πάντα με τον καλύτερο τρόπο να διοικεί και να πράττει ξέροντας επακριβώς τι συμβαίνει στο βασίλειο· στη συνέχεια έπαιρνε το λουτρό του, ενδυόταν τη λαμπρή στολή με τα διάσημα της εξουσίας και θυσίαζε στους θεούς. Όταν έφερναν τα σφάγια στον βωμό, ήταν συνήθεια ο αρχιερέας να στέκεται κοντά στον βασιλιά και να εύχεται μεγαλόφωνα, ενώ οι Αιγύπτιοι ήταν

περιεστῶτος τοῦ πλήθους τῶν Αἰγυπτίων, δοῦναι τήν τε
 ὑγίειαν καὶ τᾶλλα ἀγαθὰ πάντα τῷ βασιλεῖ διατηροῦντι
 6 τὰ πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους δίκαια. ἀνθομολογεῖσθαι δ'
 ἦν ἀναγκαῖον καὶ τὰς κατὰ μέρος ἀρετὰς αὐτοῦ, λέγοντα
 διότι πρὸς τε τοὺς θεοὺς εὐσεβῶς καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώ-
 πους ἡμερώτατα διάκειται· ἐγκρατὴς τε γὰρ ἐστί καὶ
 δίκαιος καὶ μεγαλόφυχος, ἔτι δ' ἄφενδής καὶ μεταδοτικός
 τῶν ἀγαθῶν καὶ καθόλου πάσης ἐπιθυμίας κρείττων, καὶ
 τὰς μὲν τιμωρίας ἐλάττους τῆς ἀξίας ἐπιτιθεῖς τοῖς
 ἁμαρτήμασι, τὰς δὲ χάριτας μείζονας τῆς εὐεργεσίας
 7 ἀποδιδούς τοῖς εὐεργετήσασιν. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα παρα-
 πλησία τούτοις διελθὼν ὁ κατευχόμενος τὸ τελευταῖον
 ὑπὲρ τῶν ἀγνοουμένων ἀρὰν ἐποιεῖτο, τὸν μὲν βασιλέα
 τῶν ἐγκλημάτων ἐξαιρούμενος, εἰς δὲ τοὺς ὑπηρετοῦντας
 καὶ διδάξαντας τὰ φαῦλα καὶ τὴν βλάβην καὶ τὴν
 8 τιμωρίαν ἀξιῶν ἀποσκῆψαι. ταῦτα δ' ἐπραττεν ἅμα μὲν
 εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ θεοφιλή βίον τὸν βασιλέα προτρε-
 πόμενος, ἅμα δὲ καὶ κατὰ τρόπον ζῆν ἐθίζων οὐ διὰ
 πικρᾶς νουθετήσεως, ἀλλὰ δι' ἐπαίνων κεχαρισμένων καὶ
 9 πρὸς ἀρετὴν μάλιστ' ἀνηκόντων. μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ
 βασιλέως ἱεροσκοπησαμένου μόσχῳ καὶ καλλιερήσαν-
 τος, ὁ μὲν ἱερογραμματεὺς παρανεγίνωσκέ τινας συμβου-
 λίας συμφερούσας καὶ πράξεις ἐκ τῶν ἱερῶν βίβλων τῶν
 ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν, ὅπως ὁ τῶν ὅλων τὴν ἡγεμονίαν
 ἔχων τὰς καλλίστας προαιρέσεις τῇ διανοίᾳ θεωρήσας
 οὕτω πρὸς τὴν τεταγμένην τῶν κατὰ μέρος τρέπεται
 10 διοίκησιν. οὐ γὰρ μόνον τοῦ χρηματίζειν ἢ κρίνειν
 ἦν καιρὸς ὠρισμένος, ἀλλὰ καὶ τοῦ περιπατῆσαι
 καὶ λούσασθαι καὶ κοιμηθῆναι μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ
 11 καθόλου τῶν κατὰ τὸν βίον πραττομένων ἀπάντων.
 τροφαῖς δ' ἔθος ἦν αὐτοῖς ἀπαλαῖς χρῆσθαι, κρέα μὲν
 μόσχων καὶ χηνῶν μόνων προσφερομένους, οἶνον δὲ
 τακτόν τι μέτρον πίνοντας μὴ δυνάμενον πλησμονὴν
 12 ἀκαιρον ἢ μέθην περιποιῆσαι. καθόλου δὲ τὰ περὶ τὴν
 δίαιταν οὕτως ὑπῆρχε συμμέτρως διατεταγμένα ὥστε

μαζεμένοι πλήθος, να δώσει ο θεός υγεία και όλα τα αγαθά στον βασιλιά που διαφυλάσσει τα δίκαια των υπηκόων του. Έπρεπε επίσης να γίνει δημόσια ομολογία των αρετών του βασιλιά από τον ιερέα που έλεγε ότι φέρεται με ευσέβεια στους θεούς και με ήπιο τρόπο στους ανθρώπους, ότι είναι εγκρατής, δίκαιος και μεγαλόψυχος, καθώς επίσης ότι δεν λείει ψέματα, προσφέρει τα αγαθά του και είναι γενικά ανώτερος από κάθε επιθυμία, ότι τιμωρεί με ποινές μικρότερες από τα εγκλήματα, ενώ κάνει χάρες μεγαλύτερες από τις ευεργεσίες που του κάνουν. Πολλά παρόμοια συνέχιζε να λείει ο ιερέας και στο τέλος έκλεινε τις ευχές τους με μια κατάρα για τις παραλείψεις, απαλλάσσοντας τον βασιλιά από το σφάλμα και ζητώντας οι συνέπειες και η τιμωρία να πέσουν σ' εκείνους που υπηρετούσαν τον βασιλιά και εισηγήθηκαν τα κακά. Όλα τούτα τα έκανε τόσο για να τονώσει το θρησκευτικό αίσθημα του βασιλιά όσο και για να τον προτρέπει σε ζωή θεάρεστη και ταυτόχρονα να μάθει ένα τρόπο ζωής στηριγμένο όχι σε δυσάρεστες νουθεσίες αλλά σε επαίνους, που είναι ευχάριστοι και συντελούν περισσότερο στην αρετή. Στη συνέχεια, ο βασιλιάς θυσίαζε, αν η εξέταση των σπλάχνων του μοσχαριού έδινε καλούς οιωνούς, ο ιερογραμματεύς διάβαζε μερικές συμβουλές και πράξεις επιφανών ανδρών από τα ιερά βιβλία, ώστε ο ηγεμόνας να έχει τις καλύτερες προθέσεις στο μυαλό του κι έτσι να στραφεί προς την επίλυση των τρεχόντων διοικητικών θεμάτων. Ήταν συγκεκριμένος ο χρόνος όχι μόνο για την άσκηση του διοικητικού ή του δικαστικού έργου αλλά και για τον περίπατο, το λουτρό, το να κοιμηθεί με τη γυναίκα του και γενικά για κάθε τι στη ζωή του. Όπως ήταν συνήθειο, έτρωγε ελαφρές τροφές, από κρέας του σέρβιραν μόνο μοσχαρίσιο ή χήνας, κι έπινε ορισμένη ποσότητα κρασιού τέτοια που να μην τον χορταίνει άκαιρα ή να τον μεθάει. Γενικά, όλη του η διαβίωση ήταν τόσο εξαιρετικά προσεγμένη, ώστε να θεω-

δοκεῖν μὴ νομοθέτην, ἀλλὰ τὸν ἄριστον τῶν ἰατρῶν συντεταχέναι τῆς ὑγείας στοχαζόμενον.

71. Παραδόξον δ' εἶναι δοκοῦντος τοῦ μὴ πᾶσαν ἔχειν ἐξουσίαν τὸν βασιλέα τῆς καθ' ἡμέραν τροφῆς, πολλῷ θαυμασιώτερον ἢν τὸ μῆτε δικάζειν μῆτε χρηματίζειν τὸ τυχόν αὐτοῖς ἐξεῖναι, μηδὲ τιμωρῆσασθαι μηδένα δι' ὕβριν ἢ διὰ θυμὸν ἢ τινα ἄλλην αἰτίαν ἄδικον, ἀλλὰ καθάπερ οἱ περὶ ἐκάστων κείμενοι νόμοι
- 2 προσέταττον. ταῦτα δὲ κατὰ τὸ ἔθος πράττοντες οὐχ ὅπως ἡγανάκτουν ἢ προσέκοπτον ταῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἡγοῦντο ἑαυτοὺς ζῆν βίον μακαριώτατον.
- 3 τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους ἀνθρώπους ἐνόμιζον ἀλογίστως τοῖς φυσικοῖς πάθεσι χαριζομένους πολλὰ πράττειν τῶν φερόντων βλάβας ἢ κινδύνους, καὶ πολλάκις ἐνίους εἰδότας ὅτι μέλλουσιν ἁμαρτάνειν μηδὲν ἥττον πράττειν τὰ φαῦλα, κατῖσχυομένους ὑπ' ἔρωτος ἢ μίσους ἢ τινος ἐτέρου πάθους, ἑαυτοὺς δ' ἐξηλωκότας βίον τὸν ὑπὸ τῶν φρονιμωτάτων ἀνδρῶν προκεκριμένον ἐλαχίστοις περι-
- 4 πίπτειν ἀγνοήμασι. τοιαύτη δὲ χρωμένων τῶν βασιλέων δικαιοσύνη πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους, τὰ πλήθη ταῖς εἰς τοὺς ἡγουμένους εὐνοίαις πᾶσαν συγγενικὴν φιλοστοργίαν ὑπερεβάλλετο· οὐ γὰρ μόνον τὸ σύστημα τῶν ἱερῶν, ἀλλὰ καὶ συλλήβδην ἅπαντες οἱ κατ' Αἴγυπτον οὐχ οὕτω γυναικῶν καὶ τέκνων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν ἐφρόντιζον ὥς τῆς τῶν
- 5 βασιλέων ἀσφαλείας. τοιγαροῦν πλεῖστον μὲν χρόνον τῶν μνημονευομένων βασιλέων πολιτικὴν κατάστασιν ἐτήρησαν, εὐδαιμονέστατον δὲ βίον ἔχοντες διετέλεσαν, ἕως ἔμεινεν ἡ προειρημένη τῶν νόμων σύνταξις, πρὸς δὲ τούτοις ἐθνῶν τε πλείστων ἐπεκράτησαν καὶ μεγίστους πλούτους ἔσχον, καὶ τὰς μὲν χώρας ἔργοις καὶ κατασκευάσμασιν ἀνυπερβλήτοις, τὰς δὲ πόλεις ἀναθήμασι πολυτελέσι καὶ παντοίοις ἐκόσμησαν.

ρείται πως δεν την όρισε νομοθέτης αλλά πως την είχε συντάξει ο καλύτερος γιατρός με κριτήριο την υγεία.

71. Αν φαίνεται παράδοξο να μην έχει ο βασιλιάς τον έλεγχο της καθημερινής του δίαιτας, είναι πολύ πιο παράξενο πως δεν επιτρεπόταν στους βασιλιάδες να δικάζουν ή να ρυθμίζουν τις υποθέσεις όπως τύχαινε ούτε να τιμωρούν κάποιον από απρέπεια ή από θυμό ή από άλλη άδικη αιτία, αλλά μονο όπως πρόσταζαν οι νόμοι για την κάθε περίπτωση. Κι ενώ έκαναν όλα τούτα σύμφωνα με τα έθιμα, δεν αγανακτούσαν ούτε ένιωθαν θιγμένοι, αλλά αντίθετα θεωρούσαν τους εαυτούς τους ότι ζουν πολύ ευτυχισμένη ζωή" διότι θεωρούσαν ότι οι υπόλοιποι άνθρωποι εγκαταλείπονταν αλόγιστα στα φυσικά τους πάθη κι έκαναν πολλές πράξεις που επιφέρουν βλάβες ή κινδύνους, τόσο που συχνά, παρ' όλο που μερικοί ξέρουν ότι πρόκειται να κάνουν λάθος, αυτό δεν τους εμποδίζει να προβούν σε κακές πράξεις κυριαρχημένοι από έρωτα, μίσος ή κάποιο άλλο πάθος, ενώ οι ίδιοι, προσπαθώντας να ζήσουν με τρόπο που έχουν προκρίνει οι πλέον μυαλωμένοι άνθρωποι, έκαναν ελάχιστα λάθη. Ασκώντας τέτοια δικαιοσύνη οι βασιλιάδες προς τους υπηκόους, ο λαός έφτανε να τους δείχνει μεγαλύτερη αγάπη ακόμα κι απ' αυτήν προς τους συγγενείς" γιατί όχι μόνο το ιερατείο αλλά κι όλοι οι Αιγύπτιοι ανεξαιρέτως δεν φρόντιζαν τις γυναίκες, τα παιδιά και τα υπάρχοντα τους τόσο όσο την ασφάλεια των βασιλιάδων τους. Κατά συνέπεια, το μεγαλύτερο διάστημα όλων εκείνων των βασιλειών, οι ηγεμόνες τήρησαν σωστή πολιτική και, έχοντας ευτυχισμένη ζωή, διατηρήθηκαν όσο διατηρήθηκε η δύναμη των νόμων που περιγράψαμε, επιπλέον επικράτησαν σε πλήθος άλλων λαών, συγκέντρωσαν τεράστια πλούτη και στόλισαν τη χώρα τους με έργα και μνημεία ανυπέρβλητα και τις πόλεις με κάθε είδους πολυτελή αφιερώματα.

72. Καὶ τὰ μετὰ τὴν τελευτὴν δὲ γινόμενα τῶν βασιλέων παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις οὐ μικρὰν ἀπόδειξιν εἶχε τῆς τοῦ πλήθους εὐνοίας εἰς τοὺς ἡγουμένους· εἰς ἀνεπαίσθητον γὰρ χάριν ἢ τιμὴ τιθεμένη μαρτυρίαν
 2 ἀνόθευτον περιεῖχε τῆς ἀληθείας. ὅποτε γὰρ ἐκλείποι τις τὸν βίον τῶν βασιλέων, πάντες οἱ κατὰ τὴν Αἴγυπτον κοινὸν ἀνηροῦντο πένθος, καὶ τὰς μὲν ἐσθῆτας κατεργήττοντο, τὰ δ' ἱερὰ συνέκλειον καὶ τὰς θυσίας ἐπέιχον καὶ τὰς ἐορτὰς οὐκ ἦγον ἔφ' ἡμέρας ἑβδομήκοντα καὶ δύο· καταπεπλασμένοι δὲ τὰς κεφαλὰς πηλῷ καὶ περιεζωσμένοι σινδόνας ὑποκάτω τῶν μαστῶν ὁμοίως ἄνδρες καὶ γυναῖκες περιῆσαν ἀθροισθέντες κατὰ διακοσίους ἢ τριακοσίους, καὶ τὸν μὲν θρῆνον ἐν ῥυθμῷ μετ' ᾧ δῆς ποιοῦμενοι δις τῆς ἡμέρας ἐτίμων ἐγκωμίους, ἀνακαλοῦμενοι τὴν ἀρετὴν τοῦ τετελευτηκότος, τροφὴν δ' οὔτε τὴν ἀπὸ τῶν ἐμψύχων οὔτε τὴν ἀπὸ τοῦ πυροῦ προσεφέροντο,
 3 τοῦ τε οἴνου καὶ πάσης πολυτελείας ἀπείχοντο. οὐδεὶς δ' ἂν οὔτε λουτροῖς οὔτ' ἀλείμμασιν οὔτε στρωμαῖς προεῖλετο χρῆσθαι, οὐ μὴν οὐδὲ πρὸς τὰ ἀφροδίσια προσελθεῖν ἂν ἐτόλμησεν, ἀλλὰ καθάπερ ἀγαπητοῦ τέκνου τελευτήσαντος ἕκαστος περιώδυνος γινόμενος ἐπένθει
 4 τὰς εἰρημένας ἡμέρας. ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὰ πρὸς ταφὴν λαμπρῶς παρεσκευασμένοι, καὶ τῇ τελευταίᾳ τῶν ἡμερῶν θέντες τὴν τὸ σῶμα ἔχουσαν λάρνακα πρὸ τῆς εἰς τὸν τάφον εἰσόδου, προετίθεσαν κατὰ νόμον τῷ τετελευτηκότι κριτήριον τῶν ἐν τῷ βίῳ πραχθέντων. δοθείσης δ' ἐξουσίας τῷ βουλομένῳ κατηγορεῖν, οἱ μὲν ἱερεῖς ἐνεκωμίαζον ἕκαστα τῶν καλῶς αὐτῷ πραχθέντων διεξιόντες, αἱ δὲ πρὸς τὴν ἐκφορὰν συνηγμέναι μυριάδες τῶν ὄχλων ἀκούουσαι συνεπευφήμουν, εἰ τύχοι καλῶς βεβιωκώς, εἰ δὲ μή, τοῦναντίον ἐθορύβουν. καὶ πολλοὶ τῶν βασιλέων διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἐναντίωσιν ἀπεστερήθησαν τῆς ἐμφανοῦς καὶ νομίμου ταφῆς· διὸ καὶ συνέβαινε τοὺς τὴν βασιλείαν διαδεχομένους μὴ μόνον διὰ τὰς ἄρτι ῥηθείσας αἰτίας δικαιοπραγεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν φόβον τῆς μετὰ τὴν τελευτὴν ἐσομένης ὕβρεως τε τοῦ σώματος

72. Οι τελετές που ακολουθούσαν τον θάνατο των βασιλιάδων στους Αιγυπτίους δεν είναι μικρή απόδειξη της προσήλωσης του λαού στους ηγεμόνες του, γιατί η τιμή που τους γινόταν χωρίς την προσδοκία της παραμικρής ανταμοιβής παρείχε ακριβώς αδιαμφισβήτητη απόδειξη της αφοσίωσης του λαού. Όποτε λοιπόν πέθαινε κάποιος βασιλιάς, όλοι στην Αίγυπτο είχαν κοινό πένθος, σκίζανε τα ρούχα τους, έκλειναν τους ναούς, σταματούσαν τις θυσίες και δεν γιόρταζαν επί εβδομήντα δύο ημέρες" πάστωναν τα κεφάλια τους με πηλό, τυλίγονταν με σεντόνια κάτω από τα στήθη, όμοια άνδρες και γυναίκες, περιφέρονταν κατά ομάδες διακοσίων ή τριακοσίων ατόμων και θρηνούσαν σε ρυθμό τραγουδιού δυο φορές την ημέρα, λέγοντας εγκώμια, αναθυμούμενοι την αρετή του νεκρού· δεν άγγιζαν τροφή από ζώο ούτε από σιτάρι, δεν έπιναν κρασί και απείχαν από κάθε πολυτέλεια. Κανένας δεν σκεφτόταν να λουστεί μήτε να αλείψει μύρα το σώμα του μήτε να χρησιμοποιήσει στρωσίδια ούτε τολμούσε να επιδοθεί σε ερωτικές πράξεις, αλλά, σα να του πέθανε αγαπημένο παιδί, ο καθένας συντετριμμένος από την οδύνη εκείνες τις ημέρες πενθούσε. Στο διάστημα αυτό ετοίμαζαν λαμπρή ταφή και την τελευταία μέρα τοποθετούσαν το σώμα του νεκρού σε λάρνακα μπροστά στην είσοδο του τάφου και σύμφωνα με τον νόμο έστηναν δικαστήριο να κρίνει τις πράξεις του νεκρού. Κι αφού δινόταν άδεια σε όποιον ήθελε να τον κατηγορήσει, οι ιερείς εγκωμιάζαν το κάθε καλό που είχε κάνει αναλυτικά, ενώ οι μυριάδες του λαού που είχαν συγκεντρωθεί για την εκφορά επευφημούσαν, αν είχε ζήσει καλά, αλλιώς σηκώνονταν βοή αποδοκιμασίας. Ήταν πολλοί οι βασιλιάδες που στερήθηκαν τη φανερή και νόμιμη ταφή, επειδή εναντιώθηκε ο λαός' γι' αυτό και όσοι τους διαδέχονταν στη βασιλεία δεν ήταν δίκαιοι μόνο για τις αιτίες που αναφέραμε αλλά και από τον φόβο ότι μετά τον θάνατο τους θα γινόταν εξευτελισμός

καὶ βλασφημίας εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα. τῶν μὲν οὖν περὶ τοὺς ἀρχαίους βασιλεῖς νομίμων τὰ μέγιστα ταῦτ' ἔστιν.

73. Τῆς Αἰγύπτου δὲ πάσης εἰς πλείω μέρη διηρημένης, ὣν ἕκαστον κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον ὀνομάζεται νομός, ἐφ' ἑκάστῳ τέτακται νομάρχης ὁ τὴν
- 2 ἀπάντων ἔχων ἐπιμέλειαν τε καὶ φροντίδα. τῆς δὲ χώρας ἀπάσης εἰς τρία μέρη διηρημένης τὴν μὲν πρώτην ἔχει μερίδα τὸ σύστημα τῶν ἱερέων, μεγίστης ἐντροπῆς τυγχάνον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις διὰ τε τὴν εἰς τοὺς θεοὺς ἐπιμέλειαν καὶ διὰ τὸ πλείστην σύνεσιν τοὺς ἄνδρας
- 3 τούτους ἐκ παιδείας εἰσφέρεισθαι. ἐκ δὲ τούτων τῶν προσόδων τὰς τε θυσίας ἀπάσας τὰς κατ' Αἴγυπτον συντελοῦσι καὶ τοὺς ὑπηρέτας τρέφουσι καὶ ταῖς ἰδίαις χρεαῖς χορηγοῦσιν· οὔτε γὰρ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς ὄντο δεῖν ἀλλάττειν, ἀλλ' ὑπὸ τε τῶν αὐτῶν ἀεὶ καὶ παραπλησίως συντελεῖσθαι, οὔτε τοὺς πάντων προβουλευομένους
- 4 ἐνδεεῖς εἶναι τῶν ἀναγκαίων. καθόλου γὰρ περὶ τῶν μεγίστων οὗτοι προβουλευόμενοι συνδιατρίβουσι τῷ βασιλεῖ, τῶν μὲν συνεργοί, τῶν δὲ εἰσηγῆται καὶ διδάσκαλοι γινόμενοι, καὶ διὰ μὲν τῆς ἀστρολογίας καὶ τῆς ἱεροσκοπίας τὰ μέλλοντα προσημαίνοντες, ἐκ δὲ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἀναγεγραμμένων πράξεων τὰς ὥφε-
- 5 λῆσαι δυναμένας παραναγινώσκοντες. οὐ γὰρ, ὥσπερ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, εἷς ἀνὴρ ἢ μία γυνὴ τὴν ἱερωσύνην παρείληφεν, ἀλλὰ πολλοὶ περὶ τὰς τῶν θεῶν θυσίας καὶ τιμὰς διατρίβουσι, καὶ τοῖς ἐκγόνοις τὴν ὁμοίαν τοῦ βίου προαίρεσιν παραδιδόασιν. εἰσὶ δὲ οὗτοι πάντων τε ἀτελεῖς καὶ δευτερεύοντες μετὰ τὸν βασιλέα ταῖς τε δόξαις
- 6 καὶ ταῖς ἐξουσίαις. τὴν δὲ δευτέραν μοῖραν οἱ βασιλεῖς παρειλήφασιν εἰς προσόδους, ἀφ' ὧν εἷς τε τοὺς πολέμους

της σορού τους και η βλασφημία θα παρέμενε στον αιώνα. Τούτα είναι τα θέσμια των αρχαίων βασιλιάδων, τα πιο σπουδαία.

73. Δεδομένου ότι η Αίγυπτος είναι χωρισμένη σε πολλά μέρη, που στα Ελληνικά το καθένα ονομάζεται νομός, είχε οριστεί στο καθένα νομάρχης που ήταν επιφορτισμένος με τη φροντίδα και την επιμέλεια των πάντων. Η χώρα είναι επίσης χωρισμένη σε τρεις μερίδες, με την πρώτη μερίδα να ανήκει στην τάξη των ιερέων, απέναντι στους οποίους οι ντόπιοι τρέφουν μεγάλο σεβασμό, επειδή φροντίζουν τα των θεών και λόγω της συνετής επίδρασης που ασκούν τούτοι οι άνθρωποι ένεκα της μεγάλης τους μόρφωσης. Από τις προσόδους τούτου του μέρους τελούν όλες τις θυσίες στην Αίγυπτο, πληρώνουν τους υπηρέτες τους και καλύπτουν τις προσωπικές τους ανάγκες διότι πιστεύουν ότι δεν πρέπει να αλλάξουν οι τιμές που προσφέρονται στους θεούς και πρέπει να τις τελούν οι ίδιοι πάντα και με τον ίδιο τρόπο, καθώς επίσης δεν πρέπει εκείνοι που σκέφτονται για όλους να μην διαθέτουν τα αναγκαία. Διότι, γενικά, οι ιερείς στοχάζονται για τα σοβαρότερα ζητήματα και βρίσκονται σε συνεχή επαφή με τον βασιλιά, όντας σε άλλα θέματα συνεργάτες του και σε άλλα σύμβουλοι και δάσκαλοι του, προβλέπουν τα μελλούμενα με την αστρολογία και τη μαντική και διαβάζουν στον βασιλιά από τα ιερά τους βιβλία τις πράξεις που έχουν καταγραφεί και μπορούν να τον ωφελήσουν. Διότι εδώ δεν γίνεται όπως στους Έλληνες, όπου ένας άνδρας ή μια γυναίκα παραλαμβάνει την ιεροσύνη, αλλά πολλοί ασχολούνται με τις θυσίες και τις τιμές προς τους θεούς και παρδίδουν στους απογόνους τους τον ίδιο κανόνα ζωής. Οι ιερείς λοιπόν δεν πληρώνουν κανέναν φόρο και είναι δεύτεροι, μετά τον βασιλιά, σε κύρος και εξουσία. Οι βασιλιάδες δικαιούνται τα έσοδα της δεύτερης μερίδας κι από αυτά κα-

χορηγοῦσι καὶ τὴν περὶ αὐτοὺς λαμπρότητα διαφυλάττουσι, καὶ τοὺς μὲν ἀνδραγαθήσαντας δωρεαῖς κατὰ τὴν ἀξίαν τιμῶσι, τοὺς δ' ἰδιώτας διὰ τὴν ἐκ τούτων
 7 εὐπορίαν οὐ βαπτίζουσι ταῖς εἰσφοραῖς. τὴν δὲ μερίδα τὴν τελευταίαν ἔχουσιν οἱ μάχιμοι καλούμενοι καὶ πρὸς τὰς λειτουργίας τὰς εἰς τὴν στρατείαν ὑπακούοντες, ἵν' οἱ κινδυνεύοντες εὐνούστατοι τῇ χώρᾳ διὰ τὴν κληρουχίαν ὄντες προθύμως ἐπιδέχωνται τὰ συμβαίνοντα κατὰ τοὺς
 8 πολέμους δεινά. ἄτοπον γὰρ ἦν τὴν μὲν τῶν ἀπάντων σωτηρίαν τούτοις ἐπιτρέπειν, ὑπὲρ οὗ δὲ ἀγωνιοῦνται μηδὲν αὐτοῖς ὑπάρχειν κατὰ τὴν χώραν σπουδῆς ἄξιον· τὸ δὲ μέγιστον, εὐπορουμένους αὐτοὺς ῥαδίως τεκνοποιήσιν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν πολυανθρωπίαν κατασκευάσιν, ὥστε μὴ προσδεῖσθαι ξενικῆς δυνάμεως τὴν χώραν.
 9 ὁμοίως δ' οὗτοι τὴν τάξιν ταύτην ἐκ προγόνων διαδεχόμενοι ταῖς μὲν τῶν πατέρων ἀνδραγαθίαις προτρέπονται πρὸς τὴν ἀνδρείαν, ἐκ παίδων δὲ ζηλωταὶ γινόμενοι τῶν πολεμικῶν ἔργων ἀνίκητοι ταῖς τόλμαις καὶ ταῖς ἐμπειρίαις ἀποβαίνουσιν.

74. Ἔστι δ' ἕτερα συντάγματα τῆς πολιτείας τρία, τό τε τῶν νομέων καὶ τὸ τῶν γεωργῶν, ἔτι δὲ τὸ τῶν τεχνιτῶν. οἱ μὲν οὖν γεωργοὶ μικροῦ τινος τὴν καρποφόρον γῆν τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν μαχίμων μισθούμενοι διατελοῦσι τὸν πάντα χρόνον περὶ τὴν ἐργασίαν ὄντες τῆς χώρας· ἐκ νηπίου δὲ συντρεφόμενοι ταῖς γεωργικαῖς ἐπιμελείαις πολλὴν προσέχουσι τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι γεωργῶν ταῖς ἐμπειρίαις· καὶ γὰρ τὴν τῆς γῆς φύσιν καὶ τὴν τῶν ὑδάτων ἐπίρρυσιν, ἔτι δὲ τοὺς καιροὺς τοῦ τε σπόρου καὶ τοῦ
 2 θερισμοῦ καὶ τῆς ἄλλης τῶν καρπῶν συγκομιδῆς ἀκριβέστατα πάντων γινώσκουσι, τὰ μὲν ἐκ τῆς τῶν προγόνων παρατηρήσεως μαθόντες, τὰ δ' ἐκ τῆς ἰδίας πείρας
 3 διδαχθέντες. ὁ δ' αὐτὸς λόγος ἐστὶ καὶ περὶ τῶν νομέων,

λύπτουν τα έξοδα των πολέμων, διατηρούν τη λαμπρότητα του παλατιού, τιμούν με δώρα όσους ανδραγάθησαν ανάλογα με την αξία τους και, όντας εύποροι, δεν επιβαρύνουν τους απλούς πολίτες με εισφορές. Την τελευταία μερίδα έχουν οι λεγόμενοι μάχιμοι, που εξυπηρετούν τις υπηρεσίες του στρατού, ώστε οι άνθρωποι που διακινδυνεύουν να είναι πιστοί στη χώρα τους και με την περιουσία που έχουν στην κατοχή τους να δέχονται με προθυμία τα δεινά του πολέμου. Γιατί θα ήταν άτοπο να τους αναθέτουν τη σωτηρία όλων ενώ οι ίδιοι να μην έχουν κάτι στη χώρα για το οποίο να αξίζει τον κόπο να αγωνιστούν και το κυριότερο, αν ετούτοι ευπορούν, εύκολα γεννούν πολλά παιδιά και κάνουν τη χώρα πολυπληθή, ώστε να μην χρειάζεται μισθοφορικές δυνάμεις. Με τον ίδιο τρόπο κι αυτοί, όπως οι ιερείς, διαδέχονται τους προγόνους τους σ' ετούτη την τάξη, ώστε να προτρέπονται στην ανδρεία από τα ανδραγαθήματα των πατέρων τους και σπουδάζοντας από παιδιά με ζήλο τα πολεμικά έργα να γίνονται ανίκητοι με το θάρρος και τη στρατιωτική τους γνώση.

74. Υπάρχουν κι άλλες τρεις τάξεις ελευθέρων πολιτών, οι κτηνοτρόφοι, οι γεωργοί και οι τεχνίτες. Οι γεωργοί μισθώνουν τη γη, έναντι μικρού ποσού, από τον βασιλιά, τους ιερείς και τους μάχιμους και περνάνε τη ζωή τους δουλεύοντας τη γη καθώς ασχολούνται από νηπιακής ηλικίας με τις γεωργικές ασχολίες, υπερέχουν κατά πολύ σε γεωργική εμπειρία από τους γεωργούς των άλλων εθνών διότι γνωρίζουν καλύτερα απ' όλους τη φύση του εδάφους, τα σχετικά με την άρδευση, καθώς και την εποχή της σποράς, του θερισμού και της συγκομιδής των υπολοίπων καρπών πράγματα που άλλα έμαθαν από τις παρατηρήσεις των προγόνων τους κι άλλα διδάχτηκαν από τη δική τους πείρα. Το ίδιο ισχύει και για τους κτηνοτρόφους, οι οποίοι παραλαμβάν-

οἱ τὴν τῶν θρεμμάτων ἐπιμέλειαν ἐκ πατέρων ὥσπερ κληρονομίας νόμῳ παραλαμβάνοντες ἐν βίῳ κτηνοτρόφῳ
 4 διατελοῦσι πάντα τὸν τοῦ ζῆν χρόνον, καὶ πολλὰ μὲν παρὰ τῶν προγόνων πρὸς θεραπείαν καὶ διατροφήν ἀρίστην τῶν βοσκομένων παρελήφασιν, οὐκ ὀλίγα δ' αὐτοὶ διὰ τὸν εἰς ταῦτα ζῆλον προσευρίσκουσι, καὶ τὸ θανμασιώτατον, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εἰς ταῦτα σπουδῆς οἱ τε ὀρνιθοτρόφοι καὶ οἱ χηνοβοσκοὶ χωρὶς τῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἐκ φύσεως συντελουμένης γενέσεως τῶν εἰρημένων ζώων αὐτοὶ διὰ τῆς ἰδίας φιλοτεχνίας
 5 ἀμύθητον πλῆθος ὀρνέων ἀθροίζουσιν· οὐ γὰρ ἐπιδάξουσιν διὰ τῶν ὀρνίθων, ἀλλ' αὐτοὶ παραδόξως χειρουροῦντες τῇ συνέσει καὶ φιλοτεχνίᾳ τῆς φυσικῆς ἐνεργείας οὐκ ἀπολείπονται. ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς τέχνας ἰδεῖν ἔστι παρὰ
 6 τοῖς Αἰγυπτίοις μάλιστα διαπεπονημένας καὶ πρὸς τὸ καθῆκον τέλος διηκριβωμένας· παρὰ μόνους γὰρ τούτοις οἱ δημιουργοὶ πάντες οὗτ' ἐργασίας ἄλλης οὔτε πολιτικῆς τάξεως μεταλαμβάνειν ἔωνται πλὴν τῆς ἐκ τῶν νόμων ὀρισμένης καὶ παρὰ τῶν γονέων παραδεδομένης, ὥστε μήτε διδασκάλου φθόνον μήτε πολιτικὸν περισπασμὸν μήτ' ἄλλο μηδὲν ἐμποδίζειν αὐτῶν τὴν εἰς ταῦτα σπουδὴν.
 7 παρὰ μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις ἰδεῖν ἔστι τοὺς τεχνίτας περὶ πολλὰ τῇ διανοίᾳ περισπωμένους καὶ διὰ τὴν πλεονεξίαν μὴ μένοντας τὸ παράπαν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐργασίας· οἱ μὲν γὰρ ἐφάπτονται γεωργίας, οἱ δ' ἐμπορίας κοινωνοῦσιν, οἱ δὲ δυοῖν ἢ τριῶν τεχνῶν ἀντέχονται, πλείστοι δ' ἐν ταῖς δημοκρατουμέναις πόλεσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας συντρέχοντες τὴν μὲν πολιτείαν λυμαίνονται, τὸ δὲ λυσιτελὲς περιποιοῦνται παρὰ τῶν μισθοδοτούντων· παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις, εἴ τις τῶν τεχνιτῶν μετάρχοι τῆς πολιτείας ἢ τέχνας πλείους ἐργάζοιτο, μεγάλαις περιπίπτει τιμωρίαις.

8 Τὴν μὲν οὖν διαίρεσιν τῆς πολιτείας καὶ τὴν τῆς

νουν τη φροντίδα των ζώων, ωσάν νόμιμη κληρονομιά, από τους πατέρες τους και περνούν όλη τους τη ζωή με την κτηνοτροφία" από τους προγόνους τους παραλαμβάνουν πολλές γνώσεις για την περιποίηση και την καλύτερη διατροφή των κοπαδιών τους, αλλά κι οι ίδιοι εφευρίσκουν ουκ ολίγα με τον ζήλο που επιδεικνύουν το πιο καταπληκτικό είναι ότι με την ασυνήθιστη αφοσίωση στη δουλειά τους οι ορνιθοτρόφοι και οι χηνοβοσκοί, πέρα από τη φυσική αναπαραγωγή των εν λόγω ζώων που είναι γνωστή σ' όλους τους ανθρώπους, επινόησαν δική τους μέθοδο και παράγουν αμέτρητο πλήθος πουλερικών γιατί δεν βάζουν τα πουλιά να επωάσουν τα μικρά, αλλά έχουν δικό τους, τεχνητό τρόπο, που χρειάζεται γνώση και τεχνική και δεν υπολείπεται στο

f t / / 24 A-A-A

παραμικρό από τη φυσική επώαση. Αλλά και τις τέχνες βλέπεις πως οι Αιγύπτιοι έχουν καλλιεργήσει στον μέγιστο βαθμό και τις έχουν αναπτύξει σημαντικά γιατί μόνο σ' ετούτο τον λαό οι τεχνίτες δεν επιτρέπεται να ασχολούνται με άλλες εργασίες ούτε να μεταπηδούν σε άλλη τάξη από εκείνη που έχει ορίσει ο νόμος κι έχουν κληρονομήσει από τους πατεράδες τους, ώστε ούτε ο φθόνος προς τους δασκάλους τους ούτε οι κοινωνικοί περισπασμοί ούτε οτιδήποτε άλλο να τους εμποδίζει να ασχολούνται με την τέχνη τους. Στους άλλους λαούς βλέπεις τους τεχνίτες να έχουν πολλά στο μυαλό τους και από την πλεονεξία να μην αφοσιώνονται αποκλειστικά στη δουλειά τους· άλλοι πιάνουνε τη γεωργία, άλλοι ασχολιούνται με το εμπόριο κι άλλοι κάνουνε δυο και τρεις τέχνες μαζί, ενώ πάρα πολλοί στα δημοκρατικά πολιτεύματα τρέχουνε στη βουλή, λυμαίνονται το κράτος και κερδίζουν κι από κει μισθούς· ενώ στους Αιγυπτίους, αν κάποιος τεχνίτης ασχοληθεί με τα δημόσια πράγματα ή περισσότερες δουλειές, τιμωρείται πολύ αυστηρά.

Τέτοια ήταν η διάρθρωση της πολιτείας και η φροντίδα

ιδίας τάξεως ἐπιμέλειαν διὰ προγόνων τοιαύτην ἔσχον οἱ τὸ παλαιὸν τὴν Αἴγυπτον κατοικοῦντες.

75. Περὶ δὲ τὰς κρίσεις οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐποιοῦντο σπουδὴν, ἡγούμενοι τὰς ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀποφάσεις μεγίστην ῥοπὴν τῷ κοινῷ βίῳ φέρειν πρὸς ἀμφοτέρω.
- 2 δῆλον γὰρ ἦν ὅτι τῶν μὲν παρανομούντων κολαζομένων, τῶν δ' ἀδικουμένων βοηθείας τυγχανόντων, ἀρίστη διόρθωσις ἔσται τῶν ἀμαρτημάτων· εἰ δ' ὁ φόβος ὁ γινόμενος ἐκ τῶν κρίσεων τοῖς παρανομοῦσιν ἀνατρέπεται το χρήμασιν ἢ χάρισιν, ἐσομένην ἐώρων τοῦ κοινῷ βίῳ
- 3 σύγχυσιν. διόπερ ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων πόλεων τοὺς ἀρίστους ἄνδρας ἀποδεικνύντες δικαστὰς κοινούς οὐκ ἀπειτύγχανον τῆς προαιρέσεως. ἐξ Ἡλίου γὰρ πόλεως καὶ Θηβῶν καὶ Μέμφεως δέκα δικαστὰς ἐξ ἐκάστης προέκρινον· καὶ τοῦτο τὸ συνέδριον οὐκ ἐδόκει λείπεσθαι τῶν Ἀθήνησιν Ἀρεοπαγιτῶν ἢ τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους γερόντων. ἐπεὶ δὲ συνέλθοιεν οἱ τριάκοντα, ἐπέκρινον ἐξ αὐτῶν ἓνα τὸν ἀριστον, καὶ τοῦτον μὲν ἀρχιδικαστὴν καθίσταντο, εἰς δὲ τὸ τούτου τόπον ἀπέστελλεν ἢ πόλις ἕτερον δικαστήν. συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκαναὶ πρὸς διατροφὴν ἐχορηγοῦντο, τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ πολλαπλάσιοι. ἐφόρει δ' οὗτος περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσοῦς ἀλύσεως ἡρτημένον ζώδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν. τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὴν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς
- 4 πρόσθοιτο. τῶν δὲ πάντων νόμων ἐν βιβλίοις ὀκτὼ γεγραμμένων, καὶ τούτων παρακειμένων τοῖς δικασταῖς, ἔθος ἦν τὸν μὲν κατηγοροῦν γράφαι καθ' ἐν ᾧ ἐνεκάλει καὶ πῶς γέγονε καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀδικήματος ἢ τῆς βλάβης, τὸν ἀπολογούμενον δὲ λαβόντα τὸ χρηματισθὲν ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἀντιγράφαι πρὸς ἕκαστον ὡς οὐκ ἔπραξεν ἢ πράξας οὐκ ἠδίκησεν ἢ ἀδικήσας ἐλάττω

της τάξης που κληρονόμησαν απ' τους προγόνους τους των παλαιών κατοίκων της Αιγύπτου.

ι

75. Σχετικά με τη δικαιοσύνη η φροντίδα που επιδείκνυαν δεν ήταν τυχαία, διότι πίστευαν πως οι δικαστικές αποφάσεις επηρεάζουν τον δημόσιο βίο και προς τις δυο κατευθύνσεις. Τους ήταν φανερό πως η τιμωρία των παρανόμων και η βοήθεια προς τους αδικημένους αποτελεί την καλύτερη διόρθωση των σφαλμάτων αν όμως ο φόβος που προκαλεί το δικαστήριο στους παρανόμους ανατρεπόταν με χρήματα ή χάρες, έβλεπαν πως θα ερχόταν σύγχυση στη ζωή της κοινωνίας. Γι' αυτό και επιλέγοντας τους καλύτερους πολίτες από τις επιφανέστερες πόλεις και διορίζοντας τους δικαστές για όλη τη χώρα, δεν αποτύγχαναν στον σκοπό τους. Από την Ηλιούπολη, τις Θήβες και τη Μέμφιδα διάλεγαν δέκα δικαστές από την καθεμιά δικαστήριο που δεν υστερούσε σε τίποτε από τους Αρεοπαγίτες των Αθηνών ή τους Γέροντες στους Λακεδαιμονίους²⁵. Αφού συνέρχονταν οι τριάντα, επέλεγαν ανάμεσα τους έναν, τον καλύτερο, και τον έκαναν αρχιδικαστή, ενώ στη θέση του η πόλη έστελνε άλλον δικαστή. Ο βασιλιάς χορηγούσε μισθούς ικανούς για την κάλυψη των αναγκών τους, ενώ στον αρχιδικαστή έδινε μισθό πολλαπλάσιο. Αυτός φορούσε στον λαιμό κρεμασμένο με χρυσή αλυσίδα ένα αγαλματάκι από πολύτιμες πέτρες που το έλεγαν Αλήθεια. Η δίκη άρχιζε μόλις ο αρχιδικαστής φορούσε το άγαλμα της Αλήθειας. Όλοι οι νόμοι ήταν γραμμένοι σε οκτώ βιβλία που ήταν βαλμένα κοντά στους δικαστές, η συνήθης διαδικασία ήταν ο κατήγορος να υποβάλει έγγραφη μήνυση για καθένα αντικείμενο κατηγορίας ξεχωριστά, πώς συνέβη και το μέγεθος του αδικήματος ή της βλάβης, ενώ ο απολογούμενος, αφού έπαιρνε το χαρτί από τους αντιδίκους του, να αντιπροτείνει εγγράφως για καθένα ζήτημα ότι δεν το έπραξε ή ότι το έπραξε αλλά δεν αδίκησε ή ότι αδίκησε

7 νος ζημίας ἀξιός ἐστι τυχεῖν. ἔπειτα νόμιμον ἦν τὸν κατήγορον ἀντιγράψαι καὶ πάλιν τὸν ἀπολογούμενον ἀντιθεῖναι. ἀμφοτέρων δὲ τῶν ἀντιδίκων τὰ γεγραμμένα δις τοῖς δικασταῖς δόντων, τὸ τηρικαῦτ' ἔδει τοὺς μὲν τριάκοντα τὰς γνώμας ἐν ἀλλήλοις ἀποφαίνεσθαι, τὸν ἀρχιδικαστὴν δὲ τὸ ζώδιον τῆς ἀληθείας προστίθεσθαι τῇ ἐτέρᾳ τῶν ἀμφισβητήσεων.

76. Τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ τὰς κρίσεις πάσας συντελεῖν τοὺς Αἰγυπτίους, νομίζοντας ἐκ μὲν τοῦ λέγειν τοὺς συνηγόρους πολλὰ τοῖς δικαίοις ἐπισκοπήσειν καὶ γὰρ τὰς τέχνας τῶν ῥητόρων καὶ τὴν τῆς ὑποκρίσεως γοητεῖαν καὶ τὰ τῶν κινδυνευόντων δάκρυα πολλοὺς προτρέπεσθαι παρορᾶν τὸ τῶν νόμων ἀπότομον καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἀκρίβειαν· θεωρεῖσθαι γοῦν τοὺς ἐπαινουμένους ἐν τῷ κρίνειν πολλάκις ἢ δι' ἀπάτην ἢ διὰ ψυχαγωγίαν ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸν ἕλεον πάθος συνεκφερομένους τῇ δυνάμει τῶν συνηγορούντων· ἐκ δὲ τοῦ γράφειν τὰ δίκαια τοὺς ἀντιδίκους ᾤοντο τὰς κρίσεις ἀκριβεῖς ἔσεσθαι, γυνῶν τῶν πραγμάτων θεωρουμένων. οὕτω γὰρ [ἂν] μάλιστα μῆτε τοὺς εὐφρεῖς τῶν βραδυτέρων πλεονεκτήσειν μῆτε τοὺς ἐνηθληκότας τῶν ἀπειρῶν μῆτε τοὺς ψεύστας καὶ τολμηροὺς τῶν φιλαλήθων καὶ κατεσταλμένων τοῖς ἥθεσι, πάντας δ' ἐπ' ἴσης τεύξεσθαι τῶν δικαίων, ἱκανὸν χρόνον ἐκ τῶν νόμων λαμβανόντων τῶν μὲν ἀντιδίκων ἐξετάσαι τὰ παρ' ἀλλήλων, τῶν δὲ δικαστῶν συγκροῖναι τὰ παρ' ἀμφοτέρων.

77. Ἐπεὶ δὲ τῆς νομοθεσίας ἐμνήσθημεν, οὐκ ἀνοίκειον εἶναι τῆς ὑποκειμένης ἱστορίας νομίζομεν ἐκθέσθαι τῶν νόμων ὅσοι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις παλαιότητι διήνεγκαν ἢ παρηλλαγμένην τάξιν ἔσχον ἢ τὸ σύνολον ὠφέλειαν τοῖς φιλαναγνωστοῦσι δύνανται παρασχέσθαι.

αλλά πρέπει να του επιβληθεί μικρότερη ποινή. Στη συνέχεια, στα πλαίσια του νόμου ο κατηγορος έπρεπε να ανταπαντήσει γραπτά και πάλι να αντιτεθεί ο απολογούμενος. Αφού οι αντίδικοι παρέδιδαν δυο φορές γραπτά τα στοιχεία τους στους δικαστές, τότε μόνο οι «τριάντα» έπρεπε ν' ανταλλάξουν μεταξύ τους τη γνώμη τους και ο αρχιδικαστής να θέσει το άγαλμα της Αλήθειας υπέρ ενός των αντιδίκων.

76. Με τούτο τον τρόπο ασκείται η δικαιοσύνη στους Αιγυπτίους, που θεωρούν ότι η αγόρευση των συνηγόρων συσκοτίζει σε μεγάλο βαθμό την αλήθεια" διότι πράγματι η ρητορική τέχνη και η γοητεία της ηθοποιίας καθώς και τα δάκρυα εκείνων που κινδυνεύουν να τιμωρηθούν μπορεί να προτρέψουν πολλούς να παραβλέψουν την αυστηρότητα των νόμων και την ακρίβεια της αλήθειας" θεωρούσαν λοιπόν πως συχνά ακόμα και εξέχοντες δικαστές, είτε επειδή εξαπατήθηκαν ή επειδή ευχαριστήθηκαν είτε από αισθήματα οίκτου, παρασύρθηκαν από τη ρητορική ικανότητα των συνηγόρων ενώ υποχρεώνοντας τους αντιδίκους να καταθέτουν γραπτά τα αιτήματα τους πίστευαν πως θα είναι ακριβοδίκαια η κρίση τους, μιας και τα γεγονότα εμφανίζονταν γυμνά. Έτσι μήτε οι έξυπνοι θα πλεονεκτούσαν έναντι των πιο αργόστροφων μήτε οι εξασκημένοι έναντι των απείρων μήτε οι ψεύτες και τολμηροί απέναντι στους φιλαλήθεις και συνεσταλμένους, αλλά όλοι θα είχαν ίσες ευκαιρίες μπρος στη δικαιοσύνη, με το να διαθέτουν οι αντίδικοι από τον νόμο αρκετό χρόνο για να μελετήσει ο ένας τα επιχειρήματα του άλλου και οι δικαστές να συγκρίνουν τα στοιχεία και των δύο πλευρών.

77. Τώρα που μνημονεύσαμε τη νομοθεσία, δεν είναι παράταιρο σε τούτη την ιστορία να αναφέρω τους νόμους που είχαν οι Αιγύπτιοι από πολύ παλιά ή που έχουν αποκτήσει ιδιότυπη μορφή ή γενικά μπορούν να παράσχουν ωφέλεια

2 πρῶτον μὲν οὖν κατὰ τῶν ἐπιόρκων θάνατος ἦν παρ'
 αὐτοῖς τὸ πρόστιμον, ὥς δύο τὰ μέγιστα ποιούντων
 ἀνομήματα, θεοὺς τε ἀσεβούντων καὶ τὴν μεγίστην τῶν
 3 παρ' ἀνθρώποις πίστιν ἀνατρεπόντων. ἔπειτα εἴ τις ἐν
 ὁδῷ κατὰ τὴν χώραν ἰδὼν φονευόμενον ἄνθρωπον ἢ τὸ
 καθόλου βίαιόν τι πάσχοντα μὴ ῥύσαιτο δυνατός ὢν,
 θανάτῳ περιπεσεῖν ὥφειλεν· εἰ δὲ πρὸς ἀλήθειαν διὰ τὸ
 ἀδύνατον μὴ κατισχύσαι βοηθῆσαι, μηνῦσαι γε πάντως
 ὥφειλε τοὺς ληστὰς καὶ ἐπεξιέναι τὴν παρανομίαν· τὸν δὲ
 ταῦτα μὴ πράξαντα κατὰ τὸν νόμον ἔδει μαστιγοῦσθαι
 τεταγμένας πληγὰς καὶ πάσης εἶργεσθαι τροφῆς ἐπὶ
 4 τρεῖς ἡμέρας. οἱ δὲ ψευδῶς τινων κατηγορήσαντες
 ὥφειλον τοῦτο παθεῖν ὃ τοῖς συκοφαντηθεῖσιν ἐτέτακτο
 5 πρόστιμον, εἴπερ ἔτυχον καταδικασθέντες. προσετέτακτο
 δὲ καὶ πᾶσι τοῖς Αἰγυπτίοις ἀπογράφεσθαι πρὸς τοὺς
 ἄρχοντας ἀπὸ τίνων ἕκαστος πορίζεται τὸν βίον, καὶ τὸν
 ἐν τούτοις ψευδάμενον ἢ πόρον ἄδικον ἐπιτελοῦντα
 θανάτῳ περιπίπτειν ἦν ἀναγκαῖον. λέγεται δὲ τοῦτον
 τὸν νόμον ὑπὸ Σόλωνος παραβαλόντος εἰς Αἴγυπτον εἰς
 6 τὰς Ἀθήνας μετενεχθῆναι. εἰ δέ τις ἐκουσίως ἀποκτείνει
 τὸν ἐλεύθερον ἢ τὸν δοῦλον, ἀποθνήσκειν τοῦτον οἱ νόμοι
 προσέταττον, ἅμα μὲν βουλόμενοι μὴ ταῖς διαφοραῖς τῆς
 τύχης, ἀλλὰ ταῖς τῶν πράξεων ἐπιβολαῖς εἶργεσθαι
 πάντας ἀπὸ τῶν φανύων, ἅμα δὲ διὰ τῆς τῶν δούλων
 φροντίδος ἐθίζοντες τοὺς ἀνθρώπους πολὺ μᾶλλον εἰς
 7 τοὺς ἐλευθέρους μὴδὲν ὅλως ἐξαμαρτάνειν. καὶ κατὰ μὲν
 τῶν γονέων τῶν ἀποκτεινάντων τὰ τέκνα θάνατον μὲν
 οὐχ ὥρισαν, ἡμέρας δὲ τρεῖς καὶ νύκτας ἴσας συνεχῶς ἦν
 ἀναγκαῖον περιειληφότας τὸν νεκρὸν ὑπομένειν φυλακῆς
 παρεδρευούσης δημοσίας· οὐ γὰρ δίκαιον ὑπελήφθη τὸ
 τοῦ βίου στερίσκειν τοὺς τὸν βίον τοῖς παισὶ δεδοκότας,
 νουθετήσῃ δὲ μᾶλλον λύπην ἐχούσῃ καὶ μεταμέλειαν

στους φιλομαθείς. Πρώτ' απ' όλα λοιπόν, η τιμωρία που επέβαλλαν στους επίορκους ήταν ο θάνατος, γιατί και προς τους θεούς ασεβούσαν και κλόνιζαν τη μεγαλύτερη πίστη ανάμεσα στους ανθρώπους. Έπειτα, αν σε κάποιο δρόμο της χώρας έβλεπε κάποιος άνθρωπο να φονεύεται ή γενικά να υφίσταται βία και δεν τον βοηθούσε, εφόσον ήταν σε θέση να το κάνει, η τιμωρία του ήταν θάνατος" σε περίπτωση που αδυνατούσε να βοηθήσει, ήταν υποχρεωμένος να καταγγείλει τους ληστές και να βοηθήσει να παταχτεί η παρανομία" όποιος δεν το έκανε έπρεπε σύμφωνα με τον νόμο να μαστιγωθεί με συγκεκριμένο αριθμό χτυπημάτων και να μείνει τρεις μέρες χωρίς τροφή. Όσοι κατηγορούσαν άλλους ψευδώς έπρεπε να υποστούν οι ίδιοι την ποινή που θα επιβαλλόταν στους συκοφαντημένους αν καταδικάζονταν. Ήταν υποχρεωμένοι όλοι οι Αιγύπτιοι να δηλώνουν σε απογραφή προς τους άρχοντες τις πηγές του βιοπορισμού τους, και όποιος πιανόταν να λέει ψέματα ή να έχει παράνομα εισοδήματα ήταν αναγκαίο να του επιβάλουν την ποινή του θανάτου. Λέγεται μάλιστα πως τούτο τον νόμο τον πήρε ο Σόλων, όταν είχε πάει στην Αίγυπτο, και τον έφερε στην Αθήνα. Αν κάποιος σκότωνε με πρόθεση ελεύθερο ή δούλο, οι νόμοι πρόσταζαν να θανατωθεί, στοχεύοντας ταυτόχρονα στο να αποτρέψουν τον καθένα από τα κακουργήματα, όχι μόνο ένεκα των διαφορών της τύχης αλλά και λόγω των αρχών που πρέπει να διέπουν τις πράξεις του, και στο να τον συνηθίζουν να φροντίζει τους δούλους και πολύ περισσότερο να μην διαπράττει αδικήματα εναντίον των ελευθέρων. Για τους γονείς που σκότωσαν τα παιδιά τους δεν όρισαν θανατική ποινή, αλλά τους υποχρέωναν επί τρία μερόνυχτα να κρατάνε το νεκρό στα χέρια ενώ τους επιτηρούσε δημόσιος φρουρός" διότι δεν θεωρούνταν δίκαιο να στερούν τον βίο από εκείνους που έδωσαν ζωή στα παιδιά, αλλά με τη νουθεσία μέσω της λύπης και της μεταμέλειας να τους αποτρέπουν

- 8 ἀποτρέπειν τῶν τοιούτων ἐγχειρημάτων· κατὰ δὲ τῶν τέκνων τῶν γονεῖς φονευσάντων τιμωρίαν ἐξηλλαγμένην ἔθηκαν· ἔδει γὰρ τοὺς καταδικασθέντας ἐπὶ τούτοις καλὰμοις ὀξέσι δακτυλιαῖα μέρη τοῦ σώματος κατατμηθέντας ἐπ' ἀκάνθαις κατακάεσθαι ζῶντας· μέγιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀδικημάτων κρίνοντες τὸ βιαίως τὸ ζῆν
- 9 ἀφαιρεῖσθαι τῶν τὴν ζωὴν αὐτοῖς δεδωκότων. τῶν δὲ γυναικῶν τῶν καταδικασθεισῶν θανάτῳ τὰς ἐγκύους μὴ θανατοῦσθαι πρὶν ἢν τέκωσι. καὶ τοῦτο τὸ νόμιμον πολλοὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων κατέδειξαν, ἡγούμενοι παντελῶς ἄδικον εἶναι τὸ μηδὲν ἀδικῆσαν τῷ ἀδικήσαντι τῆς αὐτῆς μετέχειν τιμωρίας, καὶ παρανομήματος ἑνὸς γενομένου παρὰ δυοῖν λαμβάνειν τὸ πρόστιμον, πρὸς δὲ τούτοις κατὰ προαίρεσιν πονηρὰν συντελεσθέντος τοῦ ἀδικήματος τὸ μηδεμίαν πῶ σύνεσιν ἔχον ὑπὸ τὴν ὁμοίαν ἄγειν κόλασιν, τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ὅτι ταῖς κνούσαις ἰδίᾳ τῆς αἰτίας ἐπενηνεγμένης οὐδαμῶς προσήκει τὸ κοινὸν πατρὸς καὶ μητρὸς τέκνον ἀναιρεῖσθαι· ἐπ' ἴσης γὰρ ἂν τις φανύλους διαλάβοι κριτὰς τοὺς τε τὸν
- 11 ἔνοχον τῷ φόνῳ σώζοντας καὶ τοὺς τὸ μηδὲν ὅλως ἀδικῆσαν συναναιροῦντας. τῶν μὲν οὖν φονικῶν νόμων οἱ μάλιστα δοκοῦντες ἐπιτετεῦχθαι τοιοῦτοί τινες ἦσαν.

78. Τῶν δ' ἄλλων ὁ μὲν περὶ τῶν πολέμων κείμενος κατὰ τῶν τὴν τάξιν λιπόντων ἢ τὸ παραγγελλέν ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων μὴ ποιούντων ἔταπτε πρόστιμον οὐ θάνατον,
- 2 ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ἀτιμίαν· εἰ δ' ὕστερον ταῖς ἀνδραγαθίαις ὑπερβάλοιτο τὰς ἀτιμίας, εἰς τὴν προϋπάρξασαν παρρησιάν ἀποκαθίστα, ἅμα μὲν τοῦ νομοθέτου δεινότεραν τιμωρίαν ποιοῦντος τὴν ἀτιμίαν ἢ τὸν θάνατον, ἵνα τὸ μέγιστον τῶν κακῶν ἐθίσῃ πάντας κρίνειν τὴν αἰσχύνην,

από τέτοιες ενέργειες. Εναντίον των παιδιών όμως που σκότωσαν γονείς θέσπισαν ιδιαίτερη τιμωρία" από το σώμα των καταδικασμένων για τέτοιο έγκλημα έπρεπε να κοπούν με μυτερά καλάμια κομμάτια από το σώμα τους μεγέθους ενός δαχτύλου ενώ στη συνέχεια τους έβαζαν πάνω σε αγκάθια και τους έκαιγαν ζωντανούς" γιατί έκριναν πως το μεγαλύτερο αδίκημα που μπορεί να κάνει άνθρωπος είναι να αφαιρέσει βίαια τη ζωή από αυτόν που του την έδωσε. Από τις γυναίκες που καταδικάζονταν σε θάνατο οι έγκυες δεν θανατώνονταν πριν γεννήσουν. Τούτος ο νόμος ίσχυε και σε πολλές ελληνικές πόλεις, γιατί θεωρούσαν πως είναι εντελώς άδικο ένα πλάσμα αθώο να πληρώνει το ίδιο με το ένοχο κι ενώ ένας είχε παρανομήσει να την πληρώνουν δυο, επιπλέον δεν είναι δίκαιο, όταν το αδίκημα έγινε από πρόθεση, το έμβρυο που δεν έχει δυνατότητα για πρόθεση να τιμωρείται με την ίδια ποινή, και το κυριότερο όλων, η ενοχή αφορά αποκλειστικά στην έγκυο και δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να θανατώνεται το τέκνο που είναι κοινό της μάνας και του πατέρα" γιατί θα μπορούσε να θεωρηθεί εξίσου κακός ο δικαστής που αθώνει τους εκτελεστές ενός φόνου μ' εκείνον που θανατώνει μαζί με τους ενόχους ανθρώπους εντελώς αθώους. Από τους νόμους τους σχετικούς με φόνους, τούτοι ήταν οι πιο πετυχημένοι.

78. Από τους υπόλοιπους, σύμφωνα με τη νομοθεσία για τις πολεμικές υποθέσεις, για τους λιποτάκτες ή εκείνους που παράκουαν τις διαταγές των αξιωματικών η ποινή ήταν όχι θάνατος αλλά η έσχατη ατίμωση" αν αργότερα με τις ανδραγαθίες τους ξεπερνούσαν την ατίμωση, τους αποκαθιστούσαν στην πρότερη κατάσταση της ελευθερίας του λόγου²⁶. Ο νομοθέτης έκανε την ατίμωση μεγαλύτερη τιμωρία από τον θάνατο, ώστε να συνηθίσει τους πάντες να θεωρούν ως μέγιστο κακό την καταισχύνη, ενώ ταυτόχρονα έκρινε πως

ἅμα δὲ τοὺς μὲν θανατωθέντας ἡγεῖτο μὴδὲν ὠφελήσεν
 τὸν κοινὸν βίον, τοὺς δὲ ἀτιμωθέντας ἀγαθῶν πολλῶν
 3 αἰτίους ἔσσεσθαι διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς παρρησίας. καὶ
 τῶν μὲν τὰ ἀπόρρητα τοῖς πολεμίοις ἀπαγγειλάντων
 ἐπέταττεν ὁ νόμος ἐκτέμνεσθαι τὴν γλῶτταν, τῶν δὲ τὸ
 νόμισμα παρακοπτόντων ἢ μέτρα καὶ σταθμὰ παρα-
 ποιούντων ἢ παραγλυφόντων τὰς σφραγίδας, ἔτι δὲ τῶν
 γραμματέων τῶν ψευδεῖς χρηματισμοὺς γραφόντων ἢ
 ἀφαιρούντων τι τῶν ἐγγεγραμμένων, καὶ τῶν τὰς ψευ-
 δεῖς συγγραφὰς ἐπιφερόντων, ἀμφοτέρως ἐκέλευσεν ἀπο-
 κόπτεσθαι τὰς χεῖρας, ὅπως οἷς ἕκαστος μέρεσι τοῦ
 σώματος παρενόμησεν, εἰς ταῦτα κολαζόμενος αὐτὸς
 μὲν μέχρι τελευτῆς ἀνίατον ἔχη τὴν συμφορὰν, τοὺς δ'
 ἄλλους διὰ τῆς ἰδίας τιμωρίας νουθετῶν ἀποτρέπῃ τῶν
 4 ὁμοίων τι πράττειν. πικροὶ δὲ καὶ περὶ τῶν γυναικῶν
 νόμοι παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχον. τοῦ μὲν γὰρ βιασαμένου
 γυναῖκα ἐλευθέραν προσέταξαν ἀποκόπτεσθαι τὰ αἰ-
 δοῖα, νομίσαντες τὸν τοιοῦτον μιᾷ πράξει παρανόμῳ
 τρία τὰ μέγιστα τῶν κακῶν ἐνηργηκέναι, τὴν ὕβριν καὶ
 5 τὴν φθορὰν καὶ τὴν τῶν τέκνων σύγχυσιν· εἰ δέ τις
 πείσας μοιχεύσαι, τὸν μὲν ἄνδρα ῥάβδοις χιλίας πληγὰς
 λαμβάνειν ἐκέλευον, τῆς δὲ γυναικὸς τὴν ῥῖνα κολοβοῦ-
 σθαι, ὑπολαμβάνοντες δεῖν τῆς πρὸς ἀσυχγώρητον ἀκρα-
 σίαν καλλωπιζομένης ἀφαιρεθῆναι τὰ μάλιστα κοσμοῦν-
 τα τὴν εὐπρέπειαν.

79. Τοὺς δὲ περὶ τῶν συμβολαίων νόμους Βοκχόρι-
 δος εἶναί φασι. προστάττουσι δὲ τοὺς μὲν ἀσύγγραφα
 δανεισαμένους, ἂν μὴ φάσκωσιν ὀφείλειν, ὁμόσαντας
 ἀπολύεσθαι τοῦ δανείου, πρῶτον μὲν ὅπως ἐν μεγάλῳ
 2 τιθέμενοι τοὺς ὅρκους δεισιδαιμονῶσι· προδήλου γὰρ
 ὄντος ὅτι τῷ πολλάκις ὁμόσαντι συμβήσεται τὴν πίστιν

εκείνοι που θανατώνονται δεν θα ωφεληθούν σε τίποτα την κοινωνία, ενώ οι ατιμασμένοι θα γίνουν αίτιοι πολλών αγαθών στην προσπάθεια τους να αποκατασταθούν. Επίσης, σε όσους έδιναν απόρρητα στοιχεία στους εχθρούς ο νόμος επέβαλλε να τους κόβεται η γλώσσα, ενώ σε όσους παραχάραζαν το νόμισμα ή παραποιούσαν τα μέτρα και τα σταθμά ή κατασκεύαζαν πλαστές σφραγίδες, στους γραμματείς επίσης που παραποιούσαν τα πρακτικά με ψεύτικες προσθήκες ή αφαιρέσεις, καθώς και σε όσους πλαστογραφούσαν έγγραφα, όριζε να τους κοπούν και τα δυο χέρια, ώστε στερούμενοι τα μέρη του σώματος με τα οποία παρανόμησαν, η τιμωρία τούτων ακριβώς των μερών να τους μένει αγιάτρευτη συμφορά μέχρι τον θάνατο τους και ταυτόχρονα να νοθεύει τους άλλους με την τιμωρία τους και να τους αποτρέπει από παρόμοιες πράξεις. Αυστηροί ήταν και οι νόμοι που είχαν σχετικά με τις γυναίκες. Όποιος βίαζε ελεύθερη γυναίκα πρόσταξαν να του κοπούν τα γεννητικά όργανα, θεωρώντας πως με μια παράνομη πράξη ο δράστης επιτελούσε τρία μέγιστα εγκλήματα, την ύβρη, τη φθορά και τη σύγχυση στο θέμα των απογόνων αν πάλι κάποιος την έπειθε να μοιχευτούν, ο άνδρας τιμωρούνταν με χίλιους ραβδισμούς και η γυναίκα με κόψιμο της μύτης, θεωρώντας ότι η γυναίκα που καλλωπίζεται για να εκτραπεί σε ασυγχώρητες απολαύσεις, έπρεπε να στερηθεί αυτό ακριβώς που τονίζει περισσότερο απ' όλα την ομορφιά.

79. Οι νόμοι που έχουν για τα συμβόλαια αποδίδονται στον Βόκχορι. Όσοι δανείστηκαν χωρίς γραπτή συμφωνία, αν ισχυριστούν ότι δεν χρωστάνε, απαλλάσσονται του δανείου, εφόσον ορκιστούν, κι αυτό το κάνουν κυρίως για να έχουν σε μεγάλο σεβασμό τους όρκους και να σέβονται τα θεία" διότι είναι φανερό πως με το να ορκίζεται κάποιος πολλές φορές καταλήγει να χάσει την εμπιστοσύνη των άλ-

ἀποβαλεῖν, ἵνα τῆς εὐχρηστίας μὴ στερηθῇ, περὶ πλεί-
 στου πᾶς τις ἄξει τὸ μὴ καταντᾶν ἐπὶ τὸν ὄρκον· ἔπειθ' ὕπελάμβανεν ὁ νομοθέτης τὴν ὅλην πίστιν ἐν τῇ καλοκά-
 γαθίᾳ ποιήσας προτρέψεσθαι πάντας σπονδαίους εἶναι
 τοῖς ἡθεσιν, ἵνα μὴ πίστεως ἀνάξιοι διαβληθῶσι· πρὸς δὲ
 τούτοις ἄδικον ἔκρινεν εἶναι τοὺς χωρὶς ὄρκου πιστευ-
 θέντας περὶ τῶν αὐτῶν συμβολαίων ὁμόσαντας μὴ
 τυγχάνειν πίστεως. τοὺς δὲ μετὰ συγγραφῆς δανείσαν-
 τας ἐκώλυε διὰ τοῦ τόκου τὸ κεφάλαιον πλέον ποιεῖν ἢ
 3 διπλάσιον. τῶν δὲ ὀφειλόντων τὴν ἔκπραξιν τῶν δανείων
 ἐκ τῆς οὐσίας μόνον ἐποιήσατο, τὸ δὲ σῶμα κατ' οὐδένα
 τρόπον εἶασεν ὑπάρχειν ἀγώγιμον, ἡγούμενος δεῖν εἶναι
 τὰς μὲν κτήσεις τῶν ἐργασαμένων ἢ παρὰ κυρίου τινὸς ἐν
 δωρεαῖς λαβόντων, τὰ δὲ σώματα τῶν πόλεων, ἵνα τὰς
 καθηκούσας λειτουργίας ἔχωσιν αἱ πόλεις καὶ κατὰ
 πόλεμον καὶ κατ' εἰρήνην· ἄτοπον γὰρ τὸ στρατιώτην
 εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος προϊόντα κίνδυνον, εἰ τύχοι,
 πρὸς δάνειον ὑπὸ τοῦ πιστεύσαντος ἀπάγεσθαι, καὶ τῆς
 τῶν ἰδιωτῶν πλεονεξίας ἔνεκα κινδυνεύειν τὴν κοινὴν
 4 ἀπάντων σωτηρίαν. δοκεῖ δὲ καὶ τοῦτον τὸν νόμον ὁ
 Σόλων εἰς τὰς Ἀθήνας μετενεγκεῖν, ὃν ὠνόμασε σει-
 σάχθειαν, ἀπολύσας τοὺς πολίτας ἅπαντας τῶν ἐπὶ τοῖς
 σώμασι πεπιστευμένων δανείων. μέμφονται δέ τινες οὐκ
 ἀλόγως τοῖς πλείστοις τῶν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι νομοθε-
 τῶν, οἵτινες ὅπλα μὲν καὶ ἄροτρον καὶ ἄλλα τῶν
 ἀναγκαιοτάτων ἐκώλυσαν ἐνέχυρα λαμβάνεσθαι πρὸς
 δάνειον, τοὺς δὲ τούτοις χρησομένους συνεχώρησαν
 ἀγωγίμους εἶναι.

80. Ὑπῆρχε δὲ καὶ περὶ τῶν κλεπτῶν νόμος παρ'
 Αἰγυπτίοις ἰδιώτατος. ἐκέλευε γὰρ τοὺς μὲν βουλομένους
 ἔχειν ταύτην τὴν ἐργασίαν ἀπογράφεσθαι πρὸς τὸν
 ἀρχίφωρα, καὶ τὸ κλαπὲν ὁμολόγως ἀναφέρειν παραχρη-

λων, έτσι για να μην χάσει την καλή του πίστη, ο καθένας επιδιώκει να αποφεύγει τέτοιους όρκους" έπειτα, ο νομοθέτης στηρίζοντας την εμπιστοσύνη αποκλειστικά στην εντιμότητα προτρέπει τους ανθρώπους να έχουν καλό χαρακτήρα, ώστε να μην κατηγορηθούν ως αναξιόπιστοι· επιπλέον, έκρινε πως είναι άδικο όσοι γίνονται πιστευτοί χωρίς όρκο να μην γίνονται πιστευτοί όταν ορκίζονται για το ίδιο πράγμα. Όσους δάνειζαν με γραπτή απόδειξη, τους απαγόρευε να συγκεντρώνουν με τον τόκο περισσότερο από το διπλάσιο του αρχικού κεφαλαίου τους. Οι οφειλότες ξεπλήρωναν το δάνειο μόνο από την περιουσία τους και με κανένα τρόπο δεν επιτρεπόταν να επιβληθεί οποιαδήποτε δουλεία στον ίδιο τον άνθρωπο, κρίνοντας πως οι περιουσίες ανήκουν σ' εκείνους που τις δούλεψαν ή τις πήραν από κάποιον άλλον ως δωρεά, ενώ οι ίδιοι οι άνθρωποι ανήκουν στις πόλεις, τόσο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης, για να έχουν οι πόλεις τις απαραίτητες υπηρεσίες· γιατί είναι άτοπο να σέρνει τον στρατιώτη που θα κινδυνεύσει, αν χρειαστεί, για την πατρίδα του ο δανειστής του στις φυλακές και από την πλεονεξία των ιδιωτών να κινδυνεύει η σωτηρία όλων. Θεωρείται πως κι ετούτο τον νόμο έφερε στην Αθήνα ο Σόλων και τον ονόμασε σειςάχθεια²⁷, απελευθερώνοντας τους πολίτες που είχαν δανειστεί με ενέχυρο το σώμα τους. Μερικοί κατηγορούν, όχι χωρίς λόγο, τους περισσότερους Έλληνες νομοθέτες που δεν επιτρέπουν να δίδονται ως ενέχυρα προς δανεισμό όπλα, άροτρο και άλλα απολύτως αναγκαία πράγματα, ενώ επιτρέπουν να υπόκεινται σε κράτηση εκείνοι που τα χρησιμοποιούν.

80. Τπήρχε επίσης στους Αιγυπτίους ένας πολύ ιδιαίτερος νόμος για τους κλέφτες. Όσους επιθυμούσαν ν' ακολουθήσουν αυτό το επάγγελμα τους υποχρέωνε να δηλώσουν τ' όνομα τους στον Αρχικλέφτη και ό,τι έκλεβαν να του το

- μα πρὸς ἐκεῖνον, τοὺς δὲ ἀπολέσαντας παραπλησίως ἀπογράφειν αὐτῷ καθ' ἕκαστον τῶν ἀπολωλότων, προστιθέντας τὸν τε τόπον καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀπώλεσεν. τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ πάντων ἐτοίμως εὑρισκομένων, ἔδει τὸν ἀπολέσαντα τὸ τέταρτον μέρος τῆς ἀξίας δόντα κτήσασθαι τὰ ἐάντοῦ μόνα. ἀδυνάτου γὰρ ὄντος τοῦ πάντας ἀποστῆσαι τῆς κλοπῆς εὔρε πόρον ὁ νομοθέτης δι' οὗ πᾶν τὸ ἀπολούμενον σωθήσεται μικρῶν διδομένων λύτρων.
- 3 Γαμοῦσι δὲ παρ' Αἰγυπτίοις οἱ μὲν ἱερεῖς μίαν, τῶν δ' ἄλλων ὅσας ἂν ἕκαστος προαιρῇται· καὶ τὰ γεννώμενα πάντα τρέφουσιν ἐξ ἀνάγκης ἕνεκα τῆς πολυανθρωπίας, ὥς ταύτης μέγιστα συμβαλλομένης πρὸς εὐδαιμονίαν χώρας τε καὶ πόλεων, νόθον δ' οὐδένα τῶν γεννηθέντων νομίζουσιν, οὐδ' ἂν ἐξ ἀργυρωνήτου μητρὸς γεννηθῇ.
- 4 καθόλου γὰρ ὑπειλήφασιν τὸν πατέρα μόνον αἴτιον εἶναι τῆς γενέσεως, τὴν δὲ μητέρα τροφήν καὶ χώραν [μόνον] παρέχεσθαι τῷ βρέφει, καὶ τῶν δένδρων ἄρρενα μὲν καλοῦσι τὰ καρποφόρα, θήλεα δὲ τὰ μὴ φέροντα τοὺς
- 5 καρπούς, ἐναντίως τοῖς Ἑλλήσι. τρέφουσι δὲ τὰ παῖδιά μετὰ τιнос εὐχερείας ἀδαπάνου καὶ παντελῶς ἀπίστου· ἐφήματα γὰρ αὐτοῖς χορηγοῦσιν ἕκ τιнос εὐτελείας ἐτοίμης γινόμενα, καὶ τῶν ἐκ τῆς βύβλου πυθμένων τοὺς δυναμένους εἰς τὸ πῦρ ἐγκρύβεσθαι, καὶ τῶν ῥιζῶν καὶ τῶν καυλῶν τῶν ἐλείων τὰ μὲν ὠμά, τὰ δ' ἔφροντες,
- 6 τὰ δ' ὀπτῶντες, διδόασιν. ἀνυποδήτων δὲ καὶ γυμνῶν τῶν πλείστων τρεφομένων διὰ τὴν εὐκρασίαν τῶν τόπων, τὴν πᾶσαν δαπάνην οἱ γονεῖς, ἄχρι ἂν εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ τὸ τέκνον, οὐ πλείω ποιοῦσι δραχμῶν εἴκοσι. δι' ἧς αἰτίας μάλιστα τὴν Αἰγυπτον συμβαίνει πολυανθρωπία διαφέρειν, καὶ διὰ τοῦτο πλείστας ἔχει μεγάλων ἔργων κατασκευάς.

81. Παιδεύουσι δὲ τοὺς υἱοὺς οἱ μὲν ἱερεῖς γράμματα διττά, τὰ τε ἱερὰ καλούμενα καὶ τὰ κοινοτέραν ἔχοντα

αναφέρουν, εκείνοι, τώρα που είχαν χάσει κάτι έπρεπε με τον ίδιο τρόπο να του υποβάλουν γραπτά τι έχασαν, προσθέτοντας τόπο, ημέρα και ώρα που το έχασαν. Με τούτο τον τρόπο βρίσκονταν τα πάντα αμέσως, ενώ εκείνος που είχε χάσει έπρεπε να δώσει το ένα τέταρτο της αξίας τους για να κρατήσει τα πράγματα του. Έτσι, επειδή ήταν αδύνατο να κρατήσει τους ανθρώπους μακριά από την κλεψιά, βρήκε τρόπο ο νομοθέτης να γλιτώνουν τα χαμένα έναντι μικρών λύτρων.

Στους Αιγυπτίους οι ιερείς παίρνουν μια μόνο γυναίκα ενώ οι υπόλοιποι όσες θέλει ο καθένας· είναι υποχρεωμένοι να αναθρέψουν όλα τους τα παιδιά για να έχουν πολυανθρωπία, επειδή αυτή κυρίως συμβάλλει στην ευδαιμονία της χώρας και των πόλεων, δεν θεωρούν επίσης κανένα παιδί που γεννιέται νόθο, ακόμη κι αν έχει γεννηθεί από δούλη' γενικά, θεωρούν τον πατέρα αποκλειστικό γεννήτορα ενώ η μητέρα παρέχει στο παιδί τροφή μόνο και χώρο, και αποκαλούν αρσενικά τα καρποφόρα δέντρα ενώ όσα δεν δίνουν καρπούς θηλυκά, αντίθετα από τους Έλληνες. Τα παιδιά τα τρέφουν με τρόπο εντελώς αδάπανο και απίστευτο" τους μαγειρεύουν οτιδήποτε εύκολο και φτηνό βρουν και τα κοτσάνια από το φυτό της βύβλου που μπορούν να ψηθούν στη φωτιά, τους δίνουν επίσης ρίζες και βλαστούς από τα φυτά των ελών, άλλα ωμά και άλλα ψημένα. Τα περισσότερα είναι ξυπόλυτα και γυμνά και μεγαλώνουν χάρη στο εύκρατο κλίμα της χώρας, ενώ η όλη δαπάνη στην οποία υποβάλλονται οι γονείς, μέχρι να ενηλικιωθεί το παιδί, δεν ξεπερνάει τις είκοσι δραχμές. Για τούτες κυρίως τις αιτίες ξεχωρίζει η Αίγυπτος για τον μεγάλο πληθυσμό της και γι' αυτό έχει τόσο μεγάλο αριθμό μνημείων.

81. Οι ιερείς μαθαίνουν στα παιδιά τους δυο ειδών γράμματα, τα λεγόμενα ιερά και τα άλλα που μαθαίνουν οι

τὴν μάθησιν. γεωμετρίαν δὲ καὶ τὴν ἀριθμητικὴν ἐπὶ
 2 πλεόν ἐκπονοῦσιν. ὁ μὲν γὰρ ποταμὸς κατ' ἐνιαυτὸν
 ποικίλως μετασχηματίζων τὴν χώραν πολλὰς καὶ παν-
 τοίας ἀμφισβητήσεις ποιεῖ περὶ τῶν ὄρων τοῖς γειτνιῶσι,
 ταύτας δ' οὐ ῥᾶδιον ἀκριβῶς ἐξελέγξαι μὴ γεωμέτρον
 3 τὴν ἀλήθειαν ἐκ τῆς ἐμπειρίας μεθοδεύσαντος. ἡ δ'
 ἀριθμητικὴ πρὸς τε τὰς κατὰ τὸν βίον οἰκονομίας αὐτοῖς
 χρησιμεύει καὶ πρὸς τὰ γεωμετρίας θεωρήματα, πρὸς δὲ
 4 τούτοις οὐκ ὀλίγα συμβάλλεται καὶ τοῖς τὰ περὶ τὴν
 ἀστρολογίαν ἐκπονοῦσιν. ἐπιμελοῦς γὰρ, εἰ καὶ παρὰ
 τισιν ἄλλοις, καὶ παρ' Αἰγυπτίοις παρατηρήσεως τυγχά-
 νουσιν αἱ τῶν ἀστρον τάξεις τε καὶ κινήσεις· καὶ τὰς μὲν
 περὶ ἐκάστων ἀναγραφὰς ἐξ ἐτῶν ἀπίστων τῷ πλήθει
 φυλάττουσιν, ἐκ παλαιῶν χρόνων ἐξηλωμένης παρ'
 αὐτοῖς τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς, τὰς δὲ τῶν πλανήτων
 ἀστέρων κινήσεις καὶ περιόδους καὶ στηριγμούς, ἔτι δὲ
 τὰς ἐκάστων δυνάμεις πρὸς τὰς τῶν ζώων γενέσεις, τίνων
 εἰσὶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἀπεργαστικάι, φιλοτιμώτατα
 5 παρατετηρήκασιν. καὶ πολλάκις μὲν τοῖς ἀνθρώποις τῶν
 αὐτοῖς μελλόντων ἀπαντήσεσθαι κατὰ τὸν βίον προλέ-
 γοντες ἐπιτυγχάνουσιν, οὐκ ὀλιγάκις δὲ καρπῶν φθορὰς
 ἢ τούναντίον πολυκαρπίας, ἔτι δὲ νόσους κοινὰς ἀνθρώ-
 ποις ἢ βοσκήμασιν ἐσομένας προσημαίνουσι, σεισμους τε
 καὶ κατακλυσμούς καὶ κομητῶν ἀστέρων ἐπιτολὰς καὶ
 πάντα τὰ τοῖς πολλοῖς ἀδύνατον ἔχειν δοκοῦντα τὴν
 ἐπίγνωσιν, ἐκ πολλοῦ χρόνου παρατηρήσεως γεγενημέ-
 6 νης, προγινώσκουσι. φασὶ δὲ καὶ τοὺς ἐν Βαβυλῶνι
 Χαλδαίους, ἀποίκους Αἰγυπτίων ὄντας, τὴν δόξαν ἔχειν
 τὴν περὶ τῆς ἀστρολογίας παρὰ τῶν ἱερέων μαθόντας τῶν
 7 Αἰγυπτίων. τὸ δ' ἄλλο πλῆθος τῶν Αἰγυπτίων ἐκ παίδων
 μανθάνει παρὰ τῶν πατέρων ἢ συγγενῶν τὰς περὶ
 ἕκαστον βίον ἐπιτηδεύσεις, καθάπερ προειρηκάμεν.
 γράμματα δ' ἐπ' ὀλίγον διδάσκουσιν οὐχ ἅπαντες, ἀλλ'

περισσότεροι.²⁸ Σπουδάζουν επιπλέον γεωμετρία και αριθμητική. Επειδή ο ποταμός κάθε χρόνο μεταβάλλει τη χώρα με ποικίλους τρόπους, απ' αυτό δημιουργούνται πολλές και κάθε είδους διαφωνίες ως προς τα σύνορα των γειτονικών χωραφιών, κι αυτές δεν είναι εύκολο να κριθούν ακριβώς, αν δεν είσαι γεωμέτρης για να εξακριβώσεις την αλήθεια εφαρμόζοντας την επιστήμη στην πράξη. Η αριθμητική πάλι τους είναι χρήσιμη τόσο στις οικονομικές υποθέσεις της καθημερινής ζωής όσο και στα θεωρήματα της γεωμετρίας, επιπλέον βοηθάει ουκ ολίγο τους μελετητές της αστρονομίας. Γιατί, όπως σε άλλους λαούς έτσι και στους Αιγυπτίους, η διάταξη των αστερών και η κίνηση τους αποτελεί αντικείμενο προσεκτικής παρατήρησης· εδώ και τεράστιο αριθμό ετών, κρατάνε τις μετρήσεις που αφορούν στον καθένα, γιατί από τα αρχαία χρόνια μελετούσαν με ζήλο τούτα τα θέματα, και έχουν παρατηρήσει με μεγάλη προσοχή τις κινήσεις των πλανητών, τις περιόδους και τις τροπές τους, καθώς και την επίδραση του καθενός στη γέννηση των ζώων και ποια καλά ή ποια κακά προκαλούν. Πολλές φορές προλέγουν με επιτυχία όσα μέλλουν να συμβούν στη ζωή των ανθρώπων και δεν είναι λίγες οι φορές που προβλέπουν την καταστροφή των καλλιιεργειών ή αντίθετα την περίσσεια των καρπών, καθώς επίσης και αρρώστιες που πρόκειται να πέσουν σε ανθρώπους και ζώα, σεισμούς και κατακλυσμούς, εμφανίσεις κομητών, και όλα όσα οι πολλοί θεωρούν αδύνατο να επισημανθούν εκείνοι τα προβλέπουν, επειδή οι παρατηρήσεις τους γίνονται επί πολλά χρόνια. Λένε επίσης πως οι Χαλδαίοι της Βαβυλωνίας, όντας άποικοι των Αιγυπτίων, απέκτησαν τη φήμη που έχουν, επειδή έμαθαν την αστρολογία από τους Αιγυπτίους ιερείς. Το υπόλοιπο πλήθος των Αιγυπτίων από παιδιά μαθαίνουν, από τους πατέρες ή τους συγγενείς τους, τη δουλειά που θα κάνουν στη ζωή τους, όπως είπαμε ήδη· γράμματα μαθαίνουν λίγα και όχι

οἱ τὰς τέχνας μεταχειριζόμενοι μάλιστα. παλαιότεραν δὲ καὶ μουσικὴν οὐ νόμιμόν ἐστι παρ' αὐτοῖς μαθάνειν· ὑπολαμβάνουσι γὰρ ἐκ μὲν τῶν καθ' ἡμέραν ἐν τῇ παλαιστρᾷ γυμνασίων τοὺς νέους οὐχ ὑγίειαν ἔξειν, ἀλλὰ ῥώμην ὀλιγοχρόνιον καὶ παντελῶς ἐπικίνδυνον, τὴν δὲ μουσικὴν νομίζουσιν οὐ μόνον ἄχρηστον ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ βλαβεράν, ὥς [ἂν] ἐκθελύνουσιν τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχάς.

82. Τὰς δὲ νόσους προκαταλαμβάνόμενοι θεραπεύουσι τὰ σώματα κλυσμοῖς καὶ νηστείαις καὶ ἐμέτοις, ἐνίοτε μὲν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἐνίοτε δὲ τρεῖς ἢ τέτταρας
2. ἡμέρας διαλείποντες. φασὶ γὰρ πάσης τροφῆς ἀναδοθείσης τὸ πλέον εἶναι περιττόν, ἀφ' οὗ γεννᾶσθαι τὰς νόσους· ὥστε τὴν προειρημένην θεραπείαν ἀναιροῦσαν τὰς ἀρχὰς τῆς νόσου μάλιστ' ἂν παρασκευάσαι τὴν
3. ὑγίειαν. κατὰ δὲ τὰς στρατείας καὶ τὰς ἐπὶ τῆς χώρας ἐκδημίας θεραπεύονται πάντες οὐδένα μισθὸν ἰδίᾳ δίδόντες· οἱ γὰρ ἰατροὶ τὰς μὲν τροφὰς ἐκ τοῦ κοινοῦ λαμβάνουσι, τὰς δὲ θεραπείας προσάγουσι κατὰ νόμον ἔγγραφον, ὑπὸ πολλῶν καὶ δεδοξασμένων ἰατρῶν ἀρχαίων συγγεγραμμένον. καὶ τοῖς ἐκ τῆς ἱερᾶς βίβλου νόμοις ἀναγινωσκομένοις ἀκολουθήσαντες ἀδυνατήσωσι σῶσαι τὸν κάμνοντα, ἀθῶοι παντὸς ἐγκλήματος ἀπολύονται, ἐὰν δέ τι παρὰ τὰ γεγραμμένα ποιήσωσι, θανάτου κρίσιν ὑπομένουσιν, ἡγουμένου τοῦ νομοθέτου τῆς ἐκ πολλῶν χρόνων παρατετηρημένης θεραπείας καὶ συντεταγμένης ὑπὸ τῶν ἀρίστων τεχνιτῶν ὀλίγους ἂν γενέσθαι συνευτέρους.

83. Περὶ δὲ τῶν ἀφιερωμένων ζώων κατ' Αἰγύπτου εἰκότως φαίνεται πολλοῖς παράδοξον τὸ γινόμενον καὶ ζητήσεως ἄξιον. σέβονται γὰρ ἔνια τῶν ζώων Αἰγύπτιοι καθ' ὑπερβολὴν οὐ ζῶντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσαντα, οἷον αἰλούρους καὶ τοὺς ἰχνεύμονας καὶ κύνας, ἔτι δ' ἰέρακας καὶ τὰς καλουμένας παρ' αὐτοῖς ἱβεις, πρὸς δὲ

όλοι. αλλά κυρίως εκείνοι που ασχολούνται με τις τέχνες. Πάλη και μουσική δεν συνηθίζουν να μαθαίνουν γιατί θεωρούν ότι από τα καθημερινά γυμνάσια στην παλαίστρα οι νέοι δεν θα αποκτήσουν υγεία αλλά δύναμη, που είναι λιγόχρονη και εντελώς επικίνδυνη, όσο για τη μουσική θεωρούν πως όχι μόνο είναι άχρηστη αλλά και βλαβερή, επειδή προκαλεί θηλυπρέπεια στις ψυχές των ακροατών.

82. Για να προλάβουν τις αρρώστιες περιποιούνται το σώμα τους με κλύσματα, νηστείες και εμετούς, μερικές φορές κάθε μέρα κι άλλοτε κάθε τρεις ή τέσσερις ημέρες. Λένε πως κάθε τροφή που παρέχεται σε μεγάλη ποσότητα είναι περιττή κι από κει προκαλούνται οι αρρώστιες· έτσι, η αγωγή που αναφέραμε, επειδή αναιρεί την αρχή της αρρώστιας, τους δίνει καλή υγεία. Κατά τις εκστρατείες και τα ταξίδια τους στη χώρα θεραπεύονται όλοι χωρίς ιδιαίτερη πληρωμή· γιατί οι γιατροί συντηρούνται από το δημόσιο και ασκούν τη θεραπευτική τους τέχνη με βάση έγγραφο τρόπο που έχει γραφτεί από πολλούς και ένδοξους ιατρούς της αρχαιότητας. Αν ακολουθώντας τις συνταγές της ιερής βίβλου δεν καταφέρουν να σώσουν τον άρρωστο, θεωρούνται απολύτως αθώοι, αν όμως κάνουν κάτι παραβαίνοντας τις γραπτές συνταγές τιμωρούνται με θάνατο, γιατί ο νομοθέτης θεώρησε πως λίγοι γιατροί μπορεί να είναι σοφότεροι από τη θεραπευτική αγωγή που ήταν αντικείμενο παρατήρησης επί πολλά χρόνια και διατυπώθηκε από τους ικανότερους τεχνίτες στον χώρο της ιατρικής.

83. Εκείνο που συμβαίνει με τα ιερά ζώα στην Αίγυπτο είναι λογικό να φαίνεται σε πολλούς παράδοξο και άξιο να ερευνηθεί. Οι Αιγύπτιοι σέβονται σε βαθμό υπερβολής μερικά ζώα, όχι μόνο ζωντανά αλλά και πεθαμένα. Σέβονται γάτες, ιχθυόμορφες, σκύλους, γεράκια, κάτι πουλιά που ονο-

1 τούτοις τούς τε λύκους καὶ τοὺς κροκοδείλους καὶ ἕτερα
 τοιαῦτα πλείω, περὶ ὧν τὰς αἰτίας ἀποδιδόναι πειρασό-
 2 μεθα, βραχέα πρότερον ὑπὲρ αὐτῶν διελθόντες. πρῶτον
 μὲν γὰρ ἐκάστῳ γένει τῶν σεβασμοῦ τυγχανόντων ζώων
 ἀφιέρωται χώρα φέρουσα πρόσδοτον ἀρκοῦσαν εἰς ἐπιμέ-
 λειαν καὶ τροφήν αὐτῶν· ποιοῦνται δὲ καὶ θεοῖς τισιν
 εὐχὰς ὑπὲρ τῶν παιδίων οἱ κατ' Αἴγυπτον τῶν ἐκ τῆς
 νόσου σωθέντων· ξυρῆσαντες γὰρ τὰς τρίχας καὶ πρὸς
 ἀργύριον ἢ χρυσίον στήσαντες διδῶσι τὸ νόμισμα τοῖς
 3 ἐπιμελομένοις τῶν προειρημένων ζώων. οἱ δὲ τοῖς μὲν
 ἰέραξι κρέα κατατέμνοντες καὶ προσκαλούμενοι μεγάλῃ
 τῇ φωνῇ πετομένοις ἀναρρίπτουσι, μέχρι ἂν δέξωνται,
 τοῖς δ' αἰλούροις καὶ τοῖς ἰχθυόμοσι καταθρύπτοντες τοὺς
 ἄρτους εἰς γάλα καὶ ποππύζοντες παρατιθέασιν ἢ τῶν
 ἰχθύων τῶν ἐκ τοῦ Νείλου κατατέμνοντες ὁμῶς σιτίζου-
 σιν· ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ζώων ἐκάστῳ γένει τὴν
 4 ἀρμοζούσαν τροφήν χορηγοῦσι. τὰς δὲ γινομένας περὶ
 ταῦτα λειτουργίας οὐχ οἷον ἐκκλίνουσιν ἢ τοῖς ὄχλοις
 γενέσθαι καταφανεῖς ἐπαισχύνονται, τοῦναντίον δ' ὥς
 περὶ τὰς μεγίστας τῶν θεῶν γινόμενοι τιμὰς σεμνύνονται
 καὶ μετὰ σημείων ἰδίων περιέρονται τὰς πόλεις καὶ τὴν
 χώραν. πόρρωθεν δ' ὄντες φανεροὶ τίνων ζώων ἔχουσι
 τὴν ἐπιμέλειαν, ὑπὸ τῶν ἀπαντῶντων προσκυνοῦνται καὶ
 5 τιμῶνται. ὅταν δ' ἀποθάνῃ τι τῶν εἰρημένων, σινδόνι
 κατακαλύφαντες καὶ μετ' οἰμωγῆς τὰ στήθη καταπλη-
 ξάμενοι φέρουσιν εἰς τὰς ταριχεΐας· ἔπειτα θεραπευθέν-
 των αὐτῶν κεδρίᾳ καὶ τοῖς δυναμένοις εὐωδίαν παρέ-
 χεσθαι καὶ πολυχρόνιον τοῦ σώματος τήρησιν θάπτουσιν
 6 ἐν ἱεραῖς θήκαις. ὅς δ' ἂν τούτων τι τῶν ζώων ἐκὼν
 διαφθίῃ, θανάτῳ περιπίπτει, πλὴν ἐὰν αἰλουρον ἢ τὴν
 ἴβιν ἀποκτείνῃ· ταῦτα δὲ ἐὰν τε ἐκὼν ἐὰν τε ἄκων
 ἀποκτείνῃ, πάντως θανάτῳ περιπίπτει, τῶν ὄχλων
 συντρεχόντων καὶ τὸν πράξαντα δεινότατα διατιθέντων,
 7 καὶ τοῦτ' ἐνίοτε πραττόντων ἄνευ κρίσεως. διὰ δὲ τὸν ἐπὶ

μάζουν ίβεις, καθώς επίσης λύκους, κροκοδείλους και πολλά άλλα τέτοια, πράγμα τις αιτίες του οποίου θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε, αφού πρώτα αναφερθούμε επί τροχάδην στα ίδια τα ζώα. Πρώτα απ' όλα, για κάθε είδος ζώου που λατρεύουν έχει αφιερωθεί περιοχή που αποφέρει έσοδα ικανά για τη φροντίδα και τη διατροφή του' ευχόμενοι σε μερικούς θεούς οι Αιγύπτιοι υπέρ των παιδιών τους που γλίτωσαν από αρρώστια, ξυρίζουν τα μαλλιά τους, τα ξυγίζουν με ασήμι ή χρυσάφι και προσφέρουν το αντίτιμο σ' εκείνους που φροντίζουν τα εν λόγω ζώα. Εκείνοι για τα γεράκια*¹ κόβουν κρέας, τα καλούν φωνάζοντας δυνατά και τους το ρίχνουν στον αέρα έως ότου το αρπάξουν, στις γάτες και στους ιχθυόμορφους τρίβουν ψωμί μέσα σε γάλα και τους σφυρίζουν να το φάνε ή κόβουν ψάρια από τον Νείλο σε κομμάτια και τους τα δίνουν ωμά. Το ίδιο και σε όλα τα υπόλοιπα ζώα φροντίζουν και τους δίνουν την αντίστοιχη τροφή. Όσο για τις δουλειές που απαιτεί η φροντίδα τόσων ζώων δεν τις αποφεύγουν και δεν θεωρούν ότι αν τους δει ο λαός θα γίνουν καταγέλαστοι, αντίθετα νιώθουν περήφανοι ως να αποδίδουν τις μεγαλύτερες τιμές στους θεούς και περιέρχονται με ειδικά σύμβολα πόλεις και χωριά. Επειδή φαίνεται από μακριά ποιο ζώο φροντίζουν, όσοι τους συναντούν τους προσκυνούν και τους τιμούν. Όταν πεθάνει κάποιο από τα εν λόγω ζώα, το σαβανώνουν με λινό και χτυπώντας τα στήθη και θρηνώντας το πηγαίνουν στους βαλσαμωτές· εκείνοι αφού περιποιηθούν το σώμα του με λάδι κέδρου και άλλα υλικά που του δίνουν ευωδιά και εγγυώνται μακροχρόνια διαφύλαξη του σώματος, το θάβουν σε ιερό τάφο. Όποιος σκοτώσει τέτοιο ζώο εκουσίως τον τιμωρούν με θάνατο, εκτός αν σκοτώσει γάτα ή ίβι, οπότε, είτε το έκανε εκούσια είτε κατά λάθος, θανατώνεται οπωσδήποτε· ο κόσμος τρέχει κατά πάνω του με άγριες διαθέσεις, τον βασανίζει ανελέητα και συχνά τον σκοτώνει χωρίς δίκη. Από τον φόβο τούτων

τούτοις φόβον οἱ θεασάμενοι τεθηγκός τι τούτων τῶν
 ζώων ἀποστάντες μακρὰν βοῶσιν ὀδυρόμενοί τε καὶ
 8 μαρτυρόμενοι κατελιῆφθαι [αὐτὸ] τετελευτηγός. οὕτω
 δ' ἐν ταῖς τῶν ὄχλων ψυχαῖς ἐντέτηκεν ἡ πρὸς τὰ ζῷα
 ταῦτα δεισιδαιμονία καὶ τοῖς πάθεσιν ἀμεταθέτως ἕκα-
 στος διάκειται πρὸς τὴν τούτων τιμὴν, ὥστε καὶ καθ' ὃν
 χρόνον Πτολεμαῖος μὲν ὁ βασιλεὺς ὑπὸ Ῥωμαίων οὕτω
 προσηγόρευτο φίλος, οἱ δ' ὄχλοι πᾶσαν εἰσεφέροντο
 σπουδὴν ἐκθεραπεύοντες τοὺς παρεπιδημοῦντας τῶν
 ἀπὸ τῆς Ἰταλίας καὶ σπεύδοντες μηδεμίαν ἀφορμὴν
 ἐγκλήματος ἢ πολέμου δοῦναι διὰ τὸν φόβον, ἀποκτεί-
 ναντος Ῥωμαίων τινὸς αἰλουρον, καὶ τοῦ πλήθους συν-
 δραμόντος ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ πράξαντος, οὐθ' οἱ πεμ-
 φθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἄρχοντες ἐπὶ τὴν παραίτησιν
 οὐθ' ὁ κοινὸς ἀπὸ τῆς Ῥώμης φόβος ἴσχυσεν ἐξελέσθαι
 9 τῆς τιμωρίας τὸν ἄνθρωπον, καίπερ ἀκονσίως τοῦτο
 πεπραχότα· καὶ τοῦτ' οὐκ ἐξ ἀκοῆς ἡμεῖς ἱστοροῦμεν,
 ἀλλ' αὐτοὶ κατὰ τὴν γεγενημένην ἡμῖν ἐπιδημίαν κατ'
 Αἴγυπτον ἐορακότες.

84. Ἀπίστων δὲ φαινομένων πολλοῖς τῶν εἰρημένων
 καὶ μύθοις παραπλησίων πολλῶ παραδοξότερα φανήσε-
 ται τὰ μετὰ ταῦτα ῥηθησόμενα. λιμῶ γάρ ποτε πιεζομέ-
 νων τῶν κατ' Αἴγυπτόν φασι πολλοὺς ἀλλήλων μὲν
 ἀφασθαι διὰ τὴν ἔνδειαν, τῶν δ' ἀφιερωμένων ζώων τὸ
 2 παράπαν μὴδ' αἰτίαν σχεῖν μηδένα προσενηγέχθαι. ἀλλὰ
 μὴν γε καὶ καθ' ἣν ἂν οἰκίαν εὐρεθῇ κύνων τετελευτηγός,
 ξυρῶνται πάντες οἱ κατ' οἶκον ὄντες ὅλον τὸ σῶμα καὶ
 ποιοῦνται πένθος, καὶ τὸ τούτον θαυμασιώτερον, ἐὰν
 οἶνος ἢ σῖτος ἢ τι τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων
 τυγχάνῃ κείμενον ἐν τοῖς οἰκήμασιν οὐ τὸ ζῆν ἐξέλιπέ
 3 τι τῶν θηρίων, οὐκ ἂν ἔτι χρήσασθαι πρὸς οὐδὲν αὐτοῖς
 ὑπομείνειαν. καὶ ἐν ἄλλῃ χώρα πον στρατεύομενοι
 τύχωσι, λυτρούμενοι τοὺς αἰλούρους καὶ τοὺς ἰέρακας
 κατάγουσιν εἰς Αἴγυπτον· καὶ τοῦτο πράττουσιν ἐνίοτε
 4 τῶν ἐφοδίων αὐτοὺς ὑπολιπόντων. τὰ δὲ γινόμενα περὶ
 τὸν Ἄπιν τὸν ἐν Μέμφει [ποικίλον] καὶ τὸν Μνεῦιν τὸν

ακριβώς των συνεπειών, όσοι δουν ψόφιο κάποιον απ' αυτά τα ζώα φεύγουν μακριά θρηνώντας δυνατά και διαμαρτύρονται ότι το βρήκανε πεθαμένο. Τόσο συνυφασμένη είναι με την ψυχή του κόσμου η δεισιδαιμονία γι' αυτά τα πλάσματα και τόσο αμετάβλητη παραμένει η στάση του απέναντι τους, ώστε την εποχή που ο βασιλιάς Πτολεμαίος δεν προσαγορευόταν ακόμη «φίλος» από τους Ρωμαίους, τότε που ο κόσμος έκανε τα πάντα για να περνάνε καλά όσοι είχαν έλθει από την Ιταλία και πρόσεχε να μη δώσει καμιά αφορμή για παράπονα ή πόλεμο, ένας Ρωμαίος σκότωσε μια γάτα, μαζεύτηκε ο κόσμος στο σπίτι του δράστη και μήτε οι άρχοντες, που έστειλε ο βασιλιάς για να τους αποτρέψει, μήτε ο φόβος που είχαν όλοι για τη Ρώμη, στάθηκαν ικανά να αποφύγει ο άνθρωπος την τιμωρία, παρά το ότι το είχε κάνει κατά λάθος. Ετούτο δεν το αναφέρουμε επειδή το ακούσαμε, αλλά το είδαμε με τα μάτια μας κατά την επίσκεψή μας στην Αίγυπτο.

84. Αν τούτα φάνηκαν απίστευτα και παραμύθια σε πολλούς, πιο εξωφρενικά ακόμη θα τους φανούν όσα πρόκειται να ειπωθούν. Κάποτε που στην Αίγυπτο έπεσε πείνα, πολλοί, λένε, Αιγύπτιοι έφαγαν, μέσα στις στερήσεις τους, ο ένας τον άλλο, κανένας όμως δεν ακούστηκε να άγγιξε ποτέ ιερό ζώο. Αν τώρα τύχει και βρεθεί σκυλί πεθαμένο σε σπίτι, όσοι ζουν στο σπίτι ξυρίζουν όλο τους το σώμα και κρατάνε πένθος, και το πιο καταπληκτικό, αν τύχει στο σπίτι που ξεψύχησε το ζωντανό να υπάρχει κρασί ή στάρι ή οτιδήποτε αναγκαίο για τη ζωή, δεν το χρησιμοποιούν σε καμιά περίπτωση. Αν πάλι τύχει να έχουν εκστρατεύσει σε άλλη χώρα, εξαγοράζουν τις γάτες και τα γεράκια και τα φέρνουν στην Αίγυπτο κι αυτό το κάνουν ακόμη κι αν τους τελειώνουν τα εφόδια. Όσα συνδέονται με τις τελετές προς τιμήν του Άπι [του πιτσιλωτού] στη Μέμφιδα, του Μνεύι στην Ηλιούπολη

ἐν Ἡλιουπόλει καὶ τὰ περὶ τὸν τράγον τὸν ἐν Μένδητι,
 πρὸς δὲ τούτοις τὸν κροκόδειλον τὸν κατὰ τὴν Μοίριδος
 λίμνην καὶ τὸν λέοντα τὸν τρεφόμενον ἐν τῇ καλουμένῃ
 Λεόντων πόλει, καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα, διηγήσασθαι
 μὲν εὐχερές, ἀπαγγείλαντα δὲ πιστευθῆναι παρὰ τοῖς μὴ
 5 τεθεαμένοις δύσκολον. ταῦτα γὰρ ἐν ἱεροῖς μὲν περιβό-
 λοις τρέφεται, θεραπεύουσι δ' αὐτὰ πολλοὶ τῶν ἀξιολό-
 γων ἀνδρῶν τροφὰς διδόντες τὰς πολυτελεστάτας· σεμί-
 δαλιν γὰρ ἢ χόνδρον ἔφοντες ἐν γάλακτι καὶ πέμματα
 παντοδαπὰ μέλιτι φυρῶντες, καὶ κρέα χήνεια τὰ μὲν
 ἔφοντες, τὰ δ' ὀπτῶντες ἀνεκλείπτως χορηγοῦσι, τοῖς δ'
 ὠμοφάγοις πολλὰ τῶν ὀρνέων θηρεύοντες παραβάλλουσι,
 6 καὶ τὸ καθόλου μεγάλην εἰσφέρονται σπουδὴν εἰς τὴν
 πολυτέλειαν τῆς τροφῆς. λουτροῖς τε χλιαροῖς χρῶμενοι
 καὶ μύροις τοῖς κρατίστοις ἀλείφοντες καὶ παντοδαπὰς
 εὐωδίας θυμιῶντες οὐ διαλείπουσι, στρωμνάς τε τὰς
 πολυτελεστάτας καὶ κόσμον εὐπρεπῇ χορηγοῦσι, καὶ
 τῶν συνουσιῶν ὅπως τυγχάνῃ κατὰ φύσιν φροντίδα
 7 ποιοῦνται τὴν μεγίστην, πρὸς δὲ τούτοις ὁμοφύλους
 θηλείας ἐκάστω τῶν ζώων τὰς εὐειδεστάτας συντρέφου-
 σιν, ἃς παλλακίδας προσαγορεύουσι καὶ θεραπεύουσι ταῖς
 8 μεγίσταις δαπάναις καὶ λειτουργίαις. ἐὰν δὲ τελευτήσῃ
 τι, πενθοῦσι μὲν ἴσα τοῖς ἀγαπητῶν τέκνων στερομένοις,
 θάπτουσι δὲ οὐ κατὰ τὴν ἑαυτῶν δύναμιν, ἀλλὰ πολὺ τὴν
 ἀξίαν τῆς ἑαυτῶν οὐσίας ὑπερβάλλοντες. μετὰ γὰρ τὴν
 Ἀλεξάνδρου τελευτὴν, Πτολεμαίου τοῦ Λάγου παρειλη-
 φότος ἄρτι τὴν Αἴγυπτον, ἔτυχεν ἐν Μέμφει τελευτήσας
 ὁ Ἄπις γῆρα· ὁ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν ἔχων αὐτοῦ τὴν τε
 ἡτοιμασμένην χορηγίαν, οὕσαν πάνυ πολλήν, εἰς ταφὴν
 ἅπασαν ἐδαπάνησε καὶ παρὰ τοῦ Πτολεμαίου πεντήκον-
 τα ἀργυρίου τάλαντα προσεδανείσατο. καὶ καθ' ἡμᾶς δέ
 τινες τῶν τὰ ζῶα ταῦτα τρεφόντων εἰς τὰς ταφὰς αὐτῶν
 οὐκ ἔλαττον τῶν ἑκατὸν τάλάντων δεδαπανήκασιν.

και του τράγου στη Μένδη, καθώς και του κροκόδειλου στη λίμνη του Μοίριδος αλλά και του λιονταριού που εκτρέφουν στη λεγόμενη Λεοντόπολη και πολλά άλλα παρόμοια, είναι εύκολο να τα διηγηθώ αλλά πολύ δύσκολο να τα πιστέψει όποιος δεν τα έχει δει. Γιατί όλα τούτα τρέφονται μέσα σε ιερούς περιβόλους και τα φροντίζουν πολλοί εξέχοντες άνθρωποι προσφέροντας τους τις ακριβότερες τροφές¹ σιμιγδάλι ή πληγούρι βρασμένο σε γάλα και γλυκίσματα κάθε είδους καμωμένα με μέλι και κρέας χήνας, που το βράζουν ή το ψήνουν, και μ' αυτά τα θρέφουν συνεχώς. Για τα σαρκοφάγα ζώα πιάνουνε πουλιά και τους προσφέρουν και δείχνουν γενικά μεγάλη φροντίδα στο να είναι εκλεκτή η τροφή. Δεν παραλείπουν να τους κάνουν λουτρά χλιαρά, να τα αλείφουν με τα καλύτερα αρώματα και να τα θυμιατίζουν με ποικίλες ευωδίες, παρέχοντας τους επίσης τα πολυτερέστερα στρωσίδια τα στολίζουν με πολυτέλεια και φροντίζουν σχολαστικά το ζευγάρωμα τους, σύμφωνα με τη φύση του καθενός· γι' αυτό τον λόγο, μαζί τους συντηρούν και τα ωραιότερα θηλυκά του ιδίου είδους, τα οποία ονομάζουν παλλακίδες, και τα περιποιούνται με μεγάλες δαπάνες και υπηρεσίες. Αν πεθάνει κάποιο από τα ζώα, πενθούνε σαν να χάσανε αγαπημένο παιδί και δεν το θάβουν σύμφωνα με την οικονομική τους δυνατότητα, αλλά ξοδεύουν πολύ περισσότερα απ' όσο αντέχει η περιουσία τους. Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, για παράδειγμα, μόλις είχε παραλάβει την Αίγυπτο ο Πτολεμαίος του Λάγου, έτυχε να πεθάνει στη Μέμφιδα ο Απης από γηρατειά· εκείνος που είχε την επιμέλεια του ζώου δεν ξόδεψε για την κηδεία μόνον ολόκληρο το αρκετά μεγάλο ποσό της χορηγίας που είχε διατεθεί για τη συντήρηση του, αλλά δανείστηκε και πενήντα ασημένια τάλαντα από τον Πτολεμαίο. Ακόμα και σήμερα μερικοί που συντηρούν τούτα τα ζώα, έχουν δαπανήσει για την ταφή τους όχι λιγότερα από εκατό τάλαντα.

85. Προσθετέον δὲ τοῖς εἰρημένοις τὰ λειπόμενα τῶν
 γινομένων περὶ τὸν ἱερὸν ταῦρον τὸν ὀνομαζόμενον Ἄπιν.
 ὅταν γὰρ τελευτήσας ταφῇ μεγαλοπρεπῶς, ζητοῦσιν οἱ
 περὶ ταῦτ' ὄντες ἱερεῖς μόσχον ἔχοντα κατὰ τὸ σῶμα
 2 παράσημα τὰ παραπλήσια τῷ προὔπαρξαντι· ὅταν δ'
 εὐρεθῇ, τὰ μὲν πλήθη τοῦ πένθους ἀπολύεται, τῶν δ'
 ἱερέων οἷς ἐστὶν ἐπιμελὲς ἄγουσι τὸν μόσχον τὸ μὲν
 πρῶτον εἰς Νεῖλον πόλιν, ἐν ᾗ τρέφουσιν αὐτὸν ἐφ'
 ἡμέρας τετταράκοντα, ἔπειτ' εἰς θαλαμηγὸν ναῦν οἰκη-
 3 μα κεκρωσμένον ἔχουσαν ἐμβιβάσαντες ὡς θεὸν ἀνά-
 γουσι εἰς Μέμφιν εἰς τὸ τοῦ Ἡφαίστου τέμενος. ἐν δὲ
 ταῖς προειρημέναις τετταράκονθ' ἡμέραις μόνον ὀρώσιν
 αὐτὸν αἱ γυναῖκες κατὰ πρόσωπον ἰστάμεναι καὶ δει-
 κνύουσιν ἀναστροφάμεναι τὰ ἑαυτῶν γεννητικὰ μόρια, τὸν
 4 δ' ἄλλον χρόνον ἅπαντα κεκωλυμένον ἐστὶν εἰς ὅπιν
 αὐτὰς ἔρχεσθαι τούτῳ τῷ θεῷ. τῆς δὲ τοῦ βοῦς τούτου
 τιμῆς αἰτίαν ἔνιοι φέρουσι λέγοντες ὅτι τελευτήσαντος
 Ὀσίριδος εἰς τοῦτον ἡ ψυχὴ μετέστη, καὶ διὰ ταῦτα
 διατελεῖ μέχρι τοῦ νῦν αἰὲ κατὰ τὰς ἀναδείξεις αὐτοῦ
 5 μεθισταμένη πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους· ἔνιοι δὲ λέγου-
 σι τελευτήσαντος Ὀσίριδος ὑπὸ Τυφῶνος τὰ μέλη συνα-
 γαγοῦσαν τὴν Ἰσιν εἰς βοῦν ξυλίνην ἐμβαλεῖν βύσσιναν
 περιβεβλημένην, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν πόλιν ὀνομασθῆ-
 ναι Βούσιριν. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα μυθολογοῦσι περὶ τοῦ
 Ἄπιδος, ὑπὲρ ὧν μακρὸν ἡγούμεθα τὰ καθ' ἕκαστον
 διεξιέναι.

86. Πάντα δὲ θαυμάσια καὶ μείζω πίστεως ἐπιτε-
 λούντες οἱ κατ' Αἴγυπτον εἰς τὰ τιμώμενα ζῶα πολλὴν
 2 ἀπορίαν παρέχονται τοῖς τὰς αἰτίας τούτων ζητοῦσιν. οἱ
 μὲν οὖν ἱερεῖς αὐτῶν ἀπόρητόν τι δόγμα περὶ τούτων
 ἔχουσιν, ὃ προειρήκαμεν ἐν τοῖς θεολογουμένοις ὑπ'
 αὐτῶν, οἱ δὲ πολλοὶ τῶν Αἰγυπτίων τρεῖς αἰτίας τὰντας
 ἀποδιδόασιν, ὧν τὴν μὲν πρώτην μυθώδη παντελῶς καὶ
 3 τῆς ἀρχαϊκῆς ἀπλότητος οἰκείαν. φασὶ γὰρ τοὺς ἐξ ἀρχῆς
 γενομένους θεοὺς, ὀλίγους ὄντας καὶ κατισχυομένους ὑπὸ

85. Στα παραπάνω πρέπει να προστεθούν και όσα υπολείπονται σχετικά με τις τελετές για τον ιερό ταύρο τον ονομαζόμενο Απι. Όταν, λοιπόν, πεθάνει και θαφτεί με μεγαλοπρέπεια, οι εντεταλμένοι ιερείς αναζητούν ένα μοσχάρι με χαρακτηριστικά παραπλήσια του απεθόντος. Όταν βρεθεί, σταματάει το πένθος και οι αρμόδιοι ιερείς οδηγούν το μοσχάρι πρώτα στη Νειλόπολη, όπου το τρέφουν επί σαράντα μέρες, έπειτα το βάζουν σε πολυτελή θαλαμηγό που φέρει επιχρυσωμένη καμπίνα και το ανεβάζουν σαν θεό στη Μέμφιδα, στο τέμενος του Ηφαίστου. Τις προηγούμενες σαράντα ημέρες το βλέπουν μόνο γυναίκες, που στέκονται αντίκρυ του και του δείχνουν, σηκώνοντας τα ρούχα τους, τα γεννητικά τους όργανα, ενώ όλο τον υπόλοιπο καιρό τους είναι απαγορευμένο να εμφανίζονται σ' ετούτο τον θεό. Αιτία για τη λατρεία τούτου του μοσχαριού σύμφωνα με μερικούς είναι ότι πεθαίνοντας ο Όσιρις, η ψυχή του μπήκε σ' αυτό τον ταύρο και μέχρι σήμερα περνάει στα επόμενα ζώα με τον ίδιο τρόπο· άλλοι, πάλι, υποστηρίζουν ότι όταν σκοτώθηκε ο Όσιρις από τον Τυφώνα, η Ίσις μάζεψε τα μέλη του και τα έβαλε μέσα σε ξύλινη αγγελάδα, τυλιγμένη με ύφασμα, από την ονομασία του οποίου ονομάστηκε Βούσιρις και η πόλη. Υπάρχουν και πολλές ακόμη ιστορίες για τον Απι, αλλά θα πήγαινε πολύ να τις αναφέραμε όλες.

86. Με όλες ετούτες τις τελετουργίες, τις θαυμαστές και απίστευτες, προς τα ζώα που λατρεύουν, οι Αιγύπτιοι δημιουργούν μεγάλες δυσκολίες σ' όσους αναζητούν τις αιτίες τους. Από τη μια οι ιερείς είναι εντελώς δογματικοί ως προς το απόρρητο περί αυτών, για το οποίο μιλήσαμε κατά την περιγραφή της θεολογίας τους, κι από την άλλη η πλειοψηφία των Αιγυπτίων αναφέρει τρεις αιτίες, από τις οποίες η πρώτη είναι τελείως μυθώδης και θυμίζει ακριβώς αρχαϊκή απλοϊκότητα. Λένε, λοιπόν, πως οι πρώτοι πρώτοι θεοί ήταν λίγοι και δεν μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα με το πλήθος

τοῦ πλήθους καὶ τῆς ἀνομίας τῶν γηγενῶν ἀνθρώπων, ὁμοιωθῆναι τισι ζώοις, καὶ διὰ τοῦ τοιούτου τρόπον διαφυγεῖν τὴν ὁμότητα καὶ βίαν αὐτῶν ὕστερον δὲ τῶν κατὰ τὸν κόσμον πάντων κρατήσαντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τῆς ἐξ ἀρχῆς σωτηρίας χάριν ἀποδιδόντας, ἀφιερωῶσαι τὰς φύσεις αὐτῶν οἷς ἀφωμοιώθησαν, καὶ καταδειῖξαι τοῖς ἀνθρώποις τὸ τρέφειν μὲν ζῶντα πολυ-
 4 τελῶς, θάπτειν δὲ τελευτήσαντα. δευτέραν δὲ λέγουσιν αἰτίαν, ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ κατ' Αἴγυπτον διὰ τὴν ἀταξίαν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολλὰς μάχαις ὑπὸ τῶν πλησιο-
 5 χώρων ἡττηθέντες ἐπενόησαν σύνθημα φορεῖν ἐπὶ τῶν ταγμάτων. φασὶν οὖν κατασκευάσαντας εἰκόνας τῶν ζώων ἃ νῦν τιμῶσι, καὶ πῆξαντας ἐπὶ σαννίων, φορεῖν τοὺς ἡγεμόνας, καὶ διὰ τούτου τοῦ τρόπου γνωρίζειν ἕκαστον ἥς εἴη συντάξεως· μεγάλα δὲ συμβαλλομένης αὐτοῖς τῆς διὰ τούτων εὐταξίας πρὸς τὴν νίκην, δόξαι τῆς σωτηρίας αἷτια γεγονέναι τὰ ζῶα· χάριν οὖν αὐτοῖς τοὺς ἀνθρώπους ἀποδοῦναι βουλομένους εἰς ἔθος κατατάξαι τῶν εἰκασθέντων τότε μηδὲν κτείνειν, ἀλλὰ σεβομένους ἀπονέμειν τὴν προειρημένην ἐπιμέλειαν καὶ τιμὴν.

87. Τρίτην δ' αἰτίαν φέρουσι τῆς ἀμφισβητήσεως τῶν ζώων τὴν χρεῖαν, ἣν ἕκαστον αὐτῶν προσφέρεται πρὸς τὴν ὠφέλειαν τοῦ κοινοῦ βίου καὶ τῶν ἀνθρώπων.
 2 τὴν μὲν γὰρ θήλειαν βοῦν ἐργάτας τίκτειν καὶ τὴν ἐλαφρὰν τῆς γῆς ἀροῦν, τὰ δὲ πρόβατα δις μὲν τίκτειν καὶ τοῖς ἐρίοις τὴν σκέπην ἅμα καὶ τὴν εὐσχημοσύνην περιποιεῖν, τῷ δὲ γάλακτι καὶ τῷ τυρῷ τροφὰς παρέ-
 χεσθαι προσηγεῖς ἅμα καὶ δαφιλεῖς. τὸν δὲ κύναν πρὸς τε τὰς θήρας εἶναι χρήσιμον καὶ πρὸς τὴν φυλακὴν· διόπερ τὸν θεὸν τὸν παρ' αὐτοῖς καλούμενον Ἄνουβιν παρεισά-
 3 γουσι κυνὸς ἔχοντα κεφαλὴν, ἐμφαίνοντες ὅτι σωματο-
 φύλαξ ἦν τῶν περὶ τὸν Ὅσιριν καὶ τὴν Ἰσιν. ἔνιοι δὲ φασί

και την ανομία των γηγενών ανθρώπων , γι αυτο πήραν τη μορφή κάποιων ζώων κι έτσι γλιτώσαναπό την ωμότητα και τη βία τους· αργότερα, όταν επικράτησαν στον κόσμο και κάνοντας χάρη σ' εκείνα που τους είχαν γλιτώσει τότε στην αρχή, αναγόρευσαν ιερά τα είδη με τα οποία είχαν αφομοιωθεί και υπέδειξαν στους ανθρώπους να τα διατρέφουν με πολυτέλεια, όσο ζουν, και να τα θάβουν, όταν πεθαίνουν. Δεύτερη αιτία αναφέρουν ότι παλαιά οι Αιγύπτιοι, επειδή υπήρχε αταξία στα στρατόπεδα τους κι είχαν χάσει πολλές μάχες από τους γείτονες, επινόησαν να έχει κάθε τάγμα τα σύμβολα του. Λένε λοιπόν ότι κατασκεύασαν ομοιώματα των ζώων που τιμούν σήμερα, τα έμπηξαν σε κοντάρια και τα έφεραν οι αρχηγοί τους, και μ' αυτό τον τρόπο ήξεραν σε ποια μονάδα ανήκε ο καθένας· επειδή τούτη η ευταξία συνέβαλε πάρα πολύ στη νίκη, θεώρησαν πως τα ζώα ήταν η αιτία της σωτηρίας τους. Θέλοντας οι άνθρωποι να τους δείξουν την ευγνωμοσύνη τους καθιέρωσαν τη συνήθεια να μην σκοτώνουν κανένα από τα ζώα, το ομοίωμα του οποίου είχαν χρησιμοποιήσει, αλλά να τα σέβονται και να τους αποδίδουν τη φροντίδα και την τιμή που αναφέραμε.

87. Τρίτη αιτία του φαινομένου επικαλούνται τη χρησιμότητα που προσφέρει καθένα απ' αυτά τα ζώα προς όφελος της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων. Η αγελάδα, για παράδειγμα, γεννάει ζώα καματερά και οργώνει τη μαλακή γη, τα πρόβατα γεννάνε δυο φορές τον χρόνο και με το μαλλί μας προσφέρουν ρούχα και σεμνή εμφάνιση, ενώ με το γάλα και το τυρί μας παρέχουν τροφές νόστιμες και άφθονες. Ο σκύλος, πάλι, είναι χρήσιμος στο κυνήγι και στη φύλαξη· εξ αυτού παριστάνουν με κεφαλή σκύλου και τον θεό τους που τον λένε Ανουβι, δείχνοντας πως ήταν σωματοφύλακας του Όσιρι και της Ίσιδος. Μερικοί λένε επίσης ότι όσον

τῆς Ἰσίδος προηγουμένους τοὺς κύνας καθ' ὃν καιρὸν
 ἐξήτει τὸν Ὅσιριν, τὰ τε θηρία καὶ τοὺς ἀπαντῶντας
 ἀπειργεῖν, ἔτι δ' εὐνοϊκῶς διακειμένους συζητεῖν ὥρου-
 μένους· διὸ καὶ τοῖς Ἰσείοις προπορεύεσθαι τοὺς κύνας
 4 κατὰ τὴν πομπήν, τῶν καταδειξάντων τοῦτο τὸ νόμιμον
 σημαινόντων τὴν παλαιὰν τοῦ ζῶον χάριν. καὶ τὸν μὲν
 αἴλουρον πρὸς τε τὰς ἀσπίδας θανάσιμα δακνούσας
 εὐθετον ὑπάρχειν καὶ τὰλλα δάκετα τῶν ἑρπετῶν, τὸν
 δ' ἰχνεύμονα τῶν κροκοδείλων παρατηροῦντα τοὺς γό-
 νους τὰ καταληφθέντα τῶν ῥῶν συντρίβειν, καὶ ταῦτ'
 ἐπιμελῶς καὶ φιλοτίμως ἐνεργεῖν μηδὲν ὠφελούμενον.
 5 τοῦτο δ' εἰ μὴ συνέβαινε γίνεσθαι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν
 γεννωμένων θηρίων ἄβατον ἂν γενέσθαι τὸν ποταμόν.
 ἀπόλλυσθαι δὲ καὶ τοὺς κροκοδείλους αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ
 προειρημένου ζῶον παραδόξως καὶ παντελῶς ἀπιστου-
 μένῃ μεθόδῳ· τοὺς γὰρ ἰχνεύμονας κυλιόμενους ἐν τῷ
 πηλῷ χασκόντων αὐτῶν καθ' ὃν ἂν χρόνον ἐπὶ τῆς
 χέρσου καθεύδωσιν εἰσπηδᾶν διὰ τοῦ στόματος εἰς
 μέσον τὸ σῶμα· ἔπειτα συντόμως τὴν κοιλίαν διαφα-
 γόντας αὐτοὺς μὲν ἀκινδύνως ἐξιέναι, τοὺς δὲ τοῦτο
 6 παθόντας νεκροὺς ποιεῖν παραχορήμα. τῶν δ' ὀρνέων
 τὴν μὲν ἴβιν χρησίμην ὑπάρχειν πρὸς τε τοὺς ὄφεις καὶ
 τὰς ἀκρίδας καὶ τὰς κάμπας, τὸν δ' ἰέρακα πρὸς τοὺς
 σκορπίους καὶ κεράστας καὶ τὰ μικρὰ τῶν δακέτων
 7 θηρίων τὰ μάλιστα τοὺς ἀνθρώπους ἀναιροῦντα. ἔνιοι
 δὲ λέγουσι τιμᾶσθαι τὸ ζῶον τοῦτο διὰ τὸ τοὺς μάντεις
 οἰωνοῖς τοῖς ἰέραξι χρωμένους προλέγειν τὰ μέλλοντα
 8 τοῖς Αἰγυπτίοις. τινὲς δὲ φασιν ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις
 ἰέρακα βιβλίον ἐνεγκεῖν εἰς Θήβας τοῖς ἱερεῦσι φοινικῶ
 ῥάμματι περιελημένον, ἔχον γεγραμμένας τὰς τῶν θεῶν
 θεραπείας τε καὶ τιμάς· διὸ καὶ τοὺς ἱερογραμματεῖς
 φορεῖν φοινικοῦν ῥάμμα καὶ πτερὸν ἰέρακος ἐπὶ τῆς
 9 κεφαλῆς. τὸν δ' ἀετὸν Θηβαῖοι τιμῶσι διὰ τὸ βασιλικὸν
 εἶναι δοκεῖν τοῦτο τὸ ζῶον καὶ τοῦ Διὸς ἄξιον.

καιρό η Ίσις αναζητούσε τον Όσιρι, πήγαιναν μπροστά της σκυλιά διώχνοντας τα αγρίμια και τους διαβάτες και βοηθώντας στην ερευνά της, επειδή την αγαπούσαν, γαβγίζοντας γι' αυτό και στην γιορτή της Ίσιδος προπορεύονται της πομπής σκυλιά, θέλοντας εκείνοι που καθιέρωσαν το έθιμο να δείξουν την παλαιά ευεργεσία του ζώου. Η γάτα είναι χρήσιμη για την ασπίδα, που το δάγκωμά της είναι θανατηφόρο, και για τα υπόλοιπα ερπετά που δαγκώνουν, ενώ ο ιχνεύμονας παρακολουθεί πού αφήνουν οι κροκόδειλοι τα αβγά τους και τα συντρίβει, πράγμα που κάνει με επιμέλεια και ζήλο χωρίς δικό του όφελος. Αν κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε, το ποτάμι θα ήταν άβατο από το πλήθος των κροκοδείλων που θα γεννιώνταν. Οι κροκόδειλοι καταστρέφονται από το εν λόγω ζώο με παράδοση και εντελώς απίστευτη μέθοδο· οι ιχνεύμονες κυλιούνται στη λάσπη κι όταν οι κροκόδειλοι κοιμούνται στην ξηρά με το στόμα ανοιχτό, πηδούν μέσα και χώνονται στο σώμα τους· έπειτα τρυπάνε με ταχύτητα την κοιλιά τους τρώγοντας τη κι οι ίδιοι βγαίνουν σώοι, ενώ τα θύματα τους ψοφάνε αμέσως. Από τα πουλιά η ίβις είναι χρήσιμη επειδή καταστρέφει φίδια, ακρίδες και κάμπιες, ενώ το γεράκι σκοτώνει σκορπιούς, κεραστές και τα μικρά ζώα που το τσίμπημα τους είναι θανατηφόρο για τους ανθρώπους. Μερικοί λένε επίσης πως τούτο το ζώο τιμάται, επειδή οι μάντεις χρησιμοποιούν ως οιωνούς τα γεράκια και προλέγουν τα μέλλοντα στους Αιγυπτίους. Άλλοι υποστηρίζουν πως στα αρχαία χρόνια ένα γεράκι έφερε στους ιερείς στις Θήβες βιβλίο δεμένο με πορφυρή κορδέλα, που είχε γραπτές οδηγίες για τη λατρεία και τις τιμές προς τους θεούς γι' αυτό και οι ιερογραμματείς φοράνε στο κεφάλι πορφυρή κορδέλα και φτερό γερακιού. Όσο για τον αετό οι Θηβαίοι τον τιμούν, επειδή θεωρείται ζώο βασιλικό, αντάξιο του Δία.

88. Τὸν δὲ τράγον ἀπεθέωσαν, καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι τιμηθῆσθαι λέγουσι τὸν Πρίαπον, διὰ τὸ γεννητικὸν μόριον· τὸ μὲν γὰρ ζῶον εἶναι τοῦτο κατωφερέστατον πρὸς τὰς συνουσίας, τὸ δὲ μόριον τοῦ σώματος τὸ τῆς γενέσεως αἴτιον τιμᾶσθαι προσηκόντως, ὥς ἂν ὑπάρχον ἀρχέγονον τῆς τῶν ζώων φύσεως.

2 καθόλου δὲ τὸ αἰδοῖον οὐκ Αἰγυπτίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ὀλίγους καθιερωκέναι κατὰ τὰς τελετάς, ὥς αἴτιον τῆς τῶν ζώων γενέσεως· τοὺς τε ἱερεῖς τοὺς παραλαβόντας τὰς πατρικὰς ἱερωσύνας κατ' Αἴγυπτον

3 τούτῳ τῷ θεῷ πρῶτον μνεῖσθαι. καὶ τοὺς Πᾶνας δὲ καὶ τοὺς Σατύρους φασὶν ἕνεκα τῆς αὐτῆς αἰτίας τιμᾶσθαι παρ' ἀνθρώποις· διὸ καὶ τὰς εἰκόνας αὐτῶν ἀνατιθέναι τοὺς πλείστους ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐντεταμένους καὶ τῇ τοῦ τράγον φύσει παραπλησίως· τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο παραδεδοσθαι πρὸς τὰς συνουσίας ὑπάρχειν ἐνεργέστατον· ἐκείνοις οὖν διὰ ταύτης τῆς ἐμφάσεως χάριν ἀποδιδόναι

4 περὶ τῆς πολυτεκνίας τῆς ἐαυτῶν. τοὺς δὲ ταύρους τοὺς ἱερούς, λέγω δὲ τὸν τε Ἄπιν καὶ τὸν Μνεῦιν, τιμᾶσθαι παραπλησίως τοῖς θεοῖς, Ὀσίριδος καταδείξαντος, ἅμα μὲν διὰ τὴν τῆς γεωργίας χρεῖαν, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ τῶν εὐρόντων τοὺς καρποὺς τὴν δόξαν ταῖς τούτων ἐργασίαις παραδόσιμον γεγονέναι τοῖς μεταγενεστέροις εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα. τοὺς δὲ πυρροὺς βοῦς συγχωρηθῆναι θύειν διὰ τὸ δοκεῖν τοιοῦτον τῷ χρώματι γεγονέναι Τυφῶνα τὸν ἐπιβουλεύσαντα μὲν Ὀσίριδι, τυχόντα δὲ τιμωρίας ὑπὸ

5 τῆς Ἰσίδος διὰ τὸν τάνδρὸς φόνον. καὶ τῶν ἀνθρώπων δὲ τοὺς ὁμοχρωμάτους τῷ Τυφῶνι τὸ παλαιὸν ὑπὸ τῶν βασιλέων φασὶ θύεσθαι πρὸς τῷ τάφῳ τῷ Ὀσίριδος· τῶν μὲν οὖν Αἰγυπτίων ὀλίγους τινὰς εὐρίσκεισθαι πυρροὺς, τῶν δὲ ξένων τοὺς πλείους· διὸ καὶ περὶ τῆς Βουσίριδος ξενοκτονίας παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐνισχῆσαι τὸν μῦθον, οὐ τοῦ βασιλέως ὀνομαζομένου Βουσίριδος, ἀλλὰ τοῦ Ὀσίριδος τάφον ταύτην ἔχοντος τὴν προσηγορίαν κατὰ τὴν

6 τῶν ἐγχωρίων διάλεκτον. τοὺς δὲ λύκους τιμᾶσθαι

88. Ο τράγος θεοποιήθηκε, για τον λόγο που λατρεύεται στους Έλληνες ο Πρίαπος, για το γεννητικό του μόριο" διότι αφ' ενός τούτο το ζώο έχει μεγάλη ροπή προς τη συνουσία και αφ' ετέρου το σωστό είναι να τιμάται το μέρος του σώματος που είναι αίτιο για τη γέννηση της ζωής, ως η αρχέγονη γενεσιουργός αιτία της ύπαρξης των ζώων. Γενικά, το ανδρικό γεννητικό μόριο δεν τιμάται σε τελετές μόνο από τους Αιγυπτίους αλλά και από ουκ ολίγους λαούς, ως αιτία της γέννησης των ζώντων όσο για τους ιερείς που παρέλαβαν τις πατρογονικές λατρείες στην Αίγυπτο λένε ότι πρώτα σε τούτο τον θεό μνήθηκαν. Λένε επίσης πως οι Πάνες και οι Σάτυροι για την ίδια αιτία τιμώνται από τους ανθρώπους· γι' αυτό και οι περισσότεροι αφιερώνουν προς τιμήν τους αγάλματα στα ιερά με ορθωμένο τον φαλλό, που να μοιάζει με του τράγου· επειδή κατά την παράδοση τούτο το ζώο έχει τη μεγαλύτερη σεξουαλική δραστηριότητα· κατά συνέπεια, με τούτη την απεικόνιση τους ευχαριστούν για την δική τους πολυτεχνία. Όσο για τους ιεροούς ταύρους, εννοώ τον Απι και τον Μνεύι, τιμούνται όπως οι θεοί, καθώς όρισε ο Όσιρις, τόσο για τη χρησιμότητα τους στη γεωργία όσο και γιατί, με τον κόπο τούτων των ζώων, παραδόθηκε στις επόμενες γενιές η δόξα εκείνων που πρώτοι ανακάλυψαν τους καρπούς της γης, και διατηρήθηκε στον αιώνα τον άπαντα. Μόνο τα κοκκινότριχα βόδια επιτρέπεται να θυσιάζουν, επειδή πιστεύουν πως αυτό το χρώμα είχε ο Τυφώνας που σκότωσε τον Όσιρι και τιμωρήθηκε από την Ίσιδα για τον φόνο του άντρα της. Λένε ότι παλαιά οι βασιλιάδες θυσιάζαν στον τάφο του Όσιρι και τους ανθρώπους που είχαν ίδια χρώματα με τον Τυφώνα· κι ανάμεσα στους Αιγυπτίους είναι λίγοι οι κοκκινοτρίχες ενώ στους ξένους είναι οι περισσότεροι, πράγμα που ενίσχυσε τον μύθο ανάμεσα στους Έλληνες ότι ο Βούσιρις σκότωνε τους ξένους, αν και Βούσιρις δεν λεγόταν κάποιος βασιλιάς αλλά στην τοπική γλώσσα ο τάφος του Όσιρι. Όσο για τους λύκους λένε πως τους

λέγουσι διὰ τὴν πρὸς τοὺς κύνας τῆς φύσεως ὁμοιότητα· βραχὺ γὰρ διαλάττοντας αὐτοὺς ταῖς φύσεσι ταῖς ἐπιμυξίαις ζωογονεῖν ἐξ ἀλλήλων. φέρουσι δ' Αἰγύπτιοι καὶ ἄλλην αἰτίαν τῆς τοῦ ζώου τούτου τιμῆς μυθικωτέραν· τὸ γὰρ παλαιὸν φασὶ τῆς Ἰσιδος μετὰ τοῦ παιδὸς Ὄρου μελλούσης διαγωνίζεσθαι πρὸς Τυφῶνα παραγενέσθαι βοηθὸν ἐξ ἄδου τὸν Ὅσιριν τῷ τέκνῳ καὶ τῇ γυναικὶ λύκῳ τὴν ὄψιν ὁμοιωθέντα· ἀναιρεθέντος οὖν τοῦ Τυφῶνος τοὺς κρατήσαντας καταδεῖξαι τιμᾶν τὸ ζῶον οὗ τῆς ὄψεως ἐπιφανείσης τὸ νικᾶν ἐπηκολούθησεν. ἔνιοι δὲ λέγουσι, τῶν Αἰθιοπῶν στρατευσάντων ἐπὶ τὴν Αἶγυπτον, ἀθροισθείσας παμπληθεῖς ἀγέλας λύκων ἐκδιῶξαι τοὺς ἐπελθόντας ἐκ τῆς χώρας ὑπὲρ πόλιν τὴν ὀνομαζομένην Ἐλεφαντίνην· διὸ καὶ τὸν τε νομὸν ἐκεῖνον Λυκοπολίτην ὀνομασθῆναι καὶ τὰ ζῶα τὰ προειρημένα τυχεῖν τῆς τιμῆς.

89. Λεῖπεται δ' ἡμῖν εἰπεῖν περὶ τῆς τῶν κροκοδείλων ἀποθεώσεως, ὑπὲρ ἧς οἱ πλεῖστοι διαποροῦσι πῶς τῶν θηρίων τούτων σαρκοφαγούντων τοὺς ἀνθρώπους ἐνομοθετήθη τιμᾶν ἴσα θεοῖς τοὺς τὰ δεινότατα διατιθέντας. φασὶν οὖν τῆς χώρας τὴν ὀχυρότητα παρέχεσθαι μὴ μόνον τὸν ποταμόν, ἀλλὰ καὶ πολὺ μᾶλλον τοὺς ἐν αὐτῷ κροκοδείλους· διὸ καὶ τοὺς ληστὰς τοὺς τε ἀπὸ τῆς Ἀραβίας καὶ Λιβύης μὴ τολμᾶν διανήχεσθαι τὸν Νεῖλον, φοβουμένους τὸ πλῆθος τῶν θηρίων· τοῦτο δ' οὐκ ἂν ποτε γενέσθαι πολεμουμένων τῶν ζώων καὶ διὰ τῶν σαγηνευόντων ἄρδην ἀναιρεθέντων. ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος ἱστορούμενος περὶ τῶν θηρίων τούτων. φασὶ γὰρ τινες τῶν ἀρχαίων τινὰ βασιλέων, τὸν προσαγορευόμενον Μηνᾶν, διωκόμενον ὑπὸ τῶν ἰδίων κυνῶν καταφυγεῖν εἰς τὴν Μοίριδος καλουμένην λίμνην, ἔπειθ' ὑπὸ κροκοδείλου παραδόξως ἀναληφθέντα εἰς τὸ πέραν ἀπενεχθῆναι. τῆς δὲ σωτηρίας χάριν ἀποδιδόναι βουλόμενον τῷ ζῳῷ πόλιν κτίσαι πλησίον ὀνομάσαντα Κροκοδείλων·

τιμούν, επειδή μοιάζουν με τα σκυλιά" κι επειδή λίγο διαφέρουν στη φύση τούτα τα ζώα, μπορούν να ζευγαρώνουν μεταξύ τους και να δίνουν απογόνους. Οι Αιγύπτιοι έχουν και μια άλλη, πιο μυθική εκδοχή που εξηγεί γιατί τιμούν τούτο το ζώο. Λένε, λοιπόν, ότι παλαιά, όταν η Ίσιδα με τον γιο της τον Ώρο επρόκειτο να πολεμήσει με τον Τυφώνα, ήρθε βοηθός στη γυναίκα και το παιδί του από τον Άδη ο ίδιος ο Όσιρις με μορφή λύκου, έτσι, με τον θάνατο του Τυφώνα, οι νικητές υπέδειξαν να τιμάται το ζώο που μόλις εμφανίστηκε ακολούθησε η νίκη. Άλλοι πάλι λένε πως κάποτε που εκστράτευσαν εναντίον της Αιγύπτου οι Αιθίοπες, μαζεύτηκαν πολυπληθείς αγέλες λύκων και έδιωξαν τους εισβολείς από τη χώρα, πέρα από την πόλη που ονομάζεται Ελεφαντίνη· γι' αυτό κι εκείνος ο νομός ονομάστηκε Λυκοπολίτης και τα εν λόγω ζώα κέρδισαν τις τιμές.

89. Απομένει να μιλήσουμε για τη θεοποίηση των κροκοδείλων, για την οποία απορούν και οι περισσότεροι άνθρωποι, πώς, ενώ τούτα τα θηρία είναι ανθρωπόφαγα, ορίστηκε με νόμο να τιμούνται ίσα με τους θεούς ζώα με τόσο θηριώδη φύση. Λένε, λοιπόν, πως η οχύρωση της χώρας δεν οφείλεται μόνο στον ποταμό αλλά κυρίως στους κροκοδείλους που ζουν μέσα του· έτσι οι ληστές από την Αραβία και τη Λιβύη δεν τολμούσαν να περάσουν τον Νείλο, επειδή φοβούνταν το πλήθος των θηρίων πράγμα που δεν θα γινόταν ποτέ, αν καταδίωκαν τούτα τα ζώα και τα αφάνιζαν όσοι ψαρεύουν με δίχτυα. Υπάρχει και άλλη ιστορία για τούτα τα θηρία. Λένε μερικοί πως ένας από τους αρχαίους βασιλιάδες, ο λεγόμενος Μηνάς, καταδιώχτηκε από τα σκυλιά του και κατέφυγε στη λίμνη του Μοίριδος, όπου παραδόξως ένας κροκόδειλος τον πήρε επάνω του και τον έβγαλε στην αντίπερα όχθη. Θέλοντας να εκφράσει την ευγνωμοσύνη στο ζώο που τον έσωσε ίδρυσε πόλη εκεί κοντά και την ονόμασε Πόλη

καταδείξαι δὲ καὶ τοῖς ἐγγχωρίοις ὡς θεοὺς τιμᾶν ταῦτα τὰ ζῶα καὶ τὴν λίμνην αὐτοῖς εἰς τροφήν ἀναθεῖναι· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὸν τάφον ἑαυτῷ κατασκευάσαι πυραμίδα τετράπλευρον ἐπιστήσαντα, καὶ τὸν θαυμαζόμενον παρὰ πολλοῖς λαβύρινθον οἰκοδομήσαι.

- 4 Παραπλήσια δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων λέγουσιν, ὑπὲρ ὧν τὰ καθ' ἕκαστον μακρὸν ἂν εἴη γράφειν. ὅτι γὰρ τῆς ὠφελείας ἕνεκα τῆς εἰς τὸν βίον οὕτως ἑαυτοὺς εἰθίκασι, φανερὸν εἶναι πᾶσιν ἐκ τοῦ πολλὰ τῶν ἐδωδύμων παρ' αὐτοῖς ἐνίους μὴ προσφέρεισθαι. τινὰς μὲν γὰρ φακῶν, τινὰς δὲ κνάμων, ἐνίους δὲ τυρῶν ἢ κρομμύων ἢ τινων ἄλλων βρωμάτων τὸ παράπαν μὴ γεύεσθαι, πολλῶν ὑπαρχόντων κατὰ τὴν Αἴγυπτον, δῆλον ποιοῦντας διότι διδακτέον ἐστὶν ἑαυτοὺς τῶν χρησίμων ἀπέχεσθαι, καὶ διότι πάντων πάντα ἐσθιόντων οὐδὲν ἂν ἐξήρκεσε τῶν
- 5 ἀναλισκομένων. καὶ ἑτέρας δ' αἰτίας φέροντές τινές φασιν ἐπὶ τῶν παλαιῶν βασιλέων πολλάκις ἀφισταμένου τοῦ πληθους καὶ συμφρονοῦντος κατὰ τῶν ἡγουμένων, τῶν βασιλέων τινὰ συνέσει διαφέροντα διελέσθαι μὲν τὴν χώραν εἰς πλείω μέρη, καθ' ἕκαστον δ' αὐτῶν καταδείξαι τοῖς ἐγγχωρίοις σέβεσθαι τι ζῶον ἢ τροφῆς τινος μὴ γεύεσθαι, ὅπως ἐκάστων τὸ μὲν παρ' αὐτοῖς τιμώμενον σεβομένων, τῶν δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀφιερωμένων καταφρονούντων, μηδέποτε ὁμονοῆσαι δύνωνται πάντες
- 6 οἱ κατ' Αἴγυπτον. καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων φανερὸν εἶναι· πάντας γὰρ τοὺς πλησιοχώρους πρὸς ἀλλήλους διαφέρεισθαι, προσκόπτοντας ταῖς εἰς τὰ προειρημένα παρανομίαις.

90. Φέρουσι δὲ καὶ τινες τοιαύτην αἰτίαν τῆς τῶν ζώων ἀφιερώσεως. συναγομένων γὰρ ἐν ἀρχῇ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ θηριώδους βίου, τὸ μὲν πρῶτον ἀλλήλους κατεσθίειν καὶ πολεμεῖν, ἀεὶ τοῦ πλέον δυναμένου τὸν ἀσθενέστερον κατισχύοντος· μετὰ δὲ ταῦτα

των Κροκοδείλων υπέδειξε στους ντόπιους να τιμούν τούτα τα ζώα ως θεούς και τους αφιέρωσε τη λίμνη για να τρέφονται· εκεί έφτιαξε και τον τάφο του, στήνοντας τετράπλευρη πυραμίδα, και οικοδόμησε τον λαβύρινθο που τόσοι θαυμάζουν.

Παρόμοια πράγματα λένε και για τα υπόλοιπα έθιμα τους, αλλά θα ήταν σχοινοτενές αν γράφαμε λεπτομέρειες για το καθένα τους. Ότι διατηρούν τούτα τα έθιμα, ένεκα της ωφέλειας που έχουν για τη ζωή τους είναι φανερό σε όλους απο το ότι μερικοί δεν αγγίζουν πολλά είδη τροφής. Μερικοί, για παράδειγμα, δεν δοκιμάζουν καν φακές, άλλοι κουκιά κι άλλοι τυρί ή κρεμμύδια ή άλλα τρόφιμα, από τα πολλά που υπάρχουν στην Αίγυπτο, δείχνοντας μ' αυτό τον τρόπο πως πρέπει να μάθουν να απέχουν από χρήσιμα πράγματα, διότι αν όλοι έτρωγαν απ' όλα, κανένα βρώσιμο είδος δεν θα επαρκούσε. Μερικοί επικαλούνται και άλλες αιτίες λέγοντας πως στα χρόνια των αρχαίων βασιλιάδων πολλές φορές ο κόσμος επαναστατούσε και ενωνόταν εναντίον των ηγετών του' ένας βασιλιάς, λοιπόν, που ήταν πιο συνετός χώρισε τη χώρα σε πολλά μέρη και υπέδειξε στους κάτοικους του κάθε μέρους να σέβονται κάποιο συγκεκριμένο ζώο και να απέχουν από κάποια συγκεκριμένη τροφή, ώστε αφού κάποιοι θα σέβονταν κάτι που οι άλλοι θα καταφρονούσαν, δεν θα ομονοούσαν ποτέ όλοι οι Αιγύπτιοι. Πράγμα που είναι φανερό από τα αποτελέσματα, γιατί όλοι όσοι γειτονεύουν έχουν διαφορές μεταξύ τους που προκαλούνται από τις διαφορές των εθίμων που αναφέραμε.

90. Μερικοί αναφέρουν και την εξής αιτία για τη θεοποίηση των ζώων. Αρχικά, όταν οι άνθρωποι σταμάτησαν να ζούνε σαν τα αγρίμια και συγκεντρώθηκαν σε ομάδες, στην αρχή συνέχισαν να τρώγονται και να πολεμούν μεταξύ τους, και πάντα ο δυνατότερος νικούσε τον ασθενέστερο· αργότε-

- τοὺς τῇ ῥώμῃ λειπομένους ὑπὸ τοῦ συμφέροντος διδά-
 χθέντας ἀθροΐζεσθαι καὶ ποιῆσαι σημεῖον ἑαυτοῖς ἐκ τῶν
 ὕστερον καθιερωθέντων ζώων· πρὸς δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον
 τῶν αἰεὶ δεδιότων συντρεχόντων, οὐκ εὐκαταφρόνητον
 2 τοῖς ἐπιτιθεμένοις γίνεσθαι τὸ σύστημα· τὸ δ' αὐτὸ καὶ
 τῶν ἄλλων ποιούντων διαστήναι μὲν τὰ πλήθη κατὰ
 συστήματα, τὸ δὲ ζῶον τὸ τῆς ἀσφαλείας ἐκάστοις
 γενόμενον αἴτιον τιμῶν τυχεῖν ἰσοθέων, ὥς τὰ μέγιστ'
 εὐεργετηκός· διόπερ ἄχρι τῶν νῦν χρόνων τὰ τῶν
 Αἰγυπτίων ἔθνη διεστηκότα τιμᾶν τὰ παρ' ἑαυτοῖς ἐξ
 ἀρχῆς τῶν ζώων καθιερωθέντα. καθόλου δέ φασι τοὺς
 Αἰγυπτίους ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εὐχαρίστως
 διακεῖσθαι πρὸς πᾶν τὸ εὐεργετοῦν, νομίζοντας μεγί-
 στην ἐπικουρίαν εἶναι τῷ βίῳ τὴν ἀμοιβὴν τῆς πρὸς τοὺς
 εὐεργέτας χάριτος· δῆλον γὰρ εἶναι διότι πάντες πρὸς
 εὐεργεσίαν ὀρμήσουσι τούτων μάλιστα παρ' οἷς ἂν ὀρῶσι
 3 κάλλιστα θησαυρισθησομένας τὰς χάριτας. διὰ δὲ τὰς
 αὐτὰς αἰτίας δοκοῦσιν Αἰγύπτιοι τοὺς ἑαυτῶν βασιλεῖς
 προσκυνεῖν τε καὶ τιμᾶν ὥς πρὸς ἀληθεῖαν ὄντας θεοὺς,
 ἅμα μὲν οὐκ ἄνευ δαιμονίου τινὸς προνοίας νομίζοντες
 αὐτοὺς τετευχέναι τῆς τῶν ὅλων ἐξουσίας, ἅμα δὲ τοὺς
 βουλομένους τε καὶ δυναμένους τὰ μέγιστ' εὐεργετεῖν
 4 ἡγνούμενοι θείας μετέχειν φύσεως. περὶ μὲν οὖν τῶν
 ἀφιερωμένων ζώων εἰ καὶ πεπλεονάκαμεν, ἀλλ' οὖν γε
 τὰ μάλιστα θανατούμενα τῶν παρ' Αἰγυπτίοις νόμιμα
 διευκρινήκαμεν.

91. Οὐχ ἥκιστα δ' ἂν τις πυθόμενος τὰ περὶ τοὺς
 τετελευτηκότας νόμιμα τῶν Αἰγυπτίων θαυμάσαι τὴν
 ιδιότητα τῶν ἐθῶν. ὅταν γάρ τις ἀποθάνῃ παρ' αὐτοῖς, οἱ
 μὲν συγγενεῖς καὶ φίλοι πάντες καταπλαττόμενοι πληρῶ
 τὰς κεφαλὰς περιέρχονται τὴν πόλιν θρηνοῦντες, ἕως ἂν
 ταφῆς τύχῃ τὸ σῶμα. οὐ μὲν οὕτε λουτρῶν οὕτε οἶνον

ρα, όμως, όσοι υστερούσαν σε δύναμη διδάχτηκαν από το συμφέρον τους, συσπειρώθηκαν και όρισαν σύμβολα αναγνώρισης από τα ζώα που θεοποιήθηκαν στη συνέχεια" καθώς όλοι όσοι είχαν λόγους να φοβούνται συγκεντρώνονταν υπό το σύμβολο, κατάφεραν να γίνουν δύναμη καθόλου ευκαταφρόνητη στους επιτιθέμενους. Το ίδιο έκαναν και οι υπόλοιποι, οπότε χωρίστηκαν οι άνθρωποι σε συντεταγμένες ομάδες και στο ζώο που για τον καθένα έγινε αιτία να σωθούν απέδωσαν θεϊκές τιμές, μιας και τόσο τους είχε ευεργετήσει" γι' αυτό μέχρι σήμερα οι λαοί των Αιγυπτίων είναι έτσι χωρισμένοι ώστε να τιμούν τα δικά τους ζώα που καθιερώθηκαν από την αρχή. Γενικά λένε πως οι Αιγύπτιοι, περισσότερο από τους υπόλοιπους ανθρώπους, ευγνωμονούν ό,τι τους ευεργετεί" γιατί εκτιμούν, ως μεγάλη βοήθεια στη ζωή την ανταπόδοση της ευεργεσίας" επειδή είναι ολοφάνερο πως όλοι θα έχουν διάθεση να ευεργετήσουν κυρίως εκείνους που βλέπουν ότι θα εκτιμήσουν περισσότερο την ευεργεσία. Για τις ίδιες αιτίες οι Αιγύπτιοι θεωρούν τους βασιλιάδες τους άξιους προσκύνησης και τους θεωρούν στ' αλήθεια θεούς, γιατί απ' τη μια πιστεύουν πως δεν απέκτησαν όλην αυτή την εξουσία χωρίς κάποια θεϊκή παρέμβαση κι απ' την άλλη πως όσοι επιθυμούν και μπορούν τα μέγιστα να ευεργετούν τον κόσμο μετέχουν της θεϊκής φύσης. Αν και είπαμε πάρα πολλά για τα θεοποιημένα ζώα, ωστόσο διευκρινήσαμε κάποια έθιμα των Αιγυπτίων από εκείνα που προκαλούν τον μεγαλύτερο θαυμασμό.

91. Αλλά δεν θα εκπλαγεί λιγότερο κάποιος, αν πληροφορηθεί τις συνήθειες των Αιγυπτίων τις σχετικές με τους νεκρούς, από τη φύση τούτων των εθίμων. Όταν πεθάνει κάποιος σ' αυτούς, όλοι οι συγγενείς και οι φίλοι επιχρίουν το κεφάλι τους με πηλό και περιέρχονται την πόλη θρηνώντας μέχρις ότου ενταφιαστεί το σώμα. Δεν πλένονται, δεν

- οὔτε τῆς ἄλλης τροφῆς ἀξιολόγου μεταλαμβάνουσιν, οὔτε
 2 ἐσθῆτας λαμπράς περιβάλλονται. τῶν δὲ ταφῶν τρεῖς
 ὑπάρχουσι τάξεις, ἥ τε πολυτελεστάτη καὶ μέση καὶ
 ταπεινοτάτη. κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην ἀναλίσκεσθαι
 φασιν ἄργυρίου τάλαντον, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν μῆν᾽
 εἴκοσι, κατὰ δὲ τὴν ἐσχάτην παντελῶς ὀλίγον τι δαπά-
 3 νημα γίνεσθαι λέγουσιν. οἱ μὲν οὖν τὰ σώματα θερα-
 πεύοντές εἰσι τεχνῖται, τὴν ἐπιστήμην ταύτην ἐκ γένους
 παρεληφότες· οὗτοι δὲ γραφὴν ἐκάστου τῶν εἰς τὰς
 4 ταφὰς δαπανωμένων τοῖς οἰκείοις τῶν τελευτησάντων
 προσενέγκαντες ἐπερωτῶσι τίνα τρόπον βούλονται τὴν
 θεραπείαν γενέσθαι τοῦ σώματος. διομολογησάμενοι δὲ
 περὶ πάντων καὶ τὸν νεκρὸν παραλαβόντες, τοῖς τεταγμέ-
 νοις ἐπὶ τὴν κατειθισμένην ἐπιμέλειαν τὸ σῶμα παραδι-
 5 δόασιν. καὶ πρῶτος μὲν ὁ γραμματεὺς λεγόμενος τεθέντος
 χαμαὶ τοῦ σώματος ἐπὶ τὴν λαγόναν περιγράφει τὴν
 εὐώνυμον ὅσον δεῖ διατεμεῖν· ἔπειτα δ' ὁ λεγόμενος
 παρασχίστης λίθον ἔχων Αἰθιοπικὸν καὶ διατεμών ὥς ὁ
 νόμος κελεύει τὴν σάρκα, παραχρῆμα φεύγει δρόμῳ,
 διωκόντων τῶν συμπαρόντων καὶ λίθοις βαλλόντων, ἔτι
 δὲ καταρωμένων καὶ καθαπερεὶ τὸ μύσος εἰς ἐκεῖνον
 6 τρεπόντων· ὑπολαμβάνουσι γὰρ μισητὸν εἶναι πάντα τὸν
 ὁμοφύλῳ σώματι βίαν προσφέροντα καὶ τραύματα ποιοῦν-
 5 τα καὶ καθόλου τι κακὸν ἀπεργαζόμενον. οἱ ταριχεύται δὲ
 καλούμενοι πάσης μὲν τιμῆς καὶ πολυωρίας ἀξιοῦνται,
 τοῖς τε ἱερεῦσι συνόντες καὶ τὰς εἰς ἱερὸν εἰσόδους
 ἀκωλύτως ὥς καθαροὶ ποιοῦνται· πρὸς δὲ τὴν θεραπείαν
 τοῦ παρεσχισμένου σώματος ἀθροισθέντων αὐτῶν εἰς
 καθήσιν τὴν χεῖρα διὰ τῆς τοῦ νεκροῦ τομῆς εἰς τὸν
 θώρακα καὶ πάντα ἐξαιρεῖ χωρὶς νεφρῶν καὶ καρδίας,
 ἕτερος δὲ καθαίρει τῶν ἐγκοιλίων ἕκαστον κλύζων οἶνῳ
 6 φοινικίῳ καὶ θυμιάμασι. καθόλου δὲ πᾶν τὸ σῶμα τὸ μὲν
 πρῶτον κεδρίᾳ καὶ τισιν ἄλλοις ἐπιμελείας ἀξιοῦσιν ἐφ'
 ἡμέρας πλείους τῶν τριάκοντα, ἔπειτα σμύρνη καὶ
 κινναμώμῳ καὶ τοῖς δυναμένοις μὴ μόνον πολυχρόνιον

πίνουν κρασί, δεν τρώνε καλά κι ούτε φοράνε καλά ρούχα. Υπάρχουν τρεις κατηγορίες ταφής, η πολυτελέστατη, η μεσαία και η ταπεινή. Η πρώτη κοστίζει, λένε, ένα ασημένιο τάλαντο, η δεύτερη είκοσι μνες, ενώ για την τρίτη λένε πως η δαπάνη είναι ελάχιστη. Εκείνοι που περιποιούνται το σώμα των νεκρών είναι ειδικοί τεχνίτες και κληρονομούν τούτη τη γνώση από τους πατέρες τους· αυτοί λοιπόν φέρνουν κατάλογο με τις τιμές κάθε πράγματος σχετικού με την ταφή στους συγγενείς του νεκρού και τους ρωτάνε με ποιο τρόπο επιθυμούν να γίνει η περιποίηση του σώματος. Αφού συνηγορούν για όλα και παραλάβουν τον νεκρό, παραδίδουν το σώμα στους ανθρώπους που έχουν αναλάβει τη συνηθισμένη περιποίηση του σώματος. Πρώτος λοιπόν ο λεγόμενος γραμματεύς, μόλις τοποθετηθεί κατάχαμα το σώμα, ορίζει πάνω στην αριστερή λαγόνα πόσο πρέπει να κοπεί, έπειτα ο λεγόμενος παρασχίστης με αιθιοπικό λίθινο κοπίδι κόβει τη σάρκα, όπως ορίζει ο νόμος, κι αμέσως το βάζει στα πόδια, γιατί οι παρόντες τον καταδιώκουν, τον πετροβολούν και τον καταριούνται και κατα κάποιον τρόπο ρίχνουν σ' εκείνον τη βεβήλωση· διότι θεωρούν μισητό κάθε άνθρωπο που ασκεί βία σε σώμα συνανθρώπου του, τον τραυματίζει ή γενικά τον κακοποιεί. Οι λεγόμενοι όμως ταριχευτές αξίζουν κάθε τιμή και περιποίηση, συναναστρέφονται τους ιερείς και μπαίνουν ανεμπόδιστα στα ιερά επειδή θεωρούνται καθαροί· αφού μαζευτούν για την περιποίηση του ανοιγμένου σώματος, ένας βάζει το χέρι του μέσα από την τομή μέχρι τον θώρακα και αφαιρεί τα πάντα, εκτός από τα νεφρά και την καρδιά, ένας άλλος καθαρίζει τα σπλάγχνα ένα ένα πλένοντας τα με κρασί από φοίνικα και αρωματικά. Γενικά ολόκληρο το σώμα το περιποιούνται επιμελώς με λάδι κέδρου και άλλα παρασκευάσματα για παραπάνω από τριάντα μέρες, στη συνέχεια με σμύρνα και κανέλα και τα σχετικά που δεν εξασφαλίζουν μόνο μακροχρόνια συντήρηση, αλλά του δίνουν και

τήρησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐωδίαν παρέχεσθαι· θεραπεύσαν-
 τες δὲ παραδιδόασι τοῖς συγγενέσι τοῦ τετελευτηκότος
 οὕτως ἕκαστον τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἀκέραιον τετη-
 ρημένον ὥστε καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς βλεφάροις καὶ ταῖς ὀφρῦσι
 τριῆχας διαμένειν καὶ τὴν ὅλην πρόσωπον τοῦ σώματος
 ἀπαράλλακτον εἶναι καὶ τὸν τῆς μορφῆς τύπον γνωρί-
 7 ζεσθαι· διὸ καὶ πολλοὶ τῶν Αἰγυπτίων ἐν οἰκίμασι
 πολυτελέσι φυλάττοντες τὰ σώματα τῶν προγόνων,
 κατ' ὅσιν ὀρῶσι τοὺς γενεαῖς πολλαῖς τῆς ἐναντῶν γεν-
 ἐσεως προτετελευτηκότας, ὥστε ἐκάστων τὰ τε μεγέθη
 καὶ τὰς περιοχὰς τῶν σωμάτων, ἔτι δὲ τοὺς τῆς ὄψεως
 χαρακτῆρας ὁρωμένους παράδοξον ψυχαγωγίαν παρέχε-
 σθαι καθάπερ συμβεβιωκότας τοῖς θεωμένοις.

92. Τοῦ δὲ μέλλοντος θάπτεσθαι σώματος οἱ συγγε-
 νεῖς προλέγουσι τὴν ἡμέραν τῆς ταφῆς τοῖς τε δικασταῖς
 καὶ τοῖς συγγενέσιν, ἔτι δὲ φίλοις τοῦ τετελευτηκότος,
 καὶ διαβεβαιοῦνται ὅτι διαβαίνειν μέλλει τὴν λίμνην,
 2 λέγοντες τοῦνομα τοῦ μετηλλαχότος. ἔπειτα παραγενο-
 μένων δικαστῶν δυσὶ πλειόνων τῶν τετταράκοντα, καὶ
 καθισάντων ἐπὶ τινος ἡμικυκλίου κατεσκευασμένου πέ-
 ραν τῆς λίμνης, ἥ μὲν βᾶρις καθέλκεται, κατεσκευασμένη
 πρότερον ὑπὸ τῶν ταύτην ἐχόντων τὴν ἐπιμέλειαν,
 ἐφέστηκε δὲ ταύτῃ ὁ πορθμεύς, ὃν Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν
 3 ἰδίαν διάλεκτον ὀνομάζουσι χάρωνα. διὸ καὶ φασιν
 Ὅρφέα τὸ παλαιὸν εἰς Αἴγυπτον παραβαλόντα καὶ
 θεασάμενον τοῦτο τὸ νόμιμον, μυθοποιῆσαι τὰ καθ'
 ἄδον, τὰ μὲν μιμησάμενον, τὰ δ' αὐτὸν ἰδίᾳ πλασάμε-
 4 νον· ὑπὲρ οὗ τὰ κατὰ μέρος μικρὸν ὕστερον ἀναγράφομεν.
 οὐ μὴν ἀλλὰ τῆς βάρεως εἰς τὴν λίμνην καθελκυσθείσης,
 πρὶν ἢ τὴν λάρνακα τὴν τὸν νεκρὸν ἔχουσαν εἰς αὐτὴν
 τίθεσθαι, τῷ βουλομένῳ κατηγορεῖν ὁ νόμος ἐξουσίαν
 δίδωσιν. ἐὰν μὲν οὖν τις παρελθὼν ἐγκαλέσῃ καὶ δείξῃ
 βεβιωκότα κακῶς, οἱ μὲν κριταὶ τὰς γνώμας πᾶσιν

ευωδιά. Αφού το περιποιηθούν, το παραδίδουν στους συγγενείς του νεκρού έτσι ώστε κάθε μέλος του σώματος να είναι πολύ καλά διατηρημένο, σε σημείο που να υπάρχουν ακόμη και οι τρίχες στα βλέφαρα και τα φρύδια και γενικά η όψη του σώματος να παραμένει απaráλλαχτη και να αναγνωρίζεται η μορφή του προσώπου. Γι' αυτό και πολλοί Αιγύπτιοι φυλάνε σε πολυτελή οικήματα τα σώματα των προγόνων τους και μπορούν να δουν στο πρόσωπο ανθρώπους που πέθαναν πολλές γενιές πριν από τη γέννηση τους, ώστε παρατηρώντας το μέγεθος και τις αναλογίες των σωμάτων τους, καθώς και τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους, να δοκιμάζουν μια παράξενη μορφή ψυχαγωγίας σαν να συμβίωναν με τους ανθρώπους που αντικρύζουν.

92. Το σώμα είναι έτοιμο να θαφτεί και οι συγγενείς δηλώνουν την ημέρα της ταφής σε δικαστές και συγγενείς αλλά και στους φίλους του νεκρού και βεβαιώνουν επίσημα ότι «είναι έτοιμος να διαβεί τη λίμνη» λέγοντας το όνομα του εκλιπόντος. Έπειτα, συγκεντρώνονται σαράντα δύο δικαστές³¹ και κάθονται σε ημικύκλιο που έχει τοποθετηθεί πέρα από τη λίμνη, καθελκύεται η «βάρις»³², που έχει κατασκευαστεί από τα πριν από τους αρμόδιους τεχνίτες, και πάνω της στέκει ο πορθμέας, τον οποίο οι Αιγύπτιοι αποκαλούν στη γλώσσα τους χάρωνα. Γι' αυτό και λένε πως, όταν ήρθε παλιά στην Αίγυπτο ο Ορφέας, είδε τούτο το έθιμο και διαμόρφωσε τον μύθο του Άδη, μιμούμενος τα μισά και πλάθοντας μόνος του τα υπόλοιπα γι' αυτό όμως θα μιλήσουμε καλύτερα λίγο παρακάτω. Αφού λοιπόν μπει στο νερό η βάρις, πριν να τοποθετήσουν πάνω της τη λάρνακα με τη σωρό, το έθιμο δίνει δικαίωμα σε όποιον θέλει να κατηγορήσει τον νεκρό. Αν έρθει κάποιος και κατηγορήσει τον νεκρό και αποδείξει πως έζησε με άνομο τρόπο, οι κριτές ανακοινώνουν την απόφαση τους σε όλους και το σώμα στε-

ἀποφαίνονται, τὸ δὲ σῶμα εἴργεται τῆς εἰθισμένης
 ταφῆς· ἐὰν δ' ὁ ἐγκαλέσας δόξῃ μὴ δικαίως κατηγο-
 5 ρεῖν, μεγάλοις περιπίπτει προστίμοις. ὅταν δὲ μηδεὶς
 ὑπακούσῃ κατήγορος ἢ παρελθὼν γνώσῃ συκοφάντης
 ὑπάρχειν, οἱ μὲν συγγενεῖς ἀποθέμενοι τὸ πένθος ἐγκω-
 μιάζουσι τὸν τετελευτηκότα, καὶ περὶ μὲν τοῦ γένους
 οὐδὲν λέγουσιν, ὥσπερ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ὑπολαμβάνον-
 τες ἅπαντας ὁμοίως εὐγενεῖς εἶναι τοὺς κατ' Αἴγυπ-
 πτον, τὴν δ' ἐκ παιδὸς ἀγωγὴν καὶ παιδείαν διελθόντες,
 πάλιν ἀνδρὸς γεγονότος τὴν εὐσέβειαν καὶ δικαιοσύνην,
 ἔτι δὲ τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς αὐτοῦ
 διεξέρονται, καὶ παρακαλοῦσι τοὺς κάτω θεοὺς δεξα-
 σθαι σύνοικον τοῖς εὐσεβέσι· τὸ δὲ πλῆθος ἐπενφημεῖ καὶ
 ἀποσεμνύνει τὴν δόξαν τοῦ τετελευτηκότος, ὥς τὸν
 αἰῶνα διατρίβειν μέλλοντος καθ' ἄδου μετὰ τῶν εὐσε-
 6 βῶν. τὸ δὲ σῶμα τιθέασιν οἱ μὲν ἰδίους ἔχοντες τάφους ἐν
 ταῖς ἀποδεδειγμέναις θήκαις, οἷς δ' οὐχ ὑπάρχουσι
 τάφων κτήσεις, καινὸν οἶκημα ποιοῦσι κατὰ τὴν ἰδίαν
 οἰκίαν, καὶ πρὸς τὸν ἀσφαλέστατον τῶν τοίχων ὀρθὴν
 ἰστάσι τὴν λάρνακα. καὶ τοὺς κωλυμένους δὲ διὰ τὰς
 κατηγορίας ἢ πρὸς δάνειον ὑποθήκας θάπτεσθαι τιθέασι
 κατὰ τὴν ἰδίαν οἰκίαν· οὗς ὕστερον ἐνίοτε παίδων παῖδες
 εὐπορήσαντες καὶ τῶν τε συμβολαίων καὶ τῶν ἐγκλημά-
 των ἀπολύσαντες μεγαλοπρεποῦς ταφῆς ἀξιοῦσι.

93. Σεμνότατον δὲ διείληπται παρ' Αἰγυπτίοις τὸ
 τοὺς γονεῖς ἢ τοὺς προγόνους φανῆναι περιττότερον
 τετιμηκότας εἰς τὴν αἰώνιον οἶκῃσιν μεταστάντας. νόμι-
 μον δ' ἐστὶ παρ' αὐτοῖς καὶ τὸ διδόναι τὰ σώματα τῶν
 τετελευτηκότων γονέων εἰς ὑποθήκην δανείον· τοῖς δὲ μὴ
 λυσαμένοις ὄνειδος τε τὸ μέγιστον ἀκολουθεῖ καὶ μετὰ
 2 τὴν τελευτὴν στέρησις ταφῆς. θανμάσαι δ' ἂν τις προσ-

ρείται της καθιερωμένης ταφής' αν όμως ο κατηγορος δεν πείσει ότι οι κατηγορίες του είναι δίκαιες, τιμωρείται με άγριο τρόπο. Αν δεν εμφανιστεί κατηγορος ή εμφανιστεί αλλ' αποδειχτεί συκοφάντης, τότε οι συγγενείς αφήνουν το πένθος και εγκωμιάζουν τον νεκρό, χωρίς να λένε όμως τίποτα για τη γενιά του, όπως κάνουν οι Έλληνες, επειδή θεωρούν πως ο κάθε άνθρωπος στην Αίγυπτο είναι εξ ίσου ευγενής με τον άλλο. Λένε για την αγωγή και την παιδεία που είχε από παιδί, για την ευσέβεια και τη δικαιοσύνη που τον χαρακτήριζε ως άντρα, ακόμη μιλούν για την εγκράτεια και τις άλλες αρετές του και παρακαλούν τους θεούς του κάτω κόσμου να τον δεχτούν συγκάτοικο με τους ευσεβείς, ενώ το πλήθος επευφημεί και εξαίρει τη δόξα του νεκρού, που του μέλλεται να ζήσει αιώνια στον Άδη με τους ευσεβείς. Όσοι έχουν ιδιωτικούς τάφους τοποθετούν το σώμα στις προκαθορισμένες κρύπτες, όσοι δεν έχουν δικούς τους τάφους κατασκευάζουν νέο δωμάτιο στο σπίτι τους και τοποθετούν όρθια τη λάρνακα στον πιο στέρεο τοίχο. Όσοι δεν επιτρέπεται να θαφτούν ένεκα των κατηγοριών που τους καταμαρτυρήθηκαν ή επειδή είχαν θέσει το σώμα τους υποθήκη δανείου, αυτοί τοποθετούνται στο σπίτι τους" κάποια στιγμή, αργότερα, ακόμα και τα παιδιά των παιδιών τους, αν καταφέρουν να πλουτίσουν και να ξεφλήσουν τα χρέη τους ή να τους απαλλάξουν από τις κατηγορίες, τους προσφέρουν ταφή μεγαλοπρεπή.

93. Θεωρείται ιδιαίτερα ιερό καθήκον από τους Αιγυπτίους να φανούν ότι τιμούν με πολυτελή τρόπο τους γονείς ή τους προγόνους, όταν αναχωρήσουν για την αιώνια κατοικία. Είναι συνήθειο επίσης να βάζουν τα σώματα των πεθαμένων γονιών τους υποθήκη σε δάνειο· όσους δεν άρουν την υποθήκη τους ακολουθεί το μεγαλύτερο όνειδος και μετά τον θάνατο τους στέρηση ταφής. Είναι να θαυμάζει κανείς

ηκόντως τοὺς ταῦτα διατάξαντας, ὅτι τὴν ἐπιείκειαν καὶ
 τὴν σπουδαιότητα τῶν ἡθῶν οὐκ ἐκ τῆς τῶν ζώωντων
 ὁμιλίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν τε τελευτηκότων ταφῆς
 καὶ θεραπείας ἐφ' ὅσον ἦν ἐνδεχόμενον τοῖς ἀνθρώποις
 3 ἐνοικειοῦν ἐφιλοτιμήθησαν. οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες μύθοις
 πεπλασμένοις καὶ φήμαις διαβεβλημέναις τὴν περὶ τού-
 των πίστιν παρέδωκαν, τὴν τε τῶν εὐσεβῶν τιμὴν καὶ
 τὴν τῶν πονηρῶν τιμωρίαν· τοιγαροῦν οὐχ οἷον ἰσχυῖσαι
 δύναται ταῦτα προτρέψασθαι τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸν
 ἄριστον βίον, ἀλλὰ τοῦναντίον ὑπὸ τῶν φανύλων χλευα-
 4 ζόμενα πολλῆς καταφρονήσεως τυγχάνουσι· παρὰ δὲ τοῖς
 Αἰγυπτίοις οὐ μυθώδους, ἀλλ' ὀρατῆς τοῖς μὲν πονηροῖς
 τῆς κολάσεως, τοῖς δ' ἀγαθοῖς τῆς τιμῆς οὕσης, καθ'
 ἐκάστην ἡμέραν ἀμφοτέροι τῶν ἑαυτοῖς προσηκόντων
 ὑπομιμνήσκονται, καὶ διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἡ μεγίστη
 καὶ συμφορωτάτη διόρθωσις γίνεται τῶν ἡθῶν. κρατί-
 στος δ', οἶμαι, τῶν νόμων ἡγητέον οὐκ ἐξ ὧν εὐπορω-
 τάτους, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐπιεικεστάτους τοῖς ἡθεσι καὶ πολι-
 τικωτάτους συμβήσεται γενέσθαι τοὺς ἀνθρώπους.

94. Ῥητέον δ' ἡμῖν καὶ περὶ τῶν γενομένων νομο-
 θετῶν κατ' Αἴγυπτον τῶν οὕτως ἐξηλλαγμένα καὶ
 παράδοξα νόμιμα καταδειξάντων. μετὰ γὰρ τὴν παλαιὰν
 τοῦ κατ' Αἴγυπτον βίου κατάστασιν, τὴν μυθολογουμέ-
 νην γεγονέναι ἐπὶ τε τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, πεῖσαι
 φασὶ πρῶτον ἐγγράπτοις νόμοις χρῆσασθαι τὰ πληθὴ τὸν
 Μνεύην, ἄνδρα καὶ τῇ ψυχῇ μέγαν καὶ τῷ βίῳ κοινότατον
 τῶν μνημονευομένων. προσποιηθῆναι δ' αὐτῷ τὸν Ἑρμῆν
 δεδωκέναι τούτους, ὡς μεγάλων ἀγαθῶν αἰτίους ἔσομέ-

όσους τα καθόρισαν όλα τούτα, επειδή, συναρτώντας την επιείκεια και τη χριστότητα του χαρακτήρα όχι μόνο με τη συμπεριφορά προς τους ζωντανούς αλλά και με τη φροντίδα και την ταφή των νεκρών, προσπάθησαν στον βαθμό που είναι δυνατό να βελτιώσουν τους ανθρώπους. Οι Έλληνες, για παράδειγμα, παρέδωσαν το πιστεύω τους γι' αυτά τα θέματα, δηλαδή την ανταμοιβή των ευσεβών και την τιμωρία των φαύλων, μέσα από κατασκευασμένους μύθους και φημολογίες απροσδιόριστες· κατά συνέπεια, δεν γίνεται ολ' αυτά να αποκτήσουν τόση ισχύ ώστε να προτρέψουν τους ανθρώπους στον άψογο βίο, αλλά, απεναντίας, καθώς οι φαύλοι τα χλευάζουν, φτάνουν να αντιμετωπίζονται με μεγάλη καταφρόνια. Ενώ στους Αιγυπτίους η τιμωρία των κακών δεν είναι παραμύθι αλλά ορατή, καθώς και η ανταμοιβή των καλών, και κάθε μέρα της ζωής τους τούτα τα πράγματα υπενθυμίζουν τόσο στους καλούς όσο και στους κακούς τις υποχρεώσεις τους και μ' αυτό τον τρόπο επέρχεται η καλύτερη δυνατή διάπλαση των ηθών. Θεωρώ δε πως είναι πολύ καλύτεροι από τους νόμους που κάνουν τους ανθρώπους πλουσιότερους εκείνοι που διαμορφώνουν επιεικέστερα ήθη και κάνουν τους ανθρώπους καλύτερους πολίτες.

94. Τώρα πρέπει να μιλήσουμε για τους νομοθέτες της Αιγύπτου που έδωσαν τα τόσο ιδιαίτερα και παράδοξα θέσμια. Μετά την πρώτη εγκατάσταση των ανθρώπων στην Αίγυπτο, που σύμφωνα με τη μυθολογία έγινε την εποχή των θεών και των ηρώων, ο πρώτος, λένε, που έπεισε τον λαό να χρησιμοποιεί γραπτούς νόμους ήταν ο Μνεύης, άνδρας όχι μόνο μεγάλου ψυχος αλλά και ο πιο αφοσιωμένος στο καλό της κοινωνίας απ' όλους τους νομοθέτες που μνημονεύονται. Αυτός λοιπόν προσποιήθηκε πως του έδωσε τους νόμους ο Ερμής, με τη διαβεβαίωση πως θα φέρουν μεγάλα καλά στη ζωή των ανθρώπων, όπως ακριβώς έκαι-

- νους, καθάπερ παρ' Ἑλλήσι ποιῆσαι φασιν ἐν μὲν τῇ
 Κρήτῃ Μίνωα, παρὰ δὲ Λακεδαιμονίοις Λυκοῦργον, τὸν
 μὲν παρὰ Διός, τὸν δὲ παρ' Ἀπόλλωνος φήσαντα τούτους
 2 παρειληφέναι. καὶ παρ' ἑτέροις δὲ πλείοσιν ἔθνεσι παρα-
 δέδοται τοῦτο τὸ γένος τῆς ἐπινοίας ὑπάρξαι καὶ πολλῶν
 ἀγαθῶν αἴτιον γενέσθαι τοῖς πεισθεῖσι· παρὰ μὲν γὰρ
 τοῖς Ἀριανοῖς Ζαθραύστην ἱστοροῦσι τὸν ἀγαθὸν δαίμο-
 να προσποιήσασθαι τοὺς νόμους αὐτῷ διδόναι, παρὰ δὲ
 τοῖς ὀνομαζομένοις Γέταις τοῖς ἀπαθανατίζουσι Ζάλμο-
 ξιν ὡσανύως τὴν κοινὴν Ἑστίαν, παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις
 Μωυσῆν τὸν Ἰαὼ ἐπικαλούμενον θεόν, εἴτε θανμαστὴν
 καὶ θεῖαν ὅλως ἔννοιαν εἶναι κρίναντας τὴν μέλλουσαν
 ὠφελήσειν ἀνθρώπων πλῆθος, εἴτε καὶ πρὸς τὴν ὑπερο-
 χὴν καὶ δύναμιν τῶν εὐρεῖν λεγομένων τοὺς νόμους
 3 ἀποβλέψαντα τὸν ὄχλον μᾶλλον ὑπακούσεσθαι διαλαβόν-
 τας. δευτέρον δὲ νομοθέτην Αἰγύπτιοι φασὶ γενέσθαι
 Σάσουχιν, ἄνδρα συνέσει διαφέροντα. τοῦτον δὲ πρὸς
 τοῖς ὑπάρχουσι νόμοις ἄλλα τε προσθεῖναι καὶ τὰ περὶ
 τὴν τῶν θεῶν τιμὴν ἐπιμελέστατα διατάξαι, εὐρετὴν δὲ
 καὶ γεωμετρίας γενέσθαι καὶ τὴν περὶ τῶν ἀστρῶν
 4 θεωρίαν τε καὶ παρατήρησιν διδάξαι τοὺς ἐγγχωρίους.
 τρίτον δὲ λέγουσι Σεσόωσιν τὸν βασιλέα μὴ μόνον τὰς
 πολεμικὰς πράξεις ἐπιφανεστάτας κατεργάσασθαι τῶν
 κατ' Αἴγυπτον, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸ μάχιμον ἔθνος νομοθε-
 σίαν συστήσασθαι, καὶ τὰ ἀκόλουθα τὰ περὶ τὴν στρα-
 5 τεῖαν σύμπαντα διακοσμήσαι. τέταρτον δὲ νομοθέτην
 φασὶ γενέσθαι Βόκχοριν τὸν βασιλέα, σοφὸν τινα καὶ
 πανουργία διαφέροντα. τοῦτον οὖν διατάξαι τὰ περὶ τοὺς
 βασιλεῖς ἅπαντα καὶ τὰ περὶ τῶν συμβολαίων ἐξακριβῶ-
 σαι· γενέσθαι δ' αὐτὸν καὶ περὶ τὰς κρίσεις οὕτω συνετὸν
 ὥστε πολλὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαγνωσθέντων διὰ τὴν
 περιττότητα μνημονεύεσθαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρό-

νε, λένε, στους Έλληνες ο Μίνωας στην Κρήτη και ο Αγκούργος στους Λακεδαιμονίους, που ο ένας είπε ότι πήρε τους νόμους από τον Δία και ο άλλος από τον Απόλλωνα. Τούτο το είδος επινόησης παραδίδεται ότι χρησιμοποιήθηκε και σε πολλούς άλλους λαούς και στάθηκε αίτιο πολλών αγαθών σε όσους το πίστεψαν. Στους κατοίκους της Αριανής ιστορείται πως ο Ζαθραύστης³³ προσποιήθηκε ότι του έδωσε τους νόμους το Καλό Πνεύμα, στους ονομαζόμενους Γέτες, που θεωρούν τους εαυτούς τους αθάνατους, ο Ζάλμοξις³⁴ έκανε το ίδιο λέγοντας ότι πήρε τους νόμους από την θεά τους Εστία, ενώ στους Ιουδαίους ο Μωυσής απέδωσε τους νόμους του στον θεό που λεγόταν Ιαώς, κι αυτό το έκαναν όλοι είτε επειδή πίστευαν πως μια σύλληψη που θα ωφελούσε την ανθρωπότητα ήταν αξιοθαύμαστη και θείκη είτε επειδή έκριναν πως ο απλός λαός θα υπάκουε με μεγαλύτερη προθυμία σε νόμους που υπαγορεύτηκαν από θεούς με υπεροχή και δύναμη. Δεύτερος νομοθέτης, σύμφωνα με τους Αιγυπτίους, ήταν ο Σάσυχς, άνθρωπος με ξεχωριστή σύνεση. Τούτος έκανε κι άλλες προσθήκες στους υπάρχοντες νόμους, αλλά κυρίως θεσμοθέτησε με τη μεγαλύτερη ακρίβεια τα της λατρείας των θεών, ήταν επίσης ο εφευρέτης της γεωμετρίας και δίδαξε στους κατοίκους την παρατήρηση και την ανάλυση της κίνησης των άστρων. Τρίτο αναφέρουν τον βασιλιά Σεσόωσι, που δεν έκανε μόνο τα μεγαλύτερα κατορθώματα στον πόλεμο απ' όλους τους βασιλιάδες της Αιγύπτου, αλλά θέσπισε και νομοθεσία για τον στρατό κι έβαλε σε τάξη όλα τα σχετικά με τις εκστρατείες. Τέταρτος νομοθέτης ήταν, λένε, ο βασιλιάς Βόκχορις, άνθρωπος σοφός και ιδιαίτερα πολυμήχανος. Εκείνος λοιπόν θέσπισε όλες τις διατάξεις που διέπουν τους βασιλιάδες και αποσαφήνισε τους νόμους για τη σύναψη συμβολαίων ήταν μάλιστα τόσο συνετός στις κρίσεις του που πολλές από τις δικαστικές αποφάσεις που πήρε μνημονεύονται μέχρι των ημερών μας.

νων. λέγουσι δ' αὐτὸν ὑπάρχει τῷ μὲν σώματι παντελῶς ἀσθενῇ, τῷ δὲ τρόπῳ πάντων φιλοχρηματώτατον.

95. Μετὰ δὲ τοῦτον προσελθεῖν λέγουσι τοῖς νόμοις Ἄμασιν τὸν βασιλέα, ὃν ἱστοροῦσι τὰ περὶ τοὺς νομάρχας διατάξαι καὶ τὰ περὶ τὴν σύμπασαν οἰκονομίαν τῆς Αἰγύπτου. παραδέδοται δὲ συνετός τε γεγονέναι καθ' ὑπερβολὴν καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικῆς καὶ δίκαιος· ὧν ἕνεκα καὶ τοὺς Αἰγυπτίους αὐτῷ περιτεθεικέναι τὴν ἀρχὴν οὐκ
- 2 ὄντι γένους βασιλικοῦ. φασὶ δὲ καὶ τοὺς Ἥλειους, σπουδάζοντας περὶ τὸν Ὀλυμπικὸν ἀγῶνα, πρεσβευτὰς ἀποστεῖλαι πρὸς αὐτὸν ἐρωτήσοντας πῶς ἂν γένοιτο δικαιοῦτατος· τὸν δ' εἰπεῖν, εἰ μὴ οἱ Ἥλειοι ἀγωνίζηται.
- 3 Πολυκράτους δὲ τοῦ Σαμίων δυνάστου συντεθειμένου πρὸς αὐτὸν φιλίαν, καὶ βιαίως προσφερομένου τοῖς τε πολίταις καὶ τοῖς εἰς Σάμον καταπλέουσι ξένοις, τὸ μὲν πρῶτον λέγεται πρεσβευτὰς ἀποστείλαντα παρακαλεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὴν μετριότητα· οὐ προσέχοντος δ' αὐτοῦ τοῖς λόγοις ἐπιστολὴν γράφαι τὴν φιλίαν καὶ τὴν ξενίαν τὴν πρὸς αὐτὸν διαλυόμενον· οὐ γὰρ βούλεσθαι λυπηθῆναι συντόμως ἑαυτόν, ἀκριβῶς εἰδότα διότι πλησίον ἐστὶν αὐτῷ τὸ κακῶς παθεῖν οὕτω προεστηκότι τῆς τυραννίδος. θαυμασθῆναι δ' αὐτόν φασι παρὰ τοῖς Ἑλλήσι διὰ τε τὴν ἐπιείκειαν καὶ διὰ τὸ τῷ Πολυκράτει ταχέως ἀποβῆναι τὰ ῥηθέντα.
- 4 ἕκτον δὲ λέγεται τὸν Ξέρξον πατέρα Δαρεῖον τοῖς νόμοις ἐπιστῆναι τοῖς τῶν Αἰγυπτίων μισήσαντα γὰρ τὴν παρανομίαν τὴν εἰς τὰ κατ' Αἴγυπτον ἱερὰ γενομένην ὑπὸ Καμβύσου τοῦ προβασιλεύσαντος ζηλῶσαι βίον ἐπιεικῇ καὶ φιλόθεον. ὁμιλῆσαι μὲν γὰρ αὐτοῖς τοῖς ἱερεῦσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ μεταλαβεῖν αὐτὸν τῆς τε θεολογίας καὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις

Λένε επίσης ότι στο σώμα ήταν πολύ ασθενικός και στον χαρακτήρα ο πιο φιλοχρήματος απ' όλους.

95. Μετά από κείνον έστρεψε, λένε, την προσοχή του στους νόμους ο βασιλιάς Άμασις, για τον οποίο ιστορούν ότι όρισε τα σχετικά με τους νομάρχες και τη γενική διοίκηση της Αιγύπτου. Σύμφωνα με την παράδοση ήταν πάρα πολύ συνετός και στην συμπεριφορά επιεικής και δίκαιος" ιδιότητες άλλωστε για τις οποίες τον έκαναν οι Αιγύπτιοι βασιλιά, ενώ δεν καταγόταν από βασιλική γενιά. Λένε μάλιστα πως οι κάτοικοι της Ηλείας, όταν μελετούσαν την οργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων, του έστειλαν πρεσβευτές να τον ρωτήσουν ποιος είναι ο δικαιότερος τρόπος να το κάνουν, κι εκείνος τους απάντησε «Αν δεν αγωνίζεται κανένας Ηλείος». Με τον Πολυκράτη, τον τύραννο της Σάμου, είχε συνάψει φιλία, αλλά όταν εκείνος άρχισε να καταπιέζει τόσο τους πολίτες όσο και τους ξένους που κατέπλεαν στη Σάμο, πρώτα, λένε, του έστειλε πρεσβευτές να τον παρακαλέσουν να γίνει πιο μετριοπαθής" όταν εκείνος δεν του έδωσε σημασία, του έστειλε επιστολή με την οποία διέλυε τους μεταξύ τους δεσμούς φιλίας και φιλοξενίας, διότι δεν ήθελε, όπως έλεγε, να στενοχωρηθεί, επειδή ήταν βέβαιος ότι πολύ σύνομα θα πάθαινε συμφορά ο ηγέτης που κυβερνάει με τόσο τυραννικό τρόπο. Λένε λοιπόν πως τον θαύμασαν οι Έλληνες τόσο για την επιείκεια του όσο και γιατί γρήγορα επαληθεύτηκαν τα λόγια του προς τον Πολυκράτη. Έκτος που ασχολήθηκε με τους νόμους των Αιγυπτίων φέρεται ο Δαρείος, ο πατέρας του Ξέρξη, γιατί ένωσε αποστροφή για την ανομία που έδειξε ο προκάτοχος του Καμβύσης στη μεταχείριση των ιερών της Αιγύπτου και θέλησε να ζήσει βίο ενάρετο και ευσεβή" συναναστρεφόταν τους ιερείς της Αιγύπτου και συμμετείχε μαζί τους στη μελέτη της θεολογίας και των πράξεων που είχαν καταγραφεί στα ιερά βι-

ἀναγεγραμμένων πράξεων· ἐκ δὲ τούτων ἱστορήσαντα
 τὴν τε μεγαλοφυχίαν τῶν ἀρχαίων βασιλέων καὶ τὴν εἰς
 τοὺς ἀρχομένους εὐνοίαν μιμήσασθαι τὸν ἐκείνων βίον,
 καὶ διὰ τοῦτο τηλικαύτης τυχεῖν τιμῆς ὥσθ' ὑπὸ τῶν
 Αἰγυπτίων ζῶντα μὲν θεὸν προσαγορεύεσθαι μόνον τῶν
 ἀπάντων βασιλέων, τελευτήσαντα δὲ τιμῶν τυχεῖν ἴσων
 τοῖς τὸ παλαιὸν νομιμώτατα βασιλεύσασι κατ' Αἴγυπτον.
 6 τὴν μὲν οὖν κοινὴν νομοθεσίαν συντελεσθῆναί φασιν ὑπὸ
 τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν, καὶ δόξης τυχεῖν τῆς διαδεδομέ-
 νης παρὰ τοῖς ἄλλοις· ἐν δὲ τοῖς ὕστερον χρόνοις πολλὰ
 τῶν καλῶς ἔχειν δοκούντων νομίμων φασὶ κινηθῆναι,
 Μακεδόνων ἐπικρατησάντων καὶ καταλυσάντων εἰς τέ-
 λος τὴν βασιλείαν τῶν ἐγχωρίων.

96. Τούτων δ' ἡμῖν διευκρινημένων ῥητέον ὅσοι τῶν
 παρ' Ἑλλήσι δεδοξασμένων ἐπὶ συνέσει καὶ παιδείᾳ
 παρέβαλον εἰς Αἴγυπτον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ἵνα
 2 τῶν ἐνταῦθα νομίμων καὶ τῆς παιδείας μετὰσχωσιν. οἱ
 γὰρ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἱστοροῦσιν ἐκ τῶν ἀναγραφῶν
 τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις παραβαλεῖν πρὸς ἑαυτοὺς τὸ
 παλαιὸν Ὀρφέα τε καὶ Μουσαῖον καὶ Μελάμποδα καὶ
 Δαίδαλον, πρὸς δὲ τούτοις Ὅμηρόν τε τὸν ποιητὴν καὶ
 Ἀνκοῦργον τὸν Σπαρτιάτην, ἔτι δὲ Σόλωνα τὸν Ἀθη-
 ναῖον καὶ Πλάτωνα τὸν φιλόσοφον, ἐλθεῖν δὲ καὶ Πυθα-
 γόραν τὸν Σάμιον καὶ τὸν μαθηματικὸν Εὐδόξον, ἔτι δὲ
 Δημόκριτον τὸν Ἀβδηρίτην καὶ Οἰνοπίδην τὸν Χῖον.
 3 πάντων δὲ τούτων σημεῖα δεικνύουσι τῶν μὲν εἰκόνας,
 τῶν δὲ τόπων ἢ κατασκευασμάτων ὁμωνύμους προση-
 γορίας, ἐκ τε τῆς ἐκάστω ζηλωθείσης παιδείας ἀποδεί-
 ξεις φέρουσι, συνιστάντες ἐξ Αἰγύπτου μετενηνέχθαι
 4 πάντα δι' ὧν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐθαυμάσθησαν. Ὀρφέα

βλία. Όταν λοιπόν έμαθε από τα βιβλία για τη μεγαλοφυχία των αρχαίων βασιλιάδων και την εύνοια που έδειχναν προς τους υπηκόους τους, μιμήθηκε τον δικό τους τρόπο ζωής κι έφτασε να τιμηθεί τόσο από τους Αιγυπτίους που μόνο εκείνον απ' όλους τους βασιλιάδες προσαγόρευαν θεό ενόσω ακόμη ζούσε, ενώ όταν πέθανε του αποδόθηκαν τιμές ίσες μ' εκείνες που απένειμαν στους παλαιούς βασιλιάδες της Αιγύπτου που είχαν βασιλέψει με την αυστηρότερη προσήλωση στους νόμους. Η νομοθεσία λοιπόν που ίσχυε για ολόκληρη τη χώρα θεσπίστηκε, λένε, από τους προαναφερθέντες, και απέκτησε τέτοια φήμη που εξαπλώθηκε και σ' όλους τους άλλους λαούς, στα κατοπινά όμως χρόνια άλλαξαν πολλά απ' όσα θεωρούνταν ότι καλώς είχαν, μετά την επικράτηση των Μακεδόνων που κατέλυσαν δια παντός τη βασιλεία των ντόπιων βασιλιάδων.

96. Τώρα που διευκρινήσαμε τούτα τα θέματα, θα πρέπει ν' αναφέρουμε ποιοι από τους ονομαστούς για τη σύνεση και τη μόρφωση τους Έλληνες επισκέφτηκαν την Αίγυπτο την αρχαία εποχή για να γνωρίσουν τα έθιμα και τον πολιτισμό της. Οι ιερείς των Αιγυπτίων ιστορούν από τις καταγραφές στα ιερά τους βιβλία ότι τους επισκέφτηκαν τα παλαιά χρόνια ο Ορφέας, ο Μουσαίος, ο Μελάμπους και ο Δαίδαλος, καθώς και ο ποιητής Όμηρος και ο Λυκούργος ο Σπαρτιάτης, ο Σόλων ο Αθηναίος και ο φιλόσοφος Πλάτων, ήλθε επίσης ο Πυθαγόρας ο Σάμιος και ο μαθηματικός Εύδοξος, καθώς επίσης ο Δημόκριτος ο Αβδηρίτης και ο Οινόπιδης ο Χίος. Τεκμήρια της επίσκεψης όλων ετούτων δείχνουν για άλλους τα αγάλματα τους και για άλλους τοποθεσίες ή κτίρια που φέρουν τ' όνομα τους, και φέρνουν αποδείξεις από τον τομέα της γνώσης που υπηρέτησε ο καθένας τους, βγάζοντας το συμπέρασμα πως από την Αίγυπτο πήραν όλες τις γνώσεις για τις οποίες θαυμάστηκαν από τους

μὲν γὰρ τῶν μυστικῶν τελετῶν τὰ πλεῖστα καὶ τὰ περὶ
 τὴν ἑαυτοῦ πλάνην ὀργιαζόμενα καὶ τὴν τῶν ἐν ἄδου
 5 μυθοποιίαν ἀπενέγκασθαι. τὴν μὲν γὰρ Ὀσίριδος τελετὴν
 τῇ Διονύσου τὴν αὐτὴν εἶναι, τὴν δὲ τῆς Ἰσιδος τῇ τῆς
 Δήμητρος ὁμοιοτάτην ὑπάρχειν, τῶν ὀνομάτων μόνων
 ἐνηλλαγμένων· τὰς δὲ τῶν ἀσεβῶν ἐν ἄδου τιμωρίας καὶ
 τοὺς τῶν εὐσεβῶν λειμῶνας καὶ τὰς παρὰ τοῖς πολλοῖς
 εἰδωλοποιίας ἀναπεπλασμένας παρειαγαγεῖν μιμησάμε-
 6 νον τὰ γινόμενα περὶ τὰς ταφὰς τὰς κατ' Αἴγυπτον. τὸν
 μὲν γὰρ ψυχοπομπὸν Ἑρμῆν κατὰ τὸ παλαιὸν νόμιμον
 παρ' Αἰγυπτίοις ἀναγαγόντα τὸ τοῦ Ἄπιδος σῶμα μέχρι
 τινὸς παραδιδόναι τῷ περικειμένῳ τὴν τοῦ Κερβέρου
 προτομήν. τοῦ δ' Ὀρφέως τοῦτο καταδείξαντος παρὰ
 τοῖς Ἑλλήσι τὸν Ὅμηρον ἀκολούθως τούτῳ θεῖναι κατὰ
 τὴν ποιήσιν

Ἑρμῆς δὲ ψυχὰς Κυλλήνιος ἐξεκαλεῖτο
 ἀνδρῶν μνηστήρων, ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσίν.

εἶτα πάλιν ὑποβάντα λέγειν

παρ' δ' ἴσαν Ὠκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ Λευκάδα πέτρην,
 ἥδ' ἐπαρ' Ἡελίοιο πύλας καὶ δῆμον Ὀνειρώων
 ἦσαν· αἶψα δ' ἴκοντο κατ' ἀσφοδελὸν λειμῶνα,
 ἔνθα τε ναίουσι ψυχαί, εἰδῶλα καμόντων.

7 Ὠκεανὸν μὲν οὖν καλεῖν τὸν ποταμὸν διὰ τὸ τοὺς
 Αἰγυπτίους κατὰ τὴν ἰδίαν διάλεκτον Ὠκεανὸν λέγειν
 τὸν Νεῖλον, Ἡλίου δὲ πύλας τὴν πόλιν τὴν τῶν Ἡλιο-
 πολιτῶν, λειμῶνα δ' ὀνομάζειν, τὴν μυθολογουμένην

Έλληνες. Ο Ορφέας, για παράδειγμα, πήρε από την Αίγυπτο τις περισσότερες από τις μυστικές τελετουργίες, τις οργανιστικές τελετές που συνοδεύουν τις περιπλανήσεις του και τη μυθική παράδοση για τις εμπειρίες του στον Άδη. Γιατί η λατρεία του Όσιρι είναι ίδια μ' εκείνη του Διονύσου, ενώ της Ίσιδος είναι πανομοιότυπη με την αντίστοιχη της Δήμητρας και μόνο τα ονόματα έχουν αλλάξει. Όσο για την τιμωρία των ασεβών στον Άδη και τους ((λειμώνες» των ευσεβών και τις φανταστικές αντιλήψεις που κυκλοφορούν ανάμεσα στους πολλούς, που δεν είναι παρά πλάσματα της φαντασίας, τα εισήγαγε ο Ορφέας κατ' απομίμηση των αιγυπτιακών ταφικών εθίμων. Για παράδειγμα, ο ψυχοπομπός Ερμής, σύμφωνα με το αρχαίο αιγυπτιακό έθιμο, ανεβάζει το σώμα του Άπι μέχρι ένα σημείο και το παραδίδει σε κάποιον που φοράει τη μάσκα του Κέρβερου. Ο Ορφέας εισήγαγε τούτο το στοιχείο στους Έλληνες και σύμφωνα μ' αυτό λέει ο Όμηρος^{34"}

Ο Ερμής ο Κυλλήνιος καλούσε τις ψυχές
των μνηστήρων, κρατώντας στα χέρια ραβδί.

Και πάλι λίγο παρακάτω^{3*}

Πέρασαν από τα ρεύματα του Ωκεανού και το Αευκό

κι από τις πύλες του Ήλιου και της χώρας των ονείρων
περνούσαν και γρήγορα έφτασαν στο λιβάδι με τους
ασφόδελους,
όπου οι ψυχές κατοικούν, φαντάσματα των πεθαμένων.

Ονομάζει, λοιπόν, τον ποταμό Ωκεανό, γιατί οι Αιγύπτιοι στη γλώσσα τους Ωκεανό λένε τον Νείλο, οι πύλες του Ήλιου είναι η Ηλιούπολις, ενώ «λειμών» ονομάζει τη

οἴκησιν τῶν μετηλλαχότων, τὸν παρὰ τὴν λίμνην τόπον
 τὴν καλουμένην μὲν Ἀχερουσίαν, πλησίον δὲ οὖσαν τῆς
 Μέμφεως, ὄντων περὶ αὐτὴν λειμώνων καλλίστων, ἔλους
 καὶ λωτοῦ καὶ καλάμου. ἀκολουθῶς δ' εἰρῆσθαι καὶ τὸ
 κατοικεῖν τοὺς τελευτήσαντας ἐν τούτοις τοῖς τόποις διὰ
 τὸ τὰς τῶν Αἰγυπτίων ταφὰς τὰς πλείστας καὶ μεγίστας
 ἐνταῦθα γίνεσθαι, διαφορθευομένων μὲν τῶν νεκρῶν διὰ
 τε τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Ἀχερουσίας λίμνης, τιθεμένων
 δὲ τῶν σωμάτων εἰς τὰς ἐνταῦθα κειμένας θήκας.
 8 συμφωνεῖν δὲ καὶ τᾶλλα τὰ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καθ'
 ἄδου μυθολογούμενα τοῖς ἔτι νῦν γινομένοις κατ' Αἴ-
 γυπτον· τὸ μὲν γὰρ διακομίζον τὰ σώματα πλοῖον βᾶριν
 καλεῖσθαι, τὸ δ' ἐπίβαθρον [νόμισμα τὸν ὀβολὸν] τῷ
 πορθμεῖ δίδοσθαι, καλουμένῳ κατὰ τὴν ἐγγχώριον διά-
 9 λεκτον χάρῳ. εἶναι δὲ λέγουσι πλησίον τῶν τόπων
 τούτων καὶ σκοτίας Ἑκάτης ἱερὸν καὶ πύλας Κωκυτοῦ
 καὶ Λήθης διειλημμένας χαλκοῖς ὀχεῦσιν. ὑπάρχειν δὲ
 καὶ ἄλλας πύλας Ἀληθείας, καὶ πλησίον τούτων εἰδῶλον
 ἀκέφαλον εἶσθαι Δίκης.

97. Πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν μεμυθοποιημένων
 διαμένειν παρ' Αἰγυπτίοις, διατηρουμένης ἔτι τῆς προσ-
 2 ηγορίας καὶ τῆς ἐν τῷ πράττειν ἐνεργείας. ἐν μὲν γὰρ
 Ἀκανθῶν πόλει, πέραν τοῦ Νείλου κατὰ τὴν Λιβύην ἀπὸ
 σταδίων ἑκατὸν καὶ εἴκοσι τῆς Μέμφεως, πύθον εἶναι
 τετρημένον, εἰς ὃν τῶν ἱερέων ἐξήκοντα καὶ τριακοσίους
 καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὕδωρ φέρειν εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ
 3 Νείλου· τὴν δὲ περὶ τὸν Ὀκνον μυθοποιῶν δεικνύσθαι
 πλησίον κατὰ τινα πανήγυριν συντελουμένην, πλέκοντος
 μὲν ἐνὸς ἀνδρὸς ἀρχὴν σχοινίου μακράν, πολλῶν δ' ἐκ
 4 τῶν ὀπίσω λυόντων τὸ πλεκόμενον. Μελάμποδα δὲ φασὶ
 μετενεγκεῖν ἐξ Αἰγύπτου τὰ Διονύσῳ νομιζόμενα τελεῖ-
 σθαι παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τὰ περὶ Κρόνον μυθολογοῦ-

μυθική κατοικία των νεκρών, τον τόπο κοντά στη λίμνη που ονομάζεται Αχερουσία και βρίσκεται κοντά στη Μέμφιδα, γύρω από την οποία υπάρχουν όντως πανέμορφα λιβάδια, έλος, λωτοί και καλαμιές. Το ίδιο λέγεται και για τη δοξασία ότι σ' εκείνο τον τόπο κατοικούν οι νεκροί, επειδή οι περισσότεροι και μεγαλύτεροι τάφοι των Αιγυπτίων βρίσκονται εκεί, αφού περάσουν οι νεκροί από τον ποταμό και την Αχερουσία λίμνη και τοποθετηθούν τα σώματα τους στις εκεί κρύπτες. Αλλά και οι υπόλοιποι μύθοι των Ελλήνων οι σχετικοί με τον Άδη συμφωνούν με τα έθιμα που ακολουθούνται ακόμη και σήμερα στην Αίγυπτο" γιατί το πλοίο που διακομίζει τα σώματα λέγεται «βάρις», ενώ δίνεται ναύλο [ένα νόμισμα οβολού] στον πορθμέα που στη γλώσσα της χώρας ονομάζεται «χάρων». Λένε επίσης πως κοντά σ' εκείνους τους τόπους υπάρχει ιερό της «σκοτίας» Εκάτης και πύλες του Κωκυτού και της Λήθης σφαλισμένες με χάλκινες αμπάρες. Υπάρχουν επίσης κι άλλες πύλες, της Αλήθειας, και κοντά τους στέκει άγαλμα ακέφαλο της Δίκης.

97. Υπάρχουν και πολλά άλλα πράγματα που έχουν μυθοποιηθεί και παραμένουν στους Αιγυπτίους, των οποίων έχει διατηρηθεί η ονομασία αλλά και τα τηρούμενα έθιμα περί αυτών. Στην πόλη των Ακανθών, για παράδειγμα, πέ-
ρα από τον Νείλο προς τη Λιβύη, που απέχει εκατόν είκοσι στάδια από τη Μέμφιδα, υπάρχει ένα τρύπιο πιθάρι στο οποίο φέρνουν κάθε μέρα τριακόσιοι εξήντα ιερείς νερό από τον Νείλο³⁵· εκεί κοντά αναπαρίσταται και ο μύθος του Όκνου στη διάρκεια ενός πανηγυριού, όπου ένας άνθρωπος πλέκει απ' τη μια άκρη ένα μακρύ σκοινί, ενώ πίσω του πολλοί άνθρωποι το ξεπλέκουν από την άλλη³⁶. Λένε επίσης πως και ο Μελάμπους πήρε από την Αίγυπτο-τις τελετές που κάνουν οι Έλληνες προς τιμήν του Διονύσου, καθώς και τους

μενα καὶ τὰ περὶ τῆς Τιτανομαχίας καὶ τὸ σύνολον τὴν
 5 περὶ τὰ πάθη τῶν θεῶν ἱστορίαν. τὸν δὲ Δαίδαλον
 λέγουσιν ἀπομιμήσασθαι τὴν τοῦ λαβυρινθίου πλοκὴν
 τοῦ διαμένοντος μὲν μέχρι τοῦ νῦν καιροῦ, οἰκοδομη-
 θέντος δέ, ὡς μὲν τινὲς φασιν, ὑπὸ Μένδητος, ὡς δ' ἔνιοι
 λέγουσιν, ὑπὸ Μάρρου τοῦ βασιλέως, πολλοῖς ἔτεσι
 6 πρότερον τῆς Μίνω βασιλείας. τὸν τε ῥυθμὸν τῶν
 ἀρχαίων κατ' Αἴγυπτον ἀνδριάντων τὸν αὐτὸν εἶναι τοῖς
 ὑπὸ Δαυδάλου κατασκευασθεῖσι παρὰ τοῖς Ἑλλήσι. τὸ δὲ
 κάλλιστον πρόπυλον ἐν Μέμφει τοῦ Ἡφαιστείου Δαίδα-
 λον ἀρχιτεκτονῆσαι, καὶ θαυμασθέντα τυχεῖν εἰκότος
 ξυλίνης κατὰ τὸ προειρημένον ἱερὸν ταῖς ἰδίαις χερσὶ
 δεδημιουργημένης, πέρας δὲ διὰ τὴν εὐφυΐαν ἀξιοθέντα
 μεγάλης δόξης καὶ πολλὰ προσεξευρόντα τυχεῖν ἰσοθέων
 τιμῶν· κατὰ γὰρ μίαν τῶν πρὸς τῇ Μέμφει νήσων ἔτι καὶ
 νῦν ἱερὸν εἶναι Δαυδάλου τιμώμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων.
 7 τῆς δ' Ὀμήρου παρουσίας ἄλλα τε σημεῖα φέρουσι καὶ
 μάλιστα τὴν τῆς Ἑλένης γενομένην παρὰ Μενελάῳ
 Τηλεμάχου φαρμακείαν καὶ λήθην τῶν συμβεβηκότων
 κακῶν. τὸ γὰρ νηπενθὲς φάρμακον, ὃ λαβεῖν φησιν ὁ
 ποιητὴς τὴν Ἑλένην ἐκ τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν παρὰ
 Πολυδάμνης τῆς Θῶνος γυναικός, ἀκριβῶς ἐξητακῶς
 φαίνεται· ἔτι γὰρ καὶ νῦν τὰς ἐν ταύτῃ γυναικας τῇ
 προειρημένῃ δυνάμει χρῆσθαι λέγουσι, καὶ παρὰ μόναις
 ταῖς Διοσπολίτισιν ἐκ παλαιῶν χρόνων ὀργῆς καὶ λύπης
 φάρμακον εὐρεῖσθαι φασιν· τὰς δὲ Θήβας καὶ Διὸς πόλιν
 8 τὴν αὐτὴν ὑπάρχειν. τὴν τε Ἀφροδίτην ὀνομάζεσθαι
 παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις χρυσῇ ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως,
 καὶ πεδίον εἶναι καλούμενον χρυσῆς Ἀφροδίτης περὶ τὴν
 9 ὀνομαζομένην Μώμεμφιν. τὰ τε περὶ τὸν Δία καὶ τὴν
 Ἥραν μυθολογούμενα περὶ τῆς συνουσίας καὶ τὴν εἰς
 Αἰθιοπίαν ἐκδημίαν ἐκείθεν αὐτὸν μετενεγκεῖν· κατ'

μύθους για τον Κρόνο, για τις Τιτανομαχίες και όλες γενικά τις ιστορίες για τα πάθη των θεών. Όσο για τον Δαίδαλο, λένε πως μιμήθηκε την πολυπλοκότητα του λαβύρινθου, που σώζεται μέχρι σήμερα, τον οποίο έχτισε, άλλοι λένε, ο Μένδης, κι άλλοι, ο βασιλιάς Μάρρος, πολλά χρόνια πριν τη βασιλεία του Μίνωα. Ο ρυθμός των αρχαίων ανδριάντων της Αιγύπτου είναι ίδιος με τον ρυθμό των αγαλμάτων που κατασκεύασε ο Δαίδαλος στους Έλληνες. Όσο για το ωραιότατο πρότυπο του ναού του Ηφαίστου στη Μέμφιδα λένε πως χτίστηκε επίσης από τον Δαίδαλο, που επειδή θαυμάστηκε πολύ, τιμήθηκε με ξύλινο άγαλμα που σκάλισε με τα ίδια του τα χέρια και στήθηκε στον εν λόγω ναό, και πέρα απ' αυτά απέκτησε μεγάλη δόξα για την ευφυΐα του και τιμήθηκε σαν θεός για τις πολλές του ανακαλύψεις· γιατί σ' ένα νησί προς τη Μέμφιδα υπάρχει ακόμη ιερό του Δαιδάλου που τιμούν οι κάτοικοι της περιοχής. Για την παρουσία του Ομήρου στην Αίγυπτο φέρνουν διάφορες αποδείξεις, κυρίως όμως το φάρμακο που έδωσε η Ελένη στον Τηλέμαχο στο σπίτι του Μενέλαου που σε κάνει να ξεχνάς τις περασμένες συμφορές. Διότι το «νηπενθές», που λέει ο ποιητής ότι πήρε η Ελένη από την Πολύδαμνα τη σύζυγο του Θώνη στις Θήβες, φαίνεται πως το γνώριζε ο ίδιος πολύ καλά· γιατί, λένε, ακόμη και σήμερα οι γυναίκες στην προαναφερθείσα πόλη χρησιμοποιούν τη δύναμη του και πως μόνο οι γυναίκες της Διόσπολης είχαν βρει από τα παλαιά χρόνια φάρμακο της οργής και της λύπης" αλλά οι Θήβες και η Διόσπολις, προσθέτουν, είναι μία και η αυτή πόλη. Η Αφροδίτη, πάλι, προσαγορεύεται «χρυσή» από τους ντόπιους σύμφωνα με πολύ παλιά παράδοση³⁷, ενώ κοντά στην πόλη που ονομάζεται Μώμεμφις υπάρχει η πεδιάδα «της χρυσής Αφροδίτης», όπως λέγεται. Ομοίως, και τους μύθους που αναφέρονται στα ζευγαρώματα του Δία και της Ήρας και στο ταξίδι τους στην Αιθιοπία κι αυτούς τους

ἐνιαυτὸν γὰρ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις τὸν νεῶν τοῦ Διὸς περαιουῖσθαι τὸν ποταμὸν εἰς τὴν Λιβύην, καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς πάλιν ἐπιστρέφειν, ὥς ἐξ Αἰθιοπίας τοῦ θεοῦ παρόντος· τὴν τε συνουσίαν τῶν θεῶν τούτων, ἐν ταῖς πανηγύρεσι τῶν ναῶν ἀνακομιζομένων ἀμφοτέρων εἰς ὄρος ἀνθεσι παντοίοις ὑπὸ τῶν ἱερέων κατεστρωμένον.

98. Καὶ Λυκοῦργον δὲ καὶ Πλάτωνα καὶ Σόλωνα πολλὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου νομίμων εἰς τὰς ἐναντῶν κατά-
 2 τάξει νομοθεσίας. Πυθαγόραν τε τὰ κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον καὶ τὰ κατὰ γεωμετρίαν θεωρήματα καὶ τὰ περὶ τοὺς ἀριθμούς, ἔτι δὲ τὴν εἰς πᾶν ζῶον τῆς ψυχῆς μεταβολὴν
 3 μαθεῖν παρ' Αἰγυπτίων. ὑπολαμβάνουσι δὲ καὶ Δημόκριτον παρ' αὐτοῖς ἔτη διατροῦναι πέντε καὶ πολλὰ διδασκῆναι τῶν κατὰ τὴν ἀστρολογίαν. τὸν τε Οἰνοπίδην ὁμοίως συνδιατροφῆναι τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἀστρολόγοις μαθεῖν ἄλλα τε καὶ μάλιστα τὸν ἥλιακὸν κύκλον ὡς λοξὴν μὲν ἔχει τὴν πορείαν, ἐναντίαν δὲ τοῖς ἄλλοις ἀστροῖς τὴν φορὰν
 4 ποιεῖται. παραπλησίως δὲ καὶ τὸν Εὐδόξον ἀστρολογήσαντα παρ' αὐτοῖς καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων εἰς τοὺς
 5 Ἕλληνας ἐκδόντα τυχεῖν ἀξιολόγον δόξης. τῶν τε ἀγαλματοποιῶν τῶν παλαιῶν τοὺς μάλιστα διωνομασμένους διατετριφέναι παρ' αὐτοῖς Τηλεκλέα καὶ Θεόδωρον, τοὺς
 6 τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου ξόανον. τοῦ γὰρ ἀγάλματος ἐν Σάμῳ μὲν ὑπὸ Τηλεκλέους ἰστορεῖται τὸ ἥμισυ δημιουργηθῆναι, κατὰ δὲ τὴν Ἐφεσον ὑπὸ τᾶδελφοῦ Θεοδώρου τὸ ἕτερον μέρος συντελεσθῆναι· συντεθέντα δὲ πρὸς ἄλληλα τὰ μέρη συμφωνεῖν οὕτως ὥστε δοκεῖν ὑφ' ἐνὸς τὸ πᾶν ἔργον συντελεσθαι. τοῦτο δὲ τὸ γένος τῆς ἐργασίας παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι μηδαμῶς ἐπιτηδεύεσθαι, παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις μάλιστα συντελεῖσθαι.
 7 παρ' ἐκείνοις γὰρ οὐκ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ὄρασιν φαντασίας τὴν συμμετρίαν τῶν ἀγαλμάτων κρίνεσθαι, καθάπερ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλ' ἐπειδὴν τοὺς λίθους κατακλί-
 νωσι καὶ μερίσαντες κατεργάζωνται, τὸ τηνικαῦτα τὸ

πήρε από την Αίγυπτο" γιατί κάθε χρόνο οι Αιγύπτιοι μεταφέρουν μέσα από το ποτάμι τον βωμό του Δία στη Λιβύη³⁸ και μετά από μερικές μέρες τον φέρνουν πίσω, σαν να εμφανίζεται ο θεός από την Αιθιοπία όσο για το ζευγάρι των τούτων των θεών, οι ιερείς μεταφέρουν στη γιορτή τους τους βωμούς των δυο θεών σ' ένα ύψωμα που έχουν στρώσει με κάθε λογής λουλούδια³⁹.

98. Αλλά και για τον Λυκούργο και για τον Πλάτωνα καθώς και για τον Σόλωνα λένε πως ενσωμάτωσαν στη νομοθεσία τους πολλά από τα αιγυπτιακά έθιμα. Ο Πυθαγόρας έμαθε από τους Αιγυπτίους τις ιερές διδασκαλίες, τα θεωρήματα της γεωμετρίας και τη θεωρία των αριθμών, καθώς και για τη μετάβαση της ψυχής σε κάθε ζωντανό πλάσμα. Επίσης βεβαιώνουν πως και ο Δημόκριτος έμεινε κοντά τους πέντε χρόνια και διδάχτηκε πολλά για την αστρολογία. Το ίδιο και ο Οينوπίδης, που έμεινε κοντά στους ιερείς και τους αστρολόγους κι έμαθε, μεταξύ άλλων, για την λοξή τροχιά του ήλιου και για την κίνηση του που έχει αντίθετη φορά από τα άλλα άστρα⁴⁰. Από τους αρχαίους αγαλματοποιούς επίσης οι πιο ξακουστοί έμειναν ένα διάστημα κοντά τους, όπως ο Τηλεκλής και ο Θεόδωρος, οι γιοι του Ροίκου, που κατασκεύασαν για τους Σαμίους το ξόανο του Πύθιου Απόλλωνα. Γιατί το ένα ήμισυ του αγάλματος έγινε από τον Τηλεκλή στη Σάμο, ενώ το άλλο ήμισυ ολοκληρώθηκε στην Έφεσο από τον αδελφό του, Θεόδωρο όταν συντέθηκαν μεταξύ τους τα δυο μισά ταίριαξαν τόσο άψογα που νόμιζες πως ολόκληρο το άγαλμα ήταν δουλειά ενός ανθρώπου. Τούτο όμως το είδος της εργασίας δεν γίνεται πουθενά στην Ελλάδα, ενώ οι Αιγύπτιοι το κάνουν κατά κανόνα. Γιατί εκείνοι δεν κρίνουν τη συμμετρία των αγαλμάτων με το μάτι, όπως οι Έλληνες, αλλά μόλις ξαπλώσουν την πέτρα και τη χωρίσουν για να την κατεργα-

- ἀνάλογον ἀπὸ τῶν ἐλαχίστων ἐπὶ τὰ μέγιστα λαμβά-
 8 νεσθαι· τοῦ γὰρ παντὸς σώματος τὴν κατασκευὴν εἰς ἓν
 καὶ εἴκοσι μέρη καὶ προσέτι τέταρτον διαιρουμένους τὴν
 ὅλην ἀποδιδόναι συμμετρίαν τοῦ ζώου. διόπερ ὅταν περὶ
 τοῦ μεγέθους οἱ τεχνῖται πρὸς ἀλλήλους σύνθωνται,
 χωρισθέντες ἀπ' ἀλλήλων σύμφωνα κατασκευάζουσιν τὰ
 9 μεγέθη τῶν ἔργων οὕτως ἀκριβῶς ὥστε ἑκπληξιν παρέ-
 χειν τὴν ιδιότητα τῆς πραγματείας αὐτῶν. τὸ δ' ἐν τῇ
 Σάμῳ ξόανον συμφώνως τῇ τῶν Αἰγυπτίων φιλοτεχνία
 κατὰ τὴν κορυφὴν διχοτομούμενον διορίζειν τοῦ ζώου τὸ
 μέσον μέχρι τῶν αἰδοίων, ἰσάζον ὁμοίως ἑαυτῷ πάντο-
 θεν· εἶναι δ' αὐτὸ λέγουσιν κατὰ τὸ πλεῖστον παρεμφερές
 τοῖς Αἰγυπτίοις, ὡς ἂν τὰς μὲν χεῖρας ἔχον παρατετα-
 μένας, τὰ δὲ σκέλη διαβεβηκότα.
- 10 Περὶ μὲν οὖν τῶν κατ' Αἴγυπτον ἱστορουμένων καὶ
 μνήμης ἀξίων ἀρκεῖ τὰ ῥηθέντα· ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἐν
 ἀρχῇ τῆς βίβλου πρόθεσιν τὰς ἐξῆς πράξεις καὶ μυθολο-
 γίας ἐν τῇ μετὰ ταύτην διεξιμένῃ, ἀρχὴν ποιησάμενοι τὰ
 κατὰ τὴν Ἀσίαν τοῖς Ἀσσυρίοις πραχθέντα.

στούν, τότε παίρνουν τις αναλογίες, από τη μικρότερη μέχρι τη μεγαλύτερη λεπτομέρεια" γιατί, διαιρώντας την κατασκευή ολόκληρου του σώματος σε είκοσι ένα μέρη κι ένα τέταρτο, αποδίδουν συνολικά τη συμμετρία του αγάλματος. Κατά συνέπεια, αμέσως μόλις συμφωνήσουν οι τεχνίτες μεταξύ τους για το μέγεθος του αγάλματος, χωρίζονται και κατασκευάζουν τα μεγέθη των μερών που έχουν αναλάβει έτσι ώστε να συμφωνούν με τόση ακρίβεια μεταξύ τους ώστε να προκαλεί κατάπληξη η ιδιομορφία της μεθόδου εργασίας τους. Το ξόανο, λοιπόν, της Σάμου, είναι κομμένο, σύμφωνα με τη μέθοδο των Αιγυπτίων, στα δυο, από την κορυφή μέχρι τα γεννητικά όργανα, το άγαλμα είναι χωρισμένο στη μέση και το κάθε μέρος εφαρμόζει ακριβώς με το άλλο' και λένε πως ως επί το πλείστον τούτο το άγαλμα είναι παρεμφερές με τα αιγυπτιακά, γιατί έχει τα χέρια τεντωμένα ίσα κάτω στα πλευρά και τα πόδια χωρισμένα σε βήμα.

Για τα όσα λοιπόν ιστορούνται για την Αίγυπτο και αξίζει να τα θυμηθούμε αρκούν τα όσα ειπώθηκαν τώρα, σύμφωνα με την πρόθεση μας στην αρχή του βιβλίου τούτου, θα παρουσιάσουμε στο βιβλίο που ακολουθεί τα επόμενα γεγονότα και μυθολογίες, αρχίζοντας από την ιστορία των Ασσυρίων στην Ασία.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.0 Διόδωρος συνδέει εξ αρχής την παγκόσμια ιστορία με την ανθρώπινη κοινωνία ως σύνολο.

2. Αναφέρεται στον Οδυσσέα βλ. Όμηρος, *Όδυσσεια* Α 3.

3. Τπαινιγμός στη διδασκαλία των στωικών περί συγγένειας όλων των ανθρώπων.

4. Από τους ιστορικούς που μπορεί να ειπωθεί πως έγραψαν παγκόσμια ιστορία, ο Διόδωρος υπαινίσσεται τον Ηρόδοτο, ο οποίος δεν είχε χρονολογικό σύστημα, τον Αναξιμένη τον Λαμψακηνό, που περιόρισε την ιστορία του, όπως δείχνει ο τίτλος του έργου του *Ελληνικά*, στους Έλληνες, και τον Έφορο τον Κυμαίο, ο οποίος παρέλειψε τη μυθική περίοδο και του οποίου ο θάνατος διέκοψε την ιστορία του στο 340 π.Χ., παρ' όλο που ήταν μάρτυρας των συνταρακτικών γεγονότων και των επόμενων είκοσι χρόνων.

5. Επίσημη γλώσσα της Σικελίας εκείνη την περίοδο ήταν η Ελληνική.

6. 60-59 π.Χ.

7. 1184 π.Χ.

8. Ο Απολλόδωρος ο Αθηναίος ήταν ιστορικός κατά τον δεύτερο αιώνα προ Χριστού, του οποίου το έργο *Χρονολογία* καλύπτει τα χρόνια από το 1184 μέχρι το 119 π.Χ.

9. 1104 π.Χ.

10. 776-5 π.Χ.

11. Στο Τεσσαρακοστό Βιβλίο ο Διόδωρος παρατηρεί ότι μερικά από τα Βιβλία του είχαν κυκλοφορήσει ήδη πριν την έκδοση του έργου του συνολικά. Το κατά πόσον είχαν τρο-

ποποιηθεί, πράγμα που συνήθιζαν οι διασκευαστές, δεν είναι γνωστό.

12. Η άποψη ότι ο κόσμος, καθώς και η γη και το ανθρωπινό γένος, είναι αιώνιος ήταν του Αριστοτέλη και των πρώτων Περιπατητικών φιλοσόφων και υποστηρίχτηκε κυρίως από τον Θεόφραστο ενάντια στον Ζήνωνα, τον ιδρυτή της Στοάς.

12α. Όλο το παραπάνω χωρίο αποδίδεται από τον Diels στον Δημόκριτο· βλ. *Οι πρωσοκρατικοί φιλόσοφοι*, σελ. 56, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1990.

13. Πρβλ. κεφ. 10 2.

14. Βλ. απόσπ. 488, Nauck.

15. Στο κεφάλαιο 34 περιγράφονται τούτα τα φυτά πιο αναλυτικά για τη «ρίζα του καλαμιού», βλ. κεφ. 80, όπου περιγράφεται η προετοιμασία του ως φαγητό. Το «κορσαίο» είναι ο βολβός απ' τα νούφαρα του Νείλου.

16. «Ο ποιητής» για τους Έλληνες είναι ο Όμηρος" βλ. *Όδυσσεια*, μ 323.

17. Βλ. απόσπ. 237 Kern.

18. Έτσι ακριβώς αναπαρίσταται συνήθως και ο Διόνυσος.

19. Βλ. απόσπ. 302 Kern.

20. Η Τηθύς ήταν η σύζυγος του Ωκεανού" βλ. *Ιλιάς*, Ξ 302.

21. Βλ. Όμηρος, *Όδυσσεια*, ρ 485-7.

22. Οι Αιγύπτιοι είχαν ημερολόγιο με δώδεκα μήνες των τριάντα ημερών και πρόσθεταν πέντε μέρες στο τέλος κάθε χρόνου.

23. Ιδρυτής ήταν κάποιος Βούσιρις, σύμφωνα με το κεφάλαιο 45.

24. Βλ. *Όμηρικοί Ύμνοι* Α 8-9.

25. Ο θεός Μένδης ταυτίζεται από τους Έλληνες με τον Πάνα" πρβλ. Ηρόδοτος, Β, 46.

26. Δεν πρόκειται για τη σημερινή Ερυθρά Θάλασσα αλλά για τον Περσικό κόλπο και τον Ινδικό ωκεανό.

27. Πρόκειται για την αιγυπτιακή μπέρα που πιο κάτω ονομάζεται *ξύθος*.

28. Ο Ανταίος ήταν μυθικός γίγαντας της Λιβύης, γιος του Ποσειδώνα και της Γης, τον οποίο σκότωσε ο Ηρακλής (πρβλ. Τέταρτο Βιβλίο 17 4). Σύμφωνα με μια παράδοση αντλούσε δύναμη όσο άγγιζε τη μητέρα του Γη κι ο Ηρακλής τον σκότωσε κρατώντας τον στον αέρα.

29. Πρβλ. κεφ. 84, 85.

30. Παρά το ότι η νήσος Φύλες ήταν ιερός τόπος από την αρχή σχεδόν της ιστορίας της Αιγύπτου, οι ωραίοι ναοί που την έκαναν γνωστή χτίστηκαν την εποχή των Πτολεμαίων, τους δυο τελευταίους αιώνες προ Χριστού, και από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες των τριών πρώτων μετά Χριστόν αιώνων.

31. Πρβλ. Δεύτερο Βιβλίο, κεφ. 47 6, όπου περιγράφεται η επίσκεψη του Απόλλωνα στον Υπερβορείους κάθε δεκαεννιά χρόνια κατά την εαρινή ισημερία.

32. Οι Ηράκλειες στήλες περιγράφονται στο Τέταρτο Βιβλίο, κεφ. 18 4-7.

33. Ο Ηρακλής, σύμφωνα με μια παράδοση, ήταν σύγχρονος του Λαομέδοντα, του πατέρα του Πριάμου, του βασιλιά της Τροίας, και με τη βοήθεια του Ποσειδώνα έχτισε τα τείχη της Τροίας.

34. Αλκαίος ονομαζόταν ο παππούς του Ηρακλή και πατέρας της Αλκμήνης. Η ζωή του Ηρακλή περιγράφεται στο Τέταρτο Βιβλίο, κεφ. 9 και εξής.

35. Ποιητής που έζησε σε άγνωστη περίοδο κι έγραψε εγκώμιο για τον Ηρακλή.

36. Η επιρροή των Πτολεμαίων, λίγο μετά το 300 π.Χ., εξάπλωσε τη λατρεία της Ίσιδας σ' ολόκληρη τη Μεσόγειο και την εποχή που ζούσε ο Διόδωρος λατρευόταν σε όλες σχεδόν τις πόλεις.

37. Έτσι ονόμαζαν τα ετήσια αρχεία οι κάτοικοι της Νά-
ξου, για παράδειγμα.

38. Κατά την ελληνική μυθολογία οι Γίγαντες είχαν α-
πλώς πελώριο σώμα και όχι πολλά σώματα.

39. Πρβλ. Σοφοκλής, *Οιδίπους επί Κολωνω*, 337 κ.ε.:

«Ω, που σε όλα εκείνοι φάνηκαν όμοιοι να 'ναι
στη φύση και στην τάξη του βίου και στον τρόπο,
καθώς ορίζουν εκείνοι οι νόμοι της Αιγύπτου·
γιατί εκεί τ' αγόρια μένοντας στο σπίτι
στον αργαλειό δουλεύουν, και οι γυναίκες πάντα
τα τρόφιμα του βίου, που είναι έξω, σπίτι φέρνουν».

40. Σύμφωνα με τον ψευδο-Ερατοσθένη ο Σείριος του
Κυνός ονομαζόταν και Ίσις.

41. Σημερινός Δούναβης.

42. Για την εξαίρεση των ιερέων από τους φόρους, βλ.
κεφ. 73' για τους Χαλδαίους, βλ. Δεύτερο Βιβλίο, κεφ. 29.

43. Στην *Γλιοίδα* (B 552) ονομάζεται Πετεώς.

44. Σ' αυτό το σημείο υπάρχει κενό στο κείμενο· από τα
επόμενα φαίνεται πως γινόταν αναφορά στον Κέκροπα, τον
πρώτο βασιλιά της Αθήνας, που σύμφωνα με μια παράδοση
από τη μέση και κάτω είχε σώμα φιδιού.

45. Οι Ευμολπίδες (απόγονοι του Ευμόλπου) και οι Κή-
ρυκες ήταν τα πιο επιφανή ιερατικά γένη της Αττικής. Οι
παστοφοροι ήταν Αιγύπτιοι ιερείς που κρατούσαν στις πο-
μπές μικρές λάρνακες των θεών.

46. Οι Τρωγλοδύτες κατοικούν, κατά τον Διόδωρο, στα
παράλια της Ερυθράς Θάλασσας και μέχρι το ελληνικό λι-
μάνι Βερενίκη" περιγράφονται αναλυτικά στο Τρίτο Βιβλίο
κεφ. 32.

47. Το νησί που βρίσκεται μπροστά στην Αλεξάνδρεια
και απ' αυτό ονομάστηκε και το λιμάνι.

48.0 Πτολεμαίος του Αγάγου ή τανστρατηγός του Μεγάλου
Αλεξάνδρου και ιδρυτής της δυναστείας των Πτολεμαίων.

Ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Αιγύπτου λίγο μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου το 323 π.Χ., πήρε τον τίτλο του βασιλιά της Αιγύπτου το 305 π.Χ. και βασίλευσε μέχρι το 283 π.Χ.

49. Ο Ηρόδοτος (Β, 177) υπολογίζει σε είκοσι χιλιάδες τις πόλεις της Αιγύπτου, τα χρόνια του Αμάσιδος (6ος αι. π.Χ.). Ο αριθμός «πάνω από τριάντα χιλιάδες» που δίνει ο Διόδωρος μπορεί να είναι κοντά στην αλήθεια, αν υπολογιστούν και οι κωμοπόλεις.

50. Οι πρώτοι Έλληνες συγγραφείς είχαν τον Νείλο ως φυσικό όριο ανάμεσα στην Ασία και την Αφρική.

51. Ο Νεκώς βασίλευσε από το 609 μέχρι το 593 π.Χ. και ο Δαρείος από το 521 μέχρι το 485 π.Χ.

52. Το εν λόγω κανάλι δεν πρέπει να συγχέεται με τη διώρυγα του Σουέζ, διότι ακολουθούσε εντελώς διαφορετική διαδρομή.

53. Το Κιβώριον ή Κιβώτιον παρά Διοσκορίδη, είναι ο καρπός ή μάλλον το περίβλημα του καρπού Ψευδοκύαμου του ευπρεπούς, που ήταν ο Κύαμος ο αιγύπτιος του Θεόφραστου και του Διοσκορίδη.

54. Η Περσαία, ή Περσέα του Θεόφραστου (*Περί φυτών ιστορίας* Δ 2 5), του Στράβωνα (17 823), του Διοσκορίδη (Α 187) και του Παυσανία (5 14 4), παραμένει ανερμήνευτη ως φυτό.

54α. Αναφέρεται στο φυτό Κορδία η Μύξα, που είναι θάμνος και δέντρο ιθαγενές της Ινδίας και των παραμεσογείων χωρών. Στα ελληνικά νησιά η κοινή του ονομασία είναι Ιξός, ενώ στην Κύπρο λέγεται Μυξιά. 'Ο καρπός του είναι ρώγα μεγέθους κερασιού, χρώματος κιτρινωπού· η σάρκα της είναι γλυκιά αλλά άνοστη.

55. Κίκι ή Κρότων. Τα σπέρματα του έχουν μεγάλη περιεκτικότητα λαδιού (50-60%-) που χρησιμοποιείται ποικιλότροπα, όπως, για παράδειγμα, στη σαπωνοποιία, για φωτισμό, στην επίχριση ξυλείας για την προστασία της από την

επίδραση της ατμόσφαιρας, ενώ η κυριότερη χρήση του είναι η φαρμακευτική, πρόκειται για το γνωστό ρετσινόλαδο.

56. Το Νειλοσκοπείο ή Νειλόμετρο περιγράφεται από τον Στράβωνα ως πηγάδι στην όχθη του Νείλου με γραμμές που έδειχναν τη στάθμη του ποταμού.

57. Ο Ελλάνικος ο Μυτιληναίος πέθανε λίγο μετά το 406 π.Χ., ο Κάδμος ο Μιλήσιος έζησε τον 6ο αι. π.Χ., ενώ ο Εκαταίος ο Μιλήσιος επισκέφτηκε την Αίγυπτο πριν το 526 και πέθανε λίγο μετά το 494 π.Χ.

58. Βλ. Ευριπίδης, απόσπ. 228 Nauck².

59. Βλ. Ηρόδοτος, Β, 25.

60. Πρόκειται για δυο ονομασίες των βορείων ανέμων.

61. Πρόκειται για βορειοδυτικούς ανέμους.

62. Οι σοφοί στη Μέμφιδα υπέθεταν πως υπάρχει νότια εύκρατη ζώνη, που αντιστοιχεί με τη βόρεια και χωρίζεται απ' αυτήν με τη διακεκαυμένη, όπου υπέθεταν πως βρίσκονται οι πηγές του Νείλου.

63. Για τον Οينوπίδη από τη Χίο γνωρίζουμε μόνο πως έζησε τον 5ο π.Χ. αιώνα και πως ήταν μαθηματικός και αστρονόμος βλ. και σχ. 40 Δευτέρου μέρους.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

1. Τούτη η πρόταση είναι σχεδόν βέβαιο πως δεν γράφηκε απ' το χέρι του Διόδωρου στο Δέκατο Έβδομο Βιβλίο, που είναι επίσης χωρισμένο σε δύο μέρη, δεν υπάρχει παρόμοια παρεμβολή.

2. Η Άγρωστις των αρχαίων είναι το φυτό Κυνόδους ο Δακτύλιος κατά τόπους είναι γνωστό με κοινές ονομασίες, όπως Αγριάδα, Άγλωσσο, Αούστας, στα νησιά του Αιγαίου, και Άργαστη, Άγρεαστη ή Άρκαστη στην Κύπρο.

3. Θα πρέπει να αναφέρεται στην αποξήρανση των τελμάτων που έμεναν με την υποχώρηση των νερών.

4. Ο Πτολεμαίος ΙΑ' (80 - 51 μ.Χ.), γνωστός ως Αυλητής

και πατέρας της Κλεοπάτρας.

5. Αιθιοπική Περίοδος (Εικοστή πέμπτη Δυναστεία, περ. 715 - 662 π.Χ.), Περσική Περίοδος (525 -332 π.Χ.) και Μακεδόνικη Περίοδος (332 - 30 π.Χ.).

6. Βλ. Όμηρος, *Ύλιάς* I 381 - 4, όπου ο Αχιλλέας απαντάει στον Οδυσσέα απορρίπτοντας τα δώρα που προσφέρει ο Αγαμέμνων.

7. Πρόκειται μάλλον για τον ναό του Αμμωνα στο Καρνάκ που είναι το επιβλητικότερο μνημείο της Αιγύπτου.

8. Ο Εκαταίος ο Αβδηρίτης, ιστορικός των αρχών του τρίτου προ Χριστού αιώνα, έγραψε τα *Αιγυπτιακά*, μία από τις πηγές της ιστορίας του Διόδωρου.

9. Αναφέρεται στο Ραμσεΐον, που έχτισε ο Ραμσής Β'.

10. Μονάδα μήκους ίση με 30,83 μέτρα.

11. Τα ωδεία διέφεραν από τα θέατρα στην κατασκευή της οροφής και των κιόνων που τη στήριζαν.

12. Είναι σαφές πως οι Αιγύπτιοι γνώριζαν ακριβώς τη διάρκεια του έτους, το έτος τους όμως είχε 365 ημέρες και δεν υπάρχει αναφορά ότι προσέθεταν επίσημα μία εμβόλιμη ημέρα κάθε τέσσερα χρόνια, όπως μας λέει ο Διόδωρος. Η σημαντική συνεισφορά των Αιγυπτίων στο ημερολόγιο ήταν η απόρριψη του σεληνιακού μήνα και η παραδοχή ότι η διάρκεια και η διαίρεση του έτους θα πρέπει να είναι συμβατικά. Τούτον ακριβώς τον συμβατικό μήνα εισήγαγε ο Ιούλιος Καίσαρας στους Ρωμαίους κι έφτιαξε το Ιουλιανό Ημερολόγιο.

13. Όπως και οι λοιποί Έλληνες ιστορικοί, ο Διόδωρος δεν γνώριζε τη χρονολογική εξέλιξη της Αιγύπτου· η μεγάλη ακμή των Θηβών θα συνέπιπτε με την 18η Δυναστεία, μετά το 1600 π.Χ., πολλούς αιώνες μετά την ίδρυση της Μέμφιδος.

14. Κατά τον Ηρόδοτο (B, 6) ήταν αιγυπτιακό μέτρο μήκους ίσο με εξήντα στάδια ή έντεκα περίπου χιλιόμετρα, κατά τον Στράβωνα όμως (IZ, I, 24) κυμαινόταν από τριά-

ντα έως εκατόν είκοσι στάδια. Το Φαγιούμ όμως, στο οποίο αναφέρεται, *απέχει* περίπου 95 χλμ. από την αρχαία Μέμφιδα.

15. Πρόκειται για τον Σέσωστρι των περισσότερων Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, του οποίου τα έργα και οι ημέρες απέκτησαν μυθικές διαστάσεις.

16. Πρόκειται για μέθοδο ύπνωσης, όπου ο θεός του ναού αποκαλύπτει τα μέλλοντα σε όνειρο.

17. Δεν πρόκειται για τη σημερινή Ερυθρά Θάλασσα αλλά για τον Περσικό κόλπο και τον Ινδικό ωκεανό.

18. Ο ποταμός Τάναϊς και η Μαιώτις λίμνη είναι ο σημερινός Δον και η Αζοφική Θάλασσα αντιστοίχως· η Κολχίδα όμως θεωρείται ότι βρισκόταν στον Καύκασο.

19. Ο Στράβων (IZ, I, 34) αναφέρει ένα χωριό μ' αυτό το όνομα κοντά στις πυραμίδες.

20. Πρόκειται για τον Ραμσή Γ'.

21. Αναφέρεται στον Χέοπα, που όμως είχε ζήσει δυο χιλιάδες σχεδόν χρόνια πριν από τον Ραμσή Γ' που αναφέρεται παραπάνω.

22. Δηλαδή έξι πλέθρα, ενώ η προηγούμενη είχε μήκος πλευράς επτά πλέθρα.

23. Κολοσσός εδώ σημαίνει τετράγωνη κολόνα με άγαλμα προσαρτημένο στην μπροστινή πλευρά.

24. Κατά τον Αριστοτέλη (*Τών περι τά ζωά ιστοριών* 559b 1-3), οι Αιγύπτιοι επώαζαν τεχνητά τα αβγά θάβοντας τα σε κοπριά.

25. Εννοείται το δικαστήριο του Αρείου Πάγου και της Γερουσίας αντίστοιχα.

26. Η στέρηση του δικαιώματος του λόγου, ως μέγιστη των ποινών, μοιάζει να ταιριάζει περισσότερο στην αθηναϊκή δημοκρατία παρά στο καθεστώς της Αιγύπτου κι εδώ φαίνεται να σημαίνει «κατάσταση αυτοσεβασμού και ισοτιμίας».

27. Η περίφημη *Σεισάχθεια* (αποσείω τα άχθη, πετάω τα φορτία - οικονομικά βάρη) ψηφίστηκε από τον Σόλωνα το 594 π.Χ., αποτέλεσμα της οποίας ήταν να ανακτήσουν την ελευθερία τους πολλοί που είχαν υποδουλωθεί λόγω χρεών.

28. Στην πραγματικότητα, στην αρχαία Αίγυπτο υπήρχαν τριών ειδών γράμματα, τα ιερογλυφικά, τα ιερατικά και τα δημοτικά· ο Διόδωρος, όπως και ο Ηρόδοτος (B, 36) δεν κάνει διάκριση ανάμεσα στα δυο πρώτα είδη.

28α. *Βύσσινα* λέγονταν τα λεπτά, λινά υφάσματα με τα οποία τύλιγαν οι Αιγύπτιοι τις μούμιες.

29. Εννοεί τους Γίγαντες, που ήταν παιδιά της γης.

30. Πρόκειται για είδος κερασφόρου ερπετού με θανατηφόρο δάγκωμα.

31. Ο αριθμός αντιστοιχεί στους σαράντα δύο δικαστές ή κριτές που θα αντιμετωπίσει στον κάτω κόσμο ο πεθαμένος και θα πρέπει να τους δηλώσει πως δεν είχε διαπράξει κανένα αδίκημα.

32. Πρβλ. Ηρόδοτος, B, 96: Αυτά τα πλοία δεν μπορούν να πλεύσουν κόντρα στο ρεύμα του ποταμού χωρίς πολύ σύριο άνεμο, αλλά πρέπει να τα ρυμουλκούν από τις όχθες... Κάθε πλοίο είναι εξοπλισμένο με μια σχεδία φτιαγμένη από ξύλο μυρίκης, στρωμένη με πλεκτά καλάμια και με πέτρα με μια τρύπα στη μέση που ξυγίζει περίπου δύο τάλαντα· η σχεδία και η πέτρα δένονται στο πλοίο με σχοινιά, μπροστά και πίσω αντίστοιχα, έτσι ώστε η σχεδία προχωρεί με ταχύτητα σπρωγμένη από το ρεύμα και τραβά τη «βάρη» (όπως λέγονται αυτά τα πλοία στα Αιγυπτιακά), πίσω της, ενώ η πέτρα που σέρνεται στον βυθό δεμένη στην πρύμνη, χρησιμεύει για να ορίζει την πορεία.

33. Τούτος ο τύπος του ονόματος είναι πιο κοντά στον αρχαίο ιρανικό τύπο Ζαρατούστρα παρά στον μεταγενέστερο τύπο Ζοροάστρης.

34. Ο Ηρόδοτος δίνει περισσότερες πληροφορίες για τον

Σάλμοξι ή Γεβελείζι, όπως επίσης τον ονομάζει, και τους Γέτες· βλ. Ηρόδοτος, Δ, 94, 95.

34α. Βλ. Όμηρος *Όδυσσεια* ω 1-2.

34β. Βλ. Όμηρος *Όδυσσεια* ω 11-14.

35. Πρόκειται για αναφορά στις πενήντα κόρες του Δαναού, που καταδικάστηκαν μετά τον θάνατο τους να κουβαλάνε νερό σ' ένα τρύπιο πιθάρι, τον γνωστό Πίθο των Δαναΐδων.

36. Ο Όγκνος ο «σχοινοποιός» είν' ένα συμβολικό πρόσωπο που τον παρουσίαζαν να πλέκει ένα σκοινί στον κάτω κόσμο, ενώ πίσω του το έτρωγε λίγο λίγο ένα θηλυκό γαϊδούρι.

37. Η αναφορά γίνεται ένεκα της συχνής χρήσης του επιθέτου από τον Όμηρο όταν αναφέρεται στην Αφροδίτη.

38. Οι αρχαίοι ονόμαζαν Λιβύη ολόκληρη την Αφρική, εκτός Αιγύπτου και Αραβίας.

39. Αναφέρεται στο χωρίο της Ιλιάδας (Ξ 346 κ.ε.) όπου ο ποιητής αναφέρεται στο ξευγάρωμα του Δία με την Ήρα: Είπε λοιπόν και στην αγκαλιά του την πήρε ο γιος του Κρόνου τη σύζυγο του· γι' αυτούς από κάτω η θεία Γη έκανε να φυτρώσει τρυφερή χλόη και δροσερό τριφύλλι και κρόκος και υάκινθος πυκνός και μαλακός που τους κρατούσε ψηλά από το χώμα.

40. Ο Οينوπίδης ο Χίος ήταν μαθηματικός και αστρονόμος, κατά τον 5ο αι. π.Χ. Σύμφωνα με τη δήλωση του Διόδωρου, είχε παρατηρήσει τη λόξωση της εκλειπτικής, η οποία σήμερα γνωρίζουμε πως είναι 23,5" το γεγονός ότι η κίνηση του ήλιου στην ουράνιο σφαίρα είναι πιο αργή από των υπολοίπων αστέρων προκαλεί τη φαινόμενη ανάστροφη κίνηση του ήλιου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΜΟΝΑΔΕΣ ΜΕΤΡΗΣΕΩΣ ΜΗΚΟΥΣ

Δακτύλιος	9,3 χιλιοστά
Πους	0,308 μέτρα
Πήχυς	0,462 μέτρα
Βήμα	0,77 μέτρα
Οργιά	1,83 μέτρα
Πλέθρο	30,83 μέτρα
Στάδιο	184,94 μέτρα